SZ. M. STYEMENKO

Ahol a győzelmet kovácsolták

SZ. M. STYEMENKO

AHOL A GYŐZELMET KOVÁCSOLTÁK

MÁSODIK KIADÁS

FEJEZETEK
„A VEZÉRKAR A HÁBORÚ ÉVEIBEN"
CÍMŰ MŰBŐL

TÖRÖLVE
E.M.G
STUDIUM GENERALE
1143 Budapest, Ilka u. 32.

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ – ZRÍNYI KATONAI KIADÓ
BUDAPEST, 1977

A MŰ EREDETI CÍME
С. М. ШТЕМЕНКО
ГЕНЕРАЛЬНЫЙ ШТАБ В ГОДЫ ВОЙНЫ
ОРДЕНА ТРУДОВОГО КРАСНОГО ЗНАМЕН
ВОЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
МИНИСТЕРСТВА ОБОРОНЫ СССР
МОСКВА 1968
FORDÍTOTTA
NÁDOR TIBOR ALEZ.
AZ EREDETIVEL EGYEZTETTE
SÖRÖS LAJOS ALEZ.

ISBN 963 09 0784 4
ISBN 963 326 627 0

© Sz. M. Styemenko 1968
© Hungarian translation Nádor Tibor 1977

OLVASÓIMHOZ

Most, amikor befejezem a múlt napjait idéző munkámat, erős felindulást érzek... Lehetséges, hogy minden szerző átéli ezt az izgalmat. Nem tudom. Felindultságom oka, hogy ebben a műfajban ez az első, és lehet, hogy egyben utolsó könyvem is. Hogyan fogadja majd a szigorú olvasó?

Más háborús visszaemlékezések írói a Nagy Honvédő Háborúban frontokat és hadseregeket, flottákat és flottillákat irányítottak, hadosztályokat, ezredeket, hadihajókat vezettek a harcban, szervezték a partizánharcot és a földalatti pártmunkát az ellenség mögött. Az én sorsom másképpen alakult: akkor a vezérkarnál teljesítettem szolgálatot.

A vezérkarral az irodalom nem sokat foglalkozott. Róla éppúgy, mint a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásáról, szinte semmit sem írtak. És ha egyes munkák megemlítik is, akkor sem valami hízelgő megfogalmazásban, úgy, mint ahol szépen berendezett kényelmes irodákban az élettől teljesen elszakadt és a háborút kiteregetett térképek alapján irányítani akaró emberek tevékenykedtek.

Szerencsére, a valóságban ez nem így volt. A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása és annak végrehajtó szerve – a vezérkar – szilárdan kézben tartotta a háború egyes hadjáratainak tervezését és a hadműveletek irányítását, rendelkezett a tartalékokkal, gondosan követte a háború által érintett óriási területeken kibontakozó események menetét. Az arcvonal egyetlen változása, a hadseregek egyetlen hadmozdulata sem zajlott le tudtuk nélkül. Egyetlen pillanatra sem vesztették el élő kapcsolataikat a csapatokkal. A főhadiszállás és a vezérkar képviselői állandóan a döntő arcvonalszakaszokon a harcoló hadseregnél tartózkodtak, ellen-

őrizték a legfelsőbb főparancsnok direktíváinak és parancsainak teljesítését, javaslatokat tettek a hadviselésre.

És hogy a főhadiszállás meg a vezérkar sikeresen megoldotta feladatait, arról éppen a Nagy Honvédő Háború eredményei tanúskodnak. Az akaraterő, a tudás és a vezetési művészet terén folyó küzdelemben győzelmet arattak a hírhedt harmadik birodalom katonai felső vezetésén.

Hogyan is érhették el ezt? Hogyan éltek és dolgoztak a háború éveiben a vezérkar beosztottai, elsősorban a hadműveleti munkával foglalkozó tábornokok és tisztek? Ezekre szeretnék könyvemben válaszolni. Főleg a kollektíváról szólok, hiszen csakis a kollektív bölcsesség és a közös tapasztalat volt képes kellő teljességgel átfogni a háború jelenségeit, és megtalálni a fegyveres erők előtt álló bonyolult feladatok megoldásának helyes útját. De mivel minden kollektíva egyénekből – vezetőkből és végrehajtókból – tevődik össze, jogosnak érzem, hogy ne hallgassam el azoknak a személyes tevékenységét sem, akikkel abban az időben a legszorosabb kapcsolatban álltam.

Szeretném már itt megjegyezni, hogy a könyv címét nem szabad szó szerint értelmezni, mert nem adtam minden oldalú és részletes leírást a vezérkar valóban mindent átfogó tevékenységéről. Nem is vállalhattam ilyen nagy feladatot. Még kisebb mértékben tükrözi könyvem a főhadiszállás sokrétű munkáját, s nem tartalmaz időrendi leírást a hitleri Németország és csatlósai ellen vívott háborúnk menetéről, bár a Nagy Honvédő Háború alkotja visszaemlékezéseim alapját. Beosztásomnál fogva pontos képet alkothattam az arcvonalakon kibontakozó minden eseményről, de elsősorban azt kívánom az olvasóval megosztani, ami mélyen a lelkembe vésődött.

Az emberi emlékezet, még a legélesebb is, nem mindig képes teljes pontossággal feleleveníteni a múltat. Ezért könyvem megírása közben sokszor kellett a dokumentumokhoz

nyúlnom. Ezek a források kedvesek számomra, már azért is, mert legtöbbjük a vezérkarnál felelősségteljes szolgálatot teljesítő elvtársaimmal közös munkában született, sőt némelyeket én magam írtam.

Fiatal, vagy életében már sok vihart átélt olvasómnak egyaránt hálás leszek bármely megjegyzésért és kritikai véleményért.

A SZERZŐ

A HÁBORÚ ELŐTT

Az út, amelyet nem magam választottam – Tanítóim és évfolyamtársaim a Vezérkari Akadémián – Felszabadító hadjárat Nyugat-Ukrajnában – Gyakorlati munkán a hadműveleti csoportfőnökségen – Kinevezés a vezérkarhoz – 1941 május–június – A végzetes éjszaka – Gondolatok a háborúra való felkészültségünkről – A gépesített csapatok helyzete – A légierő – A haditengerészeti flotta – Kérdések, amelyek sokszor válasz nélkül maradtak

Miután elvégeztem a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Gépesítési Akadémiáját, már második éve voltam a harkovi, majd a zsitomiri önálló nehézharckocsi-kiképzőzászlóalj parancsnoka. Büszkék voltunk T–35-ös és T–28-as páncélos harcjárműveinkre, amelyekkel minden évben részt vettünk a moszkvai díszszemlén a Főparancsnoksági Tartalék nehézharckocsi-dandárának állományában.

Az ötventonnás T–35-ös harckocsi öttornyos volt, három ágyúval és öt géppuskával. Kezelőszemélyzete 11 főből állt, közöttük két középszintű parancsnok – egy hadnagy és egy harckocsitechnikus – is volt. A zászlóaljnál mintegy száz fős parancsnoki kar – elvtársi, összekovácsolt kollektíva – teljesített szolgálatot.

Szolgálatommal nagyon elégedett voltam, teljes odaadással dolgoztam és csak arra vágytam, hogy minél tovább állhassak szeretett egységem élén. Ekkor kaptam meg azt a táviratot, amely tudomásomra hozta, hogy a dandár törzsfőnökével, N. N. Radkevics őrnaggyal (volt akadémiai évfolyamtársam-

mal) együtt a Vezérkari Akadémia hallgatói lettünk. Sem neki, de főleg nekem nem volt szándékom, hogy ilyen hamar ismét tanulni menjek, és ezért kibúvókat kezdtünk keresni.

Nekem sikerült. Akkortájt körzeti vizsgabizottsági elnök voltam a szomszédos kiképző ezred egyéves tanfolyamánál. Én tettem jelentést az eredményekről J. N. Fedorenko dandárparancsnoknak, a Kijevi Katonai Körzet páncélos- és gépesített csapatai főnökének. A jelentés során kivártam az alkalmas pillanatot, és megkértem Jakov Nyikolajevicset, hogy küldjön valaki mást helyettem az akadémiára. Meglepődtem, amikor rögtön beleegyezett, és határozottan kijelentette:

– Dolgozzon nyugodtan tovább. Sehova sem megy.

Ez 1938 augusztusában történt. És szeptemberben, amikor döntnökként szerepeltem M. E. Katukov dandárának tábori gyakorlatán, parancsot kaptam, hogy nyomban térjek vissza állomáshelyemre és adjam át zászlóaljamat. Moszkvából ugyanis kategorikus utasítás érkezett, hogy azonnal vonuljak be az akadémiára. S három nap múlva Radkeviccsel együtt útnak indultunk.

Mint kiderült, az akadémiára vezényeltek között a mienkéhez hasonló hangulat nem is volt kivételes. Tobben kérték a felvételi bizottságtól, hogy visszatérhessenek alakulatukhoz, attól félve, hogy az akadémia elvégzése után már nem kerülnek csapatparancsnoki beosztásba. Vezérkari akadémiai végzettséggel rendelkező tisztek abban az időben ritkaságszámba mentek, ezért úgy véltük, hogy innen az út csupán a magasabb törzsekhez vezethet.

Mindnyájunk kérését elutasították. Illetve célját egyedül Sz. Sz. Birjuzov ezredes érte el, mégpedig E. A. Scsagyenko népbiztoshelyettes támogatásával. A későbbiekben mint hadosztályparancsnok teljesített szolgálatot.

Erre az időre már felállították a Vezérkari Akadémiát. E magas szintű katonai tanintézet létrehozását a kor követelte meg. A minden vonatkozásban teljesen korszerű Vörös Had-

seregnek nem volt elegendő magas szintű hadműveleti-hadászati felkészültséggel rendelkező kádere. Egészen 1936-ig a hadműveleti szintű parancsnoki állományt csak a Frunze Akadémia egyéves tagozatán képezték ki. Bizonyos ideig ez kielégítette az igényeket, de a harmincas évek második felében az élet már sürgetően követelte a katonai vezető káderek sokkal átfogóbb és alaposabb képzési rendszerének a kialakítását. Ezen túlmenően jelentkezett a hadműveleti művészet fejlesztésének az igénye is, amelynek a Frunze Akadémia – jellegénél és profiljánál fogva – nem tudott kellő színvonalon eleget tenni.

A Vezérkari Akadémiára összpontosították a hadügy teoretikusainak színe-javát. Köztük voltak V. A. Melikov, D. M. Karbisev, N. N. Svarc, A. I. Gotovcev, G. Sz. Isszerszon, A. V. Kirpicsnyikov, N. A. Levickij, N. I. Trubeckoj, F. P. Safalovics, E. A. Silovszkij, P. P. Ionov.

Meglátásom szerint rendkívüli népszerűségnek örvendett hallgatói körökben Dmitrij Mihajlovics Karbisev mérnök-tudós, aki látszatra „száraz" tantárgyát olyan éleslátással, eredetiséggel és egyszerű módszerekkel tudta előadni, hogy rendkívül megkönnyítette számunkra a bonyolult technikai számvetések elsajátítását. Egy életre emlékezetünkbe vésődött az a gyakorlati képlet, amely a védőállás szögesdrót akadállyal való berendezéséhez szükséges erő- és eszközszámvetést segíti elő: egy zászlóalj, egy óra alatt, egy kilométert, egy tonnából, egysorosan. Az élesnyelvű tréfacsinálók némiképpen átalakították ezt: egy műszaki, egy baltával, egy nap alatt, egy tuskót. A tréfa Karbisevhez is eljutott, de nem neheztelt meg. Szinte egyetlen előadása sem hangzott el anélkül, hogy ő maga is ne fordítsa tréfára a szót.

Sokkal szigorúbb, mondhatnám „akadémikus" hangot ütött meg, bár ugyanolyan tartalmas és elemző előadásaiban Isszerszon a hadműveleti művészet és hadászat tárgykörében, valamint A. V. Golubjov a magasabbegységek harcászatáról

tartott előadásaiban. Szívesen emlékezünk vissza olyan tehetséges tanárainkra is, mint A. V. Kirpicsnyikov, V. K. Mordvinov, E. A. Silovszkij, Sz. M. Kraszilnyikov. Valamennyien kiváló ismerői voltak tantárgyuknak, fejlett módszertani érzékkel rendelkeztek.

Kiváló szakemberekből állt az akadémia hadtörténészeinek kollektívája is. Előadásaikat úgy építették fel, hogy a hallgatók ne csak a hadseregek és a hadviselési módok általános fejlődéséről kapjanak világos képet, hanem arról is, amit a múltból a korszerű körülmények között is hasznosítani lehet. Különösen kitűnt e téren V. A. Melikov, az első világháború tárgykörének előadója, aki szinte szerelmese volt e témának. Időnként úgy elragadta mondanivalója, hogy leült az állványokra kifüggesztett óriási vázlatokkal szemben, és érdekes elbeszéléseit nekünk háttal folytatta. Megszólalt a szünetet jelző csengő, de az előadás folytatódott. Még a legszenvedélyesebb dohányosok sem fészkelődtek. Csak amikor a következő foglalkozás előadója lépett a terembe, akkor eszméltünk fel a marne-i csatában vagy az augusztovi erdőségekben végbement drámai eseményekből.

Ugyanilyen hévvel tartotta előadásait N. A. Levickij professzor az orosz–japán háborúról. Szabad előadást tartott anyagából, lenyűgözte hallgatóit az ütközetek és harcok részletezésével, az epizódokkal, s szinte elénk vetítette a hadvezérek akaratának és eszének gigantikus összecsapásait.

Voltak a tanári karban velünk egykorúak és azonos rendfokozatúak is. Például J. Sz. Glebov őrnagy tüzértanár, K. F. Szkorobogatkin alezredes vegyivédelmi tanár. Mindketten 1938-ban végezték el az akadémiát. Osztályfőnökeink s évfolyamharcászati vezetőink J. H. Bagramjan, V. V. Kuraszov és A. J. Gasztyilovics ezredesek voltak. Már abban az időben kitűnt ezeknek az embereknek a rendkívüli egyénisége. A hallgatók körében köztiszteletnek örvendtek, először is nagy tudásuk miatt, másodszor pedig azért, mert a magas

fokú követelménytámasztás mellett elvtársias viszonyt alakítottak ki velünk.

Az 1939-es év utolsó napjaiban a hallgatók egy nagyobb csoportját – köztük engem is – a foglalkozásokról egyenesen V. J. Szemjonov ezredes évfolyamparancsnokhoz rendeltek. Sűrű találgatások közepette sorakoztunk fel dolgozószobájában, ahol megtudtuk, hogy másnap jelentkeznünk kell a vezérkar hadműveleti csoportfőnökségén. Hogy miért, ezt Szemjonov nem mondotta el, ő maga sem tudta.

Akkor riadalomban élt a világ. Az emberiség még nem tudta megszokni a Spanyol Köztársaság fasiszta elnyomásának tényét, nem ocsúdott fel Mussolininek a gyenge Abesszínia elleni agresszív fellépéséből, s abból, hogy Hitler megszállta Ausztriát, Csehszlovákiát, Litvánia területeit és azokat a Lengyelország elleni támadás hídfőjévé fejlesztette ki. A népek felemelték tiltakozó szavukat a hallatlan önkény e megnyilvánulásai ellen, de a müncheni egyezmény kiagyalói tulajdonképpen pártolták a fasizmus megteremtőit, és új gaztettekre sarkallták őket.

Nyugtalanság uralkodott országunk keleti határain is, ahol már kétszer került sor összecsapásra a japán militaristákkal: először a Haszán-tónál, majd Halhin Gol térségében. Erős feszültséget váltott ki az Anglia, Franciaország és a Szovjetunió katonai missziói közötti tárgyalás csődje, melyet rosszakaróik szándékosan így készítettek elő. Egyszóval a nemzetközi helyzet légkörében feszültség vibrált, és mi mindenre felkészülten érkeztünk a vezérkarhoz.

A hadműveleti csoportfőnök helyettese A. F. Anyiszov dandárparancsnok fogadott bennünket, és közölte, hogy a Kijevi Különleges Katonai Körzet területén rövidesen nagyszabású hadgyakorlat indul, amelyben részt kell vennünk.

– Ez az ügyet is segíti, Önöknek pedig csapatgyakorlat – jelentette ki végül Anyiszov.

Miután visszatértünk az akadémiára, megtudtuk, hogy hasonló hadgyakorlatra kerül sor a Belorusz Különleges Katonai Körzetben is, ahová akadémiánk szintén küld hallgatókat.

Mint mindig, egymás között vitatva a történteket, összefüggéseket kerestünk azok és saját életünk, közeli sorsunk között. Alakulóban volt az a készségünk, hogy elemezzük az eseményeket, még a világméretűeket is. Hiszen sorainkban voltak olyanok is, akik már lőporfüstöt szagoltak Spanyolországban és a Távol-Keleten.

Marxista–leninista eszmei nevelésünk talaján állva, ismertük a kapitalista környezet hatását. Végül is mindnyájan jól tudtuk, hogy ötéves népgazdasági terveink, amelyeknek a célja a kommunizmus felépítése a Szovjetunióban, arra is hivatottak, hogy megteremtsék a győzelem kivívásának gazdasági alapjait egy ránk kényszerített háború esetén. Országunkban kialakultak az ipar új és élenjáró ágai – a gépkocsi-, a traktor- és repülőgépgyártás. Gyors fejlődésnek indult az olajkitermelés és az olajfinomító ipar. Javult és gyarapodott a Vörös Hadsereg fegyverzete és technikája. Nyilvánvaló volt, hogy a szovjet harckocsik legújabb típusai – a KV és a T–34-es – sokkal jobbak az előzőeknél, és a közeli években ezekkel fogjuk csapatainkat ellátni. Jobbak lettek repülőgépeink, hadihajóink, de főleg tengeralattjáróink. Lendületesen fejlesztettük a tüzérségi és híradó eszközöket. Harckocsiparkunk 1939 végére – az 1930-as évhez viszonyítva – 43-szorosára, repülőgépparkunk mintegy 6,5-szeresére, tüzérfegyverzetünk pedig majdnem 7-szeresére nőtt.

Talán nem volt tudomásunk a hadsereg általános, de főleg a technikai fegyvernemek létszámnövekedéséről. Ez alatt a 8–9 év alatt a lövészcsapatok megkétszereződtek, a páncélos- és gépesített csapatok létszáma pedig 12-szeresére nőtt.

Megváltozott a fegyveres erők kiegészítési rendszere. A területi alakulatok szervezéséről lemondtunk, s napirendre került az általános hadkötelezettségi törvény. A hivatásos had-

sereg fejlesztése ilyenformán katonai rendszerünk egyetlen és osztatlan elvévé vált. Ugyanakkor meghosszabbították a tényleges katonai szolgálat idejét. A párt és a kormány mindent megtett annak érdekében, hogy biztosítva legyen a haza védelme a veszély órájában.

Erőinkbe vetett szilárd hittel indultunk a hadgyakorlatra. A váratlan vezénylés kedvünkre volt. Lehetővé tette a számunkra érdekes gyakorlat és az egyéves tanulás során szerzett ismeretek összekapcsolását. Valamennyien jó hangulatban szálltunk fel a kijevi vonatra.

Ám utazásunk alatt olyasvalami történt, ami borúlátóvá tett bennünket: 1939. szeptember 1-én a fasiszta Németország megtámadta Lengyelországot. Az állomásokon vett helyi lapokból azonban nem tudtunk meg semmi pontosat. De már maga a rajtaütés ténye és a német csapatok előretörésének rendkívül gyors üteme az igen komoly következmények gondolatát ébresztette bennünk.

Azokban az években a szovjet hadsereg parancsnoki kara figyelmesen tanulmányozta és jól ismerte a lengyel fegyveres erők állapotát. A páni lengyel hadsereg, technikai ellátottságát és személyi állományának kiképzettségét tekintve, korántsem volt korszerűnek nevezhető. A csapatoknál sok minden a látszatra való törekvésre utalt. Mi azonban nem hajlottunk arra sem, hogy eltúlozzuk a német hadsereg lehetőségeit, eddig ugyanis még nem folytatott komoly harctevékenységet.

A kerekek csattogása közben volt időnk elgondolkodni. Az ország nyugati határai mentén levezetett hadgyakorlatok asszociálódtak Haszánnal és Halhin Gollal. Ebben a megvilágításban érthetőbbé vált, miért küldenek bennünket a Kijevi és a Belorusz Különleges Katonai Körzetbe.

Kijevben jelentkeztünk a körzet törzsfőnökénél, N. V. Vatutyinnál, aki azonnal beosztott bennünket a törzs osztályaihoz. Engem, mint páncélost, J. N. Fedorenko, a körzet páncélloscsapatai főnökének rendelkezésére bocsátottak.

Az új helyzettel és az új emberekkel hamarosan megbarátkoztunk. Előttünk nem titkolták, hogy a lengyelországi hadiesemények kibontakozása rendkívül kedvezőtlen jelleget ölt. Elmondották, hogy ha így megy tovább, nincs kizárva országunk veszélyeztetettsége, és ez a szovjet hadseregtől „rendkívüli intézkedések" megtételét követeli.

Moszkvában szeptember 1-én folyt le a Szovjetunió Legfelső Tanácsának rendkívüli ülésszaka, amely már elfogadta az Általános Hadkötelezettségi Törvényt.

Szeptember 3-án Anglia és Franciaország hadat üzent Németországnak, a körzetparancsnokságra pedig távirat érkezett a honvédelmi népbiztostól, amelynek alapján elmaradt a tényleges szolgálati idejüket letöltött sorkatonák leszerelése. A parancsnoki állomány szabadságolását szintén beszüntették. A Leningrádi, Kalinyini, Moszkvai, Harkovi, valamint a Kijevi és Belorusz Különleges Katonai Körzetben harckészültségbe helyezték az egységeket és magasabbegységeket, továbbá az egész híradó rendszert.

Anglia és Franciaország hadbalépésének természetesen sarkallnia kellett Hitlert a lengyelországi helyzet gyorsabb megoldására. És hogyan tovább? Németország átdobja csapatait a nyugati hadszíntérre, vagy ... És ők Keletre indultak!

További hét nap múltán már bizton megállapíthattuk, hogy a burzsoá Lengyelország hadseregének főerői a lengyel–német arcvonal déli szárnyán vereséget szenvedtek és a német fasiszta páncélos-magasabbegységek Varsó felé fordultak. A Kijevi Katonai Körzet törzsét utasították a csapatok és intézetek teljes kiképzési összevonására, a tartalékos sorkötelesek behívásával. Az összevonás kezdetét szeptember 7-ében jelölték meg.

A lengyel arcvonal tovább bomlott. A Mościcki vezette páni lengyel kormány menekült. Szeptember 7-én a lengyel hadsereg főparancsnoka, Rydz-Smigly elhagyta Varsót. A következő nap végén nyilvánvalóvá vált, hogy a német páncélosok

már a lengyel főváros falainál harcolnak. Varsót szilárdan védték a dolgozók tömegei, de az ország többi részében a helyzet kétségbeejtő volt. Még rosszabbá vált a Lengyelországban amúgy is nehéz helyzetben élő ukránok és beloruszok sorsa.

A honvédelmi népbiztos jelezte a körzetparancsnoknak a Nyugat-Ukrajna elleni hadjárat előkészületeit és veszélyét. A Kijevi Katonai Körzetet Ukrán Fronttá szervezték át, és Sz. K. Tyimosenko, a Szovjetunió marsalljának parancsnoksága alá helyezték. A szomszédos Belorusz Katonai Körzet M. P. Kovaljov parancsnoksága alatt szintén fronttá alakult át.

Ettől a pillanattól már nem volt nyugtunk sem nappal, sem éjjel: ellenőriztük a csapatok felvonulását, fegyverzettel és technikával való ellátását, majd a megindulási körletekbe való összpontosításukat. Perga, Oljevszk, Belokorovicsi körzetében a 15. önálló lövészhadtest; Novográd-Volinszkij, Szlavuta, Sepetovka körzetében az 5. hadsereg; Kupel, Szotanov, Proszkurov körzetben a 6. hadsereg; Guszjatyin, Kamenyec-Podolszkij, Novaja Usica, Jarmolinci körzetében pedig a 12. hadsereg összpontosult. A román határszakaszon a 13. hadsereg helyezkedett el. A front törzse Proszkurovba települt át. Engem erre az időre a V. M. Zlobin tábornok vezetése alatt álló hadműveleti osztályra helyeztek át.

Kiderült, hogy a lengyel kormány a bojári Romániában talált menedéket. Ez ismét megváltoztatta a helyzetet – most már semmi remény sem volt arra, hogy Lengyelországban bármiféle ellenállást is tanúsítsanak a nyugatról támadó hitlerista csapatokkal szemben. A burzsoá lengyel állam és hadserege nem volt képes arra, hogy garantálja a nemzet biztonságát.

Ebben a felelősségteljes pillanatban a szovjet kormány olyan döntést hozott, hogy oltalmába veszi Nyugat-Ukrajna és Nyugat-Belorusszia lakosságának békés életét. Ezt a világközvélemény tudomására hozta. Közzétette azt is, hogy a

STUDIUM GÉNÉRALE
Zugki Egyesület
1143 Budapest, Ilka u. 32
TÖRÖLVE
BIZ
Könyvtára

maga részéről mindent megtesz annak érdekében, hogy kivonja az egész lengyel népet a kedvezőtlen kimenetelű háborúból.

A szovjet kormány döntését katonai rendszabályok biztosították. Az Ukrán Front a következő direktívát kapta: szeptember 16-án a nap végére csapataival készüljön fel döntő támadásra, majd szeptember 17-én lépje át az államhatárt. A Sepetovkai Csoport S. G. Szovjetnyikov parancsnoksága alatt azt a feladatot kapta, hogy támadjon Rovno, Luck irányába és a második nap végére vegye birtokba Luck városát. A Volocsi Csoport, élén F. J. Golikovval, Tarnopol és Lvov irányába tört előre, azzal a feladattal, hogy szeptember 18-án a nap végére vegye birtokba Buszk és Peremisljani területét, vagyis szorosan zárkózzék fel Lvov térségére. A Kamenyec-Podolszkiji Csoport, amelyet G. V. Tyulenyev vezetett, Csortkov felé nyomult előre, hogy a második nap végére elfoglalja Sztanyiszlav városát.

A lengyel határról jelentették: a lvov-tarnopoli fő közlekedési útvonal mentén sűrű sorokban vonulnak vissza keletre és Románia felé a szétvert lengyel csapatok, a megmaradt egységeknél nem tartják kézben a vezetést, hiányok vannak a fegyverzetben; a németek elérték Lvov körzetét és délről veszélyeztetik a várost, északra pedig a Nyugati-Bug mentén harcolnak. Érezhető volt azonban, hogy ilyen körülmények között is intézkedéseket tesznek a mi aktív beavatkozásunk esetére. A Szovjetunió határai mentén lengyel huszáregységek jelentek meg. A Volocsi körzetében levő őrsöket géppuskákkal erősítették meg.

A szeptember 17-ére virradó éjszaka a 6. hadsereg figyelőpontján tartózkodtam. Itt, mint általában a nagy események küszöbén, feszített munka folyt. Percenként csöngött a telefon, egymást érték a jövő és menő hadosztály-összekötők, s mégis úgy tűnt, hogy az idő ólomlábon jár.

Végül mégis elérkezett a határátlépés parancsban megsza-

bott pillanata. Pontosan 5 órakor kiadták a parancsot és a csapatok megindultak. Elhangzottak az első izgatott kérdések, s befutottak az első jelentések már lengyel területről:

– Szervezett ellenállásba sehol sem ütköztünk . . .

– A csapatok sikeresen nyomulnak előre. A podvolocsiszki pályaudvar helyiségeiben sok lengyel katonát és tisztet ejtettünk foglyul, géppuskákat és más fegyvereket zsákmányoltunk . . .

– Mindenütt menekültek tömegei, köztük sok katona . . .

Nemsokára előretelepült a 6. hadsereg törzse is. Én pedig a nap végén a helyzetjelentéssel a fronttörzshöz érkeztem.

Még meg sem vacsoráztam és Zlobin máris hívatott.

– Némileg meg kell változtatni a Sepetovkai Csoport erőinek a feladatát.

Térképen is megmutatta, mit jelent a változtatás. Közölte, hogy a csoport törzse Rovno körzetébe települ. Átnyújtott egy lebélyegzett borítékot, amely az írásbeli intézkedést tartalmazta. Végül figyelmeztetett:

– Alaposan tanulmányozza a menetvonalat. A határőrségtől vigyen magával megbízható vezetőt és biztosítókat. Reggelre legyen a kijelölt helyen.

Elindultam a kis Fordon és hamarosan a szlavutai határőrosztaghoz érkeztem. Innen az őrsre kísértek, ott pedig egy törzsőrmestert jelöltek ki kísérőmül, golyószóróval ellátva. Egy másik golyószórót az én kezembe adtak és ráadásul még 3–3 kézigránátot is kaptunk. Az óvatosság nem felesleges! Az utakon szétszórt huszárosztagok kóboroltak, néhol rablók garázdálkodtak.

A törzsőrmester nem vesztegette az időt, beállította a golyószórót és a gépkocsivezető mellé ült. Én golyószórómmal a hátsó ülésen helyezkedtem el. A határt már sötétben léptük át, és itt kiderült, hogy kísérőm csak a Goriny folyón túl 3–4 km-ig ismeri az utat. Tovább már térkép alapján haladtunk, és hamarosan eltévedtünk. A menetvonalat kívülről tudtam,

de a terepen kétszer annyi út volt, mint a térképen. Sötét éjszaka volt. Látszatra a helyes utat választja az ember, megy-megy és belebotlik valamilyen sötét és kihaltnak tűnő tanyába. Körös-körül sehol egy lélek.

Már majdnem kifutottunk az időből. A helyzet kedvezőtlenül alakult: elkéshetek az intézkedés eljuttatásával. Mi otthon, Oroszországban, megszoktuk a nagy falukat, ahol mindig akad valaki, aki útbaigazítja az embert. Itt pedig – se falu, se ember.

Mégis úgy döntöttem, hogy keresek valakit a tanyákban és megtudakolom, hogyan juthatok Rovnóba. Behajtottunk az egyik tanyára. Kiáltozásunkra és dörömbölésünkre senki sem válaszolt. Áthajtottunk egy másikba, ahol az ablakon át kályhatűz gyenge fénye szivárgott ki. De ahogy közeledtünk, a fény azonnal kihunyt. Előttünk magas kerítés, óriás kapu, hatalmas várszerű ház, az út felé mindössze egy ablakkal.

Kopogtunk. Csend. Dörömböltünk – nincs válasz.

– Gyerünk az ablakhoz – mondom a tiszthelyettesnek.

Kitártuk az ablakot és zseblámpával bevilágítottuk a szobát. Sehol egy lélek. Hangosan szólongattunk, ismét csend a válasz.

– Bemászunk – mondom én.

De erre már nem volt időnk. A küszöbön megjelent egy öreg bácsika és hallgatagon emelte magasba két reszkető kezét.

A lengyel nyelvet gyengén ismertem – csupán egy télen át tanultam egy csoportban a 3. Kotovszkij lovashadosztály klubjában. És ez is régen volt – 1931-ben. Megpróbáltam emlékezetembe idézni a félig elfelejtett szavakat. Persze olyanok jutottak eszembe, amelyekre semmi szükség nem volt. Kézzel-lábbal magyaráztam, hogy csak a Rovno felé vezető utat keressük.

A bácsika kicsit megnyugodott. Szinte hadarva, erősen gesztikulálva kezdett magyarázni, keverve az ukránt és a len-

gyelt. Nem ismerte a térképet, nem értette meg a kérdést, az idő pedig telt.

Megkértem az öreget, hogy jöjjön velünk. Nem értettük miért, de az ablakon mászott ki. Hóna alá nyúltunk, kisegítettük, beültettük a kocsiba és mintegy 40 perc múltán, az erdőben tett óriási vargabetűk után, mégiscsak kijutottunk a rovnói országútra. Az öreget kiszállítottuk. Ő hajlongva köszöngetni kezdett, hálálkodott, mi szintúgy.

Két óra múlva Rovnóba értünk. A törzset a volt gimnázium épületében találtam meg. A feladatot sikerült idejében teljesítenem.

Visszafelé napkeltekor indultunk. Mennyivel más nappal utazni! Minden világosabb volt. A térkép is jónak bizonyult, és mintha az utak száma is kevesebb lenne. Délben már a fronttörzsnél jelentkeztem.

Megpihennem azonban nem sikerült. Varmaskin ezredessel – a páncéloscsapatok főnökhelyettesével – együtt hívatott a hadműveleti osztály vezetője. Tarnopolba irányított bennünket azzal a feladattal, hogy szervezzük meg a csoport megerősítésére érkező harckocsik üzemanyag-feltöltését. Ezenkívül arra is parancsot kaptunk, hogy akadályozzuk meg a hadtápegységek és intézetek települését a városban.

Tarnopolba közvetlenül az élcsapatok áthaladása után érkeztünk meg. Ezeket követte az 5. lovashadosztály, az akkor közismert J. Sz. Saraburko parancsnoksága alatt. Hadosztályát nem engedtük be a városba. Óriási botrány tört ki, a hadosztályparancsok mérgesen ránk rontott. Varmaskin az orra alá tartotta nyíltparancsunkat. De a parancs ellenére is rendkívül erőtlennek éreztük magunkat az erőszakos lovasparancsnokkal szemben. Csupán Tyimosenko nevének hallatára nyugodott meg kissé, és hadosztálya megkezdte a város megkerülését.

Ekkorra megérkeztek a harckocsik is, de az üzemanyagtartálykocsikat még nem találtuk meg. Most a páncélospa-

rancsnok mondott el bennünket mindennek, az üzemanyagot követelve. Végül megjelent egy százados, a tartálykocsioszlop-parancsnok. Kiderült, hogy útközben közlekedési dugóba került, és ezért késett két órát az üzemanyag szállításával.

A harckocsikat feltöltötték, és mi hozzáláthattunk második feladatunk – a város hadtápkiürítésének – végrehajtásához. Ez rendkívül nehéz munka volt. Közeledett az éjszaka, és nem nagyon mutattak hajlandóságot arra, hogy a várost világosodás előtt elhagyják.

A város központjában levő templomból váratlanul géppuskatűz söpörte végig az utcát. A lovak nyerítettek, az emberek szétszaladtak. Egyesek választüzet nyitottak a templomra. Reggelig nem is sikerült a lövöldözést beszüntetni. Időről időre a városnak hol az egyik, hol a másik végén került sor tűzharcra. Reggel a templomban üres töltényhüvelyhalmokat találtunk, de az éjszakai lövöldöző eltűnt. Állítólag a lengyel katolikus pap volt, aki egy titkos járaton megszökött.

Még egy teljes napot töltöttünk Tarnopolban, majd visszatértünk a fronttörzshöz, amely hamarosan Lvovba települt át, a volt hadapródiskola épületébe.

A város tiszta és mutatós volt. A széles utcák mentén gazdag villák sorakoztak. A várostól 10–12 km-re azonban kezdődött a nyomor és nincstelenség birodalma. A falusi gyerekek, miután hozzánk szoktak, és ehhez elég volt 2–3 nap, mint mindenütt, itt is barátságosak és közlékenyek lettek. Megbámulták az áthaladó csapatokat, majd egyszerre tótágast álltak, mint az oszlopok az út mentén. Először nem tudtuk elképzelni, mit jelentsen ez? Később megmagyarázták, így kérnek ceruzát, ajándékba. És ekkor tisztjeink megeresztették a „Taktika" színesek és más ceruzakészletek áradatát. A dolog odáig fajult, hogy egyes törzseknél nem volt mivel a helyzetet a tépképre rajzolni.

Előrenyomuló csapataink az akkori Lengyelország területén Kovel, Vlagyimir-Volinszkij, Lvov, Tiskovnyica, a Sztrij-

folyó és Dolina vonalában álltak meg. A hadműveleti osztály sietve készítette a beszámoló jelentést az Ukrán Front csapatainak a Nyugat-Ukrajna felszabadítása érdekében folyó tevékenységéről. Miután ez a munka befejeződött, hívatott Vatutyin és utasított, hogy a jelentést továbbítsam a vezérkarhoz.

– Kijevig repülőgépen megy – mondotta –, majd tovább vonaton. Az okmányokat és térképeket tartalmazó irattáskáért a fejével felel. A vezérkarnál mindezeket személyesen Vaszilevszkij dandárparancsnoknak adja át.

Amikor a repülőtérre érkeztem, már várt rám egy Po-2-es repülőgép. Vezetője egy igen fiatal hadnagy volt.

– Ismeri az útvonalat? – kérdeztem.

– Ismerem – hangzott magabiztosan.

Mindenesetre, ellenőriztem a térképet. Azon mindent rendben találtam: kirajzolva a repülési útvonal, bejelölve a távolságok, elkészítve az időszámvetés. Felszállhatunk.

Félórai repülés után ködbe kerültünk. Ki akartunk jutni belőle, feljebb emelkedtünk, mintegy ezer méterre. Ott derült volt az égbolt, viszont nem tudtuk megfigyelni a földet.

– Jó irányban repülünk? – nyugtalankodtam.

– Pontosan a repülési irány szerint – jelentette a pilóta.

Mintegy húsz perc múlva kitárult alattunk a föld látképe, de a vasútvonalat, amely alapján a köd előtt repültünk, nem láttuk sehol. Eltűnt valahová.

– Északra, húsz kilométerre van – nyugtatgatott a vezető.

– Gyerünk oda . . .

De északra sem találtunk semmit, és élesen délnek fordultunk. Ott sem volt a vasút. Nyugtalankodni kezdtem, mi lesz, ha a demarkációs vonalat átlépve, a németekhez kerülünk.

Végül is sikerült felfedeznünk az eltűnt vasútvonalat, és fölötte repültünk tovább az első állomásig. Lejjebb ereszkedtünk és elolvastuk a felírást: „Narkevicsi." Tehát Tarnopol és Proszkurov között vagyunk. Itt pedig nincsenek németek.

A továbbiakban minden jól ment. Proszkurovban feltöltöttük az üzemanyagot és szerencsésen elértük Kijevet. A következő napon már Moszkvában voltam és átnyújtottam az okmányokat tartalmazó irattáskát Vaszilevszkijnak. Tőle tudtam meg, hogy nem kell visszatérnem a fronttörzshöz, mert a Vezérkari Akadémia minden hallgatóját visszarendelik a csapatoktól és folytatjuk a tanulást.

Még néhány hónapot töltöttünk tanulással és ismét a vezérkarhoz hívattak. Megkezdődött a finn hadjárat. A hallgatók egy nagyobb csoportjával erősítették meg a vezérkar hadműveleti csoportfőnökségét. Közéjük kerültem én is.

Feladatainkhoz tartozott a helyzetről szóló adatok gyűjtése, elemzése, a harctevékenység térképen való vezetése, a hadműveleti összefoglaló jelentések elkészítése, a különböző direktívák és intézkedések eljuttatása a csapatokhoz. Röviden szólva, beilleszkedtünk a hadműveleti munkába, annak teljes mélységébe és sokrétűségébe. Hozzám tartozott először a 9. hadsereg, amely a suomussalmi irányban működött, majd a 14. hadsereg is, amely a petsamói irányban harcolt. Mindkét irány, mint ismeretes, másodrendű volt. A fő események a Karél-földszoroson és a Ladoga-tó körzetében bontakoztak ki.

A munka megszakítás nélkül folyt, ezért két váltást szerveztünk. Egy váltás kerek 24 órát dolgozott. A váltás 19 órakor történt, és rögtön aludni tértünk. Akkor még nem féltek az „alvás" szótól, és nem cserélték fel a sokkal szerényebb „pihenéssel".

A következő napon foglalkozásokon vettünk részt az akadémián, és este ismét 24 órás szolgálatba léptünk a vezérkarnál. Nem volt könnyű az életünk, de nem zúgolódtunk, a munka érdekes volt és háború folyt. Fiatalok voltunk, erőnk teljében, s fel sem vettük a nehézségeket.

Az 1940-es év tele rendkívül zord volt. A csapatok manőverezését erősen korlátozták az erős fagyok, a rendkívül mély hótakaró. A 9. és 14. hadsereg széthúzódott az utak mentén és lassan nyomult előre, visszaverve a hátába kerülő finn sízászlóaljak rohamát. Összefüggő arcvonal csak a Karél-földszoroson alakult ki, ahol K. A. Mereckov 7. hadserege harcolt.

Őszintén szólva csapataink abban az időben kevéssé voltak felkészülve a finn hadszíntér körülményei közötti hadviselésre. Az erdők és tavak, az úttalan utak és a hó komoly akadályt jelentettek számukra. Rendkívül nehéz helyzetbe került például A. I. Vinogradov 44. lövészhadosztálya, amely Ukrajnából érkezett, és Suomussalmi körzetében rögtön bekerítésbe került.

A körülmények kivizsgálására és a bekerítettek számára nyújtandó segítség megszervezésére Sztálin utasítására megérkezett a 9. hadsereg törzséhez L. Z. Mehlisz. Jelentései gyakran az én kezemen mentek át és keserűséggel töltöttek el: sötétek voltak mint az éjszaka. Különleges jogaival élve, több embert leváltott parancsnoki beosztásából olyanokkal, akiket magával hozott. Vinogradov hadosztályparancsnok ellen golyó általi halálos ítéletet követelt, amiért elvesztette a hadosztály feletti uralmát. Vinogradovot letartóztatták, de az ítélet végrehajtására mégsem került sor. Később is sokszor volt dolgom Mehlisszel és véglegesen meggyőződtem arról, hogy a legszélsőségesebb végletekre hajló ember.

A finn háború után, 1940. március 12-én a Vezérkari Akadémia hallgatói ismét visszatértek rendes tanulmányaikhoz. Évfolyamunk egy hónapra Vinnyicába indult, ahol terepen dolgoztunk fel több hadműveleti és harcászati feladatot, és gyakoroltuk a menetoszlopok vezetését. A hallgató megkapta a meghatározott menetvonalat, rendszerint földutakon, és végrehajtotta a feltételezett oszlop vezetését, amelyet lényegében

csak egy gépkocsi jelzett. A menetet általában éjszaka szerveztük. Az oszlop vezetését szervező hallgató a gépkocsivezető mellett ült, a többiek hátul a rakterületen, készen arra, hogy bármely pillanatban átvegyék a vezető szerepét.

Ezek érdekes és tanulságos menetek voltak, s nem múltak el kuriózumok nélkül. Néha egyik-másik vezető olyan zsákutcába vitt bennünket, ahonnan közös tudásunkat összeszedve is csak reggel keveredtünk ki.

Az akadémián egyre inkább elterjedtek azok a tapasztalatok és következtetések, amelyeket a katonai felső vezetés az éppen csak befejezett háborúból vont le. Jelentősen emelték a fegyelem színvonalát. A tanmenetből elhagytak minden elavultat. Előtérbe került a terepkiképzés, a hadművelet és harc bonyolult formáinak a feldolgozása. A nevelőmunkát úgy szervezték át, hogy belőlünk parancsnokokat formáljanak, olyanokat, akik készek bármely megpróbáltatás elviselésére.

Kénytelenek voltunk lépést tartani az új követelményekkel. Mindnyájan jól tudtuk, hogy ez elengedhetetlen és segít majd bennünket jövendő munkánkban, csapatszolgálatunkban. Egyébként felülvizsgálták és a háborús szükségletekhez igazították a csapatok egész harci és politikai kiképzési rendszerét.

Ősszel letettük az államvizsgákat. A kibocsátás előtt megkérdezték, ki milyen beosztást szeretne. Én parancsnoki beosztást kértem. Hogy melyik katonai körzetbe kapom meg kinevezésemet, az nem játszott szerepet. A helyet – mint mondani szokták – nem választhatjuk meg.

A kibocsátó ünnepségen és vacsorán a vezérkar részéről részt vett A. M. Vaszilevszkij. Üdvözölt bennünket és kijelentette, hogy azok, akik a finn hadjárat idején a vezérkarnál szolgáltak, valószínűleg oda is kerülnek. A következő napon Nyikolaj Antoszenkovval, akivel két akadémián is évfolyamtársak voltunk, szolgálati úton kérelmet adtunk be, hogy ne helyezzenek bennünket a vezérkarhoz, hanem küldjenek va-

lamelyik megalakulóban levő gépesített hadtesthez. Antoszenkov kérését teljesítették, de nekem, valamint A. A. Grizlovnak, Sz. M. Jenjukovnak, V. D. Utkinnak, G. V. Ivanovnak és még néhány társunknak a parancs értelmében a vezérkar hadműveleti csoportfőnökségén, V. M. Zlobin altábornagynál kellett jelentkezni.

Zlobint nemsokára N. F. Vatutyin altábornagy váltotta fel, aki csupán néhány hónapot töltött ebben a beosztásban, majd a vezérkari főnök helyettesévé nevezték ki. Helyére G. K. Malangyin altábornagy került, aki egészen a háború első napjáig maradt a hadműveleti csoportfőnökség élén. Ez a kapkodás a legfelelősségteljesebb beosztású személyek kiválasztásában és áthelyezésében aligha volt előnyös.

Közvetlen főnököm M. N. Sarohin vezérőrnagy volt, s engem helyettesévé neveztek ki. Nyilván értesült róla, hogy nem szívesen szolgálok a vezérkarnál, mert azonnal figyelmeztetett, erre ne gondoljak többé, és teljes odaadással fogjak a munkához. Megértettem, hogy dobbal nem lehet verebet fogni, ezért nem szóltam semmit, úgy döntöttem, hogy megfogadom jótanácsát és ideiglenesen átadom magam a törzsmunkának. Akkor még el sem tudtam képzelni, hogy ezt egy életre szóló hivatásul választam.

1940 őszét és 1941 telét a közel-keleti hadszíntér gondos tanulmányozására és katonaföldrajzi leírásának elkészítésére fordítottuk. Márciustól egész sor parancsnoki-törzsvezetési gyakorlat kidolgozását kezdtük meg, amelyek levezetését májusra terveztük a Kaukázusontúli és a Közép-Ázsiai Katonai Körzetben.

Áprilisban Vatutyin altábornagy parancsnoki-törzsvezetési gyakorlatot vezetett le a Leningrádi Katonai Körzetben, és én hozzá utaztam jelentéstételre. A jelentés simán zajlott le. Nyikolaj Fjodorovics szinte megjegyzés nélkül jóváhagyta kidolgozásunkat, és azzal bocsátott el, hogy a Kaukázusontúli Körzetben a gyakorlatot vagy a vezérkar főnöke vagy ő maga fogja levezetni.

Május végén osztalyunk zöme Tbiliszibe indult. Erősítést is kaptunk a többi osztálytól. Velünk tartott Sz. I. Gunyejev ezredes, G. V. Ivanov alezredes, V. D. Utkin és M. A. Kraszkovec őrnagy. Az elutazás előtti órákban tudtuk meg, hogy sem a vezérkari főnök, sem pedig a helyettese nem tud részt venni a gyakorlaton, így annak levezetése a körzetparancsnokokra: a Kaukázusontúli Katonai Körzetben D. T. Kozlovra, a Közép-Ázsiai Katonai Körzetben pedig Sz. G. Trofimenkóra hárul. Ennek ellenére a megérkezésünk utáni napon Kozlov altábornagyot sürgősen Moszkvába rendelték. Érezhető volt, hogy Moszkvában rendkívüli események peregnek.

A gyakorlat vezetését Sarohin vezérőrnagy vette át, a gyakorlatvezetőség törzsfőnöki szerepét pedig én töltöttem be. Frontparancsnokként P. I. Batov altábornagy, a körzetparancsnok helyettese működött, a fronttörzsfőnöki teendőket pedig F. I. Tolbuhin vezérőrnagy látta el.

A gyakorlat értékelése után hajóval indultunk Bakuból Krasznovodszkba, majd innen vonattal Mariba, ahol már várt bennünket Sz. G. Trofimenko altábornagy és törzsfőnöke, M. I. Kazakov vezérőrnagy. A hadijáték idején alkalmam nyílt rá, hogy a hadszíntér tanulmányozása címén bejárjam az országhatárt Szerahsz és Ashabad között, majd tovább Kizil-Atrekon át egészen Haszán-Kuliig.

Jó érzéssel indultunk haza Moszkvába. A gyakorlatok jól sikerültek.

Június 21-én reggel vonatunk a főváros Kazányi pályaudvarára futott be. A nap eltelt az okmányok rendezésével és leadásával. Sarohin két pihenőnapot harcolt ki a gyakorlaton résztvevőknek: 22-ét, vasárnapot és 23-át, hétfőt.

De nem sikerült pihennünk. Június 22-re virradó éjszaka, pontosan 2 órakor, felzörgetett az összekötő tiszt, és átadta a riadóparancsot. Fél óra múlva már a vezérkar épületében voltam.

Kitört a háború.

Most, amikor attól a végzetes éjszakától már közel három évtized választ el bennünket, sok különböző értékelés van a kezünkben fegyveres erőink akkori állapotáról.

Egyesek szerint egyáltalán nem voltunk felkészülve az ellenséges támadás elhárítására, és hadseregünket a könnyű győzelembe vetett hit szellemében neveltük. És, bár az ilyen és hasonló kijelentések zöme nem katonáktól származik, mégis egy katonai terminológia az, amely szinte áttörhetetlen falként veszi körül őket. Bizonygatják például, hogy a háború kezdeti időszaka jellegének és tartalmának mintegy téves értelmezése következtében helytelenül képeztük ki a csapatokat az éppen ebben az időszakban folytatandó tevékenységre.

Ez az állítás éppen annyira merész, mint amennyire megalapozatlan. Hiszen a „háború kezdeti időszaka" meghatározás hadműveleti-hadászati kategória, amely sohasem befolyásolja valamennyire is lényegesen a katonák, a század, az ezred, sőt még a hadosztály kiképzését sem. A katona, a század, az ezred és a hadosztály általában azonos módon működik a háború bármely időszakában. Feladatuk az, hogy lendületesen támadjanak, szívósan védekezzenek és mesterien manőverezzenek minden esetben, függetlenül attól, hogy melyik időszakban – a háború kezdetén vagy végén – kerül sor a harctevékenységre. A szabályzatok ezzel kapcsolatban nem tartalmaztak semmiféle megkülönböztetést, de most sem tartalmaznak.

Gyakran hallunk olyan kijelentéseket is, hogy lebecsültük a háború kirobbantásának veszélyét a hitleri Németország részéről. E helytelen nézet védelmében mind ez ideig szinte nevetséges tényeket sorakoztatnak fel azoknak a csapatoknak a katonai körzeteken belüli kedvezőtlen csoportosításáról, amelyekre az ország nyugati határainak a lezárása és védelme hárult. Miért kedvezőtlen? Minden bizonnyal azért, mert a határmenti körzetek állományába tartozó rendkívül jelentős erők nem a határ mentén helyezkedtek el, hanem attól tá-

vol. Ugyanakkor az elmélet és a gyakorlat is már régen igazolta, hogy bármilyen harctevékenységi fajta során mélységben lépcsőzni kell az erőket. Hol legyen több erő és milyen mélységig célszerű azokat lépcsőzni? – ez rendkívül bonyolult kérdés. Itt minden a helyzettől és a hadvezér elgondolásától függ.

A hadügyben való elemi járatlansággal magyarázható nyilvánvalóan az is, hogy egyes elvtársak hibásnak nyilvánítják a szovjet hadsereg háború előtti szabályzatainak azokat a tételeit amelyek a védelemnek a támadáshoz viszonyítva alárendelt szerepet szántak. Emlékeztessük őket arra, hogy ezek a tételek ma is érvényesek.

Egyszóval, a háború értékelésével foglalkozó személyek sokszor – nézetünk szerint – helytelen úton indultak el, s elmulasztották annak a problémának az alapos elemzését, amelyet bíráltak. Ennek következtében az a dicséretes buzgalmuk, hogy az 1941. évi balsikerek okait feltárják, éppen az ellenkezőjébe csapott át: káros zavart idézett elő. Egyenlőségjelet tesznek olyan korántsem azonosítható fogalmak és jelenségek közé, mint például a légierő készenléte a harci bevetésre, a tüzérség tűzkészsége, a gyalogság felkészültsége az ellenséges rohamok elhárítására, valamint az ország és a hadsereg egészének felkészültsége az erős ellenség elleni hadviselésre.

Szeretném erről kifejteni álláspontomat, természetesen nem törekedve a teljességre és a megítélések eredetiségére, hanem csupán általánosan ismert történelmi tények, a józan ész és a vezérkarnál teljesített szolgálat tapasztalatai által vezérelve.

Volt-e országunknak lehetősége arra, hogy hadat viseljen az erős ellenséggel? Igen, volt. Rosszakaróinkon kívül vajon ki tagadhatná, hogy a negyvenes évek elejére a Szovjetunió gazdaságilag elmaradott országból valóban erős szocialista nagyhatalommá fejlődött?

Az ötéves népgazdaság-fejlesztési tervek teljesítésének ered-

ményeként minden anyagi-technikai feltétel kialakult nálunk ahhoz, hogy bármilyen ellenséget szétzúzzunk, és ezt a háború kimenetele is igazolta. Létrehoztuk akkor igen erősnek számító vaskohászatunkat, szorosan felzárkóztunk Németország mogé az acél- és nyersvastermelésben. 1940-ben a Szovjetunióban 18 millió tonna acélt olvasztottak, míg Németországban valamivel több, mint 19 millió tonnát; nyersvasból mintegy 15 millió tonnát termeltünk, míg Németország csupán 14 millió tonnát. A „harmadik birodalom" bizonyos mértékben előttünk állt a villamosenergia termelésében (kb. 68 millió kilowatt-óra náluk és 48 millió nálunk), de ugyanakkor messze elmaradt mögöttünk az olajkitermelésben. Jól fejlődött olajfinomító iparunk is, amely nélkül a szovjet harckocsik és repülőgépek holt tárgyak lettek volna. Kifejlesztettük a hazai gépgyártást, repülőgépgyártást, traktorgyártást, műszeripart. A teljes kollektivizálás alapján gyökeresen átszerveztük egész mezőgazdaságunkat. Rendkívül jelentősek voltak a szovjet rendszer kulturális vívmányai is, és ez lehetővé tette számunkra, hogy az egész világot ámulatba ejtő tudósokat, konstruktőröket, mérnököket, technikusokat, szakmunkásokat és nem utolsósorban katonákat neveljünk – a harcostól egészen a marsallig.

A háborút megelőző években viharos fejlődésnek indult sokmilliós hivatásos hadseregünk. Csakis ilyen hadsereg volt képes kellő ellenállást tanúsítani az ellenséggel szemben. Ugyanakkor folyt a szárazföldi csapatok, a légierő és a haditengerészeti flotta átfegyverzése is. A Szovjetunió Fegyveres Erőinek egészét szervezési és technikai vonatkozásban egyaránt összhangba hoztuk a korszerű háború követelményeivel.

Egyre erősebbé váltak harckocsicsapataink. Ezt legalábbis azzal igazolhatjuk, hogy 1940-ben 9 gépesített hadtestet szerveztünk. 1941 február–márciusában megkezdtük további 20 gépesített hadtest megalakítását (állományukban két harcko-

csi- és egy gépesített hadosztállyal). Gyorsabb ütemben folyt a harckocsigyártás. 1941-ben az ipar 5500 harckocsit adott a hadseregnek. A háború kezdetekor azonban mégis jóval kevesebb korszerű harckocsink volt, mint az ellenségnek, s nem tudtuk befejezni a csapatok új technikával való átfegyverzését, ellátni a hatásos KV és T–34-es típusú harckocsikkal a már megalakított és a szervezés alatt álló gépesített hadtesteket, legalább a legfontosabb határmenti körzetekben – a Balti-tenger melléki, a Nyugati és a Kijevi Különleges, valamint az Ogyesszai Katonai Körzetekben. Ezek a körzetek fogták fel a fasiszta Németország főcsapását, ugyanakkor viszonylag kevés korszerű harckocsival rendelkeztek. A régi, elavult rendszerek nem gyakorolhattak kellő hatást a megindúló hadműveletekre, de még ezekből is csak a rendszeresített mennyiség felével rendelkeztek. Éppen az volt tehát gyengeségünk oka, hogy kevés KV és T–34-es harckocsi volt a csapatoknál. Ha azonban arról beszélünk, milyen lehetőségekkel rendelkezett a Szovjetunió a harckocsicsapatok fejlesztése terén, akkor kijelenthetjük, hogy azok elegendőek voltak ahhoz, hogy a Nagy Honvédő Háború folyamán túlszárnyaljuk az ellenséget.

Most pedig szóljunk a légierőről. 1938-ban az ipar 5459, 1939-ben 10 382, 1940-bben pedig 10 565 repülőgépet adott a hadseregnek. Németország ugyanezekben az években valamennyi típusból 5235, 8295 és 10 826 repülőgépet gyártott.

1939-től kezdve országunk óriási erőfeszítéseket tett, hogy kiszélesítse a repülőgépgyártás termelési bázisát, bővítse a tervezési kapacitást, új harcirepülőgép-típusokat jelentessen meg, és beindítsa azok tömeges gyártását. A légierő helyzete a háború előestéjén bizonyos mértékben emlékeztetett a harckocsicsapatok helyzetére: az ipar nagy számban adta a repülőgépeket, de azok harcászati és repülő-műszaki mutatóikat tekintve egyrészt elavultak voltak, másrészt nem feleltek meg a háború követelményeinek – ahogyan azt az igazsághoz hí-

ven világhírű repülőgéptervezőnk, A. Sz. Jakovlev is megírta.* Indokolatlanul előnyben részesítették nálunk a kis sebességű, nem nagy hatótávolságú és a vadászrepülőkkel szemben szinte védtelen bombázógépeket.

A Szovjetunió, rendelkezve a fő feltétellel – az akkori időkhöz mérten korszerű repülőgépiparral – rövid idő alatt felújíthatta repülőgépiparát. A baj ismét csak az volt, hogy erre sem futotta az időből, bár a gyártás ütemét igencsak fokoztuk. 1940-ben csupán 64 db Jak–1-es típusú és 20 db MIG–3-as vadászrepülőgépet sikerült kibocsátani, Pe–2-es típusú zuhanóbombázóból pedig csak 2 darabbal rendelkeztünk. 1941 első felében már a Jak–1-es, a MIG–3-as, a LaGG–3-as korszerű vadászrepülőgépek gyártása elérte az 1946 egységet, a Pe–2-es bombázóból a 458-at, az IL–2-es csatarepülőgépből a 249-et, ez összesen több mint 2650 repülőgépet jelentett.

1941. február 25-én a párt központi bizottsága és a Szovjetunió Népbiztosainak Tanácsa fontos döntést hozott a „Vörös Hadsereg légierejének átszervezéséről". Megszabta a repülőegységek átfegyverzésének tervét, az új repülőezredek megalakítását, a légvédelmi körzetek kialakítását, a hajózó állománynak az új gépek vezetésére való kiképzési rendjét. Ez a döntés kétségtelenül meggyorsította a légierő felkészítését a hadviselésre.

Már jóval a háború előtt megszerveztük a nagy létszámú légideszantcsapatokat, amilyenekkel még a világ egyetlen hadserege sem rendelkezett. Az e téren elért eredményeinket 1935-ben a kijevi hadgyakorlaton, majd Belorussziában mutattuk be, és azok alaposan meglepték a külföldi megfigyelőket.

Óriási lépést tett előre Haditengerészeti Flottánk. Két öt-

* Lásd *A. Sz. Jakovlev:* Szárnyak, emberek. Kossuth Könyvkiadó–Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1968. 197. old.

éves terv alatt a hazai hajógyárak több mint 500 különböző osztályú hadihajót adtak a haditengerészeti erőknek. Különösen gyorsan fejlődött a flotta harci állománya a háborút megelőző időszakban. Haditengerészeti erőink a hitleri Németország támadásának pillanatában 3 sorhajóval, 7 cirkálóval, 59 rombolóval és torpedórombolóval, 218 tengeralattjáróval, 269 torpedónaszáddal és több mint 2500 repülőgéppel rendelkeztek.

Az 1933. július 25. óta működő Északi Katonai Flottillát 1937. május 11-ével Északi Flottává szervezték át. A gyorsított ütemű hajógyártás eredményeként a Nagy Honvédő Háború kezdetekor ez a legfiatalabb flottánk már jelentős harci állománnyal (tengeralattjárókkal és hadihajókkal), fejlett parti védelemmel és repülőerővel rendelkezett.

Erősödtek és fejlődtek régi flottáink is, főleg a Vörös Zászló Renddel kitüntetett Balti Flotta. Ez olyan új támaszpontokat kapott, mint Tallinn, Hanko stb., amelyek mindegyike igen jelentős szerepet játszott e tengeri hadszíntéren vívott fegyveres harcban.

A szovjet fegyveres erők élenjáró hadtudományra támaszkodhattak. Nálunk, más országokat megelőzve dolgozták ki a harckocsik, a légierő, a tüzérség, a légideszantok tömeges alkalmazásával vívott nagy mélységű hadműveletek elméletét. Ennek az elméletnek a gyökerei egészen a harmincas évek elejéig nyúltak vissza. Élenjárónak bizonyult katonai doktrínánk is, amely a szocialista haza védelmét tűzte ki célul, és amely a háború megvívását valamennyi haderő- és fegyvernem döntő célok érdekében egyesített közös erőkifejtésével irányozta elő. Doktrínánk alapjaiban helyesen határozta meg a haderő- és fegyvernemek szerepét, harci alkalmazásuk elveit.

Igaz, hogy a Nagy Honvédő Háború alatt bizonyos tételeket felül kellett vizsgálnunk, egyeseket teljesen el kellett vetnünk, de hát azért van a gyakorlat, hogy állandóan tökéle-

tesítse az elméletet. Egészében véve, katonai doktrínánk és hadtudományunk tételei érvényesek maradtak, jó alapul szolgáltak a katonai káderek felkészítéséhez, akik alkalmasak voltak arra, hogy hadvezéri művészetükkel túlszárnyalják a német fasiszta tábornoki és tisztikart.

Végeredményben, rendkívül nagy szerencsétlenséget jelentett hadseregünk és egész országunk számára az, hogy a Nagy Honvédő Háború előestéjén önmagunkat fosztottuk meg sok tapasztalt hadvezértől. A fiatalok nehéz helyzetbe kerültek. A szükséges tapasztalatokat már a hadviselés folyamán szerezték meg, gyakran igen drága áron. De bárhogy is történt, a fiatal katonai vezetők is megtanulták, hogyan kell verni az ellenséget, és a győzelem a mi oldalunkra szegődött.

Végül még egy kérdést azok közül, amelyeket gyakran tesznek fel nekünk katonáknak, és amelyeknek a megválaszolása elől valamiért mindig igyekeztünk kitérni: mi magunk tettük-e lehetővé, hogy Németország 1941-ben ránk támadjon, és történt-e valamilyen gyakorlati intézkedés e támadás elhárítására? Igen, lehetővé tettük! Igen, történtek intézkedések!

Közvetlenül a háború kirobbanása előtt, a legszigorúbb titoktartás mellett, megkezdtük a kiegészítő erők összevonását a határmenti körzetekben. Az ország belsejéből öt tábornok hadseregét – F. A. Jersakov 22. hadseregét, F. M. Remezov 20. hadseregét, V. F. Geraszimenko 21. hadseregét, I. Sz. Konyev 19. hadseregét és M. F. Lukin 16. hadseregét – dobtuk át a nyugati országrészbe. A Moszkvai Katonai Körzettől hadműveleti csoport települt Vinnyicába, amely ott megalakította a Déli Front parancsnokságát. A Haditengerészeti Népbiztosság utasításával fokozta a flottáknál a felderítést és őrzést, a Balti Flotta erőinek egy részét Libavából és Tallinnból a veszélyeztetett körzetekbe csoportosította át. Közvetlenül a háború kirobbanása előtt a Balti-, az Északi- és a Feketetengeri Flottát fokozott harckészültségbe helyezte.

Hogyan feledkezhetnénk meg minderről? Hogyan hagyhat-

nánk figyelmen kívül azt az óriási munkát, amelyet a párt és a kormány végzett a háború előestéjén, hogy felkészítse az országot és a hadsereget az ellenséggel szembeni ellenállásra? Más kérdés, hogy idő hiányában nem sikerült maradéktalanul megoldanunk az előttünk álló feladatokat.

Lényeges szerepet játszottak természetesen a német fasiszta csapatok támadási felkészültségének értékelése terén elkövetett hibák. Ezek nyilvánvalóan megnehezítették helyzetünket, amikor egyedül léptünk harcba a hitleri Németország hatalmas erejű katonai gépezetével, amely Európa sok országának gazdasági és katonai potenciáljára támaszkodhatott. De mindemellett is, a fasiszta hadsereg azonnal óriási veszteségeket szenvedett, és fél év elteltével válogatott hadtestei és hadosztályai teljesen elpusztultak Moszkva térségében. Itt kezdődött meg a gyökeres fordulat a háború menetében. Végeredményben országunk legyőzhetetlen maradt, a fasizmust pedig szétzúztuk.

Ezek a történelem tanulságai, amelyekre mindig emlékeznünk kell.

A KESERŰSÉG ÉS REMÉNYSÉG NAPJAI

A vezérkarnál nyugodt a munkamenet – Nem a hadműveletiek hibája, de azok gondja – A Délnyugati Irány – Az első légicsapások Moszkvára – A hadműveleti csoportfőnökség a metróba költözik – A háború egyik legnehezebb hónapja – Vjazma és Tula érdeme a főváros védelmében – A hagyományos novemberi díszszemle – Az első háborús félév mérlege – Találkozásaim B. M. Saposnyikovval

A háború első perceitől feszített, de nyugodt volt a munkamenet a vezérkarnál. Egyikünk sem kételkedett abban, hogy Hitlert számításai és a meglepéshez fűzött reményei csak ideiglenes katonai győzelmekhez juttathatják. A főnökök és beosztottak egyaránt a megszokott magabiztossággal dolgoztak. Az Északnyugati, a Nyugati és a Délnyugati Osztályokon dolgozó elvtársak intézkedéseket juttattak el a csapatokhoz, a Baudot-rendszer útján kapcsolatot tartottak a körzetek törzseivel, amelyek most frontparancsnokságokká alakultak át. A többi osztály igyekezett a napi munkájával foglalkozni, de a háború azt mindenképpen háttérbe szorította. Létszámuk is megcsappant: egyes tisztjeiket azonnal áthelyezték az aktív osztályokhoz.

Az események villámgyorsan bontakoztak ki. Az ellenség vadul támadta csapatainkat a levegőből, és a frontok csatlakozásain összpontosította ütőképes páncéloscsoportjainak erőkifejtését. Az Északnyugati Fronttól jelentés érkezett a bal

szárnyon álló 11. hadsereg rendkívül nehéz helyzetéről. A hadsereg parancsnoka V. I. Morozov volt. Hasonlóan súlyos helyzet alakult ki a P. P. Szobennyikov parancsnoksága alatt álló szomszédos 8. hadseregnél, amely hogy elkerülje a bekerítést, kénytelen volt visszavonulni Riga körzetébe. Nem volt könnyebb a helyzete A. A. Korobkov 4. hadseregének sem, amely a Nyugati Front bal szárnyán védekezett. A hadsereg felfogta az ellenség páncéloscsoportjának főcsapását, harcrendjei szétszóródtak és összefüggő arcvonal nélkül volt kénytelen folytatni az ellenállást. A Délnyugati Frontnál nehéz harcok folytak Przemyśl körzetében, de a város tartotta magát. A Finnország és Románia területén összpontosított német hadosztályok még megindulási körleteikben tartózkodtak.

Munkánk egyik gyenge láncszeme volt a frontokkal, elsősorban a Nyugati Fronttal való összeköttetés. A híradás gyakori megszakadása miatt nem mindig ismertük a helyzetet kellő részletességgel. A gyenge híradásra a fronttörzsek is panaszkodtak.

A mindnyájunkat emésztő gondok és a feszített munka közepette észre sem vettük a háború első napjának múlását. Térképeinken számos kék nyíl jelent meg, amelyek fenyegetően az ország szívébe irányultak.

Június 23-án közzétették a Népbiztosok Tanácsának és a párt központi bizottságának a döntését arról, hogy felállították a Szovjetunió Fegyveres Erői Főparancsnokságának Főhadiszállását, amelynek tagjai Sz. K. Tyimosenko honvédelmi népbiztos (elnök), G. K. Zsukov vezérkari főnök, I. V. Sztálin, V. M. Molotov, K. J. Vorosilov, Sz. M. Bugyonnij és N. G. Kuznyecov haditengerészeti népbiztos voltak. A főhadiszállás mellett állandó jelleggel tanácsadói testületet alakítottak. Tagjai között B. M. Saposnyikov, K. A. Mereckov, N. F. Vatutyin, N. N. Voronov, A. I. Mikojan, N. A. Voznyeszenszkij, A. A. Zsdanov és mások nevét találjuk.

Nálunk, a hadműveleti csoportfőnökségen is újra elosztották az embereket. Most már szinte mindnyájan irányok – Nyugati, Északnyugati és Délnyugati – szerint dolgoztunk. A kölcsönös kapcsolattartás érdekében a tanácsterembe költöztünk át. A távíró – mellettünk. Ugyancsak közel a honvédelmi népbiztos és a vezérkari főnök dolgozószobája. A teremben velünk együtt a gépírónők. Szűk a hely, nagy a zaj, de könnyebb az együttes munka.

Szinte állandóan a vezérkar épületében tartózkodott N. N. Voronov tüzérfőnök, M. Sz. Gronagyin, a Moszkvai Katonai Körzetparancsnok légvédelmi helyettese, N. D. Jakovlev, a tüzérparancsnokság főnöke, N. I. Gapics híradó csoportfőnök, M. I. Trubeckoj, a Katonai Közlekedési Szolgálat főnöke. Nekünk, hadműveletieknek az volt a feladatunk, hogy állandó kapcsolatot tartsunk a felsorolt főnökök törzseivel, főleg a katonai közlekedési szervekkel, mivel a csapatoknak a belső körzetekből az arcvonalra történő előrevonását állandóan és szigorúan ellenőrizni kellett.

A csapatokat szállító szerelvények szinte vég nélkül haladtak nyugati és délnyugati irányban. Hol egyikünket, hol másikunkat küldték a kirakóállomásokra. A bonyolult és változó helyzet sokszor arra kényszerített, hogy a kirakást megszakítsuk, és a szerelvényeket más állomásokra irányítsuk át. Megtörtént, hogy a hadosztály parancsnoksága az egyik helyen rakodott ki, az ezredek pedig tőle jóval távolabbra, néha több helyen egyszerre. A csapatokhoz továbbítandó utasítások és direktívák esetenként elavultak, még mielőtt eljutottak volna a címzettekhez. A hadműveleti tisztnek mindezt figyelemmel kellett kísérnie, és kellő időben megfelelő intézkedéseket kellett tennie. Vezettük a helyzetnyilvántartó térképeket, kiegészítő utasításokat juttattunk el a csapatokhoz, vettük a legújabb tájékoztató adatokat, beszámoló és harcjelentéseket írtunk. A V. V. Kuraszov ezredes vezette tiszti csoport álta-

lánosította mindezeket az anyagokat, és összefoglaló jelentéseket készített a főhadiszállás számára.

Viszonylag gyakran kellett felkeresni a harcoló hadseregeket, főleg azzal a feladattal, hogy pontosítsuk saját csapataink védelmének peremvonalát, megállapítsuk azokat a tényeket, amelyek lehetővé tették, hogy az ellenség az egyes településeket birtokba vegye. Ilyenkor a hadműveleti tisztek rendszerint SzB típusú repülőgépen jutottak a helyszínre.

A kiküldetések zöme a Nyugati Fronthoz szólt. Itt alakult ki a legbonyolultabb helyzet és az összeköttetés is akadozott. Június 28-án elesett Minszk, és a várostól nyugatra levő tizenegy hadosztályunk kénytelen volt harcát az ellenség hátában folytatni. Minderről a vezérkar csak késve szerzett tudomást.

A háború első napjaiban kiütköztek a vezérkar sok osztályának szervezeti hiányosságai. Most már korántsem bizonyult mindaz olyan jónak, ami békeidőben annak tűnt. Az átszervezések menetközben folytak.

Már említettem, hogy a harctevékenység megindulásának első percétől szükségessé vált az Északnyugati, a Nyugati és a Délnyugati Osztály megerősítése a többi osztály rovására. A későbbiekben bebizonyosodott, hogy az osztályszervezést végképp el kell vetni. Az osztályok ugyanis csak addig tudták ellátni feladatukat, amíg az egyes hadászati irányokban nem bontakozott szét néhány front. Amikor ez megtörtént, már végleg nyilvánvalóvá vált a régi szervezés alkalmatlansága. Minden front felé külön hadműveleti csoportot kellett kijelölni, élén egy tapasztalt főnökkel. A munkakörülmények megjavultak, és 1941 augusztusában az osztályokat végleg felszámoltuk. Amíg azonban idáig eljutottunk, a tökéletlen szervezés miatt jelentős munkatöbblet hárult ránk.

Egyéb nehézségek is jelentkeztek. Egyik nap megtudtuk, hogy a Nyugati Frontnál a vezetés megszakadása miatt leváL-

tották D. G. Pavlov frontparancsnokot, V. E. Klimovszkih törzsfőnököt, V. J. Szemjonov vezérőrnagy hadműveleti csoportfőnököt. Ezután nálunk is megkezdődött a káderek átcsoportosítása: G. K. Malangyint kinevezték Klimovszkih helyére, a vezérkar főnökét, G. K. Zsukovot pedig a front parancsnokává. A vezérkarhoz visszatért Saposnyikov marsall. Hadműveleti csoportfőnökké V. M. Zlobint léptették elő. N. I. Guszevet, a vezérkar politikai biztosát, F. E. Bokov váltotta fel.

Vezető személyek ilyen leváltása és áthelyezése teljesen megmagyarázhatatlan volt a háború első napjaiban. Az esetekről csak suttogtak, de mégis nyugtalanítóak voltak, és belső tiltakozást váltottak ki.

Feltehetően az arcvonalon bekövetkezett átmeneti kudarcok egyes parancsnokainkban túlzott bizalmatlanságot keltettek. Ennek tünetei a vezérkarnál is jelentkeztek. Az egyik újonnan érkezett parancsnok például, figyelve Grizlov ezredes munkáját a térképen, az ellenséges erők eltúlozásával vádolta őt. Szerencsére pártszervezetünk elég erősnek bizonyult ahhoz, hogy elhárítsa ezt a rosszindulatú állítást. Jelentős szerepet játszott ebben a nemrégen megválasztott pártbizottsági titkár, M. N. Berjozin ezredes. Az okos és bátor ember, maga is tapasztalt hadműveleti tiszt, képes volt arra, hogy a kommunistákat összefogja a fő feladatok megoldására.

Nem a mi bűnünk volt, de nekünk okozott gondot, hogy nem minden esetben rendelkeztünk részletes adatokkal csapataink helyzetéről. De nem volt könnyebb adatokat szerezni az ellenségről sem. Micsoda fogásokat kellett alkalmaznunk! Emlékszem, egyszer sehogyan sem sikerült a felek helyzetét megállapítanunk a Nyugati Front egyik arcvonalszakaszán. A katonai híradó vonalak megsérültek. Ekkor az egyik hadműveleti tiszt javasolta, hogy rendes postai vonalon hívjuk fel a bennünket érdeklő körzet egyik községi tanácsát. A csengetésre a tanácselnök jelentkezett. Kérdésünk: Vannak saját

csapatok a községben? Azt válaszolja: Nincsenek. És németek? Úgy tűnik nincsenek, de a közeli falvakat elfoglalták – és megnevezte azokat. A beszélgetés nyomán megjelent a hadműveleti térképen az adott körzetben feltételezett helyzet, amely, mint később kiderült, teljesen pontos volt.

Szükség esetén még sokszor alkalmaztuk a helyzet pontosításának ezt a módszerét. Végső esetben a járási pártbizottságokhoz, végrehajtó bizottságokhoz, sőt a községi tanácsokhoz intéztünk kérdéseket, és csaknem mindig megkaptuk tőlük a szükséges tájékoztatást.

A háború első hónapjaira emlékezve, nem hallgathatom el, hogy többen és sokszor kértük, helyezzenek át bennünket a harcoló hadseregekhez. Önmagában véve ez dicséretes törekvés volt, hiszen igen mély érzésekből fakadt. De valakinek a vezérkarnál is kellett dolgoznia. A pártszervezetnek itt is teljes súlyát latba vetve kellett közbelépnie és meggyőznie, felvilágosítania az embereket. És mégis, a legállhatatosabbak néha célt értek, például A. A. Grecsko is. Mindössze két hetet dolgozott velünk, amikor személyesen a vezérkari főnökhöz fordult kérésével, és ki is nevezték a 34. lovashadosztály parancsnokává. Ő maga alakította meg és vezette a frontra a hadosztályt.

Engem először erősítésképpen a Délnyugati Osztályra helyeztek át. Ebben az irányban akkor elkeseredett harcok dúltak. Luck, Brodi, Rovno körzetében három gépesített hadtest küzdött: a 9. K. K. Rokosszovszkij, a 8. D. I. Rjabisev és a 19. N. V. Feklenko parancsnoksága alatt. Közelükben működött a 7. gépesített hadtest. M. I. Potapov vezérőrnagy 5. hadserege szilárdan tartotta Poleszje körzetét és – ahogy mondani szokás – vörös posztó volt a német tábornokok szemében. A hadsereg igen komoly ellenállást tanúsított, és nagy veszteségeket szenvedett. A német csapatoknak itt nem sikerült gyorsan áttörniük az arcvonalat. Potapov hadosztályai

lesöpörték őket a luck–rovno–zsitomiri országútról, és arra kényszerítették, hogy lemondjanak a Kijev elleni csapás azonnali megindításáról.

Fennmaradtak az ellenség érdekes beismerései. Július 19-én Hitler 33. számú direktívájában leszögezte, hogy a „Dél" hadseregcsoport északi szárnyának előretörését megállították Kijev erődítményei és a szovjet 5. hadsereg ellentevékenysége. Július 30-án szigorú parancs érkezett Berlinből: „A vörösök 5. hadseregét, amely Kijevtől északnyugatra, mocsaras területen harcol, kényszeríteni kell a harc felvételére a Dnyepertől nyugatra, amelynek során véglegesen meg kell semmisíteni. Időben meg kell akadályozni, hogy a Pripjaty folyón keresztül északi irányba áttörjön . . ." És a továbbiakban ismételten: „Az Ovrucs és Mozir térségébe vezető utak átvágásával véglegesen meg kell semmisíteni az 5. orosz hadsereget."

Az ellenség mindezen elgondolásai ellenére Potapov csapatai folytatták hősies harcukat. Hitler őrjöngött. Augusztus 21-én újabb okmány jelent meg aláírásával, amely arra kötelezte a szárazföldi csapatok főparancsnokát, hogy biztosítsa a „Közép" hadseregcsoport olyan erőinek ütközetbe vetését, amelyek meg tudják semmisíteni az 5. orosz hadsereget.

Az 5. hadsereg egészen 1941 szeptemberének második feléig tartotta magát. Súlyos harcokat vívott Kijevtől keletre, de az áldozatok, amelyeket a harcok során hozott, nem voltak hiábavalók. Itt raktuk le későbbi győzelmeink alapkövét.

Július 22-én bombázták először az ellenség repülőgépei Moszkvát. Mindnyájan az utcára tódultunk és végignéztük, ahogyan a fényszórók százai az eget pásztázták, és a fénysugarakban megjelentek a légvédelmi tüzérség robbanó lövedékeinek fehér vattacsomói.

A vezérkar épületének pincéjében bombabiztos óvóhelyet építettek, és valamennyi pihenőben levő embert kötelezték arra, hogy légitámadáskor lemenjen.

Megkezdődött a tisztek családjainak kitelepítése Moszkvából. Én az első bombázásokat követően Novoszibirszkbe küldtem feleségemet, édesanyját és két gyermekünket. Minden cím nélkül indultak el, kihez – nem tudtam.

A Kazányi pályaudvar sötétségbe borult. Az emberek ezrei szorongtak a helyiségekben. Alig tudtam az enyéimet a vasúti kocsiba bepréselni. Kislányomat az ablakon adtam be, mert az ajtón már lehetetlenség volt felszállni.

Feleségemnek átadtam egy volt tiszttársamhoz – V. M. Zlobinhoz – címzett levelet; ő akkor a Szibériai Katonai Körzet parancsnokhelyetteseként szolgált. Mint később kiderült, Zlobinhoz nem tudott bejutni. Hála a városi pártbizottság nőtanácstitkárának – ő mindent megtett mindenkinek, ami erejéből tellett – hozzátartozóim lakáshoz jutottak.

És az arcvonalakon egyre súlyosabb volt a helyzet. Az egész országra ránehezedett a háború. Június 30-án Sztálinnal az élén megalakult az Állami Honvédelmi Bizottság. Ennek kezében összpontosult a teljes hatalom. Július 10-én hozott rendeletével három irányfőparancsnokot nevezett ki: az Északnyugati Irányra K. E. Vorosilovot, a Nyugati Irányra Sz. K. Tyimosenkót, a Délnyugati Irányra pedig Sz. M. Bugyonnijt. A Főparancsnokság Főhadiszállását a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásává szervezték át, és Sztálint a legfelsőbb főparancsnok tisztébe helyezték.

Fő figyelmünk és gondolataink azokban a napokban Szmolenszkra irányultak. Ebben a körzetben sikerült jelentős mennyiségű saját erőt összevonni, feltartóztatni az ellenséget, elzárni előle a Moszkvához vezető utat, s ellencsapásainkkal érzékeny veszteségeket okozni neki. Bár maga Szmolenszk július 16-án elesett, tőle keletre széles arcvonalon súlyos harcok dúltak még egy hónapig. Itt alkalmaztuk először nagy sikerrel később dicső hírnevet szerzett „Katyusáinkat".

Erősödött Moszkva bombázása. A légiriadót jelző szirénák szinte minden éjszaka megszólaltak. Néha a bombák a vezér-

kar közvetlen közelében robbantak. A pincében kiépített bombabiztos óvóhelyet most már munkahelyként is használtuk. Igaz, nem volt valami kényelmes, hiszen nem erre a célra rendezték be.

Hamarosan döntés született: éjszakára a vezérkar költözzön át a metró „Belorusz" állomásának helyiségeibe. Ott vezetési pontot és hírközpontot rendeztek be.

Ettől kezdve minden este bőröndökbe gyűjtöttük okmányainkat és a Belorusz pályaudvarra mentünk. Az éjszaka folyamán a metró peronjának egyik felén a Központi Harcálláspont működött, míg másik felét, amelyet az elsőtől csak egy vékony deszkafal választott el, sötétedéskor moszkvai lakosok, főleg asszonyok és gyermekek töltöttek meg. Hozzánk hasonlóan, ők is a légiriadó jelének bevárása nélkül foglalták el helyeiket és rendezkedtek be éjszakázásra. Ilyen körülmények között természetesen nem volt a legkényelmesebb dolgozni, és ami a legfőbb, a mindennapos szedelőzködéssel és utazgatással sok drága időt vesztegettünk el, kiestünk a feszített munkaütemből.

Rövidesen le is mondtunk erről, és a Kirov sugárút egyik épületébe települtünk át. A „Kirovszkaja" metróállomás szintén a mi rendelkezésünkre állt, itt már a szerelvények meg sem álltak. A peront, ahol letelepedtünk, magas deszkafal választotta el a pályatesttől. Egyik sarkában hírközpont, a másikban kis leválasztott dolgozószoba Sztálin számára, középen a mi dolgozóasztalaink sora, a vezérkari főnök helye pedig a legfelsőbb főparancsnok szobája mellett.

Beköszöntött az ősz. Az ellenség igen erős nyomása nehezedett ránk Moszkvánál, Leningrádnál és Ukrajnában. Mindenütt, az egész arcvonalon!

Ma már okmányok is bizonyítják, hogy a német fasiszta katonai vezetés *nem vehette be* Moszkvát Leningrád előzetes elfoglalása, az északi német–finn közös arcvonal létrehozása,

és délen kijevi csoportosításunk teljes szétzúzása nélkül. A kimondottan katonai célkitűzéseken túlmenően, Ukrajna elfoglalása a fasiszta Németország számára gazdaságilag rendkívül jelentős lett volna. Hitler már 1941. augusztus 4-én összehívta Boriszovba a „Közép" hadseregcsoport hadseregeinek parancsnokait, és ott valamennyien egyetértettek a további támadó tevékenységek ilyen változatával. Erről volt szó a Hitlernél augusztus 23-án megtartott tanácskozáson is. Így tehát, a harc kimenetele a fő, a Nyugati Irányban most sokkal inkább, mint bármikor a leningrádiak és a kijeviek kitartásán múlott.

1941 szeptembere számunkra az egyik legnehezebb háborús hónapot jelentette. Moszkva lakosságának száma észrevehetően csökkent. A férfiak a hadsereg és a népfelkelők soraiba jelentkeztek. Az asszonyokat és gyermekeket vagy kitelepítették, vagy a gépek mellé állították a férfiak helyére. Sokan vettek részt a fővárosba vezető utakon készülő védelmi berendezések építésében. Sőt, magában a városban, közvetlenül az utcákon is, harckocsiakadályok, szögesdrótakadályok, gyalogsági zárak emelkedtek. A kormány egyik része Kujbisevbe tette át székhelyét. Az Állami Honvédelmi Bizottság és a főhadiszállás tagjai Moszkvában maradtak.

A harchelyzetről szóló tájékoztatás ismét megromlott. Mi újra vállaltuk a kockázatot, hogy SzB és Po–2-es repülőgépeken keressük a csapatok mozgó oszlopait, a törzsek elhelyezési körleteit. Egyik ilyen repülés alkalmával sebesült meg G. V. Ivanov alezredes, Don-vidéki földim, és két akadémián is évfolyamtársam.

A német fasiszta csapatok Leningrádig törtek előre. A Leningrádi Front, a Vörös Zászló Renddel kitüntetett Balti Flotta személyi állománya és a város lakossága megfogadták, hogy nem adják az ellenség kezére a forradalom bölcsőjét, és ezt becsülettel teljesítették is. A város kitartott az ellenség egyre szűkülő gyűrűjében. Az ellenségnek az a terve, hogy e

térségben közös német–finn arcvonalat alakítson ki, csődöt mondott. A 4. német páncéloscsoport, amely a Leningrád ellen irányított faltörő kos élét alkotta, vereséget szenvedett és állománya erősen meggyengült. Ez közvetlenül kihatott a küzdelem további kifejlődésére, amennyiben az ellenség terve az volt, hogy Leningrád bevétele után, Moszkva térségébe irányítja át az itt működő páncélos erőket.

Sajátos helyzet alakult ki délen. Hitler, hogy biztosítsa a későbbiekben a Moszkva bevételére szánt központi csoportosításának déli, bal szárnyát, kénytelen volt Guderian 2. páncéloscsoportját ideiglenesen a moszkvai térségből a kijevi irányba áthelyezni. Ez a csoport szeptemberben már Kleist páncéloscsoportjával, valamint a 2., a 6. és a 17. német hadsereggel együtt, nagy erejű légi támogatás mellett részt vett az ukrán főváros elleni támadásban. Itt is szívós ellenállásba ütköztek. A kijeviek által az Irpeny folyó mentén kiépített védővonalba visszavonult szovjet csapatok az újonnan megalakított 37. hadsereg és a népfelkelők erőivel együtt, halálig tartó önfeláldozással, 70 napig védekeztek.

Az ellenség kénytelen volt lemondani a frontális csapásokról, manőverezni kezdett és réseket keresett csapataink elhelyezésében. Csak szeptember 15-én sikerült Guderian és Kleist páncélosainak, Kijevet északról és délről megkerülve, Lohvici körzetében egyesülniük. A Kijevtől keletre eső térségben bekerítették az 5., 37. és 26. hadseregünk erőinek mintegy egyharmadát, valamint a 21. és 38. hadseregünk erőinek részeit. A bekerített csapatok nehéz sorsában osztozott a Délnyugati Front parancsnoksága is. Rendületlenül küzdöttek mindvégig. M. P. Kirponosz vezérezredes, frontparancsnok meghalt. Törzsfőnöke, V. I. Turpikov altábornagy és a haditanács tagja, E. P. Rikov hadosztály-komisszár elesett. A sebesült M. I. Potapov hadseregparancsnok és néhány magasabbegység parancsnoka fogságba esett. A törzs megma-

radt tisztjeit I. H. Bagramjan vezérőrnagy, hadműveleti csoportfőnök vezette ki a bekerítésből.

A Kijev térségében vívott ütközet, de ugyanúgy a leningrádiak szilárd védelme is, kedvező hatással járt: súlyos veszteségeket szenvedett a Moszkva elleni általános támadásra szánt 2. német páncéloscsoport. Ezenkívül a kijevi ütközet lassította az ellenséges csapatok lavináját a Délnyugati Irányban is, és lehetővé tette számunkra, hogy időt nyerjünk a védelem újabb terepszakaszokon való megszervezéséhez.

Erre az időszakra esett a csapatok vezetésének újabb átszervezése. Az Irányfőparancsnokságok létrehozását a gyakorlati tapasztalatok nem igazolták. Fölösleges közbeeső vezetési szintnek bizonyultak a főhadiszállás és a frontparancsnokságok között. A főparancsnokok nem rendelkeztek teljes értékű törzsekkel, híradó eszközökkel, tartalékokkal, így nem tudtak érdemleges befolyást gyakorolni a hadműveletek menetére és kimenetelére. Ezért már augusztus–szeptember folyamán felszámolták e parancsnokságokat. Később egyiküketmásikukat ideiglenesen visszaállították (például a Nyugatit – 1942. február 1. és május 5. között, a Délnyugatit – 1941. december 24. és 1942. június 23. között), sőt újat szerveztek (Északkaukázusi Irányfőparancsnokság – 1942. április 26. és május 20. között), de a harci gyakorlat végül is teljesen fölöslegessé tette őket.

1941 szeptember végére az általános hadműveleti-hadászati helyzet nem a mi javunkra alakult. A német fasiszta csapatok szilárdan felzárkóztak Leningrád körzetére, a Nyugati Irányban elfoglalták Vityebszket és Szmolenszket, délen elérték Melitopol–Zaporozsje–Krasznográd vonalát. Folyamatosan kaptuk az adatokat az ellenséges erők átcsoportosításáról és Duhovscsina, Jarcevo, Szmolenszk, Roszlavl, Sosztka, Gluhov körzetekben való összpontosításukról. Kétségtelenné vált, hogy a Moszkva elleni közvetlen támadást készítik elő. A vezérkar tudta, hogy Hitler e feladatra Bock tábornagy „Közép"

hadseregcsoportját szánja, amelynek állományába több mint 1 millió katona, 1700 harckocsi és sok rohamosztag tartozott, valamint erős támogató légierővel rendelkezett. Az előzetes adatok helyessége később beigazolódott.

Az Állami Honvédelmi Bizottság és a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása megfelelő ellenintézkedéseket tett. Az alapjaiban már júliusban létrehozott Tartalék Frontot Bugyonnij parancsnoksága alatt a Nyugati Font mögött vonultatták fel, így a védelem mélysége jelentősen megnőtt. A fővároshoz vezető távoli megközelítési utakon folyó harctevékenységbe bevontak néhány moszkvai népfelkelő hadosztályt, amelyeket már júliusban megalakítottak az önkéntesekből. A legnagyobb titokban folyt az ország mélyében a tartalék hadseregek megalakítása és kiképzése. Ezek szervezéséről csak a főhadiszállás tagjai és a vezérkar érintett személyei tudtak.

Előkészületek folytak néhány jól felkészített hadosztály átdobására a nyugati hadszíntérre a bajkálontúli és a távol-keleti körzetekből. Gyorsított ütemben épült a Vjazmai és a Mozsajszki Megerődített Körlet. Kialakulóban volt az ún. Mozsajszki Védelmi Övezet, amelynek egyes védővonalai körkörösen fogták körül a fővárost a közeli utakon, az elővárosokban és magában a városban is, egészen a körút vonaláig.

A főhadiszállás a csapatokhoz küldte képviselőit, hogy a helyszínen ismerkedjenek meg a helyzet minden apró részletével, tanácskozzanak a magasabbegységek és seregtestek parancsnokságaival arról, hogyan lehet a lehető legjobban megoldani Moszkva védelmének kulcskérdéseit. A vezérkart A. M. Vaszilevszkij képviselte a Nyugati Fronthoz októberben kiküldött bizottságban.

Moszkva, Tula és sok más város pártszervezetei a főváros közelében, az ellenség várható csapásainak irányában a csapatok megsegítésére mozgósították a lakosságot. Egyre több önkéntes jelentkezett a népfelkelők, a páncélvadász és tűzvé-

delmi osztagok, valamint más katonásított alakulatok soraiba. Az ipar a lőszerek és más hadianyagok gyártására állt át.

A szovjet emberek részéről megnyilvánuló tömeges hősiesség példái közül engem valahogyan Alekszej Vasziljevics Tyetyerin vöröskatona hőstette ragadott meg legjobban. Ez a szimpatikus fiatalember a rjazanyi terület Harino községéből származott, tavasszal vonult be katonának, és a Honvédelmi Népbiztosság őrzászlóaljánál szolgált. Moszkva bombázásának első percétől kezdve az a kiegészítő feladat hárult a zászlóalj személyi állományára, hogy részt vegyen a gyújtóbombák okozta tüzek oltásában. Szeptember 21-ére virradó éjszaka egy ilyen bomba átütötte a vezérkar épületének tetejét és a padlástérben égett. Tyetyerin oltani igyekezett a tüzet, rádobta köpenyét, de a termitszikrák tovább pattogtak minden irányban, és a tűz elterjedésével fenyegettek. Ekkor Tyetyerin rávetette magát a bombára és testével fojtotta el a tüzet. Égési sérüléseibe belehalt, de a védendő objektumot megmentette.

Szeptember végén a hadműveleti csoportfőnökségen megtartottuk soron következő taggyűlésünket. A rendkívül nagy elfoglaltság ellenére szinte valamennyien összejöttünk, közöttünk Saposnyikov vezérkari főnök is. Egyetlen napirendi pontunk volt: „Napjaink és a kommunisták feladatai"-nak a megvitatása. A beszámolót Vaszilevszkij tartotta.

Alekszandr Mihajlovics nem szépítette a helyzetet. Egyenesen megmondotta, hogy súlyos körülmények alakultak ki, amelyek mindnyájunktól teljes erőkifejtést, esetleg életünk feláldozását is megkövetelik. A későbbiekben talán még nehezebb lesz a helyzetünk. Kétségbeesésre azonban nincs okunk. Leningrád szilárdan tartja magát, az ellenség ott nem tudott áttörni. Ennek alapján arra gondoltunk, hogy Moszkvától északra újabb arcvonalak nem fognak kialakulni, és

így a súlyos napokra fenntartott tartalékainkat továbbra is megőrizhetjük.

A beszámoló minden egyes mondatát a végső győzelembe, a párt és a szovjet kormány bölcsességébe vetett mélységes hit hatotta át. Ez a taggyűlés életem legemlékezetesebb óráit jelentette. Nekem, és minden egyes társamnak is, további lendületet és bátorságot adott.

Szeptember 30-án az ellenség megkezdte általános támadását Moszkva ellen. Kibontakozott egy gigantikus, véres ütközet. A német fasiszta csapatok csapásmérő csoportosításainak már október elején sikerült több irányban is mélyen beékelődniük védelmünkbe. Október 3-án az ellenséges páncélosok betörtek Orjolba, majd 6-án elesett Brjanszk, 12-én pedig Kaluga. A 19., 20., 24. és 32. hadsereg erőinek nagy részét, valamint a Nyugati, a Tartalék és a Brjanszki Front több egységét bekerítették Vjazma és Trubcsevszk körzetében. De bekerítetten is elkeseredett harcot vívtak, és majdnem két héten át magukra vonták 28 ellenséges hadosztály erőkifejtését.

A szovjet csapatok önfeláldozó küzdelme Vjazma térségében más szempontból is jelentős volt: elősegítette számunkra, hogy minimális időt nyerjünk két mozsajszki védővonal megszállásához és az utolsó előkészületek megtételéhez annak érdekében, hogy megállítsuk az ellenséget a fővároshoz vezető többi útvonalon.

Szinte felmérhetetlen Tula hősies ellenállásának jelentősége is. Guderian páncéloshadseregének előrevetett egységei október végén betörtek a városba, de a belterület birtokbavételére irányuló kísérleteiket mindannyiszor visszaverték. Tula védelmére a Vörös Hadsereg csapatai mellett felkelt a város lakossága is. Létrehozták a tulai munkásezredet, A. P. Gorskov parancsnokkal és G. A. Agejev komisszárral az élén.

A hitleristák tüzérségi és aknavető tűz alatt tartották a várost. Voltak olyan napok, amikor a helyzet szinte reménytе-

lenné vált. De Tula védelmezőinek állóképessége és bátorsága erősebbnek bizonyult a német páncélosoknál.

November első napjaiban már sikerült az ellenséget minden irányban megállítanunk. A Moszkva elleni első német általános támadást elhárítottuk.

A csapatok minden körülmények közötti megbízható vezetése érdekében a főhadiszállás úgy döntött, hogy a vezérkart két lépcsőbe osztja el. Az első lépcső Moszkvában marad, a második pedig a városon kívül települ. A második lépcső élére Saposnyikov marsall került. Engem az ő csoportjába osztottak be, mint szerelvényparancsnokot.

Október 17-én reggel megkezdődött a páncélszekrények berakása a vasúti kocsikba. A szerelvény indítását 19 órára tűzték ki. A vonatot csak külön engedéllyel lehetett megközelíteni. A peronon azonban szép számmal gyűltek össze az emberek. Egyikük segítségért fordult hozzám és hirtelenül bemutatkozott:

– Willi Bredel német antifasiszta író.

A vezérkar szerelvényén nem tudtam elhelyezni, de felsegítettem egy kórházvonatra, amely a hátországba indult ugyanarról a pályaudvarról.

Rendeltetési helyünkre október 18-án érkeztünk meg, és 19-én reggel már indultam is vissza. A továbbiakban az volt a feladatom, hogy Vaszilevszkij Moszkvában maradt csoportjához csatlakozzam.

Visszatérőben már nem vonaton, hanem gépkocsin utaztam. Éjszaka érkeztem Moszkvába, az ellenséges légierő legvadabb bombázása közepette. Zordan és hatalmasan tárult elém a főváros sziluettje a különböző színű tüzektől megvilágítva. A fényszórók százainak fénycsóvái, mint világoskék tőrök hasították át e sötétséget. Pirosan lobbantak fel és azonnal ki is hunytak a légvédelmi lövedékek robbanásai. A tüzérségi tüzelőállások felől bíborszínű sávok kúsztak az égre.

Az élet a hadműveleti csoportban, ahogyan a vezérkar első lépcsőjét nevezték, rendkívül feszített volt. A nappalok és éjszakák teljesen összefolytak. Mindig huszonnégy órát töltöttünk munkahelyeinken. De mivel alvás nélkül mégsem tudtunk meglenni, a metróállomásra pihenővonatot állítottak be számunkra. Első időben ülve aludtunk, mivel a régi szerkezetű kocsikban nem volt hová lefeküdni. Később már elsőosztályú vasúti kocsikat kaptunk, amelyekben kényelmesen berendezkedtünk.

Sok tapasztalt vezérkari tisztet neveztek ki a csapatokhoz. Az osztályvezetők – Sarohin, Kuraszov, Kokorjev – front- és hadseregtörzsfőnöki beosztást kaptak. Minket – fiatalokat – pedig a helyükre állítottak. Engem a Közel-keleti Osztály vezetőjévé neveztek ki.

Sztálin a számára készített föld alatti dolgozószobába egyszer sem jött le, de a Kirov sugárúton, a vezérkar nagy épületében fenntartott szárnyon néha megjelent. Ott dolgozott, és ott fogadta a jelentéseket.

Moszkva bombázása egyre erősödött. Az ellenség egyes gépei nemcsak éjszaka, de nappal is behatoltak a főváros légterébe. Október 29-ére virradó éjszaka gyújtóbomba csapódott be épületünk udvarára. Néhány gépkocsi megrongálódott, három gépkocsivezető meghalt és 15 parancsnok megsebesült. Egyesek súlyosan. A vezérkar ügyeletes tisztjét, I. I. Ilcsenko alezredest a légnyomás kidobta a szobából. Az eséstől megsérült az arca. Sokakat a kitört ablakok szilánkjai és a kiszakadt ablakkeretek sebesítettek meg. A sérültek között volt Alekszandr Mihajlovics Vaszilevszkij is, de a munkát tovább folytatta.

Én a robbanás pillanatában a folyosón mentem át. Mire megértettem mi történt, már elmúlt a veszély. Az épület recsegett-ropogott, mintha földrengés lenne (ilyet 1927-ben éltem át a Krímben). Üvegcsörömpölést hallottam. Előttem és mögöttem ajtók csapódtak. A zárt ajtók félfástul szakadtak ki.

Majd egy pillanatra néma csönd következett. Ezután kezdte a fülem megkülönböztetni a légvédelmi fegyverek kattogását és a szobából kiszaladó véres emberek lába alatt ropogó üvegcserepek hangját.

Ezután végleg átköltöztünk a metróba. Öt napon át nem kaptunk meleg ételt, étkezdénket és konyhánkat erősen megrongálta a robbanás. A javítás ideje alatt kénytelenek voltunk vajas kenyérrel is beérni. A legfelsőbb főparancsnok személyes utasítására háromszor naponta kosarakat hoztak le számunkra: mindenki három szeletet kapott egyszerre.

Így éltünk, így dolgoztunk a háború talán legválságosabb napjaiban, a nagy keserűségek és a még nagyobb remények napjaiban. A keserűség abból fakadt, hogy a német fasiszta páncélosok és géppisztolyosok már elérték azokat a gyönyörű helyeket, ahová a moszkvaiak a háború előtt hétvégi kirándulásokra, pihenőkre jártak. De élt bennünk a remény, hogy ez csak pirrhuszi győzelem. Az ellenség már az utolsókat lélegzi, saját vérébe fullad. Mindnyájan abban bíztunk, hogy végül is éppen itt szenved vereséget.

A helyzetet rendkívüli bonyolultság, ellentmondásosság jellemezte, de az adatgyűjtés hovatovább egyre egyszerűbb lett. Elsősorban a főirányban. Rendszerint reggel, néhány hadműveleti tiszt gépkocsiba ült és Perhuskovóba indult, ahol a Nyugati Front törzse települt. Körbejárták a hadseregtörzseket, amelyek mindössze 20–30 kilométerre helyezkedtek el Moszkvától. És a csoportfőnökünk munkatérképén a legkisebb részletekig megjelentek az adatok.

A hagyománynak megfelelően november 6-án sor került a moszkvai dolgozók ünnepi nagygyűlésére. Csak éppen nem a Nagy Színház termeiben, hanem a „Majakovszkij" metróállomás peronján. November 7-én reggel, mint máskor is, megtartottuk a Vörös téren a csapatok díszszemléjét. A legnagyobb titokban készítettük elő, még a díszszemle résztvevői-

vel sem közöltük előre, milyen céllal történik felkészítésük. Megkezdődtek a találgatások, de a legtöbben megegyeztek abban, hogy csupán az alegységek „összekovácsolása" folyik az arcvonalra indulás előtt. A díszszemlét P. A. Artyemjev altábornagy vezényelte, aki akkor a Moszkvai Katonai Körzet és a Moszkvai Védelmi Övezet parancsnoka volt.

Ezen a történelemben szinte példa nélküli díszszemlén a legfelsőbb főparancsnok ezekkel a szavakkal üdvözölte a csapatokat:

– Az egész világ rátok tekint, bennetek látja azt az erőt, amely a német területrablók haramiabandáját meg tudja semmisíteni. Európa a német hódítók igáját nyögi, leigázott népei rátok emelik tekintetüket, bennetek látják felszabadítójukat. Nagy, felszabadító küldetés jutott osztályrészetekül. Legyetek hát méltók e küldetésre!

És beszédét a következő jókívánságokkal fejezte be:

– Lelkesítsen benneteket ebben a háborúban nagy elődeink, Alekszandr Nyevszkij, Dmitrij Donszkoj, Kuzma Minyin, Dmitrij Pozsarszkij, Alekszandr Szuvorov, Mihail Kutuzov bátor példaképe! Vezéreljen benneteket a nagy Lenin győzedelmes zászlaja!

Sztálin a párt és a szovjet kormány nevében beszélt, és ezek a felhívások felrázták az egész országot.

Pontosan egy hét elteltével a hitleristák újabb támadást indítottak Moszkva ellen. A fő csapást most a Kalinyini Front 30. hadseregének és a Nyugati Front 16. hadseregének sávjában mérték. Az ellenség azonban nem tudott jelentősebb sikereket elérni. Jobb szárnyával csupán Kasiráig, bal szárnyával pedig Jahroma térségében a Moszkva–Volga-csatornáig sikerült kijutnia. Egy helyen átkelt ugyan a csatornán, de nem hosszú időre. Csapatai a Konakovo, Dmitrov, Gyedovszk, Kubinka, Szerpuhov, Tula, Szerebrjanije Prudi terepszakaszon végleg kifulladtak és megálltak. Így hiúsult meg a hitleristák Moszkva elleni második támadása.

Ekkor kezdtük meg a főhadiszállás gondosan összegyűjtött tartalékainak előrevonását a fővároshoz. A várostól északra megjelent az 1. csapásmérő és a 20. hadsereg, délkeletre pedig a 10. és a 61. hadsereg, valamint az 1. gárda-lovashadtest. Néhány friss hadsereget vontunk előre a szovjet–német arcvonal más olyan szakaszaira is, ahol az ellenség nyomása még fokozódott.

A hadiszerencse már kezdett mellénk szegődni. A következő elgondolások rajzolódtak ki: kihasználva a Moszkva térségében elért sikert, ellentámadásba megyünk át az egész arcvonalon, Leningrádtól Rosztovig, miközben fő erőkifejtésünket nyugati irányban összpontosítjuk. A terv végrehajtása érdekében a Déli Front csapatai november 26-án felszabadították Rosztovot, majd december 5–6-án főerőink ellentámadásba mentek át Moszkvánál.

Az ellenség semmi ilyenre sem volt felkészülve. Mint később kiderült, nem derítette fel két új hadseregünk összpontosulását Moszkva északi körzetében. És ezért végül is igen nagy árat fizetett.

Az 1941–42. évi téli győzedelmes ellentámadás lefolyásáról és eredményeiről már sokat írtak, így nem tartom szükségesnek, hogy erre ismét kitérjek. Csupán szeretném olvasóim figyelmét felhívni néhány általános következtetésre, melyet saját magunk számára vontunk le az első háborús félév után.

Először: a Vörös Hadsereg kiállta a kapitalista világ legerősebb hadseregének a nyomását.

Másodszor: megdöntötte a németek legyőzhetetlenségéről szóló legendát, tettekkel bizonyította, hogy ők is sebezhetők és végső soron legyőzhetők.

Harmadszor: semmivé tettük Hitlernek a villámháborús győzelembe vetett reményeit; a háború menetében fordulat következett be a mi javunkra; hosszadalmas és kimerítő küz-

delem állt még előttünk, amely csak az ellenség vereségével végződhetett.

Negyedszer: országunk helyzete továbbra is súlyos maradt, hiszen az ellenség városaink százait, falvaink ezreit foglalta el; sok gazdaságilag fontos terület – a Balti-tenger-mellék, Belorusszia, Ukrajna és a Donyec-medence nagy része került a kezébe; német csapatok szállták meg a Krímet, körülzárták Leningrádot, bevették Szevasztopolt, s hadviselési lehetőségeik még igen nagyok voltak. Mindez nem kis erőfeszítést követelt tőlünk annak érdekében, hogy végleges vereséget mérhessünk az ellenségre.

Ötödször: a mi lehetőségeink még korántsem voltak teljesen kihasználva. Ellenkezőleg, hónapról honapra növekedtek: a keletre áttelepített ipari üzemek lábra álltak, megerősödtek, az ország mélyében halmozódtak a különféle tartalékok; az ellenség hátában egyre nagyobb arányokban bontakozott ki a partizánmozgalom.

Hatodszor: csapataink megedződtek és bizonyos harci tapasztalatokra tettek szert, szervezettebben és magabiztosabban harcoltak.

A fél év alatt lezajlott események, de elsősorban a moszkvai csata szemléltetően bizonyították, milyen nagy a kommunista párt szervező és lelkesítő ereje, mennyire képes a válságos pillanatokban az egész népet mozgósítani a harcra és a haza védelmére.

Moszkvánál aratott győzelmünk nemzetközi visszhangja is nagy volt. Keresztülhúzta a hitleristáknak a Szovjetunió elszigetelésére irányuló számításait. 1942. január 1-én 26 állam kötött velünk a fasiszta Németország elleni háborúban való együttműködésről szóló szerződést.

Változott-e valami a vezérkaron belül? Végeredményben igen. Még decemberben visszatért a második lépcső. Régebbi elhelyezési körletében csupán tartalék hírközpont és néhány hadműveleti tiszt maradt.

Csoportfőnökségünk és az egész vezérkar munkája sokkal ütemezettebb lett. Saposnyikov és Vaszilevszkij most minden erejét a legfontosabb kérdések megoldására összpontosíthatta, jobban elemezhette a helyzetet. Naponta egy-két alkalommal jelentést tettek a főhadiszálláson.

Minden más kérdést sikerrel oldottak meg az egyes osztályok. A mi osztályunkra a szovjet csapatok iráni tartózkodásával kapcsolatos problémák megoldása hárult.

S ez bizony nem volt könnyű. Iránban egy időben három hadseregünk tartózkodott: az 53. önálló közép-ázsiai, a 47. és a 44. Ezeket az erőket 1941 augusztusának végén irányították erre a területre, az Irán és Szovjet-Oroszország között 1921-ben kötött egyezmény alapján. Az egyezmény lehetővé tette ezt abban az esetben, ha olyan veszély áll elő, hogy Irán területét valamely más állam a Szovjetunió érdekeivel ellentétes célokra használná fel. Hitler pedig, mint ismeretes, arra törekedett, hogy innen mérjen csapást a szovjet Kaukázusontúlra, majd a továbbiakban ugródeszkának használja Iránt a német hadosztályoknak a Balkánról India elleni alkalmazásához. Mindezek már szövetségesünk, Nagy-Britannia érdekeit is sértették, ezért úgy döntött, hogy csapataival bevonul Irán déli körzeteibe. Ez további gondokat okozott a vezérkarnak: sok dolgot kellett összehangolnia a Külügyi Népbiztosság illetékes szerveivel.

Az iráni helyzet alakulása különösen érdekelte a legfelsőbb főparancsnokot, és az én feladatom volt, hogy arról rendszeres jelentést tegyek Saposnyikovnak. Borisz Mihajlovics rendkívül vonzó egyéniség volt és az olyan fiatal ezredesekkel, mint én voltam akkoriban, valóban atyai szeretettel foglalkozott. Ha valami nem úgy sikerült nálunk, ahogy elképzelte, nem mérgelődött, még a hangját sem emelte feljebb, csupán megszokott nyugalmával kérdezte:

– Hogy is van ez, galambocskám?

Ilyenkor szerettünk volna elsüllyedni szégyenünkben, s

hosszú időre megjegyeztük hibáinkat, nehogy még egyszer megismétlődjenek.

Egy esetben Saposnyikov jóval éjfél után hívatott. Az asztalnál ült, fehér ingben, nadrágtartóval. Zubbonya a szék karfáján lógott.

– Üljön le, galambocskám – invitált nagyon otthonosan.

Viszonylag gyorsan végeztünk a hivatalos ügyekkel, de a vezérkari főnök nem sietett elbocsátani. Hangulata éppen különösen jó volt, és végigtekintve a kiterített térképen, visszaemlékezett Közép-Ázsiában töltött szolgálati éveinek eseményeire. Borisz Mihajlovics kiválóan ismerte az ottani hadműveleti irányok sajátosságait, nagyszerűen emlékezett a terepviszonyokra. Én is szinte kívülről ismertem ezt a hadszínteret, így rendkívül érdekes beszélgetés alakult ki közöttünk.

A későbbiekben is többször elbeszélgetett velem, és gazdag ismereteiből sok hasznosat meríthettem a magam és egész osztályom munkája számára.

AZ 1942-ES ÉV

Az arcvonal megmerevedése – Sikertelen kísérlet – A krími események – Táviratváltás Sztálin és Mehlisz között – Rendkívül súlyos helyzet Harkovnál – Veszélyben a Kaukázus – Első jelentéstételem a főhadiszálláson – Vezénylés a Kaukázusontúlra – Az Északi Csoport – A bakui irány – Naponta kilencvenezer – Szorosan lezárni az átjárókat – Pajzs a Fekete-tengeri partszakaszon – Megállítottuk az ellenséget

Igaz, az új, 1942-es év érkezését külsőleg nem ünnepeltük, de a szívekben ünnepi volt a hangulat: mindenkit örömmel töltöttek el csapataink moszkvai sikerei. A hangulat február 23-án még emelkedettebb lett. Ennek oka a Honvédelmi Népbiztosnak az a parancsa volt, amellyel a Vörös Hadsereget köszöntötte születésének 24. évfordulóján. Ebben Sztálin hírül adta az országnak, hogy nincs messze az a nap, amikor a Vörös Hadsereg szétzúzza az ellenséget, és szovjet hazánk földjén ismét győzedelmesen lengenek majd a vörös zászlók. Tavaszra azonban megmerevedett az arcvonal, és április 1-re Leningrádtól, a Volhov folyó mentén, Sztaraja Russzától keletre, Gyemjanszkot keletről megkerülve, Holm, Velizs, Gyemidov, Belij terepszakaszon húzódott, kialakítva a rzsev–vjazmai kiszögellést, amelyet az ellenség továbbra is szívósan tartott. Majd Kirovot, Szuhinyicsit és Belevet bezárva, Mcenszk felé folytatódott, a mi oldalunkon hagyva Novoszil, Tyim és Volcsanszk területét, kiszögellést alakított ki az el-

lenség felé Balakleja, Lozovaja, Barvenkovo körzetben, átvágta Krasznij Liman, Gyebalcevo, Kujbisevo térséget, majd délnek fordult a Miusz folyó mentén.

Éppen ebben az időben egy kísérletbe kezdtek a vezérkarnál. Kihirdették, hogy az egyes irányok főnökei volt front- és hadseregparancsnokok, végső esetben hadsereg törzsfőnökök lesznek. Feltételezték, hogy tekintélyüknél és tapasztalataiknál fogva, jobban tudják majd befolyásolni az eseményeket, sokkal operatívabban tarthatják a kapcsolatot a harcoló erőkkel. Joguk lesz arra is, hogy személyesen jelentsenek a főhadiszálláson. Ez ideig, mi – az egyes irányok főnökei – nem jártunk jelentéstételre a főhadiszállásra.

A döntés az döntés. Megkezdtük az új főnökök szobáinak a berendezését. Mivel nekünk külön szobánk nem volt, hanem beosztottainkkal együtt dolgoztunk, kénytelenek voltunk összébb szorulni. De valahol el kellett helyezni az új főnökök segédtisztjeit is, hát még jobban összezsúfolódtunk.

Hamarosan megérkeztek az új főnökök és megkezdték a „tájékozódást". Ez nem ment valami könnyen, hiszen közülük sokan nem is dolgoztak törzsben, de akik dolgoztak is, már elszoktak a törzsben végzett mindennapos munkától. Egyébként is, alig született meg az új elgondolás, máris halálra volt ítélve.

Kiderült, hogy a „reform" eredményeként rendkívül sok idő megy veszendőbe. Meghosszabbodott a helyzetjelentések átfutási ideje a vezérkari főnökig. Az elmúlt időben rendszerint mi magunk vettük a jelentéseket, azonnal rávittük az adatokat a térképre, nyomban jelentettük azokat a vezérkar főnökének vagy az ő kötelmeit ellátó személynek. Most egy közbeeső vezetési szint jelentkezett: a távírótól mi „helyettesek" – vagyis az irányok volt főnökei – vettük a tájékoztatást, majd jelentettük azt új főnökünknek, aki csak a kellő tanulmányozás után ment jelentéstételre a vezérkari főnökhöz. Természetesen ez a több lépcsős munkafolyamat nemhogy fo-

kozta volna, inkább csökkentette az operativitást. Valamiféle különleges következtetéseket vagy a helyzettel kapcsolatos javaslatokat, amelyeket az új vezetőktől vártak, elöljáróink szintén nem kaptak. A főhadiszállásra, véleményem szerint, csak egyszer jutottak el. Esetleg kétszer. Utána belátták, hogy a régi munkamódszer jobb, és körülbelül egy hónap elteltével visszatértünk hozzá.

Májustól olyan események sorozata indult meg a szovjet–német arcvonalon, amelyek nem a mi javunkra fordították a helyzetet. Ezek nagyon emlékezetesek számomra, mert jobbára a számomra meghatározott irányban zajlottak le. Először is súlyos veszteségeket szenvedett a Krími Front, amelyet 1942 elején hoztak létre, hogy felszabadítsa a Krímet és májusban védje a Kercs-félszigetet, annak legszűkebb részén, az ún. Ak-Monaj-i védőállásokban. A front állományába megerősítő eszközeivel együtt a 44., az 51. és a 47. hadsereg tartozott. A front parancsnoka D. T. Kozlov altábornagy, a haditanács tagja F. A. Samanyin hadosztály-komisszár, törzsfőnöke F. I. Tolbuhin vezérőrnagy volt.

Február és április között a Krími Font a Fekete-tengeri Flotta támogatásával háromszor kísérelte meg a német védelem áttörését, de feladatát nem tudta megoldani, és kénytelen volt védelemre berendezkedni. A főhadiszállás már márciusban kiküldte képviselőjét L. Z. Mehlisz személyében. A vezérkartól P. P. Vecsnij vezérőrnagy kísérte el. Azt a feladatot kapták, hogy segítsenek a frontparancsnokságnak a Szevasztopol felmentésére irányuló hadművelet előkészítésében és vezetésében. Mehlisz hű maradt szokásaihoz és segélynyújtás helyett hozzálátott a vezető személyek áthelyezéséhez. Első tetteként Tolbuhin fronttörzsfőnök helyére Vecsnij vezérőrnagyot állította.

A front hadműveleti felépítése ugyanakkor nem felelt meg a védelmi feladatoknak. A csapatok támadó csoportosításban

maradtak. A Fekete-tengerhez csatlakozó balszárny gyengének bizonyult. A frontparancsnok ezt azzal indokolta, hogy a megindulási állások bizonyos mérvű javítása után a front folytatja támadását. De a támadás megindulását egyre halasztgatták, és a védelmet a vezérkar utasítása ellenére sem erősítették. Mehlisz is csak vitatkozott a parancsnokkal.

Az ellenség ugyanakkor nem tétlenkedett. A maga részéről támadást készített elő, arra törekedve, hogy a szovjet csapatokat kiszorítsa a Kercs-félszigetről, s így minden erejét a hősiesen védekező Szevasztopol ellen fordíthassa. Sikerült pontosan megállapítania hadrendünk gyenge pontját, a 44. hadsereg tengerre támaszkodó szárnyán. Itt készítette elő tengeri deszantjának bevetését is. Védelmünk áttörése ezen a helyen, majd a támadás északi és északkeleti irányú kifejlesztése lehetővé tette az ellenségnek, hogy a Krími Front hadseregeinek hátába kerüljön.

Az ellenség támadási előkészületeit felderítőink felfedték. A front felderítése még azt is pontosan rögzítette, hogy melyik napon kezdődik az ellenség aktív tevékenysége. Erről előzőleg a csapatokat is értesítették. De sem a főhadiszállás képviselője, sem a frontparancsnok nem tette meg a szükséges intézkedéseket a csapás elhárítására.

A németek pedig május 8-án csapást mértek a front gyenge tengerparti szakaszára, áttörték védőállásainkat és gyors ütemben fejlesztették ki az elért sikert. A Krími Front védelme, mivel mélységben nem voltak tartalékai, felbomlott, a parancsnokság kiengedte kezéből a csapatok vezetését, a keleti irányú visszavonulás szervezetlenül indult meg. A csapatok tizenkét napos elkeseredett és hősies harca ellenére ilyen körülmények között a Krími Front súlyos vereséget szenvedett. Ez a tény jelentősen megnehezítette Szevasztopol védelmének és a Krímért folytatott későbbi harcoknak a feltételeit is. 1942. július 4-én, a szevasztopoli erődítmény elestével, a Krím-félsziget teljesen az ellenség kezébe került.

A Nagy Honvédő Háború történetírásában két sokatmondó okmány maradt fenn. Az egyik Mehlisz május 8-án kelt távirata, amelyet a legfelsőbb főparancsnoknak küldött. Ebben ezt írta:

„Ez most nem a panaszkodás ideje, de kötelességemnek tartom a jelentéstételt, hogy a főhadiszállás megismerje a frontparancsnokot. Május 7-én, vagyis az ellenség támadásának előestéjén, Kozlov összehívta a haditanács tagjait, hogy megvitassák a Kaj-Aszan birtokbavételére irányuló, küszöbönálló hadművelet tervét. Én javasoltam, hogy halasszuk el a tervet, és haladéktalanul adjunk utasítást a hadseregeknek a várható ellenséges támadás elleni felkészülésre. A frontparancsnok kiadott intézkedésében több helyen is szerepelt egy olyan előrejelzés, hogy az ellenséges támadás május 10–15. között várható, és elrendelte, hogy a parancsnoki állomány, a magasabbegység-parancsnokok és törzsek május 10-ig dolgozzák ki és tanulmányozzák a hadseregek védelmi tervét. Mindez akkor történt, amikor az elmúlt napon kialakult helyzet azt mutatta, hogy másnap reggel az ellenség támadásba megy át. Sürgetésemre a határidőkre vonatkozó téves tájékoztatást kijavították. Ellenállást tanúsított Kozlov abban a kérdésben is, hogy további tartalékokat vonjunk össze a 44. hadsereg szakaszán."

A főparancsnok előtt is nyilvánvalóvá vált, hogy a főhadiszállás képviselője ki akar bújni a felelősség alól. És válaszul erre következett a másik, nem kevésbé kifejező távirat:

„Ön ragaszkodik a külső megfigyelő és a Krími Front ügyeiért nem felelős személy álláspontjához. Ez az álláspont, bár kényelmes, de velejéig rothadt. A Krími Frontnál Ön nem külső megfigyelő, hanem a főhadiszállás felelős képviselője, aki felel a front minden sikeréért és kudarcáért, és köteles a helyszínen kijavítani a parancsnokság tévedését. Ön a parancsnoksággal együtt felel azért, hogy a front bal szárnyát nem tartották kézben és az gyengének bizonyult. Ha

a »kialakult helyzet azt mutatta, hogy másnap reggel az ellenség támadásba megy át«, és Ön nem tett meg mindent az ellenállás megszervezésének érdekében, hanem csupán passzív kritikára korlátozódott, akkor annál rosszabb az az Ön szempontjából. Ön tehát még mindig nem értette meg, hogy a Krími Fronthoz nem állami ellenőrként, hanem a főhadiszállás felelős képviselőjeként küldtük ki.

Ön kéri, hogy váltsuk le Kozlovot, küldjünk valakit, aki Hindenburg szintjén áll, de Önnek tudnia kell, hogy nekünk nincsenek tartalékban Hindenburgjaink. A Krímben lezajló események nem túl bonyolultak, és Ön egyedül is megoldhatta volna azokat. Ha a csatarepülőket nem mellékes feladatokra, hanem az ellenség harckocsijai és élőereje ellen alkalmazták volna, az nem tudta volna áttörni a védelem arcvonalát, és harckocsijai sem jutottak volna előre. Nem kell Hindenburgnak lenni ahhoz, hogy valaki megértse ezt az egyszerű tényt, miután már két hónapja ül a Krími Frontnál."

Ismereteim szerint ez a távirat volt az első olyan okmány, amely rögzítette a főhadiszállás képviselőjének kötelmeit és felelősségének mérvét. Mehlisz komoly fenyítést kapott a Krími Front vereségének elősegítéséért: leváltották a Honvédelmi Népbiztos helyettesi beosztásából, s katonai rendfokozatában is visszavetették. Többé már nem küldték a csapatokhoz, mint a főhadiszállás képviselőjét.

Kozlov tábornokot és még néhány olyan vezető beosztású tisztet, aki vétkes volt a Kercsnél elszenvedett vereségben, leváltottak beosztásából és rendfokozatában visszavetettek. A három hadsereg megmaradt csapatai nagy nehézségek árán küzdötték le az öblöt és jutottak át a Tamany-félszigetre. Ezután a 47. hadsereg védelembe ment át, az 51. hadsereget feltöltötték és átadták a Déli Frontnak, a 44. hadsereget pedig feltöltés céljából Mahacskala körzetébe vonták ki. A Krími Front parancsnoksága 1942. május 20-án megalakította az Észak-kaukázusi Frontot, amelynek élére Sz. M. Bu-

gyonnijt nevezték ki. Azt a feladatot kapta, hogy védje az Azovi-tenger keleti partját, a Kercsi-öblöt és a Fekete-tenger partvidékét egészen Lazarevszkojéig. Bugyonnij hadműveleti alárendeltségébe utalták az egész Fekete-tengeri Flottát és az Azovi Katonai Flottillát.

Mialatt a Kercs-félszigeten folytak a harcok, a Délnyugati Front hadseregei támadásba mentek át Harkov térségében. A vezérkar nyugtalanul figyelte ennek a hadműveletnek a kibontakozását, amelyet a frontparancsnokság kezdeményezésére indítottak meg. A főhadiszállás figyelmeztette a frontot, hogy további erőkkel, lőszerrel és üzemanyaggal nem tudja biztosítani a hadműveletet, mivel abban az időben nem rendelkezett felkészített tartalékokkal és elegendő anyagi készlettel. De a Délnyugati Front haditanácsa enélkül is kezeskedett a sikerért.

Az események azonban itt előre nem látott fordulatot vettek. Amikor csapataink már előrelendültek, az ellenség maga is aktív tevékenységbe kezdett, erős páncélosccsoportosításokat vetett ütközetbe és vereséget mért a Délnyugati Front három hadseregére.

A front helyzete egyre rosszabbodott, végül rendkívül súlyosra fordult. A haditanács segélykérésére a legfelsőbb főparancsnok kénytelen volt a következő választ adni:

„... A főhadiszállás nem rendelkezik hadrafogható új hadosztályokkal... Fegyverkészleteink korlátozottak és vegyék figyelembe, hogy az Önök frontján kívül még mások is vannak... A harcot nem létszámmal, hanem ésszel és hozzáértéssel kell megvívni. Ha nem tanulják meg jobban vezetni a csapatokat, nem lesz elég az egész országban összesen gyártott fegyverzet sem. Mindezt vegyék figyelembe, ha valaha is le akarják győzni az ellenséget."

A Délnyugati Fronton kialakult helyzetet csak bonyolította, hogy a harcokban meggyengült Déli Front már nem tudta tartani a Donyec-medence kezünkben maradt területeit, a

Brajnszki Front pedig képtelen volt lezárni az ellenség elől a Voronyezshez és a Volgához vezető utat.

Egyre reálisabbá vált az a veszély, hogy a németek megkerülik a Déli Frontot a Don alsó folyásánál, ugyanakkor kifejlesztik támadásukat a Donyec-medencén át. És akkor már csak egy kőhajításnyira vannak a Kaukázustól. Nem is kételkedtünk abban, hogy az ellenség fokozza erőfeszítéseit a Kaukázus és olajának, gabonájának, s egyéb készleteinek (továbbá az Ázsia felé irányuló terjeszkedés lehetőségének) a megszerzésére. Ezért már május végén különböző változatokban megterveztük a számunkra rendkívül fontos körzet védelmét, annak megközelítési útjain, meghatároztuk a csapatok szétbontakozásának legkedvezőbb terepszakaszait, rögzítettük a mozgósítási lehetőségeket és mindazt, ami itt elősegítette az ellenséggel szembeni ellenállás megszervezését.

De sajnos a valóság még a legrosszabb feltételezéseknél is rosszabb volt. 1942 nyarán az ellenségnek sikerült betörnie Voronyezsbe, megkapaszkodnia a Középső-Don mentén és kijutnia Sztálingrád körzetébe. A Déli Front, hogy elkerülje a bekerítést, olyan parancsot kapott a főhadiszállástól, hogy ürítse ki Rosztovot, és vonuljon vissza a Don mögé. Július 25-én a front csapatai már a folyó bal partján voltak. Majd, miután az ellenség harckocsikban, légierőben, tüzérségben jelentős fölénnyel rendelkezett, kénytelenek voltunk ezt a terepszakaszt is feladni, és súlyos harcokban visszavonulni a Kaukázus előhegyeinek körzetébe.

Semmivel sem volt jobb helyzetben ennél maga a vezérkar sem. 1942 júniusában Saposnyikov, a Szovjetunió marsallja, minthogy egészségi állapota erősen romlott, kénytelen volt megválni a vezérkar főnöki tisztétől és nyugodtabb munkakörbe, a Vezérkari Akadémiára átmenni. Helyét A. M. Vaszilevszkij vezérezredes, az addigi hadműveleti csoportfőnök foglalta el.

Vaszilevszkij távozása súlyosan érintette ezt a vezető cso-

portfőnökséget. Fél év alatt több csoportfőnök váltotta egymást. Ezt a beosztást egymást követően P. I. Bogyin, két tízben A. N. Bogoljubov, V. D. Ivanov, sőt a közbeeső időkben ideiglenesen P. G. Tyihomirov, P. P. Vecsnij és S. N. Genyiatullin töltötte be.

Ugyanakkor Vaszilevszkij, a legfelsőbb főparancsnok utasítására, idejének zömét a frontoknál töltötte. Távollétében a vezérkar élén F. E. Bokov komisszár állt, aki kiváló ember és jó pártmunkás volt, de hiányzott a felkészültsége a hadműveleti irányító tevékenység ellátására.

A vezérkari főnök gyakori és hosszú távollétei meg a hadműveleti csoportfőnök gyakori változása ideges légkört teremtett nálunk, s ezért gyakran csúsztak be pontatlanságok munkánkba. Egy-két hónap alatt senki sem tudott a csoportfőnökség élén alaposan tájékozódni, beleélni magát a helyzetbe, vagyis nem tudott kellő magabiztossággal jelentéseket tenni a főhadiszállásnak. Arra kényszerültek, hogy „mindig kéznél" tartsák az egyes irányok főnökeit, hátha valamilyen adatra lesz szükségük. A „vetkőző", ahogyan mi a csoportfőnök fogadószobáját neveztük, mindig tele volt emberrel. Néhányan itt is dolgozni próbáltak, valamilyen okmány fölé hajolva üldögéltek, de a legtöbbje csak hiába vesztegette idejét a kanapékat koptatva. Néha a főhadiszállásról telefonáltak, valaki a tisztek közül válaszolt a feltett kérdésre, majd mindenki tovább várakozott.

Amikor már nyilvánvalóvá vált, hogy a német fasiszta csapatok feltétlenül a Kaspi-tenger partja mentén törnek déli irányba és a Kaukázus gerincén át támadnak, felvetődött a kérdés: nem fogják-e támogatni őket a törökök? Míg ugyanis Iránban most minden viszonylag kedvezően alakult, addig Törökországgal másképpen állt a helyzet. 1942 közepén senki sem garantálhatta, hogy nem fog-e Németország oldalán belépni a háborúba. Nem hiába összpontosult ugyanis a Szovjet-

unió Kaukázusontúli területének határain akkoriban 26 török hadosztály.

Kénytelenek voltunk a szovjet–török határt az esetleges meglepetésekkel szemben megerősíteni a 45. hadsereggel. Megfelelő biztonsági intézkedéseket terveztünk az iráni–török határon is, ha a törökök támadása iráni területen keresztül Baku felé indulna meg. Ott a 15. lovashadtestünk helyezkedett el, amelyet egy lövészhadosztállyal és egy harckocsidandárral erősítettünk meg.

A Kaukázusontúli terület védelmi terve már békeidőben elkészült. 1941-ben, miután csapataink bevonultak Iránba, pontosították ezt a tervet, de nem tulajdonítottak neki kellő jelentőséget. 1941 végén, amikor a németek elfoglalták Rosztovot, és első ízben próbáltak behatolni a Kaukázus területére, szükségessé vált a terv teljes átdolgozása, figyelembe véve a Kaukázusontúli terület szilárd védelmének igényét, nemcsak a törökök felől, hanem északi irányból is. Ugyanakkor az északi irány a kialakult helyzetben főiránnyá vált.

Az 1941-ben megszervezett Kaukázusontúli Front először a 45. és a 46. hadseregből, valamint az Iránban állomásozó csapatokból állt. 1942 júniusában állományába rendelték a 44. hadsereget is, amelyet Mahacskala körzetében töltöttek fel. A Kaukázusontúli területet egy másik, az Észak-kaukázusi Front csapatai is védték. De ezek az erők nyilvánvalóan nem voltak elegendők. A vezérkar javaslatára megkezdődött Közép-Ázsiából és más helyekről a csapatok gyorsított átcsoportosítása ebbe a térségbe.

A Kaukázusontúli Front haditanácsa június 23-án felterjesztette Moszkvába a terület védelmi tervét, de most már az új, átdolgozott formában. És akkor még szembetűnőbb lett minden bűnös mulasztás. Az erők gyengesége természetesen visszatükröződött alkalmazási tervükben is. Amikor a frontparancsnokság igen helyesen úgy erősítette meg a bakui irányt, hogy a 44. hadsereget a Tyerek folyóhoz vonta, szinte véd-

telenul hagyta a Kaukázus fő gerincét. Ennek védelme a gyenge 46. hadseregre hárult. Így például a Maruhszkij-hágót mindössze egy lovészszázad védte, amelyet egy aknavető szakasszal és egy műszaki szakasszal erősítettek meg, a Kluhovszkij-hágót pedig két lovészszázad és egy műszaki szakasz tartotta.

A hágókat ilyen erőkkel nyilvánvalóan nem lehetett megtartani. A vezérkar rámutatott a frontparancsnok tervének ezekre a hiányosságaira, ugyanakkor hozzálátott olyan tartalékok felkutatásához, amelyekkel megerősíthettük volna a Kaukázusontúli terület védelmét. Augusztus folyamán ide csoportosítottuk át még a 10. és a 11. gárdalövészhadtestet, valamint tizenegy önálló lovészdandárt.

Az Uruh és Tyerek folyók mentét védő csapatok jobb vezetése érdekében megalakítottuk az ún. Északi Csoportot, I. I. Maszlennyikov parancsnoksága alatt. Hozzá tartozott a 44. hadsereg, a Kurdjumov tábornok parancsnoksága alatt álló összevont csoport, amely a 9. hadseregbe olvadt bele, majd később a Donyec-medencéből és a Dontól visszavonult 37. hadsereg is. Maszlennyikov tábornok azt a feladatot kapta, hogy szilárdan zárja le a bakui irányt és a Kaukázus gerincén átvezető fő átjárót – a Grúz Hadiutat.

Sok szervezési rendszabályt valósítottunk meg az Északkaukázusi Frontnál is. Még július 28-án beolvadtak állományába az ide visszavonult és felszámolt Déli Front hadseregei. Ezen a területen két hadműveleti csoportot alakítottunk, a Donit R. J. Malinovszkij altábornagy, valamint a Tengermellékit J. T. Cserevicsenko vezérezredes parancsnoksága alatt.

Július végén és augusztus első felében súlyos védelmi harcok folytak Kubánban. A szovjet csapatok hősies küzdelme ellenére az ellenség lépésről lépésre előrenyomult, és augusztus 20. körül elérte a Tyerek folyót. Itt már harcba lépett a Kaukázusontúli Front Északi Csoportja is. A csapatok Achilles-sarka a kevés fegyver volt. A 417. lovészhadosztály pél-

dául augusztus 10-én mindössze 500 puskával rendelkezett. A 151. hadosztály csak félig volt feltöltve fegyverzettel, és azon belül is idegen mintájú puskái voltak. Az egyik lövészdandárt ugyanilyen puskákkal csak 30 százalékban tudták ellátni, géppuskái és tüzérsége pedig egyáltalán nem volt.

Mindez igen nagy nyugtalanságot keltett. És nem indokolatlanul. A Kluhovszkij-hágót sikerült az ellenségnek egy gyors csapással elfoglalnia. A 46. hadsereg törzse erről csak harmadnap értesült.

A Kaukázusontúli terület védelméhez kapcsolódnak a főhadiszálláson tett első jelentésem emlékei. Így történt.

Egyik éjszaka a Kremlből telefonált F. E. Bokov és parancsot adott K. F. Vaszilcsenko ezredesnek és nekem, hogy munkatérképeinkkel együtt jelenjünk meg ott. Elindultunk az értünk küldött gépkocsin. A Kremlben egy ismeretlen ezredes fogadott, és az első emeletre, Sztálin fogadószobájába vezetett bennünket. Mindketten idegesek voltunk, tudtuk, hogy az irányainkban zajló eseményekről fognak kérdezni bennünket. Néhány perc múlva hívattak a legfelsőbb főparancsnok dolgozószobájába. Ott, a falnál álló asztal mögött foglalt helyet Molotov, Malenkov és Mikojan. Az asztal másik oldalán ült Bokov, P. I. Bogyin a nemrég kinevezett hadműveleti csoportfőnök és J. N. Fedorenko. Sztálin föl s alá járkált a szobában. Jelentkeztünk.

– Tudják jelenteni a Sztálingrádnál és a délen kialakult helyzetet? – kérdezte tőlünk.

– Igenis, pontosan – válaszoltunk egyszerre.

Elsőként Vaszilcsenko jelentett a sztálingrádi helyzetről. A főparancsnok érdeklődött a csapatok helyzetéről és állapotáról, ki melyik terepszakaszra vonul vissza, kinek az alárendeltségébe kerülnek a visszavonuló csapatok, hol helyezkednek el a második lépcsők és a tartalékok, milyen az anyagi biztosítás. Vaszilcsenko mindenről tudott és ragyogóan jelentett.

Aztán rám került a sor. Kiterítettem térképemet és jelentettem, milyen csapatok védenek a Tyerek folyó mentén, mit lehet még ide összpontosítani, hogyan lehetne lezárni a bakui irányt és a Grúz Hadiutat. Nem hallgattam el azt sem, hogy a Kaukázus fő gerincén átvezető hágók gyengén vannak biztosítva, hogy veszélyben van a novorosszijszki és a tuapszei irány, hogy feltétlenül meg kell gyorsítani a védelmi terepszakaszok építését.

Sztálin szótlanul végighallgatott. A kérdések csak akkor zúdultak rám, amikor befejeztem jelentésemet.

– Milyen csapatok vannak még a Kaukázusontúli területen?

Jelentettem.

– Lehet-e erőket átdobni Közép-Ázsiából?

– A Lucsinszkij vezérőrnagy parancsnoksága alatt álló nyolcvanharmadik hegyilövész-hadosztályt – válaszoltam, s rögtön hozzátettem: – Azt legcélszerűbb a tuapszei irányban alkalmazni. Még egy hadosztályt el lehet hozni.

– Mit lehet elvonni Iránból? – kérdezte a főparancsnok.

– Nem többet egy-két hadosztálynál – és megmagyaráztam, miért.

– Fordítson különös figyelmet a bakui irányra – fordult Sztálin Bogyinhoz.

A legfelsőbb főparancsnok igen közvetlenül viselkedett. Kezdeti elfogódottságunk lassan fölengedett. A jelentés vége felé Vaszilcsenko is, én is teljesen felszabadultnak éreztük magunkat.

– Ezeket az ezredeseket feltétlenül vigye magával – mondotta a főparancsnok, de nem fordult senkihez.

Ezzel be is fejeződött az egész: elbocsátottak bennünket. Csupán a főhadiszálláson tett jelentésünket követő néhány nap elteltével, augusztus 21-én, közölte velem Bogyin:

– Készüljön föl, reggel 4 órakor együtt megyünk a repülőtérre. Hozzon magával rejtjelzőt és néhány iránytisztet.

Nekem akkor szinte egyáltalán nem volt szükségem felkészülésre. Az irányomra vonatkozó adatokat betéve tudtam, és ott laktunk, ahol dolgoztunk, a Kirovszkaján. Reggel a meghatározott időben, Bogyin gépkocsiján mentünk a központi repülőtérre. Ott már készen állt egy Szi–47-es repülőgép. A gép parancsnoka, V. G. Gracsev ezredes, jelentkezett Bogyinnál.

Közép-Ázsián át repültünk Tbiliszibe. A közvetlen irányt már lezárták a németek. Krasznovodszkban este szálltunk le, majd a teljes sötétedéskor indultunk a Kaspi-tenger fölött Baku és Tbiliszi felé.

Majdnem éjfélkor értünk földet Tbilisziben, és a repülőtérről rögtön a fronttörzshöz indultunk. A város még nem aludt. A legtöbb utca fényesen kivilágítva, tele volt emberekkel.

Bogyin azonnal meghallgatta A. I. Szubbotyin törzsfőnök jelentését és közölte, milyen feladatokkal érkeztünk. Volt belőlük elég: a helyszínen pontosítani a helyzetet, kiegészítő intézkedéseket tenni a Kaukázusontúli terület védelmének megerősítésére, tartalékokat képezni azokból a csapatokból, amelyek erre a területre vonultak vagy vonulnak vissza észak felől, mozgósítani a helyi lakosság újabb korosztályait és végül, meggyorsítani a védelmi terepszakaszok kiépítését, elsősorban a bakui irányban. Befejezésül Bogyin a frontparancsnokhoz fordult:

– Ismeretes-e Ön előtt, hogy a szövetségesek igyekeznek kihasználni az arcvonalakon kialakult nehéz helyzetünket és kikényszeríteni beleegyezésünket, hogy angol csapatokat vessenek be a Kaukázusontúli területen? Ezt természetesen, nem engedhetjük meg. Az Állami Honvédelmi Bizottság a legfontosabb állami feladatnak tekinti e terület védelmét, és nekünk kötelességünk mindent megtenni, hogy visszaverjük az ellenséget, elvéreztessük erőit, majd szétzúzzuk csapatait. Szerte kell foszlatni Hitler reményeit és a szövetségesek vágyálmait...

Gyakorlatilag azzal kezdtük tevékenységünket, hogy augusztus 24-én elrendeltük a hadiállapotot a Kaukázusontúli területen. Az északról szervezetten visszavonuló minden egységet védelembe rendeltünk a Tyerek folyó terepszakaszán, a Kaukázus előhegyeiben, a tuapszei és a novorosszijszki irányban. Azokat az egységeket és magasabbegységeket, amelyek az előző harcok során elvéreztek, elvesztették vezetési szerveiket vagy fegyverzetüket, a mögöttes területekre vontuk vissza. A bakui főirányban augusztus 28-án megkezdődött az 58. hadsereg felállítása. Kizljar körzetében egy összevont lovashadtest összpontosult.

Miután gondosan elemeztük a helyzetet, úgy döntöttünk, hogy a hadműveletileg fontos központokban védőkörleteket létesítunk, összesen hármat: a Bakui Különleges, a Groznói és a Vlagyikavkazi Körletet. A körletparancsnokok lényegében a korletek megkozelítési útjait védő hadseregek parancsnokhelyettesei voltak.

A Grúz Hadiút védelmére egy teljes lövészhadosztályt rendeltünk, amelynek főerői az Ordzsonikidze körzetébe vezető kaput védték. Ide csoportosítottunk át még egy hadosztályt Gori térségéből.

Sok gondot okozott a bakui irány. A helyszínen megállapítottuk, hogy rendkívül lassú ott a védelmi terepszakaszok építése. Az erők is nyilvánvalóan elégtelenek voltak. Szeptember 16-án az Állami Honvédelmi Bizottság a katonai szakemberek javaslatára külön döntést hozott arra, hogy a védelmi építkezésekre naponta 90 ezer állampolgár mozgósítható Mahacskala, Derbent és Baku körzetében. Ezt követően az építőmunka meggyorsult. Nappal és éjszaka megszakítás nélkül épültek az árkok, a harckocsiakadályok és a falak. Ezenkívül, a főhadiszállás szeptember 29-én utasítást adott még néhány rendszabály megvalósítására a védelem megszilárdítása érdekében, és meghatározott rendeltetéssel 100 harckocsit irányított ebbe a körzetbe.

Nagy figyelmet fordítottak a másik fontos, a tuapszei irány védelmére is. Ez augusztus elejétől kezdve állandóan a vezérkar figyelmének középpontjában állt. A tuapszei körzet áttörése esetén ugyanis az ellenség kijuthatott a Kaukázusontúli területet védő csapatok hátába, birtokba vehette a legjárhatóbb tengerparti utat Szocsi és Szuhumi felé. Az ellenség rendkívül lendületesen igyekezett megvalósítani elgondolását, de a sors már nem neki szánta a győzelmet. Augusztus 5-én a főhadiszállás külön direktívát adott ki ezzel az iránnyal kapcsolatban, és tíznapos súlyos harc eredményeként sikerült az ellenséget a Kaukázus fő gerincének északi lejtőin, Tuapszétől mintegy 50 kilométernyire megállítani. De a helyzet továbbra is a végsőkig feszült maradt.

Nem kevésbé feszült helyzet alakult ki a Tamany-félszigeten és Novorosszijszk körzetében, ahol flottánk támaszpontjai voltak. Innen igyekezett az ellenség segíteni a Tuapsze elleni csapást, és itteni sikerei komolyabbaknak bizonyultak. Augusztus végén és szeptember elején birtokba vette a félszigetet és bevette Novorosszijszk nagy részét is. A fekete-tengeri partvidék egyik legnagyobb kikötőjét védő 47. hadsereg és a flotta egységei válságos helyzetbe jutottak. A küzdelem kimenetelét csak a csapatok állóképessége, a művészi és merész vezetés, az elhatározások megvalósítása határozhatta meg. Úgy láttuk, hogy ebben a körzetben elsősorban a csapatok megbízható vezetését kell megszervezni. Szeptember 1-én az Észak-kaukázusi Front csapataiból megalakítottuk a Feketetengeri Csoportot és a Kaukázusontúli Frontnak rendeltük alá. Néhány nap múlva a csoport parancsnokságát I. E. Petrov altábornagy vette át. A haditanács a 47. hadsereg és az egész Novorosszijszki Védőkörlet parancsnokává A. A. Grecsko vezérőrnagyot, Novorosszijszk védelmének irányítására pedig Sz. G. Gorskov ellentengernagyot javasolta. Ezt a főhadiszállás jóvá is hagyta. Az eredmény hamarosan megmutatkozott. Szeptember 10-én a szovjet csapatok megállítot-

ták az ellenséget Novorosszijszk keleti városnegyedében, a cementgyárak között, és arra kényszerítették, hogy védelembe menjen át.

A Kaukázus fő vonulata nem tartozott sem a Fekete-tengeri, sem pedig az Északi Csoport működési körzetébe. Az azt védő 46. hadseregnek, az elgondolás szellemében, a frontparancsnokság közvetlen alárendeltségébe kellett tartoznia. Később azonban a fronttörzs mellett egy külön szerv alakult, amelyet „a kaukázusi gerincet védő csapatok törzsének" neveztek el. Élére a Belügyi Népbiztossághoz tartozó G. L. Petrov tábornokot nevezték ki. Bebizonyult azonban, hogy ez teljesen szükségtelen, erőszakolt közbeeső vezetési szint volt. Gyakorlatilag ez a törzs párhuzamosan dolgozott a 46. hadsereg paracsnokságával.

A hegyek védelme holtpontra jutott. A frontparancsnokság túlságosan bízott a terep járhatatlanságában, s ezért már augusztus 15-én a Kluhovszkij-hágóval fizetett. Már-már sikerült a németeknek a Maruhszkij-hágót is birtokba venniük, amely megnyitotta volna előttük az utat dél felé, egészen a Fekete-tengerig. A frontparancsnokság igyekezett mielőbb kijavítani a hibákat. Gyors ütemben folyt néhány osztag szervezése a hegyivadászokból, a magas hegyvidék lakosságából, elsősorban a szvanokból, akiket aztán a hágók védelmére küldtek. A harcoló csapatok állományából is csoportosítottak át kiegészítő erőket a hágók körzetébe. Krasznaja Poljana térségében és tőle keletre Pijasev ezredes erős osztaga foglalt védelmet és zárta le az ellenség tengerhez vezető útját. A hegyekbe vonták össze a felfegyverzett munkások néhány osztagát is. Az ellenség ellen hadra kelt a Kaukázus népeinek egész soknemzetiségű családja. A harcérintkezés vonalaiban és az ellenség hátában egyaránt folyt a hívatlan vendéggel vívott élet-halál küzdelem. A népek szövetsége minden megpróbáltatást kiállt. A megszállóknak e szövetség gyengeségére vonatkozó számításai teljesen csődöt mondtak.

Éppen erre az időre esnek a Maruhszkij-hágó körzetében lezajlott események is. A rendkívül nehéz körülmények között a hágó hősies védői elhárították a németeknek mindazokat a kísérleteit, hogy elfoglalják a hágót, és áttörjenek a Kaukázus fő vonulatán. Utolsó csepp vérükig híven teljesítették katonai kötelességüket.

Elkeseredett harcok dúltak a Tyerek folyó mentén is. Itt az ellenség 1. páncéloshadserege és néhány hadseregközvetlen hadteste támadott. A csapást olyan számvetéssel mérték, hogy egyidőben törhessenek át a kaspi partvidékre és a Grúz Hadiúthoz. De sem itt, sem ott nem értek el a német csapatok eredményeket. Az Ordzsonikidzébe és Groznijba vezető utakon a harcok számukra teljes kudarccal és súlyos veszteségekkel végződtek. Bármilyen hevesen küzdöttek is, a grozniji és a bakui olajat nem tudták elérni. Ugyanakkor dugába dőlt az ellenségnek az a terve is, hogy utat nyisson magának a Közel-Keletre.

Rosszul alakultak a dolgok a németek számára a feketetengeri irányban is, bár ott rendkívül nagy aktivitást tanúsítottak, különösen Tuapsze térségében. Szeptember végétől alapos átcsoportosítás után szinte állandóan rohamoztak, nyilvánvalóan azzal a szándékkal, hogy bekerítsék és megsemmisítsék a 18. hadsereg főerőit. Ismét veszélybe került a tengerparti terület. Ilyen körülmények között a főhadiszállás és a front haditanácsa a hadsereget új erőkkel töltötte fel, és október közepén Grecsko tábornokot nevezte ki parancsnokká. Aktivizálódott a politikai munka is. Súlyos harcok árán kapaszkodtak meg a szovjet csapatok az utolsó hegyvonulaton, a Tuapsze felé vezető utakon, de a németeket nem engedték át. Sorozatos ellenlökésekkel visszavetették őket a Psis folyón túlra. Ezen a számunkra oly fontos terepszakaszon a felek erői kezdetben egyenlőek voltak, de később bizonyos erőfölényre tettünk szert. Ezért november közepén, amikor a hitleristák már harmadszor próbáltak áttörni Tuapsze felé, min

den erőfeszítésük hasztalannak bizonyult. Sőt mi több, rohamozó csapataik egy részét bekerítettük és teljesen megsemmisítettük.

A német fasiszta csapatok a tuapszei irányban többé már nem támadtak. Nem tudták átlépni a Kaukázus gerincét, bár itt egy jól képzett hegyilövész-hadtestük harcolt. Az Elbrusz körzetében az ellenség csupán a „Tizenegyek menedékét" vette birtokba, de tovább már nem tudott előretörni.

Amíg a Kaukázusontúli területen dolgoztunk, a vezérkarnak azokra a tisztjeire támaszkodtunk, akiket a csapatokhoz vezényeltek. Velünk együtt jöttek a gyakori helyszíni kiszállásokra, segítettek a helyzetről szóló adatok feldolgozásában, a főhadiszállásnak szóló napi jelentések kidolgozásában, aktívan részt vettek a különböző szervezési rendszabályok végrehajtásában. Kellemes emlékeim fűződnek többek között N. D. Szaltyikovhoz, A. N. Tamrazovhoz és másokhoz.

Egy hónap múlva tértünk vissza Moszkvába. Bár a német „A" hadseregcsoport parancsnoksága hetvenkedő jelentéseiben arról számolt be, hogy a szovjet csapatok ellenállása hamarosan megtörik, a Kaukázusontúli terület helyzete megszilárdult. Közülünk csupán Bogyin altábornagy hiányzott, őt fronttörzsfőnökké nevezték ki. De nem sokáig tölthette be ezt a fontos beosztást, november 1-én elesett Ordzsonikidze körzetében. Egy ellenséges légitámadáskor nem akart biztonsága érdekében a földre hasalni, ezért életével fizetett.

Közvetlenül Moszkvába érkezésünk után olvastuk a Pravda hasábjain A. J. Kornyejcsuk „Front" című színdarabját, amely felbolygatta a hadsereg egész tisztikarát. És bár nálunk, a vezérkarnál, akkor minden egyes percet számon tartottunk, a darabot még a legelfoglaltabbak is elolvasták. Teljes szívünkkel a fiatal Ognyev mellé álltunk és elítéltük Gorlovot.

De – amint mondják – nincsen szabály kivétel nélkül. A vezérkarnál, de másutt is, még a sokat próbált katonai ve-

zetők között is, voltak olyanok, akik a „Front" című darabot a Vörös Hadsereg ellen irányuló sajátos diverzióként fogták fel. Érkezett néhány távirat a főhadiszállásra, amelyben követelték, hogy szüntessék be a színdarab közlését a Pravdában, s „mint abszolút ártalmast" tiltsák be a színházi előadását. Az egyik ilyen táviratra ezt válaszolta a legfelsőbb főparancsnok:

„A színdarab értékelésében tévednek. A darabnak igen nagy lesz a nevelő hatása a Vörös Hadseregre és parancsnoki karára. Helyesen mutat rá a Vörös Hadsereg hiányosságaira, amelyek fölött helytelen lenne szemet hunyni. Bátorság kell ahhoz, hogy beismerjük hibáinkat és intézkedjünk megszüntetésükre. Ez a Vörös Hadsereg fejlesztésének és tökéletesítésének egyetlen útja."

Mi, fiatal vezérkariak, ha lehet így nevezni a középszintű vezetés korban viszonylag fiatal tisztjeit, úgy fogadtuk a „Front" című darabot, mint a párt politikájának kifejezését, mint felhívást hadművészetünk színvonalának, a csapatvezetés módszereinek tökéletesítésére.

A VEZÉRKAR MUNKÁJA ÉS BEOSZTOTTAI

A „mindenki a fedélzetre" jelszótól a tervszerűségig – A. M. Vaszilevszkij és A. I. Antonov – Társaim a szolgálatban – A hadműveleti csoportfőnökség operatív magja – A huszonnégy órás munkabeosztás – Reggeli jelentés a legfelsőbb főparancsnoknak – Esti jelentés – Éjszakai berendelések a főhadiszállásra – A vezérkar tisztjei – A fronttörzsek vezetői

Az előző lapokon megpróbáltam bemutatni a háború egyes eseményeit úgy, ahogyan a vezérkar tisztje látta azokat. A vezérkar belső életéről szinte alig szóltam, az ott dolgozókról csak mellékesen emlékeztem meg. Ettől eltekintve ez igen érdekes kutatási téma.

Most azt szeretném elmondani, hogyan éltünk és dolgoztunk a háború éveiben, főleg azonban emlékezni szeretnék a számomra oly kedves elvtársakra, munkatársaimra, azokra, akik vállaikra vették a vezérkar háborús, sokrétű és mégis valahogyan nem eléggé megbecsült munkájának minden terhét. Ez a munka bizonyos fokig hálátlan, mivel valamilyen régi, dédapáink korában gyökeredző elképzelés szerint úgy tekintenek a törzstisztre, mint sajátos irodai munkaerőre, tisztviselőre. Mindenesetre, alig akad olyan, aki egy szinten emlegetné az azonos rendfokozatú és szolgálati beosztású törzsmunkást és csapatparancsnokot.

Nem célom azonban e kényes kérdés feszegetése, ezért inkább rátérek visszaemlékezéseimre.

Mint már említettem, szinte a háború első percétől nyilvánvaló volt a vezérkar szervezetének tökéletlensége. Egyes dolgok feleslegesnek bizonyultak, sok rendkívül szükségessel pedig nem rendelkeztünk. A háború mindent elrendezett: a feleslegeset elvetettük, ami pedig kellett, azt megteremtettük. Körülbelül 1942 második felére összhangba került a vezérkar szervezeti felépítése a végzett munka tartalmával. Erre az időre megállapodott személyi állománya is. Félretettük a „mindenki a fedélzetre" jelszót. Állandósítottuk a tervszerűséget, az ebből kovetkező feladatok átgondolását, s a velük kapcsolatos számvetések elvégzését, minden hadműveleti rendszabály, bármely javaslat kellő megalapozását és indoklását.

A vezérkar tulajdonképpen a főhadiszállás operatív szerve volt, és a legfelsőbb főparancsnok közvetlen alárendeltségébe tartozott. Még a főparancsnok első helyettesének sem volt intézkedési joga a vezérkar irányában.

A főhadiszállás tevékenysége és következésképpen a vezérkaré is, rendkívül feszített volt, és nem maradt meg a négy fal között. Itt mindig érezni lehetett a harcoló haderő érverését, amellyel nemcsak a távíró- és távbeszélővonalak kötöttek összse bennünket. Sohasem szakadt meg élő kapcsolatunk, személyes érintkezésünk a csapatokkal, azok törzseivel, a frontok parancsnokságaival.

Az irányparancsnokságok felszámolása után még szorosabbá kellett tenni a kapcsolatot a főhadiszállás, a vezérkar és a frontok között. A frontok harctevékenységének koordinálása, a főparancsnoksági direktívák végrehajtásának ellenőrzése, a hadműveletek tervezésének, előkészítésének és vezetésének segítése – mindez megkövetelte olyan felelős személyek kiszállásait, akik önállóan fontos döntéseket hozhattak és megfelelő utasításokat is adhattak. S ekkor rendszeresítették a főhadiszállás képviselőjének tisztét.

A főhadiszállást legtobbször G. K. Zsukov, a legfelsőbb főparancsnok első helyettese és A. M. Vaszilevszkij vezérkari főnök képviselte. Az akkori frontparancsnokok közül néhányan később azt állították, hogy Zsukov vagy Vaszilevszkij állandó jelenléte negatívan hatott a csapatok vezetésére. Ebben a jórészt háború utáni bírálatban talán van is valami igazság. De mindent összevetve úgy véljük, hogy a főhadiszállás képviselőinek munkája hasznos volt. A helyzet megkövetelte, hogy a frontoknál olyan személyek tartózkodjanak, akik gazdag tapasztalatokkal és jogkörrel rendelkeznek, gyorsan tudnak donteni olyan fontos kérdésekben, amelyek sokszor meghaladták a frontparancsnok illetékességét. Zsukov hosszabb ideig tartó, kozvetlenul az arcvonalban, a főirányokban végzett munkáját elsősorban a legfelsőbb főparancsnok első helyettesi beosztása indokolta. Ami pedig Vaszilevszkijt illeti, neki tobbet kellett volna a vezérkarnál tartózkodnia. De a legfelsőbb főparancsnok e kérdésben senkivel sem tanácskozott. Ezt a helyzetet Sztálin láthatóan normálisnak tekintette olyannyira, hogy a Zsukov és Vaszilevszkij visszatérése utáni első találkozáskor már meg is kérdezte, mikor tervezik újbóli kiutazásukat a frontokhoz.

A vezérkari szolgálat sohasem volt könnyű, annál kevésbé a háború éveiben. A munka fő tartalmát nyilvánvalóan a felderítési és az arcvonalakon kialakult helyzetről szóló adatok gyűjtése és értékelése, az ezekből következő gyakorlati intézkedések és javaslatok kidolgozása, a küszöbönálló hadműveletek elgondolásainak és terveinek elkészítése, a frontok fegyverzettel, lőszerrel és más anyagi eszközökkel való ellátásának tervezése, a tartalékok létrehozása képezte. Mindez nagyon bonyolult volt és nem is sikerült minden esetben úgy végezni, ahogy szerettük volna.

Sztálin a vezérkar munkáját huszonnégy órás váltásokban határozta meg, és személyesen rendelkezett a vezető állomány idejével. A vezérkari főnök helyettesének például, aki

1942 decemberétől A. I. Antonov volt, kötelmei ellátásához 17–18 órát kellett munkahelyén tartózkodnia. Pihenőidejét reggel 5–6 óra és déli 12 óra között vehette igénybe. És én, miután 1943 májusában hadműveleti csoportfőnökké neveztek ki, 14 órától 18–19 óráig pihenhettem. Hasonlóan meghatározott napirend szerint élt az egész vezető állomány.

A legfelsőbb főparancsnoknak rendszerint naponta háromszor jelentettünk. Az első jelentést délelőtt 10–11 óra között, általában távbeszélőn adtuk meg. Délután 16–17 órakor a vezérkari főnök helyettese jelentett. Éjszaka pedig mi tettünk összefoglaló jelentést a főhadiszálláson. Azt megelőzően 1:200 000-es méretarányú térképre vittük rá minden egyes front helyzetét úgy, hogy azt egészen hadosztályig, sőt esetenként ezredig bezárólag részleteztük. Bár tökéletesen tudtuk, hogy mi történt a nap folyamán, mégis minden jelentéstétel előtt 2–3 órán át gondosan tanulmányoztuk a helyzetet, összeköttetésbe léptünk a frontparacsnokokkal és törzsfőnökeikkel, rögzítettük a folyamatban levő vagy csak tervezett hadműveletek egyes részleteit, megvitattuk vagy ellenőriztettük feltételezéseinek helyességét, megvizsgáltuk a frontok kérelmeit és igényeit, és az utolsó órában még javítgattuk a főhadiszállás által kiadandó és aláírásra előkészített direktíva- és intézkedési tervezetek szövegét.

Azokat az anyagokat, amelyeket a legfelsőbb főparancsnok általi jóváhagyásra készítettünk elő, három különböző színű iratgyűjtőbe helyeztük el. A piros gyűjtőbe kerültek a nagyon fontos, elsősorban jelentendő okmányok, amelyek főleg parancsok, direktívák, intézkedések, a harcoló csapatok és tartalékok fegyverzettel való ellátásának tervei voltak. A kék gyűjtő a másodrendű okmányokat tartalmazta; közéjük tartoztak a különböző kérelmek. A zöld gyűjtőbe kerültek az előléptetési és kitüntetési javaslatok, a vezető személyek áthelyezéséről és kinevezéséről szóló előterjesztések és parancsok.

A piros gyűjtő anyagát feltétlenül és teljes terjedelemben

jelentettük, és elintézésére is azonnal sor került. A kék gyűjtőből a „lehetőséghez mérten" válogatva, de rendszerint naponta referáltunk az ügyekről. A zöld gyűjtő okmányait viszont csak kedvező körülmények között terjesztettük elő. Megtörtént, hogy 3–4 napig ki sem nyithattuk. Igyekeztünk helyesen felmérni a helyzetet és a lehetőségeket az egyes kérdések jelentéséhez, és szinte sohasem tévedtünk. Hamarosan Sztálin is rájött nem túlságosan ravasz eljárásunkra. Volt úgy, hogy ő maga figyelmeztetett:

– Ma csak a fontos dolgokat tárgyaljuk.

Máskor viszont azt mondta:

– Most pedig lássuk az önök „zoldjét" is . . .

Az igazság kedvéért meg kell jegyeznem, hogy Sztálin igen megbecsülte a vezérkar dolgozóit és sokszor a harcoló haderő legfelelősségteljesebb posztjaira állította őket. Az akkori vezérkari főnököt, G. K. Zsukovot már a háború első napjaiban frontparancsnokká nevezte ki. G. K. Malangyin és A. F. Anyiszov csoportfőnökök, V. V. Kuraszov, M. N. Sarohin, P. I. Kokorjev, F. I. Sevcsenko osztályvezetők és mások front- és hadseregtörzsfőnöki beosztásba kerültek, a későbbiekben pedig néhányan sikeresen töltötték be a hadseregparancsnoki beosztást. Egyesek, mint például V. D. Karpuhin, hadosztályt vezettek.

A már általánossá vált felfogással szemben Sztálin úgy vélekedett, hogy a jó törzsmunkás nem okoz csalódást parancsnoki beosztásban sem, de ahhoz, hogy valaki teljes értékű törzsmunkás lehessen, meg kell ismernie a csapatéletet. Ezért kivétel nélkül mindnyájunkat igen gyakran vezényeltek a frontokhoz, néha hosszabb időre is. Ez a gyakorlat esetenként észrevehetően gyengítette a vezérkart, és sok bonyodalmat okozott a napi munkában. A legfelsőbb főparancsnok azonban mindezek ellenére is ragaszkodott álláspontjához: azt tartotta ugyanis, és nem minden alap nélkül, hogy „a vezérkar mindig rendezi valahogyan a dolgait", de a csapatgyakorlat

harci körülmények között csak hasznos lehet valamennyiünk számára.

Ugyanakkor minden esetben éreztük, hogy gondosan ügyel a vezérkar tekintélyének fenntartására. Amikor a frontparancsnokok jelentést tettek a főhadiszálláson, Sztálin nem mulasztotta el megkérdezni: „És mi a vezérkar véleménye?" Vagy: „Megvitatta már ezt a kérdést a vezérkar?" És a vezérkar minden esetben kifejtette véleményét, amely sokszor nem tért el a frontparancsnokok javaslatától, de ha már megkérdezték, kénytelen volt jelenteni.

A főparancsnok nem tűrte el a helyzet legkisebb elferdítését vagy a valóság szépítését, és aki e téren vétkesnek bizonyult, azt szigorúan megbüntette. Jól emlékszem arra, hogyan váltotta le beosztásából 1943 novemberében az 1. Ukrán Front törzsfőnökét azért, mert – annak reményében, hogy azt sikerül majd visszafoglalnia – nem jelentette, hogy az ellenség birtokba vett egy fontos települést.

Tény az, hogy a főhadiszálláson tett jelentéseink során igen sokat törődtünk a fogalmazással. Szükségszerűen kialakult az a módszer, hogy sohasem jelentettünk ellenőrizetlen vagy kétes adatokat. Ezekből pedig sok volt. A jelentésekben például gyakran szerepeltek ilyen meghatározások: „Csapataink betörtek »N« község területére", vagy: „Csapataink »X« község szélén tartják magukat". A főparancsnoknak ilyen esetekben jelentettük: „Csapataink »N« vagy »X« községért harcolnak."

A vezérkarnak szigorúan megszabott jelentéstételi rendje volt a főhadiszálláson. A távbeszélőhívást követően gépkocsiba ültünk és a kihalt utcákon át a Kremlbe vagy Sztálin kuncevói „közeli" szálláshelyére indultunk. A Kremlbe minden esetben a „Borovici kapun" át hajtottunk be, majd megkerülve a Szovjetunió Legfelső Tanácsának épületét, az Ivanov téren át az ún. „sarokba" értünk. Itt volt Sztálin lakosztálya és dolgozószobája. Poszkrebisev szobáján átmenve, a bizton-

sági őrség parancsnokának szobájába értünk, végül innen jutottunk a legfelsőbb főparancsnok szobájába.

A bolthajtásos és világos tölgyfaburkolatú szoba bal oldalán hosszú, derékszögű asztal állt. Rajta terítettük ki térképeinket, itt jelentettünk minden egyes frontról külön-külön, azzal kezdve, amelyiknél az adott pillanatban a legfontosabb események zajlottak le. Előzetesen készített jegyzeteket nem használtunk. A helyzetet betéve ismertük, de azt egyébként is a térképen világosan ábrázolták.

Az asztal hajlatánál, a sarkon hatalmas földgömb állt. Meg kell jegyeznem, hogy a szobában tett több száz jelentésem során egyetlenegyszer sem láttam, hogy valaki is használta volna. Így azok a mendemondák, hogy e szobából a földgömb alapján irányítják a frontok tevékenységét, légből kapottak.

A legfelsőbb főparancsnokon kívül részt vettek a jelentéseken a párt Politikai Bizottságának és a főhadiszállásnak a tagjai. Szükség esetén meghívták N. N. Voronovot, a tüzércsapatok főnökét, J. N. Fedorenkót, a páncélos és gépesített csapatok parancsnokát, A. A. Novkovot, a légierő parancsnokát, M. P. Vorobjovot, a műszaki csapatok főnökét, N. D. Jakovlevet, a tüzérparancsnokot, A. V. Hruljevet, a Vörös Hadsereg hadtápfőnökét és másokat. Ők saját szakterületükről adtak tájékoztatást és jelentést.

A Politikai Bizottság tagjai rendszerint az asztal fal felőli oldalán, velünk – katonákkal – és az ellentétes falon levő Szuvorov és Kutuzov képpel szemben foglaltak helyet. Sztálin az asztal felénk eső oldalán fel s alá járkálva hallgatta a jelentést. Néha a szoba mélyében jobb oldalt levő dolgozóasztalához ment, kivett két „Hercegovina Flor" cigarettát, feltépte papírjukat és a dohánnyal megtömte pipáját. Az íróasztaltól jobbra, külön alapzaton, üveg alatt Lenin gipszből készített halotti maszkja fehérlett.

Jelentéseinket azzal kezdtük, hogy jellemeztük a csapatok elmúlt napi tevékenységét. A frontokat, a hadseregeket, a

harckocsi- és a gépesített hadtesteket a parancsnokok nevével, a hadosztályokat pedig hadrendi számukkal neveztük meg. Így határozta ezt meg Sztálin. Később már úgy megszoktuk ezt a rendszert, hogy a vezérkarnál is alkalmaztuk.

Ezután a csapatok részére kiadandó direktívák tervezeteit jelentettük. A főhadiszállás direktíváit a legfelsőbb főparancsnok és első helyettese vagy a vezérkar főnöke írta alá. Ha sem Zsukov, sem Vaszilevszkij nem tartózkodott Moszkvában, második helyen Antonov írt alá. A kisebb jelentőségű intézkedések alján a „Főhadiszállás megbízásából" Vaszilevszkij vagy Antonov aláírása szerepelt. Az ilyen intézkedéseket sokszor közvetlenül a főhadiszálláson fogalmaztuk meg. Sztálin diktált, én jegyeztem, majd felolvastam a szöveget és ő szóban javította. Ezeket az okmányokat általában le sem gépelték, hanem közvetlenül a hírközpont géptermébe kerültek, ahonnan azonnal leadták a frontoknak.

Ezután vettük elő a frontok kérelmeit tartalmazó kék iratgyűjtőket. E kérelmek főleg az élőerővel, fegyverzettel, technikával és üzemanyaggal való feltöltést érintették. Természetesen a haderő és a fegyvernemek parancsnokainak bevonásával előzőleg minden kérelmet felülvizsgáltunk a vezérkarnál.

A jelentéstételről csupán hajnali 3–4 óra körül tértünk vissza.

Előfordult, hogy huszonnégy óra leforgása alatt kétszer is hívattak a főhadiszállásra.

A Sztálin által meghatározott szoros munkarendet senki sem változtathatta meg a vezérkarnál. Munkáink sokrétűsége, mennyisége és halaszthatatlansága rendkívül kimerítővé tette a szolgálatot. Dolgoztunk a végkimerülésig, és előre tudtuk, hogy a legkisebb hibáért is szigorú felelősségre vonásban lesz részünk. Nem mindenki bírta elviselni ezt a feszítettséget. Több elvtársunk hosszú ideig idegkimerültségben, szívidegességben szenvedett. Sokan, közvetlenül a háború után, meg-

romlott egészségi állapotuk miatt a megszabott idő előtt nyugállományba kerültek.

Meg kell jegyeznem, hogy csaknem a háborús idők munkarendje maradt érvényben a vezérkarnál egészen Sztálin haláláig. Az előzőekhez hasonlóan hajnali 3–4 órakor fejeztük be munkanapunkat, és délelőtt 10–11 órára ismét szolgálatételre kellett jelentkeznünk.

Általában, ha a szellemi alkotómunka művelőiről esik szó, művészekre, írókra, ritkábban mérnökökre gondolnak, katonákra sohasem.

Pedig a hadügy területén is szükség van az alkotó lelkesedésre és a magasan fejlett értelemre. Mind ez ideig a katonai szakembereknek – más szakterületek művelőihez viszonyítva – összehasonlíthatatlanul több kiinduló és részadattal kell megbirkózniuk, mivel csakis ezek feltárása és általánosítása vezethet el a kívánt következtetésekhez és azok alapján az optimális döntésekhez.

Ez természetesen elsősorban katonai vezető káderekre vonatkozik. A katonai vezetőknek nemcsak a katonai kérdéseket kell jól ismernie és látnia azok fejlődési távlatait. Tájékozódnia kell a politikai, gazdasági és technikai kérdések összefonódó ismerettárában, helyesen kell értelmeznie azokat, és előre kell látnia lehetséges hatásukat a katonai elméletre és gyakorlatra, a háború egészére és ezen belül a hadműveletekre és harcokra.

Különösen elengedhetetlenek e tulajdonságok a vezérkari főnök számára. Tevékenységének skálája kétségtelenül rendkívül széles. Reá hárul a felelősség a fegyveres erők békeidőben történő felkészítéséért és helyes alkalmazásáért a háború folyamán. Minden vezetőnek, de neki különösen, messze előre kell látnia.

De bármennyire rátermett és tehetséges is a vezérkari főnök, egyedül nem harcolhat a csatamezőn. Sok egyéb mel-

lett tudnia kell, hogyan támaszkodhat a kollektívára, amelyet gondosan kell kiválasztani, felkészíteni és szervezni. Nem tud meglenni tapasztalt helyettesek és segítők nélkül, akik magukra vállalják a kollektíva irányításának egy részét, és akik szintén alkotó-elemző gondolkodásmóddal, átlagon felüli szervezőkészséggel rendelkeznek.

Amikor a vezérkar háborús munkájáról írok, kötelességemnek tartom, hogy több-kevesebb részletességgel szóljak két kiemelkedő vezetőjéről, A. M. Vaszilevszkij és A. I. Antonov tábornokokról. Az első 1942 közepétől 1945 februárjáig töltötte be a vezérkari főnök tisztét. A másik már a háború végén foglalta el ezt a magas beosztást, de már jóval azt megelőzően, mint a vezérkari főnök helyettese, Vaszilevszkij gyakori és hosszadalmas csapatlátogatásai alatt sikeresen látta el annak kötelmeit.

Először tehát Alekszandr Mihajlovics Vaszilevszkijről néhány szót.

Mintegy 12 évig dolgoztam vele együtt, mégpedig az alárendeltség különböző fokain és szintjein, ha szabad így kifejeznem magam: a szolgálati hierarchia különböző lépcsőfokain. 1940-ben ő volt a hadműveleti csoportfőnök helyettese, én pedig egyik osztályvezető-helyetteseként dolgoztam. Majd ő lett a hadműveleti csoportfőnök, én pedig az egyik irány főnöke. Rövidesen vezérkari főnöknek nevezték ki, és én az ő örökébe léptem a hadműveleti csoportfőnökségen. Végül, már a háború után mintegy négy évvel, én voltam a vezérkar főnöke, és ő a honvédelmi miniszter. Ez a közeli és aránylag hosszú ideig tartó szolgálati kapcsolat lehetővé tette számomra, hogy alaposan megismerjem tulajdonságait. És minél jobban megismertem őt, annál inkább tiszteltem benne az egyszerű és katonás, a rendkívül szerény és őszinte, a szó szoros értelmében vett hadvezért.

A további fejezetekben más és más vonatkozásban érintenem kell Vaszilevszkijnek a vezérkarnál és a frontoknál vég-

zett munkáját, be kell mutatnom, mint a főhadiszállás képviselőjét, mint frontparancsnokot, s mint a Távol-keleti Irány főparancsnokát. Itt csupán néhány jellemvonásáról szeretnék szólni.

Először arról, milyen alaposan ismerte a hadügyet.

Alekszandr Mihajlovics végigjárta az első világháború útjait, kimagasló szervező munkát végzett a Vörös Hadsereg reguláris alakulatainak megalakítása idején, szolgált a polgárháború arcvonalain. Miután szétzúztuk a belső ellenforradalmat és kiűztük az intervenciósokat a szovjet földről, két évig az egyik ezred parancsnoka volt. Ez idő alatt fáradhatatlanul képezte magát, tanult és már akkor széles látókörű, gyors észjárású és kezdeményező parancsnoknak bizonyult. Elöljárói elismerték szerénységét és akaraterejét is.

Felfigyelt munkájára V. K. Triandafillov, az ismert szovjet katonai teoretikus, a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg akkori vezérkari főnöke. Az ő javaslatára helyezték Vaszilevszkijt a Vörös Hadsereg Harckiképzési Csoportfőnökségére, ahol az addigi ezredparancsnok előtt új lehetőségek nyíltak meg. Alekszandr Mihajlovics részt vett a hadműveleti kérdések kidolgozásában, az ún. „nagy mélységű harc" harcászati elveit meghatározó fő okmányok elkészítésében, s gyakran jelentek meg írásai a katonai sajtóban.

1936-ban, a Volga menti Katonai Körzetben letöltött rövid szolgálat után, Vaszilevszkij a Vezérkari Akadémia hallgatója lett. Itt még csak gyarapodtak gazdag ismeretei és munkakészsége a hadműveleti kérdések kidolgozásában, jártassága elméletileg megalapozódott, alkotó lehetőségei kitárultak. Az akadémia elvégzése után dandárparancsnoki rendfokozatban a vezérkarhoz nevezték ki. Először a hadműveleti osztályvezető helyettese, majd 1939 közepétől, amikor megalakították a hadműveleti csoportfőnökséget, a csoportfőnök segítője, majd nyugati helyettese lett. Ezen a poszton Vaszilevszkij hadműveleti adottságai még jobban kibontakozhattak. A

szovjet katonai vezetés legfelelősségteljesebb terveinek kidolgozásában vezető személyiségként szerepelt.

Megkezdődött a Nagy Honvédő Háború. 1941. augusztus 25-én Vaszilevszkij vezérőrnagyot a hadműveleti csoportfőnökség élére és egyúttal a vezérkari főnök helyettesévé nevezték ki. Ezután közvetlenül részt vett az ellenséges csapások elhárítására és a németek Moszkva alatti megsemmisítésére irányuló hadműveletek tervezésében.

Hogy milyen idők jártak akkor, arról már beszéltem, így elképzelhetjük, milyen nehéz dolga volt Vaszilevszkijnek. De minden felmerülő nehézséget irigylésre méltó nyugalommal és bámulatos kitartással küzdött le. Mélyrehatóan ismerte a háború jellegét, s megvolt az a képessége, hogy előre lássa még a legbonyolultabb ütközetek lefolyását is. Ez pedig hamarosan a szovjet katonai vezetők első sorába emelte.

Alekszandr Mihajlovics mindig kitűnt az alárendeltek iránti bizalmával, az emberek iránti mély tiszteletével, s azzal, hogy mindig gondosan óvta az emberi méltóságot. Jó érzékkel megérezte, mily nehéz fenntartani a szervezettséget és pontosságot a háború számunkra kedvezőtlenül alakuló kezdeti időszakának válságos körülményei között, ezért a kollektíva összekovácsolására s olyan munkafeltételek megteremtésére törekedett, amelyek között nem érezhető a hatalom súlya, csupán az idősebb, tapasztaltabb elvtárs erős és széles válla van, amelyre szükség esetén támaszkodni lehet. Közvetlenségéért, szívélyességéért és őszinteségéért hasonlóval fizettünk. Vaszilevszkij a vezérkarnál nemcsak a legnagyobb tekintélynek örvendett, hanem mindenki szerette is.

A háború első hónapjaitól kezdve gyakori és közeli kapcsolatban állt Sztálinnal, aki – mint már említettem – nem tűrte a hozzávetőleges válaszokat, találgatásokat, s gyakran megkövetelte, hogy a jelentést tevő maga rögzítse a helyzetet a térképen. Vaszilevszkij munkája a harcoló haderőnél nemegyszer életveszéllyel járt, de feladatát mindig időben és hajt-

hatatlan pontossággal végezte el. A főhadiszálláson tett jelentéseit a mindenre kiterjedő teljesség és világos fogalmazás jellemezte. E jó tulajdonságait a legfelsőbb főparancsnok teljes mértékben értékelte, és egyre gyakrabban küldte Alekszandr Mihajlovicsot a frontokhoz, amikor szükségessé vált egyes kérdések mélyrehatóbb elemzése és olyan optimális elhatározás kidolgozása, amely már kész javaslatok formájában került eléje döntés végett.

A természet olyan ritka tulajdonsággal ajándékozta meg Vaszilevszkijt, amelynek birtokában szinte menet közben tudta megragadni a legfőbb kérdést, tudott helyes következtetéseket levonni, és valahogy rendkívül tisztán előre látni, hogy milyen irányban fognak az események kibontakozni. Ezzel a tulajdonságával azonban sohasem kérkedett. Ellenkezőleg, mindig nagyon figyelmesen hallgatta meg mások véleményét és elképzeléseit, sohasem szakította félbe beszélgető partnerét, még akkor sem, ha nem értett egyet vele; igyekezett a tényekkel türelmesen meggyőzni őt, és végül általában sikerült az ellenvéleményen levőket a maga oldalára állítania. Erős akarattal állt ki saját véleménye mellett, még a legfelsőbb főparancsnokkal szemben is. Ezt kellő taktikával, de szilárd eltökéltséggel valósította meg.

Vaszilevszkij hadműveleti koncepcióját a határozott elgondolások kialakítása, az ellenség bekerítésére és visszavonulási útjainak elvágására vagy csoportosításának egymástól elszigetelt részekre tagolására való törekvés jellemezte. Ezek a sajátosságok tükröződtek az osztrogozsszk–rosszosi, a sztálingrádi, a belorussziai, a memeli és még sok más hadműveletben, amelyeket Alekszandr Mihajlovics személyes részvételével készítettek elő és bonyolítottak le. A döntő célokra való törekvés nyomta rá bélyegét a kelet-poroszországi hadműveletre is, amelynek időszakában Vaszilevszkij a 3. Belorusz Front élén állt, ahol az 1945 februárjában elhunyt I. D. Csernyahovszkijt váltotta. Minden egyes tettéért kész volt feltétel

nélkül felelősséget vállalni hazája előtt, és ez kétségtelenül a hadvezéri bátorság legmagasabb megnyilvánulási formája. Sikereivel nem büszkélkedett. Mint mindenfajta kérkedés ellensége, Vaszilevszkij ilyen esetekben sohasem saját személyére helyezte a hangsúlyt, bár szerepe mindvégig lényeges és meghatározó volt.

Alekszandr Mihajlovics nagyon jól tudta, hogy a vezető gyakori távolléte kedvezőtlenül hat a vezérkar munkájára, ezért állhatatosan kereste megfelelő helyettesét. És meg is találta ezt az embert. 1942. december 11-én megtudtuk, hogy Vaszilevszkij előterjesztésére a hadműveleti csoportfőnöki és a vezérkari főnök helyettesének a beosztásába A. I. Antonovot nevezték ki, aki előtte a Kaukázusontúli Front törzsfőnöke volt.

Antonovot sokan ismerték és elismerőleg nyilatkoztak róla. De akadtak szkeptikusok is, akik úgy vélték, hogy azt megítélni, vajon Antonov rátermett-e a vezérkari munkára, majd csak a főhadiszálláson tett második-harmadik jelentése után lehet. Ott majd kiderül, hogyan állja meg a helyét! Hiszen valamennyi elődjét felmentették beosztásából a legfelsőbb főparancsnoknak tett néhány jelentés után.

Antonov rendkívül okosan viselkedett. Alaposan megismerkedett a csoportfőnökség tisztjeivel, gondosan tanulmányozta a hadműveleti helyzetet, és egyáltalán nem sietett, hogy a főhadiszállásra menjen. Alekszej Innokentyevics csak akkor vállalkozott a jelentéstételre, amikor – hat nap elteltével – már jól kiismerte magát a vezérkar ügyeiben és a frontoknál kialakult helyzetben. Minden kedvezően alakult. És akkor még a kétkedők is rájöttek, hogy az új hadműveleti csoportfőnök éppen az a személy, akire itt szükség van. Fokozatosan megszűnt nálunk az előszobában való rostokolás. Antonov előterjesztésére hagyta jóvá a legfelsőbb főparancsnok a vezérkar nehéz és feszített, de egészében szükséges és hosszú

évekig érvényben maradt munkarendjét. Ezen belül maga is osztozott velünk a szolgálattal járó megterhelésben.

Alig telt el egy hónap, hogy kinevezték a vezérkarhoz, máris rendkívül felelősségteljes feladatot kapott. A főhadiszállás képviselőjeként tisztáznia kellett a Voronyezsi, a Brjanszki, majd valamivel később a Központi Front helyzetét is azzal, hogy konkrét javaslatokat tehessen e frontok további irányítására. Vezénylése 1943. január 10-től március 27-ig tartott. Mindnyájan megértettük, hogy ez az új hadműveleti csoportfőnök érettségi vizsgája. A Legfelsőbb Főparancsnokság végleg meg akart győződni arról, vajon helyesen járt-e el, amikor Alekszej Innokentyevicset az egyik legfelelősebb katonai posztra állította.

1943. január 10-én utazott el Antonov. A Voronyezsi és a Brjanszki Front csapatai ekkor a nehéz téli viszonyok között folytatott támadás egy válságos szakaszába kerültek. Több nagyszerű győzelmet aratva végül is erősen kifulladtak, és kénytelenek voltak beszüntetni a támadást. Antonov itt Vaszilevszkij irányításával dolgozott. Ezzel természetesen könnyebbé vált a számára kitűzött feladat megoldása. De személyében Alekszandr Mihajlovics is megbízható és képzett segítőtársat kapott. Közös erőfeszítéssel és természetesen a frontparancsnokság aktív részvételével igen helyesen értékelték az események kifejlődését az akkor legfontosabb orjol–kurszki irányban.

A kiváló elméleti felkészültség, a magas fokú szervezőkészség, a logikus gondolkodásmód és a kiemelkedő hadműveleti adottsággal párosuló szívós kitartás nyilvánvalóan alkalmassá tette Antonovot arra, hogy hosszú ideig a hadműveleti csoportfőnökség élén álljon. De Vaszilevszkij távollétében, és erre egyre többször és egyre hosszabb ideig került sor, Alekszej Innokentyevicsre hárult a vezérkari főnöki teendők roppant terhe is. Egy időben ellátni két ilyen nehéz beosztást, ráadásul háborús időkben, még Antonov erejét is felülmúlta. A főhadi-

szállás, miután belátta ezt, felmentette őt a csoportfőnökség közvetlen irányítása alól. Ez lehetővé tette számára, hogy gyakorlatilag irányítsa a vezérkar tevékenységét, természetesen Vaszilevszkijjel szoros együttműködésben, akit folyamatosan tájékoztatott minden lényeges kérdésről, és akitől megfelelő utasításokat, tanácsokat, támogatást kapott.

A törzsmunka kiváló szervezője és ragyogó ismerője, Alekszej Innokentyevics keményen kézben tartotta a sokmilliós hadsereg hadműveleti irányításának valamennyi szálát. Alapos tudományos felkészültsége és fiatalsága birtokában maradéktalanul meg is oldotta ezt a feladatot. A főhadiszállás képviselői, amikor a legfelsőbb főparancsnoknak terjesztették fel jelentéseiket, nem mulasztották el, hogy azok egy másolatát „Antonov elvtársnak" is meg ne küldjék. Mindenki jól tudta, hogy Antonov e jelentések alapján pontosan és kellő időben tesz meg minden szükséges intézkedést.

Alekszej Innokentyevics magas színvonalú *általános*, de különösen *katonai* műveltsége a vezérkari munka döntő kérdéseihez való körültekintő hozzáállásában, beszédeiben, személyes magatartásában, az emberekhez való viszonyában is megnyilvánult. Közös szolgálatunk hat éve alatt egyetlenegyszer sem láttam „magából kikelve" veszekedni, valakit szidni. Csodálatra méltóan kiegyensúlyozott volt, de ugyanakkor távol állt tőle minden puhaság, erélytelenség. Antonov kiegyensúlyozottsága ritka eréllyel, mondhatnám a szolgálati viszonyban bizonyos keménységgel, sőt szigorral párosult. Egyesek túl pedánsnak mondották. De ez jó pedantéria volt. A messzebbre tekintő emberek hamarosan hálával fordultak Antonov felé elvhűsége és szigorú követelménytámasztása miatt, ez teljesen nélkülözhetetlen volt a katonai – méghozzá a nehéz háborús – szolgálat területén. Alekszej Innokentyevics nem tűrte a felületességet, a kapkodást, a félig kész munkákat, a szolgálati kötelmekhez való formális hozzáállást. Dicséreteivel fukarkodott, azokat csak a gondolkodó, kezdeménye-

ző és pontos munkát végző emberek tudták kiérdemelni. Talán éppen ezért beszédmódját is a lakonikus rövidség és a világos fogalmazás jellemezte. Ellensége volt mindenfajta szócséplésnek, s csak a legszükségesebb esetekben tartott értekezleteket, akkor is mindig röviden.

A legfelsőbb főparancsnok előtt Antonov vitathatatlan tekintélyt szerzett. És én is úgy gondolom, hogy ebben nem utolsósorban Alekszej Innokentyevics férfias bátorsága, egyenessége, jelentéseinek megbízhatósága játszott szerepet. Jelentéseiben szigorúan ragaszkodott a valósághoz, bármily keserű volt is az. Szükség esetén Antonov ellent mert mondani Sztálinnak, és mindenkor kiállt véleménye mellett.

Bár Vaszilevszkij és Antonov külsejükben rendkívül különböztek egymástól, lényegében sok közös tulajdonságuk is volt. Méltóan képviselték a szovjet vezérkart a Nagy Honvédő Háború éveiben, sokat tettek az ellenség feletti győzelem kivívásáért, és mi, munkatársaik, közeli segítőik és tanítványaik, mindig büszkék leszünk rájuk.

És most néhány szót a vezérkar alapvető, operatív munkájáról – a hadműveleti csoportfőnökségről, mint olyan szervről, amely a hadműveletek tervezését irányította, s ellenőrizte a Legfelsőbb Főparancsnokság direktíváinak végrehajtását. A felsorolt kötelmeken kívül – amelyekről már beszéltem – e csoportfőnökség hatáskörébe tartozott sok más ügy is, többek között olyan díszparancsoknak a kidolgozása, amelyek az egyes frontok csapatainak a győzelmeiről emlékeztek meg.

A vezérkar többi szerve a hadműveleti csoportfőnökséggel szorosan együttműködve, annak igényeit figyelembe véve oldotta meg feladatát, és innen kapta meg a munkájához szükséges kiindulási adatokat.

A főhadiszállásra jelentéstételre a vezérkar főnökével csak a hadműveleti csoportfőnök vagy helyettese mehetett. Ez az utóbbiakat arra kötelezte, hogy mindennel tisztában legyenek,

ami a vezérkarnál történik és amivel az rendelkezik: ezen belül az ellenségről szóló adatokkal, a hadműveleti szállítások helyzetével, a frontok feltöltöttségével és a tartalékok állapotával egyaránt. Ezek nélkül hozzá sem foghattak a hadműveleti javaslatok kidolgozásához.

Az ellenségről szóló adatok megszerzésével foglalkozó felderítő szervek vezetése a háború egyes időszakaiban A. P. Panfilovnak, a harckocsicsapatok vezérőrnagyának, I. I. Iljicsov altábornagynak és F. F. Kuznyecov vezérezredesnek a kezében összpontosult. A hadműveleti csoportfőnök mindegyikükkel állandó és szoros kapcsolatot tartott fenn, de még közvetlenebbül dolgoztunk együtt mi a fáradhatatlan Leonyid Vaszilevics Onjanovval. Az ő feladata volt, hogy elemezze és feldolgozza a német csapatok állományára, működésére és szándékára vonatkozó adatokat. Ő maga és valamennyi beosztott tisztje pontosan rávitték a hadműveleti térképre az ellenségről szóló adatokat. Rajtuk keresztül támasztottunk igényeket a bennünket különösen érdeklő ellenséges objektumok felderítésére.

Valamennyi fegyvernem szervezési kérdéseivel A. G. Karponoszov altábornagy foglalkozott. Ő tervezte a frontok feltöltését, ellenőrizte a tartalékok felkészültségét és a kiképzett menetegységek meglétét. Ezenkívül apparátusának kezében volt az egyes katonai körzetekben levő csapatok diszlokációjának és létszámának nyilvántartása, valamint az arcvonalakon elszenvedett veszteségek kimutatása is. Alárendeltségébe tartozott a tanintézeti és a hadműveleti szállítási osztály. Az egyes hadműveletek előkészítése és végrehajtása idején ez utóbbi útján kapták meg a katonai közlekedési szervek a csapatok mozgására vonatkozó feladataikat.

Őszintén szólva, a katonai közlekedési szervek hol az egyik, hol a másik főnök alárendeltségébe tartoztak, de nem tudtak végleg kiszakadni a vezérkar állományából. A háború kezdetén a közlekedési csoportfőnökség a vezérkarhoz tartozott, ké-

sőbb bizonyos ideig önálló volt, és főnöke töltötte be a közlekedési népbiztos tisztjét. Majd a hadtápfőnöknek rendelték alá, aki következésképpen átvette a közlekedési népbiztos teendőit is. A háború végén a közlekedési csoportfőnökség ismét visszatért a vezérkarhoz. A tapasztalat azonban vitathatatlanul bebizonyította: bárkinek legyenek is alárendelve a katonai kozlekedési szervek, nem képesek a vezérkartól elszakadva dolgozni. Mivel háborús körülmények között a hadműveleti szállítások megszakítás nélkül folynak és nem kis mértékben függ tőlük a hadműveletek sorsa, a vezérkarnak kell azokat terveznie és napról napra, sőt néha óráról órára is ellenőriznie, konkrét utasításokat adni a katonai közlekedési szolgálatnak, és állandóan figyelemmel kísérni azok végrehajtását.

A hadtáp szervezésének és az anyagi eszközök tervezésének kérdéseivel az A. I. Simonajev, majd az N. P. Mihajlov vezette apparátus foglalkozott. Itt elsősorban az arcvonal fegyverzettel és technikai eszközökkel való ellátásának kérdéseit tanulmányozták és készítették elő, felmérték az ország rendelkezésére álló és a háborús szükségletek kielégítésére felhasználható készleteket és erőforrásokat, továbbá összegyűjtötték a hadiipar által gyártott termékek adatait és mutatóit. Ebben az apparátusban a népgazdaság legjobb ismerői dolgoztak, például N. I. Potapov, akit nem ok nélkül neveztek „élő lexikonnak". Hosszú évekig szolgált a vezérkarnál, és csupán 1963-ban kezdte meg jól megérdemelt pihenését. Ilyen alapos tudással rendelkezett a szolgálat másik veteránja, D. A. Nelip tábornok is. Ő még tovább, 1964-ig dolgozott a vezérkarnál.

A katonai híradás megszervezésében kimagasló szerepet játszott I. T. Pereszipkin, aki a háború folyamán mindvégig a szovjet hadsereg híradófőnöke volt. Csak elismerően lehet emlékezni közvetlen segítőire, N. A. Najgyenov és N. A. Borzov tábornokokra, de különösen M. T. Belikovra, a vezérkar hírközpontjának főnökére. Gondoskodásuk eredményeként ál-

landó összekötttetés állt fenn a harcolókkal bármely napszakban, a háború minden időszakában, beleértve az 1941. év legnehezebb hónapjait is. Híradó szolgálatunk jó munkájáról tanúskodik a következő tény. A három szövetséges nagyhatalom – a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Anglia – államfőinek teheráni konferenciája idején Irán fővárosában tartózkodtam. Feladatom az volt, hogy kapcsolatban álljak a frontokkal és a vezérkarral, naponta kétszer adatokat gyűjtsek a helyzetről a legfelsőbb főparancsnok számára. És a hírközlő eszközök egyetlen esetben sem mondtak csődöt!

A vezérkar térképészeti szolgálatának élén a szakterület kiváló ismerője, M. K. Kudrjavcev tábornok állt. Rendkívül sok különféle rendeltetésű és méretarányú térképre volt szükség. Meg kell jegyezni, hogy a háború előtt az ország területének nagy részéről nem készítettünk térképeket a csapatok számára. Korszerű topográfiai térképekkel csupán a Petrozavodszk, Vityebszk, Kijev, Ogyessza vonaláig terjedő területről rendelkeztünk. Amikor az ellenség e mögé szorított vissza bennünket, a többi bajhoz még a térképhiány is hozzájárult. Azonnal új térképészeti egységeket kellett szerveznünk, új katonai-kartográfiai üzemeket létrehoznunk, és nem utolsósorban a polgári hatóságok lehetőségeit mozgósítanunk. Éjjel-nappal folyt a lázas munka. Csupán a háború első felében az újonnan készített különböző méretarányú térképek több mint másfél millió négyzetkilométert fogtak át.

A katonai-térképészeti felmérések és a térképek készítésének volumene igen magas maradt a következő időben is. A háború éveiben összesen öt és fél millió négyzetkilométer nagyságú területet öleltek fel a felmérések és felvételek, s több mint hétmillió négyzetkilométeres területről készültek katonaföldrajzi leírások és tájékoztatók.

A harcoló haderő számára szükséges térképek elkészítésében jelentős szerepet játszott a „Dunajev" kartográfiai üzem, amelynek összekovácsolódott kollektívája a vezérkar által ki-

tűzött legsürgősebb és legbonyolultabb feladatokat is teljesítette.

A rejtjelző szolgálat P. N. Beljuszov altábornagy és tapasztalt segítője I. V. Bugyilev ezredes megbízható vezetése alatt működött. A szerény és tiszta lelkületű N. V. Szlavin altábornagy és kicsiny, de kiválóan képzett csoportja a Külügyminisztériummal együtt rendkívül kényes feladatot oldott meg: biztosította a vezérkar és a szövetségesek közötti kapcsolatot. Ő akkoriban elmaradhatatlan résztvevője volt az Amerikai Egyesült Államok és Anglia katonai képviselőivel, valamint a szövetséges országok államfőivel folytatott megbeszéléseknek, jelen volt sok nemzetközi konferencián. A háború után, élete végéig, méltóan képviselte a Szovjetuniót Dániában.

Végül meg kell ismertetnem az olvasót a hozzám legközelebb álló és számomra legkedvesebb emberekkel, a hadműveleti csoportfőnökség tisztjeivel. Kevés kivétellel mind kiváló tábornokok és tisztek voltak. A mi kollektívánk egészében véve összekovácsoltságával, összeforrottságával és rendkívül nagy munkabírásával tűnt ki. Közülünk senki sem kímélte magát a közös ügyért folytatott munkában.

A csoportfőnök helyettesei A. A. Grizlov és N. A. Lomov altábornagyok voltak. Az előzőt a lényeges láncszemek gyors és pontos kiválasztásának képessége jellemezte; szinte kimeríthetetlennek látszó energiával, jó tollal rendelkezett, s a szó szoros értelmében percek alatt és mesterien vitte rá a helyzeteket a térképre. Grizlov életvidámsága és állandó optimizmusa mindenkor emelkedett hangulatot varázsolt környezetében. Lomov sokkal nyugodtabb, kiegyensúlyozottabb volt, kissé lassabban dolgozott, de mindig gondosan és körültekintően. Ketten mintegy kiegészítették egymást. Mind a mai napig mélységes hálával gondolok reájuk a felbecsülhetetlen segítségért és a hadműveleti csoportfőnökségen akkor végzett értékes munkájukért.

A csoportfőnök politikai helyettesének tisztét I. N. Rizskov

vezérőrnagy töltötte be. Teljes szívvel nevelte a személyi állományt, és egyszerűségével, közvetlenségével, az emberek iránti tapintatos figyelmességével a lehető legjobb viszonyt alakított ki valamennyiünkkel. Nem annyira a vezető beosztású tábornokot, mint inkább a valóban lelkes pártmunkást láttuk benne.

Mind a mai napig jól emlékszem azokra a hadműveleti tisztekre, akik a vezetés kisegítő munkájának terhét hordták vállaikon: gyűjtötték, értékelték és elemezték a helyzetre vonatkozó adatokat, pontosították, újból és újból ellenőrizték az információkat. Mindez, különösen a háború első napjaiban, rendkívül nehéz volt.

Íme Mihail Alekszejevics Kraszkovec vezérőrnagy, a szenvedélyes, nyughatatlan és mértéktartóan becsvágyó ember. Időnként bizonyos dolgokban nem értett egyet elöljáróival, de a számára megszabott feladat teljesítéséért már nem kellett nyugtalankodni. Kraszkovec mindig pontosan hajtotta végre a parancsokat.

Szöges ellentéte volt Szergej Ivanovics Gunyejev vezérőrnagy; nyugodt, kiegyensúlyozott, néha túlságosan is az. Többször tartózkodott a blokád alatt levő Leningrádban.

A kiváló hadműveleti tiszt, Grigorij Mironovics Csumakov vezérőrnagy nekem mindig kissé szeszélyesnek tűnt. Vitathatatlanul ismerte saját értékét, de még jobban ismerte a hatáskörébe utalt arcvonalszakaszon kialakult helyzetet, és mindig készen állt arra, hogy elgondolásait és javaslatait jelentse.

A maga nemében eredeti ember volt Vlagyimir Dmitrijevics Utkin vezérőrnagy. Szeretett filozofálgatni. Verseket írt és közülük sokat maga zenésített meg. Az elvtársak tréfásan „hadműveleti zeneszerzőnek" nevezték. De ez nem akadályozta abban, hogy igen jó hadműveleti tiszt legyen.

Vaszilij Fedorovics Mernov és Szemjon Mihajlovics Jenjukov vezérőrnagyok kitűntek kétségtelenül széles körű általános műveltségükkel és hadműveleti látókörükkel. Nyikolaj

Jevgenyevics Szokolov és Nyikolaj Vasziljevics Posztnyikov pedig mint fáradhatatlan törzsmunkások élnek emlékezetemben.

Joggal a legjobb hadműveleti tisztek között emlegették Konsztantyin Fedorovics Vaszilcsenko vezérőrnagyot. A háború után az egyik katonai körzet törzsfőnökeként dolgozott eredményesen.

Jakov Afanaszjevics Kucev vezérőrnagy elgondolkodó típus volt. Elemző gondolkodásmódja lehetővé tette számára, hogy sok mindenre kiterjedjen a figyelme, olyan dolgokra is, amelyek kiestek mások látóköréből. A háború után, érdemei elismeréséül, a vezérkar hadműveleti csoportfőnökének helyettesévé nevezték ki.

Mihail Nyikiforovics Kocsergin vezérőrnagy, a Távol-Kelet és a Bajkálontúl legjobb ismerője, Sztyepan Adamovics Petrovszkij pedig a Közel-Kelet szakértője volt, és mint alárendeltjeinek rendkívül felkészült nevelője vált ismertté. Idővel ezt az is bizonyította, hogy szinte valamennyi vezetése alatt dolgozó tisztet – A. P. Csumakint, G. G. Jeliszejevet, N. F. Janyint, A. Sz. Basnagjant – tábornokká léptették elő.

A lehető legjobb emlékek fűznek Sz. P. Platonov altábornagyhoz. Erős kézzel irányította valamennyi hadműveleti tisztjét. Sokan közülük – és nem is alaptalanul – azt tartották, hogy Szemjon Pavlovicsnak nehezebb jelentést tenni, mint magának a vezérkari főnöknek. Platonov az akadékoskodásig menően pontos volt. Igaz, tudva azt, hogy valamennyi hadműveleti tiszt túlterhelt a napi ügyek intézésével, sohasem követelt teljesen kész anyagot, hanem maga járt munkafüzetével a kezében egyiktől a másikig, nézegette a munkatérképeket, meghallgatta szóbeli jelentéseiket, és minden ilyen körlátogatás végén füzetében összeállt a szinte már kész harcjelentés.

Különösen értékes tulajdonsága volt Platonovnak az elképesztő mozgékonyság és a gyors munka. Szükség esetén egy

óra leforgása alatt egyedül gyűjtötte össze az adatokat, és írta meg a harcjelentést valamennyi frontról. Ebben a helyzet állandó és átfogó, minden részletre kiterjedő ismerete segítette.

Harcjelentést rendszerint napjában háromszor készítettünk. Ezenkívül voltak soron kívüli közlemények is. Végül mindezt a napi összefoglaló jelentésben sűrítettük össze, amely mintegy 20, sőt esetenként több sűrűn gépelt oldalból álló összesítő jellegű okmány volt. A hadműveleti összefoglaló képet adott valamennyi front helyzetéről, egészen a hadosztályokig részletezve. Pedig mint ismeretes, a harcoló haderő és a Főparancsnoksági Tartalék állományban 488 hadosztály volt.

A Platonov vezetése alatt dolgozó tisztek csoportja hadtörténelmi szempontból szinte felbecsülhetetlen értékű munkát végzett. A Honvédelmi Minisztérium Levéltárában gondosan őrzik az általuk írt lapok ezreit, amelyek hű képet nyújtanak a szovjet fegyveres erőknek a hitlerista hadigépezet ellen vívott harcáról.

A harcjelentéseken és a hadműveleti összefoglalón kívül Platonov tábornok napi tájékoztatót készített a sajtó és a rádió számára, a „Szovjet Tájékoztató Iroda jelenti" címmel. Ezeket az anyagokat közvetlenül A. Sz. Scserbakov hagyta jóvá, aki a háború éveiben több felelős tisztséget töltött be egy személyben: a párt Moszkvai Bizottságának és Központi Bizottságának titkára volt, egyben a Szovjet Hadsereg Politikai Főcsoportfőnökségét is irányította, s kezében összpontosultak az igen sokrétű és munkaigényes szervezet, a Szovjet Tájékoztató Iroda ügyei. Gyakran nyílt alkalmam a vele való találkozásra, ilyenkor mindig feltettem magamban a kérdést: hogyan képes ez a súlyosan beteg ember megbirkózni a rengeteg munkával, honnan van ennyi ereje, és hogyan tudja mindemellett megőrizni emberségét, fenntartani szívélyes kapcsolatait az emberekkel?

Platonovhoz hasonlóak voltak más vezetők is. A tengerészek élén először V. I. Szumin ellentengernagy, majd V. A. Ka-

szatonov ellentengernagy állt, aki kiválóan ismerte valamennyi tengeri hadszínteret, a haditengerészeti művészet elméletét és gyakorlatát.

N. M. Maszlennyikov vezérőrnagy – egy szórakozott, kedves ember, aki életében soha senkit nem bántott meg – tartotta kezében a tüzérségi és légvédelmi ügyeket.

A volt haditengerészeti repülő, N. G. Kolesznyikov foglalkozott a légierő ügyeivel. A néha túlságosan is szenvedélyes embernek rendkívül nagy szüksége volt ellensúlyozásra. Ezt találta meg a kimagasló képességű helyettesében, N. V. Voronov vezérőrnagyban, aki később az osztály vezetője lett.

Jól ismerte a páncélos csapatokat P. O. Kalinyicsenko vezérőrnagy, akit később az egyik harckocsi-hadsereg törzsfőnökévé neveztek ki. Őt váltotta először V. N. Baszkakov, majd L. M. Kitajev vezérőrnagy.

A híradószolgálatot K. I. Nyikolajev vezérőrnagy, a műszaki csapatokat pedig V. A. Boljatko vezérőrnagy irányította. Ez utóbbi szakterületének tehetséges és kiváló ismerője volt, s később vezérezredessé lépett elő.

Nincs lehetőségem arra, hogy ha mégoly röviden is, de jellemezzem a hadműveleti csoportfőnökség minden tisztjét. De állíthatom: náluk jobbat keresve sem találhattam volna. Hiszen a vezérkar részére a jók közül is a legjobbakat választották ki.

Büszke vagyok rá, hogy ilyen kiváló kollektívában dolgozhattam.

A huszonnégy órás váltás a hadműveleti csoportfőnökségen éppúgy, mint az egész vezérkarnál reggel 7 órakor történt. Ebben az időpontban kezdték meg gyűjteni az egyes irányok főnökei az elmúlt éjszakán kialakult helyzet adatait. Mindegyiküknél jelentkezett a felderítés képviselője és a térképen pontosította az ellenségről szerzett adatokat. Ugyanakkor általánosították a saját csapatok helyzetére és állapotára vonat-

kozó közléseket is. Ebben segített az irányok főnökeinek a vezérkar többi szerve, mindegyik a maga szakterületéről.

A hadműveleti csoportfőnök asztalán szinte szünet nélkül csöngtek a távbeszélő-készülékek. Személyesen beszélt a frontok törzsfőnökeivel, pontosítva a helyzetet. Ők feltétlenül jelentkeztek, ha az éjszaka folyamán számottevő sikert értek el, vagy elfoglaltak valamilyen fontos objektumot, de ha kudarc érte őket, nem nagyon kapkodtak a telefon után. No, ha a hegy nem megy Mohamedhez, Mohamed megy a hegyhez: ilyenkor mi magunk kaptuk drótvégre a „késedelmeskedőt", és derítettük ki a valóságot.

Az anyagok készenléte szerint jelentek meg az egyes irányok főnökei a jelentéstételre. Természetesen, ezek a jelentések nem voltak hosszúak. Mindnyájan részletesen ismertük a helyzetet, ezért gyakran előfordult, hogy a jelentést tevő egy szót sem szólt, hanem egyszerűen csak egyeztette saját térképét a csoportfőnök asztalán kiterített térképpel. Ha valamilyen eltérés mutatkozott, felhívta arra a csoportfőnök figyelmét, jelentette, mit kell kiegészíteni. Máskor viszont a csoportfőnöknek azok az adatai voltak sokkal frissebbek, amelyeket a fronttörzsekkel folytatott beszélgetések során kapott. A körülmények ilyen alakulása esetén az adott irány főnöke helyesbítette saját térképét. És csupán kivételes esetben, amikor az eltérések igen jelentősek voltak, vagy valamely oknál fogva kétségek merültek fel a csapatok valódi helyzetét illetően, került sor arra, hogy a közvetlen vonalon ismét felhívjuk a fronttörzseket és újólag pontosítsuk helyzetüket.

A térképeket szinte ideális pontossággal vezettük. A csoportfőnökségen egységes egyezményes színeket és jeleket alkalmaztunk a meghatározott időszakokra és az egyes harctevékenységi fajtákra. Ezek maradéktalan betartásánál, a szigorú munkarendnél és a hosszú gyakorlatnál fogva minden kiegészítő magyarázat nélkül gyorsan leolvashattuk a helyzetet bármelyik irány térképéről. Minthogy a tisztek és a táborno-

kok igen lelkiismeretesen kezelték a szolgálat minden „apróságát", ez megkímélt bennünket a pótolhatatlan időveszteségektől, és ami a legfontosabb, a helyrehozhatatlan hibáktól. Úgy tűnik, semmiféle utasítás sem tudta volna előírni az általunk kialakított vezérkari munkamódszereket.

Körülbelül 9 órakor jelentkezett a csoportfőnöknél Onjanov altábornagy az ellenségről szóló már általánosított adatokkal. Ugyanebben az időben érkezett meg a katonai közlekedési szolgálattól a szállítási grafikon; ennek alapján nem volt nehéz követni, melyik fronthoz mit szállítanak, és az adott pillanatban hol vannak a szállítmányok. Ezután a tartalékok helyzetéről szóló tájékoztatókat vizsgáltuk meg, majd megszerkesztettük a reggeli harcjelentést.

Tíz órakor a hadműveleti csoportfőnök aláírta a jelentést és készen állt arra, hogy jelentéstételre menjen a legfelsőbb főparancsnokhoz. Két nagy és jól megvilágított térképasztalon terítettük ki az egyes frontok helyzetét ábrázoló kétszázezres léptékű térképeket és az összes frontét tartalmazó egymilliós összesítő térképet. Ugyanitt kezünk ügyében tartottunk három okmányt: a különböző rendeltetésű tartalékok helyzetéről szóló jelentést, a szállítási grafikont és a harcoló haderő harcérték-nyilvántartó könyvét, amelyben az adatok ezredig bezárólag, a parancsnokok nevei pedig hadosztályig bezárólag szerepeltek. Minden más adatot a térképeken tüntettünk fel.

A hadműveleti csoportfőnökséget külön közvetlen távbeszélővonal kötötte össze a legfelsőbb főparancsnokkal. Amíg ilyen vonal nem működött, Sztálin is csak a központon keresztül hívott bennünket. Megtörtént egyszer, hogy nem kapcsolták azonnal – a szám foglalt volt. Néhány perc múlva a csoportfőnök vette a megfelelő figyelmeztetést és utasítást kapott: „Mondja meg annak, akire tartozik, állítson be közvetlen vonalat." Így jelent meg nálunk egy új készülék, mintegy 10 méter hosszú csatlakozó zsinórral, ami nagyon kedvező volt, ha a térképről jelentettünk.

Hozzávetőlegesen 10 és 11 óra között, ritkán kicsit később, a főparancsnok személyesen hívott fel bennünket. Néha köszönt, de legtöbbször azonnal megkérdezte:

– Mi újság?

A csoportfőnök jelentette a helyzetet, asztaltól asztalig járva, kezében a távbeszélőkagylóval. Jelentését mindig azzal a fronttal kezdte, ahol a legsúlyosabb harcok folytak, és annak is a legnehezebb szakaszával. A helyzetet tetszés szerinti sorrendben, az egyes frontokról folyamatosan jelentette.

Ha csapataink sikeresen harcoltak, a főparancsnok nem szakította félbe a jelentést. Ilyenkor a telefonban csak időnkénti kohécselés és a pipát fogai között tartó erős dohányosra jellemző cuppogás hallatszott.

Kihagyni valamelyik hadsereget, még akkor is, ha arcvonalszakaszán az éjszaka folyamán fontos esemény nem történt, Sztálin nem engedte meg. Azonnal rákérdezett a jelentésre:

– És Kazakovnál mi van?

Esetenként a főparancsnok a jelentés során utasításokat is adott azzal, hogy továbbítsák azokat a frontoknak. Az ilyen utasításokat a csoportfőnök hangosan megismételte, és a mellette levő valamelyik helyettese azonnal és szó szerint feljegyezte, majd intézkedés vagy direktíva formájában okmányolta.

Dél körül a csoportfőnök a vezérkari főnökhöz ment. Az ő dolgozószobájában is a csoportfőnökéhez hasonló térképek voltak, és erre az időre azokon már a legfontosabb és legújabb helyzet szerepelt. Nem maradt más hátra, mint elmondani, hogyan zajlott le a főparancsnoknak tett jelentés, milyen utasításokat adott, végül alá kellett íratni a csapatoknak készített intézkedéseket.

A jelentéseknek azt a némileg szokatlan sorrendjét, hogy először a legfelsőbb főparancsnoknak kellett jelenteni és csak utána a vezérkari főnöknek, maga Sztálin határozta meg. Ez

azért történt így, mert a szigorú napirend szerint délelőtt 10–11 órakor a vezérkari főnök még pihent.

A vezérkar főnöke a hadműveleti csoportfőnökség reggeli jelentése után fogadta a többi csoportfőnökség vezetőit, a fegyvernemi főnököket és a szolgálati ágak vezetőit, beszélgetéseket folytatott a frontparancsnokokkal, s elolvasta a főhadiszállás kiküldött képviselőinek jelentéseit. A vezérkari főnök munkájának legfontosabb része mégis a frontoknál kialakult helyzet elemzése volt. Rendszerint ennek során születtek meg a hadműveleti javaslatok, amelyeket azután gondos számvetésekkel támasztottunk alá, és jóváhagyásra felterjesztettünk a főhadiszállásnak.

Amikor a frontparancsnokok Moszkvába érkeztek, a vezérkari főnök feltétlenül a hadműveleti csoportfőnök és az illetékes irány főnökének jelenlétében fogadta őket. Közösen vitattuk és vizsgáltuk meg a frontparancsnokságok valamennyi javaslatát, majd véleményeztük azokat. Ha a frontparancsnokok egyetértettek velünk, módosított javaslataikat közösen vittük a főhadiszállás elé. Ha a véleményeink eltértek, akkor a főhadiszállásnak jelentettük az eltéréseket.

Az eltérések rendszerint nem a hadműveletek elgondolásával és végrehajtásuk rendjével, inkább a csapatok állományával, összetételével és biztosításával kapcsolatban jelentkeztek. Érthető, hogy valamennyi frontparancsnok arra törekedett, hogy minél többet kapjon a Főparancsnoksági Tartalékból, minél több harckocsival, tüzérséggel és lőszerrel lássák el. Mi soha senkinek sem mondtuk meg határozottan, mivel rendelkezik a főhadiszállás, de a parancsnokok rajtunk kívül álló és csak az általuk ismert forrásokból mégis megtudták azt. A vezérkarnál követeltek, a főhadiszálláson kértek.

Őszintén meg kell mondanunk, hogy azok a frontok, amelyeknél a főhadiszállás képviselői tartózkodtak, jobb anyagi biztosításban részesültek. Először is azért, mert a főhadiszállás képviselőit a legfontosabb irányokba küldték ki. Másod-

szor, mert a képviselőknek, de különösen Zsukovnak, különleges jogkörük volt. Ő esetenként igen nehéz helyzetbe hozta a vezérkart: adni sem lehetett, de a legfelsőbb főparancsnok első helyettesének ellentmondani sem lehetett . . .

15 órára fejeztük be a csoportfőnökségen az első fél nap adatainak a feldolgozását. Ezeket helyettesem, Grizlov altábornagy jelentette a vezérkari főnöknek. Én magam ebben az időben pihentem. Gyakran Grizlovval együtt részt vett a jelentésen annak az iránynak a főnöke is, ahol az adott pillanatban különösen élesre fordult a helyzet. A vezérkari főnök neki is tett fel kérdéseket, majd a közvetlen vonalon mindent pontosított, és 16 óra körül jelentést tett a helyzetről a főparancsnoknak. Ezzel egyidőben a főhadiszállás és a kormány minden tagjának külön elosztó szerint felterjesztettük a második harcjelentést.

21 órára ismét összegyűjtöttük és általánosítottuk a helyzetre vonatkozó adatokat és felkészültünk arra, hogy a huszonnégy órás időszakról összefoglaló jelentést tegyünk a főhadiszálláson. Ide rendszerint 23 óra után hívattak bennünket.

Amikor az arcvonalon kedvezően alakultak a dolgok, a jelentés általában gyorsabban zajlott le, de utána Sztálin néha meghívott bennünket egy-egy film, jobbára fronthíradók megtekintésére. Bennünket viszont szorított az idő. A csoportfőnökségen várt a soha véget nem érő munka. De lemondani nem volt bátorságunk. Ültem a karosszékben és szorongattam a hadműveleti térképekkel kitömött táskát. Különösen sokáig üldögéltünk, ha Sztálinnál külföldi vendégek voltak. Ezeknek okvetlenül bemutatta az arcvonalakon készített filmeket, közöttük olyanokat is, amelyeket mi már korábban láttunk.

A nap végére, az általunk készített hadműveleti összefoglaló jelentésen kívül, valamennyi front külön harcjelentést terjesztett fel a főhadiszállásra. Ezeket a frontok haditanácsai írták alá, a vezérkar csupán Baudot-rendszerben működő gép-

távírókon vette, átgépeltette és a hitelesített másolatokat elosztó szerint szétküldte.

Így tehát, huszonnégy óra leforgása alatt, a főhadiszállás három harcjelentést kapott: ebből kettő a vezérkarnál született, egy pedig közvetlenül a frontoknál. Ezenkívül, Sztálin számára külön készítettünk kétszázezres térképet minden frontról és egy két és fél milliós méretarányú összesítő térképet. Szükség szerint cseréltük a térképeket: a kétszázezreseket körülbelül 2–3 naponként, az összesítő térképeket pedig 5–6 naponként. A cseréért Platonov maga volt a felelős.

Így folyt nap nap után a munka a hadműveleti csoportfőnökségen, egészen a háború végéig. A vezérkar többi csoportfőnökségén hasonló volt a munkarend, de természetesen más volt a tartalma.

Szólnom kell a vezérkar úgynevezett tiszti testületéről. Működését még 1941-ben kezdte meg, akkor igen nagy létszámmal.

Könyvem elején már említettem, hogy a háború első nehéz hónapjaiban a legszörnyűbb és a legellentmondásosabb hírek érkeztek a vezérkarhoz az arcvonalon kialakult helyzetről. Gyakran sokkal többet tudtunk az ellenségről, mint saját csapatainkról. És, hogy legalábbis valamennyire megváltoztassuk ezt az állapotot, a hadműveleti tiszteket kiküldtük a csapatokhoz, hogy megállapítsák védelmünk peremvonalát, a frontok és hadseregek törzseinek települési helyét. Eközben többen elestek, mások hosszú ideig gyógyultak fel sebesülésükből, sokukat a frontparancsnokok egyszerűen nem engedték vissza, hanem saját hatáskörükben különböző beosztásokba helyezték a csapatoknál.

A jól képzett hadműveleti tisztek számának csökkenése olyannyira érzékenyen érintette a vezérkart, hogy a vezetők kénytelenek voltak végül is úgy dönteni, hogy különleges parancsnoki csoportot hoznak létre a csapatokkal való kapcsolattartásra. Ez kezdetben a hadműveleti csoportfőnökség keretein

belül működött, majd Saposnyikov marsall javaslatára önálló testületté alakították át. A főhadiszállás ezt a csoportot vezérkari tiszti testületnek nevezte el. A Vörös Hadsereg történetében tulajdonképpen ekkor használták először a „tiszt" szót. Ezzel mintegy hangsúlyozták a munka és az alárendeltség sajátos jellegét: míg a többi vezető beosztású kádert vagy parancsnoknak, vagy főnöknek nevezték, addig a vezérkar képviselői a csapatoknál ettől kezdve vezérkari tisztekként szerepeltek.

A vezérkari tiszti testület élén egy rendkívül becsületes és munkaszerető ember, N. I. Dubinyin vezérőrnagy állt. A későbbiekben a hadműveleti csoportfőnökség másik veteránja, S. N. Genyiatullin vezérőrnagy váltotta őt. Mindkettő politikai helyettese F. T. Peregudov vezérőrnagy volt.

Kezdetben, ha a vezérkar tisztjei teljesítették feladatukat a harcoló egységeknél, Moszkvába tértek vissza. Bizonyos idő elteltével beigazolódott, hogy célszerűbb állandó jelleggel vezérkari tiszteket vezényelni a frontokhoz és hadseregekhez, sőt egyes irányokban még a hadtestekhez és hadosztályokhoz is. Ugyanakkor meghatározták irányításuk és alárendeltségük szigorú rendjét: a frontparancsnokságok mellett működő vezérkari főtiszteknek alárendelték a hadseregeknél levőket, ezeknek pedig a hadtesteknél és hadosztályoknál levőket.

A vezérkari tiszteknek viszonylag nagy hatáskörük volt. Ellenőrizték a csapatok helyzetét, állapotát és ellátottságát, s ezekről közvetlenül a vezérkarnak jelentettek.

Különös figyelmet fordítottak a jelentések megbízhatóságára. A vezérkari tisztnek csak azt volt joga jelenteni, amiről ő maga meggyőződött, és nemcsak mások elbeszéléséből vagy a törzsek okmányaiból jutott tudomására. Miután a háború első hónapjainak zűrzavara megszűnt, már nem tett folyamatos jelentést a helyzetről.

A vezérkari tisztek közül sokan a legsúlyosabb harchelyze-

tekbe kerültek, és valóban példás hősiességet tanúsítottak. Jól emlékszem arra az esetre, amely V. A. Bljudov századossal és A. D. Markov alezredessel történt meg. 1943. március 24-én Kupjanszktól északra, Kucevka községben, a 3. harckocsi-hadsereg 2. harckocsihadtesténél tartózkodtak, amikor átvették néhány nehéz helyzetbe került tüzéralegység vezetését. Bljudov hamarosan megsebesült, de sikerült kimenteni. Markov folytatta a tüzérség lövegenkénti kivonását az ellenséges csapás alól, amikor egy harckocsiból halálos lövés érte. Hőstettéért halála után a Honvédő Háború Érdemrend I. fokozatával tüntették ki.

Más körülmények között, de hasonló hősiességgel áldozták fel életüket feladatuk teljesítése közben Sz. V. Berezkin, Sz. F. Szafonov, N. M. Sihalev századosok, V. M. Tkacsev, K. N. Nyikulin, E. Sz. Kuhar, M. J. Dislenko, A. T. Sijan, P. M. Zargarjan őrnagyok, I. M. Burlak, V. N. Venegyiktov, V. F. Liszkin, A. A. Pozdnyakov alezredesek. Azok közül a vezérkari tisztek közül, akik a háborút túlélték, én magam különleges tisztelettel adózom A. V. Piszarjev ezredesnek, aki később az egyik irány főnöke lett, valamint M. N. Kosztyin és A. I. Haritonov ezredeseknek. Joggal tartották őket a frontokhoz küldött legjobb képviselőinknek, messze előre látták az eseményeket, segítették a vezérkart sok bonyolult kérdés megoldásában.

Fontos döntések születtek más vezérkari tisztek jelentései alapján is. A Nyugati Fronthoz küldött N. V. Reznyikov ezredes például több ízben jelentette, hogy a 33. hadsereg sikertelenül pazarolja erőit az ún. „részleges hadműveletekre", amelyeknek a célja néhány magaslat és már régen nem létező település birtokbavétele volt. Ezzel kapcsolatban kiszállt a Nyugati Fronthoz az Állami Honvédelmi Bizottság különleges bizottsága. Reznyikov jelentései „ültek", és a bizottság a helyszínen azonnal több fontos intézkedést tett. Megerősítették a

33. hadsereg vezetését: parancsnokát, V. N. Gordov altábornagyot az elkövetett hibákért leváltották beosztásából.

A harcoló csapatoknál végzett munka során gyorsan kiforrtak az emberek. A vezérkari tiszti testületből a legjobbakat kiválogatták a központi szerveknél, ezen belül a hadműveleti csoportfőnökségnél teljesítendő szolgálatra. Helyettük másokat küldtünk a csapatokhoz. Így tehát a vezérkari tiszti testület sajátos módon a szervek lőporfüstöt szagolt káderekkel való feltöltésének kimeríthetetlen forrása lett. Ugyanakkor tagjai mindvégig a főhadiszállás képviselőinek megbízható segítői voltak.

1943 közepén a vezérkari tiszti testület tevékenysége bizonyos mértékig leszűkült. Erre az időre ugyanis a seregtestek és a magasabbegységek parancsnokai, valamint a különböző szintű törzsek gazdag harci tapasztalatra tettek szert, megtanulták az összehangolt és pontos munkát, jól tudták elemezni a kialakult helyzeteket. A harcoló haderő helyzetének állandó és vezérkari tisztek segítségével történő követésére már nem volt szükség, így ez a testület szervezetszerűen a hadműveleti csoportfőnökség állományába került.

Jelentős szerepet játszottak a vezérkar tisztjei az új nemzeti – a cseh, a lengyel, a román – hadseregek megalakításában és bevetésükben. Értékes segítséget jelentett számunkra és a parancsnokság számára például a Lengyel Hadsereg mellett működő N. M. Molotkov vezérőrnagy munkája.

A megtett útra visszatekintve, nem szabad azt sem elhallgatnunk, hogy olykor-olykor a vezérkar tisztjeit barátságtalanul fogadták. Előfordult, hogy felelős parancsnokok és főnökök minősíthetetlenül „spicli"-nek nevezték őket. Nem emlékszem azonban egyetlen olyan esetre sem, amikor a vezérkar tisztjei közül egyet is méltatlan magatartással, szubjektivizmussal vagy hatásköri túllépéssel vádoltak volna. Ez pedig azt bizonyítja, hogy a vezérkar részéről a háború éveiben érvényesített rugalmas ellenőrzési rendszer a legnagyobb lelkiismeretességgel működött.

A vezérkar iskoláját számos front törzsfőnöke is kijárta, így már ezért sem tehetem, hogy itt legalább néhányukról ne ejtsek szót.

A háború alatt az egyes frontoknál összesen 44 törzsfőnök dolgozott. Közülük szeretnék kiemelni 12 tábornokot: Sz. Sz. Birjuzovot, A. N. Bogoljubovot, D. N. Guszevet, M. V. Zaharovot, Sz. P. Ivanovot, F. K. Korzsenyevicset, V. V. Kuraszovot, G. K. Malangyint, M. Sz. Malinyint, A. P. Pokrovszkijt, L. M. Szandalovot, V. D. Szokolovszkijt. Malangyin kivételével mindegyikük több mint két évig vezette valamelyik front törzsét, ketten pedig – Zaharov és Szandalov – majdnem az egész háborút ezen a poszton szolgálták végig.

Anélkül, hogy túlzásokba esnék, bátran állíthatom, hogy mindegyikük igen tehetséges volt. Nem véletlen, hogy közülük három is – Birjuzov, Szokolovszkij és Zaharov – méltónak bizonyult a Szovjetunió marsallja megtisztelő címre, és már a háború után sorban a vezérkar főnöki tisztet töltötték be. És még hárman – Ivanov, Malangyin és Malinyin – a későbbiekben a vezérkari főnök helyettesei lettek.

Birjuzovnak mint kiváló törzsmunkásnak a neve a sztálingrádi csata idején vált ismertté, amikor is a 2. gárdahadsereg törzsét vezette. A későbbiekben Szergej Szemjonovics a Déli, a 3. és a 4. Ukrán Front törzsének élén állt. Számos alkotó gondolatot vitt be a Rosztov, az északi Azovi-tengermellék és a Krím felszabadítására irányuló hadműveleti tervekbe. Birjuzov rendkívüli követelményeket támasztott, esetenként szinte nyersen lépett fel, nem tűrt ellenvetést. Nem szeretett négy fal között ülni, sok időt töltött a csapatoknál. Gyakran túlzásba vitte azt a törekvését, hogy a csapatokat ő maga irányítsa. De mindemellett jól válogatta össze és szervezte a törzs kollektíváját, fejlesztette és mindenben támogatta a magas fokú törzskultúrát, és maga is példát mutatott e téren, művészi tökélyre fejlesztette a hadműveleti okmányok kidolgozását.

Bogoljubov az Északnyugati, az 1. Ukrán és a 2. Belorusz Front törzsfőnöke volt. Rendkívül lobbanékony és nehezen barátkozó természete miatt két ízben vált meg a vezérkartól, és többször áthelyezték az egyik fronttörzstől a másikhoz. Ugyanakkor Alekszandr Nyikolajevics kiválóan ismerte a törzsszolgálatot, s ezért rendkívül megbecsülték munkáját.

Zaharov a háborúban mindvégig a legtapasztaltabb fronttörzsfőnöknek számított, és teljes joggal. Matvej Vasziljevics ugyanis sorsát teljesen összekapcsolta a forradalom ügyéért vívott fegyveres harccal. A Téli Palota ostromától megjárta a parancsnoki és törzsbeosztások valamennyi lépcsőfokát, a legalacsonyabbtól a legmagasabbig. Már a háború előtt (1938. július 1-től 1940. július 19-ig) a vezérkari főnök szervezési-mozgósítási és hadtápszervezési helyettese volt, majd az Ogyesszai Katonai Körzet törzsének élére került.

A háború elején Zaharovot az Északnyugati Irányfőparancsnokság törzsfőnökévé nevezték ki, s közvetlenül részt vett a Kalinyini Front működési tervének kidolgozásában. Az ő nevéhez fűződik a Sztyeppi Front tevékenységének irányítása a kurszki csatában és a Dnyepernél, a 2. Ukrán Front a Jobbparti Ukrajna térségében levő ellenség szétzúzásakor és a iaşi–kisinyovi hadműveletben, valamint Budapest, Bécs és Prága térségében. Végül pedig, már az imperialista Japán elleni háborúban, a Bajkálontúli Front törzsfőnöki tisztét töltötte be.

A csapatokkal való élő kapcsolat táplálta és táplálja ma is Zaharov alkotó gondolkodását. A háború éveiben, majd azután is, Matvej Vasziljevics sok éven át teljesített szolgálatot R. J. Malinovszkij mellett. Közös munkájuk az összehangoltság nagyszerű példája volt.

Szemjon Pavlovics Ivanovot szilárd és határozott emberként jellemezhetnénk, aki helyesen értékelte a csapatok vezetésében betöltött szerepét, és soha senkinek sem engedte meg, hogy jogait csorbítsa. A háború éveiben Szemjon Pavlovics sikerrel

vezette a Délnyugati, a Voronyezsi, az 1. Ukrán, a Kaukázusontúli és a 3. Ukrán Front törzsét, majd a szovjet csapatok Távolkeleti Főparancsnokságának a törzsét. A kurszki csata, a Dnyeper, a bécsi hadművelet és a csehszlovákiai támadás – ezek voltak harcos életútjának mérföldkövei. Bár sok évet töltött el törzsszolgálatban, és megismerte annak minden területét, mégis bátorkodom azt állítani, hogy parancsnoki hajlamai túlszárnyalják valamennyi tobbiét.

Kuraszov a törzsfőnökök klasszikus típusát képviselte. Ez a nyugodt, elmélyült gondolkodású, rendkívül tapintatos tábornok hajlott a törzsfeladatok tudományos kidolgozására, jól összekapcsolta az elméletet a gyakorlattal. A háború éveiben szoros barátság szövődött kozte és I. H. Bagramjan között, akit mi, vezérkariak igen nagyra becsültünk. Így az 1. Balti Front hadműveleteiről minden esetben nemcsak pontos időben, de jól kidolgozott és értékelt adatokat kaptunk. A háború után Vlagyimir Vaszilevics hosszú ideig állt a Vezérkari Akadémia élén.

Sok mindenben, de főleg jellembeli tulajdonságaiban és munkastílusában erősen hasonlított Kuraszovra Malangyin tábornok. Ő szintén rendkívül kiegyensúlyozott, mindig korrekt, nem mindennapian szerény és jólelkű ember volt. Önfeledten adta át magát munkájának, minden kérdést meg tudott oldani, bármilyen bonyolult volt is az. German Kapitonovics köztiszteletnek örvendett a vezérkarnál, elsősorban pontosságáért és mély helyzetelemezési képességéért. Ő is a hadtudomány kimagasló tudósává nőtte ki magát, és hosszabb ideig vezette a Vezérkari Akadémiát.

Természetét és magatartását tekintve szinte teljes ellentéte volt Kuraszovnak és Malangyinnak Malinyin, ez a rendkívül türelmetlen és lobbanékony ember. K. K. Rokosszovszkij kitűnően ismerte törzsfőnökének értékeit, ragyogó törzsszolgálati tudását (együtt dolgoztak már a 16. hadseregnél, majd a Doni, a Központi és az 1. Belorusz Frontnál), és jó érzékkel

ellensúlyozta hibáit. Mihail szergejevics viszont mindig arra törekedett, hogy parancsnokával teljes összhangban működjék. Következésképpen, az általa vezetett törzs vitathatatlanul a legjobbak közé tartozott, az emberek nála baráti hangulatban és összekovácsoltan dolgoztak.

Pokrovszkij a Délnyugati Irány, majd a Nyugati és a 3. Belorusz Front törzsének élén csodálatra méltóan simán oldotta meg feladatait. Úgy tűnt, valamilyen titkos módszerrel minden körülmények között állandó tervszerűséget és szigorú rendet tudott tartani a munkában. Ez a „titok" pedig Alekszandr Petrovics kivételes szervezőképességében rejlett, bár szerintem mindig többet foglalkozott az okmányokkal, mint az emberekkel.

Szandalov a háborút a 4. hadsereg törzsfőnökeként kezdte, majd a 20. hadsereg, a Brjanszki és a 2. Balti Front törzsének az élére került. Kimagasló önuralma, ítélőképessége, a csapatoknál tett gyakori látogatása és a törzsmunka időben való jó összehangolása tette ismertté nevét. Mindig is kitűnt, mint a törzsokmányolás kiváló szakembere. Külön ki kell emelnünk, hogy Leonyid Mihajlovics igen erős akaratú ember volt, aki meg tudta találni helyét az életben borzalmas egyéni tragédiája után is. Igaz, ez nem múlt el nyomtalanul: idő előtt meg kellett válnia a harci szolgálattól.

Azok száma, akik hat hónaptól mintegy másfél évig teljesítettek szolgálatot fronttörzsfőnöki beosztásban, mintegy húszra tehető. Köztük volt A. I. Antonov, P. I. Bogyin, I. H. Bagramjan, V. R. Vaskevics, N. F. Vatutyin, G. F. Zaharov, M. I. Kazakov, B. A. Pigarjevics, M. M. Popov, L. Sz. Szkvirszkij, G. D. Sztyelmah, M. N. Sarohin, A. N. Krutyikov, A. I. Kudrjasev, A. I. Szubbotyin, Sz. E. Rozsgyesztvenszkij, L. F. Minyuk, F. P. Ozerov, I. A. Laszkin. Közülük sokan parancsnokok lettek, így Bagramjan, Vatutyin, Zaharov és Popov frontparancsnokok, Kazakov és Sarohin pedig a háború végéig hadseregparancsnokok.

Néhányan hat hónapnál rövidebb ideig álltak csak front-törzsek élén, többek között V. Sz. Galuskevics, V. M. Zlobin, P. P. Vecsnij, I. Sz. Varennyikov, A. A. Zabalujev, Sz. I. Ljubarszkij, D. N. Nyikisev, I. T. Slemin, A. P. Pilipenko, V. J. Kolpakcsi.

Végül pedig, I. V. Szmorogyinov vezérezredes, E. G. Trocsenko és F. I. Sevcsenko altábornagy a Távol-keleti és a Bajkálontúli Front törzsét vezette, amikor azok még harctevékenységet nem folytattak.

Mindnyájukra jól emlékezünk, és hozzánk legközelebb álló elvtársainknak tekintjük őket. A vezérkar munkatársaival együtt örültek a sikereknek és együtt keseregtek a kudarcok miatt.

A KURSZKI CSATA ELŐTT

Hol és hogyan oldjuk meg a nyári hadjárat fő feladatait: védekezzünk-e vagy támadjunk? – G. K. Zsukov javaslata – A Központi Front parancsnokságának álláspontja – N. F. Vatutyin rugalmas terve – A főhadiszállás 1943. április 13-i döntése – Az ellentámadás tervének körvonalai – Légi hadműveletek – Három előrejelzés a csapatoknak – Az ellenség támadásba lendül

1943 tavaszán a főhadiszállásnak és természetesen operatív szervének, a vezérkarnak a fő figyelme a hadászati arcvonal közepén lejátszódó eseményekre összpontosult.

Március végére Kurszk térségében stabilizálódott a felek helyzete. Az ellenség a tavaszi rossz útviszonyokkal magyarázta támadásának beszüntetését. A lényeg azonban nem ebben rejlik. Bár sikerült visszavetnie csapatainkat Harkov körzetéből, mégis a téli hadjárat általános eredménye nem volt számára kedvező: erői meggyengültek és az adott pillanatban nem volt képes arra, hogy több-kevesebb sikerrel folytassa nagyarányú támadó hadműveleteit. A hadászati kezdeményezés az előzőekhez hasonlóan a mi kezünkben volt. Az ellenség nem tudott elégtételt venni Sztálingrádért.

Természetesen felmerült a kérdés: hogyan alakul a küzdelem a közeljövőben. A vezérkarnál korántsem tartották kizártnak az ellenség újabb kísérleteit, hogy ismét a maga oldalára állítsa a hadiszerencsét. Ehhez azonban kiegészítő erőkre volt szüksége, amelyeket nyugatról kellett átcsoportosítania és a tartalékok behívásával feltöltenie. De mi történik akkor, ha

meghiúsítjuk ezeket a kísérleteket, s két-három, a sztálingrádihoz hasonló újabb csapást mérünk erőire? Senki sem kételkedett abban, hogy akkor végleges fordulat áll be a háború menetében, és a hitleri hadigépezet a teljes csőd szélére kerül. A legfelsőbb főparancsnok mindenkinél jobban bízott ebben, de emlékezve a Harkovnál kapott leckére, óvatos volt.

Az események egyre szembetűnőbben a mi javunkra kezdtek alakulni. A háború igazságos céljai biztosították a szovjet hadsereg számára egész népünk szinte felmérhetetlen támogatását. A Szovjetunió megszállt területein egyre nagyobb arányokban bontakozott ki a partizánmozgalom. Erősödött és szervezettebbé vált a hódítókkal szembeni ellenállás a nyugat- és kelet-európai országokban. A német fasiszta csapatok súlyos vereséget szenvedtek Líbiában és Tripoliszban, elkeseredett harcok folytak Tuniszban. A szövetséges légierő csapásokat mért Németország és Olaszország ipari központjaira.

A szovjet hadsereg pedig már gazdagabb technikai felszereléssel rendelkezett, amely sem minőségileg, sem pedig mennyiségileg nem maradt el az ellenség hadviselési eszközei mögött. Természetesen, mint minden háborúban, most is kevesebb volt a technika, mint szerettük volna. De az az idő, amikor szinte darabonként adogattuk, végleg elmúlt, és nevetségesnek tűnt, hogy valaha maga Sztálin osztotta el csövenként a páncéltörő eszközöket, aknavetőket, s darabonként a harckocsikat.

Most már minden másképp volt, de a párt és a kormány gondoskodása a szovjet fegyveres erők további technikai fejlesztéséről nem csökkent. Ellenkezőleg, előrelátva az újabb döntő ütközeteket, még nőtt is. Egyre gyakrabban hívták a vezérkar vezető beosztású tábornokait a hadiipar képviselőivel és a tervezőkkel együtt a főhadiszállásra, hogy ott olyan égető problémákat oldjanak meg, amelyek a haditermelés fokozásával, repülőgépeink, harckocsijaink, lövegeink harci mutatóinak tökéletesítésével függtek össze. Alapjaiban a vezérkar dol-

gozott ki olyan kérdéseket, mint a légifölény kivívásának feltételei; az ellenség mélyen lépcsőzött árokrendszerű védelmének áttörése és a siker kifejlesztése. Különös gondossággal kutatta a tüzérség, a légierő és a harckocsik tömeges alkalmazásának módjait.

A küszöbönálló hadműveletek előkészítési időszakában feltétlenül megtervezték a csapatok tevékenységének politikai biztosítását. Tovább erősödött az a magas szintű erkölcsi szellem, amely hadseregünk személyi állományát a háború első napjaitól áthatotta.

A katonák megférfiasodtak, megedződtek, s napról napra jobban hittek a párt bölcsességében, a szovjet rendszer megdönthetetlenségében. A sztálingrádi győzelem mindenkinek szárnyakat adott – a katonától egészen a marsallig. A politikai munkások is igyekeztek minden eszközzel állandósítani ezt a lendületet és lelkesedést. Helytelen lenne, ha nem értékelnénk azt a fontos szerepet, amelyet bármelyik általunk kidolgozott hadműveleti terv megvalósításában játszottak. A törzsek és politikai szervek közötti harci együttműködés még tovább erősödött.

Én szinte naponta találkoztam a politikai főcsoportfőnökkel, a párt központi bizottságának titkárával, Alekszandr Szergejevics Scserbakovval. Jelentést tettem neki a frontoknál kialakult helyzetről és előterjesztettem a Szovjet Tájékoztató Irodának készített jelentéstervezeteket. Többször együtt kerestük fel a Nyugati Frontot. Így részemről a tisztán munkakapcsolatok fokozatosan mély személyes szimpátiává fejlődtek. Alekszandr Szergejevics elvhű, energikus, az ügyintézésben rendkívül szigorú, ugyanakkor egyszerű és jólelkű ember volt. Emlékezetembe véső dött utolsó beszélgetésünk, amely a hitleri Németország feletti győzelem előestéjén zajlott le. Scserbakov a kórházból hívott fel:

– Az orvosok nem tudják, hogy felhívtam önt. Megtiltot-

ták, hogy bármiféle hivatalos üggyel foglalkozzam. Gyorsan mondja el, mi történik nálunk?

Nem tudtam neki ellentmondani, és röviden jelentettem a lényegesebb újságokat.

– Nos hát, köszönöm. Nálam is javulnak a dolgok. Nemsokára jövök dolgozni.

Sajnos tévedett. 1945. május 12-én 44 éves korában elhunyt, világraszóló győzelmünk dicsfényével övezve, amelyért erejét és egészségét áldozta fel . . .

A frontoknál a pártpolitikai munkát elsősorban a haditanácsok tagjai irányították. Ezeket az embereket óriási politikai és élettapasztalat tette bölccsé. A háború előtt szinte valamennyien kerületi, területi pártbizottságok és a szövetséges köztársasági központi bizottságok élén álltak.

A haditanács tagja a parancsnokokkal együtt viselte a felelősséget a csapatok állapotáért és tevékenységéért, részt vett a hadműveleti tervek kidolgozásában, gondoskodott arról, hogy minden hadművelet anyagilag biztosítva legyen. Együtt tettek jelentést a főhadiszálláson is. De mindemellett a haditanács tagjának fő feladata az volt, hogy fenntartsa a személyi állomány körében a szilárd erkölcsi szellemet; szervezze az egész pártpolitikai munkát. Hatáskörébe tartozott a front politikai csoportfőnöksége, a politikai munkások beosztása, akiknek útján biztosították a kommunisták és komszomolisták élenjáró szerepét a harcban.

A haditanácstagok kötelmeihez tartozott még, hogy biztosítsák a csapatok és a frontövezeti lakosság közötti jó kapcsolatokat, részt vegyenek a Szovjetuniónak a megszállás alól felszabadított területein a szovjethatalom helyreállításában, tartsák a kapcsolatot a helyi igazgatási szervekkel, az ország területén kívül, amikor a csapataink már átlépték az államhatárokat.

Hangsúlyoznom kell, hogy itt a haditanácsok első tagjairól, és csakis róluk van szó, eltérően a többi tagoktól, mondjuk a

törzsfőnöktől, a tüzérparancsnoktól, akik elsősorban közvetlen szolgálati kötelmeiknek tettek eleget.

A háború éveiben a fronthaditanácsok első tagjainak magas beosztását nem sok, mintegy 40 személy töltötte be, közülük hárman – A. A. Zsdanov, A. Sz. Zseltov és K. F. Tyelegin – szinte a háború első percétől az utolsóig látta el ezt a tisztet. Két és ennél több évig állt a haditanács élén V. N. Bogatkin, N. Sz. Hruscsov, P. I. Jefimov, K. V. Krajnyukov, D. Sz. Leonov, L. Z. Mehlisz, T. F. Stikov, I. Z. Szuszjakov. Hat hónaptól két évig volt ebben a beosztásban tizenkét ember – F. E. Bokov, N. A. Bulganyin, A. J. Fominih, D. A. Gapanovics, K. A. Gurov, I. I. Larin, V. E. Makarov, M. V. Rudakov, F. A. Samanyin, N. E. Szubbotyin, A. N. Tyevcsenkov, A. I. Zaporozsec. Fél évnél rövidebb ideig dolgoztak P. K. Batrakov, M. A. Burmisztyenko, N. N. Klementyev, F. F. Kuznyecov, G. N. Kuprijanov, A. F. Kolobjakov, A. I. Kiricsenko, V. M. Lajok, P. I. Mazepov, P. K. Ponomarenko, E. P. Rikov, N. I. Sabalin, I. V. Sikin, E. A. Scsagyenko, P. I. Szeleznyev.

A flottáknál mindez még szilárdabb volt. A háború teljes időtartama alatt a haditanács első tagjának tisztét az Északi Flottánál A. A. Nyikolajev, a Csendes-óceáni Flottánál pedig Sz. E. Zaharov töltötte be. Majdnem ugyanennyi ideig volt a Vörös Zászló Renddel kitüntetett Balti Flotta haditanácsának tagja N. K. Szmirnov. A Fekete-tengeri Flottánál több mint két évig szolgált ebben a beosztásban N. M. Kulakov.

Térjünk azonban vissza a fejezet fő tárgyához, azokhoz a hadműveleti kérdésekhez, amelyeket a vezérkar 1943 tavaszán oldott meg. Végleges fordulatot nem tudtunk elérni a háború menetében erős és kellő összetételű tartalékok nélkül. Megteremtésükért óriási munka folyt. Míg március 1-én a Főparancsnoksági Tartalékban mindössze négy (a 24., és 62., a 66. és a 2. tartalék) hadsereg volt, addig március folyamán a hadseregek száma tízre szaporodott. Április 1-én a Főparancs-

noksági Tartalékban volt a 24., 46., 53., 57., 66., a 6. gárda-, a 2. és 3. tartalék összfegyvernemi hadsereg, valamint még két harckocsi-hadsereg – az 1. és 5. gárdahadsereg is.

Ugyanakkor a vezérkar fokozott figyelemmel követte az ellenség helyzetét. A róla szóló adatok bizonyos mértékig ellentmondók voltak. A felderítők és a hadműveletiek megegyeztek abban, hogy a németek részéről tapasztalható bizonyos elővigyázatosság, amely néha már határozatlansággá válik. De főleg Orjol, Belgorod, Harkov térségében, a korábbiakhoz hasonlóan, fenntartották jól szervezett páncélos csapásmérő csoportosításaikat, sőt állandóan fokozták ezek erejét. Ezt mi úgy értékeltük, mint az ellenség támadó szándékának közvetlen bizonyítékát.

Március végén és áprilisban a főhadiszálláson és a vezérkarnál kicseréltük véleményünket arról, hol és hogyan oldjuk meg 1943 nyarán a háború fő feladatait. E kérdésben kikértük a legtekintélyesebb katonai vezetők, a főhadiszállás csapatokhoz küldött képviselőinek, valamint néhány front parancsnokának a véleményét.

A „hol" kérdés abban az időben nem jelentett nehézséget. A válasz csak egy lehetett: a kurszki kiszögellésben. Éppen ebben a körzetben tartózkodtak az ellenség fő csapásmérő erői, amelyek számunkra két lehetséges veszélyt jelentettek: Moszkva mély megkerülését vagy dél felé fordulást. Másrészről mi magunk is éppen itt, vagyis az ellenség fő csoportosítása ellen tudtuk a leghatékonyabban alkalmazni erőinket és eszközeinket, mindenekelőtt nagy erejű harckocsi-seregtesteinket. Minden más irány, még sikeres tevékenység esetén sem nyújthatott volna fegyveres erőink számára olyan lehetőségeket, mint a kurszki kiszögellés. Végeredményben erre a következtetésre jutottak a főhadiszállás, a vezérkar és a frontparancsnokok is.

A második kérdés – vagyis *hogyan* oldjuk meg a háború fő

feladatait – sokkal bonyolultabb volt. A válasz korántsem adódott azonnal, és még kevésbé egyértelműen.

Április 8-án Zsukov, aki akkor a Voronyezsi Frontnál tartózkodott, ezt írta a legfelsőbb főparancsnoknak:

„Véleményem szerint nem lenne célszerű, ha csapataink a közeli napokban támadásba mennének át azzal a céllal, hogy megelőzzük az ellenséget. Jobb lesz, ha védelmünk előtt felőröljük erőit, kilőjük harckocsijait, majd friss tartalékok bevetésével általános támadást indítunk, s teljesen szétverjük csoportosítását."

Vaszilevszkij osztotta ezt a nézetet. Sztálin nem nyilvánított véleményt, de intézkedett, hogy április 12-én különleges tanácskozásra kerüljön sor a főhadiszálláson, amelyen a nyári hadjárat tervét vitatják meg. Erre a határidőre a vezérkarnak tisztáznia kellett, mi a frontparancsnokok véleménye a tevékenység valószínű jellegéről és a német csapatok csapásainak várható irányairól. Ez esetben a főparancsnok eltért a mind ez ideig érvényesített elvétől ti., hogy „ne kössük le magunkat az ellenség szerepében való feltételezéssel". A helyzet most megkövetelte ezt.

– Intézzen körkérdést a frontparancsnokokhoz – utasított engem Antonov április 10-re virradó éjszaka, miután visszatértünk a főhadiszállásról.

Erre elegendő volt néhány perc. A kérdést igen röviden fogalmaztuk meg:

„Kérem 43.4.12-re jelentse az önök értékelését a szemben álló ellenségről és tevékenységének várható irányairól."

A táviratot Antonov írta alá.

A megszabott határidőre a frontparancsnokok és törzsfőnökök visszaigazolták az ellenség addigi helyzetét, és valamennyien biztosra vették, hogy az ellenség a kurszki irányban fog támadni.

A Központi Front parancsnoksága az ellenség megelőzése mellett kardoskodott; lehetségesnek és szükségesnek tartotta orjoli csoportosításának szétzúzását, még mielőtt az felkészülhetne a támadásra. A front törzsfőnöke, M. Sz. Malinyin április 10-én ezt jelentette a vezérkarnak:

„Az ellenségnek legfeljebb a tavaszi rossz útviszonyok és áradások megszüntetése után lesz módja arra, hogy az átcsoportosítások után csapatait a támadás valószínű irányaiba összpontosítsa, és hogy a szükséges készleteket felhalmozza. Következésképpen, hozzávetőlegesen csak 1943 májusának második felében számolhatunk azzal, hogy döntő támadásba megy át.

Az adott hadműveleti helyzetben célszerűnek tartanám, ha a Nyugati, a Brjanszki és a Központi Front egyesített erőkifejtésével megsemmisítenénk az ellenség orjoli csoportosítását, és ezzel megfosztanánk attól a lehetőségtől, hogy csapást mérjen Orjol körzetéből, Livnán keresztül, Kasztornoje irányába. Majd birtokba kellene vennünk a számunkra legfontosabb mcenszk–orjol–kurszki fő vasútvonalat és ezzel megakadályozni, hogy az ellenség a szükségleteire használja fel a brjanszki vasúti és közúti csomópontot."

A Voronyezsi Front haditanácsa nem sietett javaslatot tenni saját csapataink tevékenységére. Az ellenségre vonatkozóan azonban elég világosan foglalt állást.

„Az ellenség szándéka az, hogy találkozó irányú csapásokat mérjen Belgorod körzetéből északkelet, és Orjol körzetéből délkelet felé azzal a céllal, hogy bekerítse a Belgorod–Kurszk vonaltól nyugatra levő csapatainkat.

A továbbiakban várható az ellenség délkeleti irányú csapása a Délnyugati Front szárnyára és hátába azzal, hogy erőit azt követően északi irányban alkalmazhassa. Nincs kizárva annak lehetősége sem, hogy ebben az évben az ellenség lemond a délkeleti irányú támadásról és más terv végrehajtására tér át, mégpedig: a Belgorod és Orjol térségéből indított talál-

kozó irányú csapások nyomában támadást indít északkelet felé, Moszkva megkerülésére. Ezzel a lehetőséggel számolnunk kell, és ennek megfelelően kell felkészítenünk tartalékainkat."

A jelentés végén az alábbi következtetést olvashattuk:

„Nagyarányú támadásra az ellenség most még nincs felkészülve. Támadásának kezdete ez év április 20. előtt nem várható, de legvalószínűbb, hogy arra május első napjaiban kerül sor... Korlátozott célú rohamokra bármikor számíthatunk".

Április 12-én este a főhadiszálláson lefolyt tanácskozáson, a helyzet gondos elemzése alapján, mindenki egyetértett abban, hogy a német fasiszta csapatok nyári támadásának legvalószínűbb célja a Központi és a Voronyezsi Front főerőinek a bekerítése és megsemmisítése a kurszki kiszögellésben. Ha ezt el tudja érni, nyilvánvalóan a továbbiakban arra törekszik, hogy keleti és délkeleti irányban, ezen belül Moszkva irányában, fejlessze ki a sikert. Ez Sztálint különösen nyugtalanította.

Végül olyan döntés született, hogy fő erőkifejtésünket Kurszk térségében összpontosítjuk, védelmi hadműveletben elvéreztetjük az ellenséget, majd ellentámadásba megyünk át és végérvényesen szétzúzzuk erőit. A váratlan fejlemények elkerülése érdekében szükségesnek tartottuk, hogy mélyen lépcsőzött és szilárd védelmet hozzunk létre az egész hadászati arcvonalon, de különösen erőset a kurszki irányban.

Számítottunk arra is, hogy a német hadvezetés esetleg hosszabb időre elhalasztja a támadást, ezért egy másik változatot is kidolgoztunk: a szovjet csapatok aktív tevékenységének megindítását anélkül, hogy az ellenség csapását bevárnánk.

Ez után a tanácskozás után a vezérkar gyors ütemben elkezdte a nyári hadjárat és ezen belül a fontosabb hadműveletek tervének kidolgozását. És akkor, április 21-én, megkésve beérkezett a főhadiszállásra a Voronyezsi Front parancsnokságának elgondolása. Ez szintén a tervszerű védelem, majd az ellentámadásba való átmenet mellett foglalt állást, de

ugyanakkor figyelembe vette azt a lehetőséget, hogy saját erőinkkel megelőző csapást mérhetünk, ha az ellenség hosszabb ideig nem támadna. A küszöbönálló feladatokat rendkívül rugalmas formában fogalmazták meg.

Az 1943-as nyári hadjárat terveinek kidolgozása során – a régi mondás szerint – arra kényszerültünk, hogy hétszer mérjünk és egyszer vágjunk. Arra mi sem voltunk képesek, hogy nyomban támadást indítsunk. Még arra is gondosan fel kellett készülnünk, hogy meghiúsítsuk az ellenség támadását: fel kellett töltenünk és összpontosítanunk kellett a csapatokat és a tartalékokat, kellő mennyiségű lőszert, valamint üzemanyagot kellett utánszállítanunk és felhalmoznunk. Számításaink szerint például, egy nagyarányú hadművelet előtt csupán repülőgépüzemanyagból mintegy 20 javadalmazásra volt szükség. Hogy a légi hadseregeknek ilyen készletei legyenek, még az ellenséges repülőterek és közlekedési útvonalak elleni tevékenységünket is kénytelenek voltunk ideiglenesen beszüntetni.

A főhadiszállás április 25-én felülvizsgálta a Voronyezsi Front helyzetét, amellyel szemben az ellenség legerősebb – belgorod–harkovi – csoportosítása helyezkedett el. Jóváhagyták a front védelmi tervét, és védelmi készenlétének idejét május 10-ben határozták meg. A támadásra pedig június 1-ig kellett felkészülnie. A megelőző csapás gondolatát még mindig nem dolgozták ki, másodrendű tervként azonban napirenden tartották.

Mi minden változatra felkészültünk. A valamennyi nagyarányú hadművelet előkészítéséhez szükséges széles körű alkotó és szervező munkát teljes terjedelmében beindítottuk.

Erre az időre véglegesen tisztázódott, hogy az ellenség sem április végén, sem május elején nem képes döntő támadást indítani. De ő sem vesztegette hasztalanul idejét. Mihelyt Belgorod körzetében megszilárdult a helyzet, a német csapatok késedelem nélkül hozzáláttak egy olyan típusú mélyen lépcső-

zött és árokrendszerű védelem kiépítéséhez, amilyennel a Miusz folyó mentén már találkoztunk. Ezt mi figyelembe is vettük, és a főhadiszállás, felmérve egy ilyen védelem áttörésének sajátosságait, sürgette az áttörő tüzérhadtestek, a Főparancsnoksági Tartalék tüzérhadosztályainak és a páncéltörő tüzérdandároknak a megalakítását. Ezekre a tüzér-magasabbegységekre szükség volt az ellenséges csapások elhárításánál is abban az esetben, ha a németek mégis támadnának.

Kurszk térségében a vezérkar a háború legnagyobb erő- és eszköz-összpontosítását valósította meg. Felül kellett vizsgálnunk a vasút szállítási lehetőségeit és a szállítási terveket.

Megoldottunk olyan elméletileg még nem tisztázott kérdéseket is, amelyek a tervezett védelemmel, majd az ellentámadásba való átmenettel függtek össze. Ilyenek pedig szép számmal akadtak. Például, hogyan érhető el egy ilyen jellegű védelem sikere és megengedhető-e, hogy az ellenséghez viszonyítva kisebb erőkből szervezzük meg? Kell-e már előzetesen erőfölénnyel rendelkeznünk? Harcászati vagy hadműveleti szinten, hadsereg- vagy frontméretekben hozzunk-e létre erőfölényt? A főhadiszállás kezében a legcélszerűbb-e összpontosítani a tartalékokat és ezek segítségével döntő fölényt kialakítani a megfelelő pillanatban, az ellentámadásba való átmenetkor? Meg kellett határoznunk azt is, mikor és a hadművelet melyik időszakában előnyös az ellentámadás megindítása. Megengedhetetlen volt ugyanis, hogy az ellenség érzékeny veszteségeket okozzon védő csapatainknak. Nem volt szabad azonban sietnünk sem, és idő előtt támadásba lendülnünk, anélkül, hogy az ellenség erőit elvéreztettük volna.

E kérdések megoldásával a vezérkaron kívül a frontparancsnokok és törzseik is foglalkoztak. Az idő sürgetett: a nyári hadjárat előkészítése összefonódott a folyó ügyek intézésével, az elméleti munka kéz a kézben haladt a gyakorlati tevékenységgel, egymást kölcsönösen erősítve és kiegészítve.

Amikor az ellentámadásba való átmenet időpontjáról kikértük a főparancsnok véleményét, ezt a választ kaptuk:

– Ezt a kialakult helyzetből kiindulva oldják meg maguk a frontok. A vezérkar feladata csupán az, hogy ellenőrizze az együttműködést, biztosítsa, hogy ne legyen nagyobb hadműveleti szünet, amely alatt az ellenség megkapaszkodhat az általa elért terepszakaszokon. Rendkívül fontos továbbá a Főparancsnoksági Tartalékok kellő időben való ütközetbe vetése.

Mindenki tudta, hogy a védelmi tevékenységben a fő szerepet a Központi és a Voronyezsi Front fogja játszani. Nem tartottuk kizártnak a Brjanszki és a Délnyugati Front részvételét sem. Sőt, Zsukov és Malinovszkij meg volt győződve arról, hogy a Délnyugati Frontot feltétlenül érni fogják az ellenség csapásai. És mivel a front nem rendelkezett elég erős saját tartalékokkal, amellett kardoskodtak, hogy a Voronyezsi Fronttal való csatlakozás mögött egy hadsereg, vagy legalább egy harckocsihadtest vonuljon fel a Főparancsnoksági Tartalék állományából.

Miután gondosan elemeztük azokat a hadműveleti eljárásokat, amelyeket az ellenség az előző hadjáratokban alkalmazott, még egy körülménnyel kellett számolnunk: az ellenség a déli szárnyon elhelyezkedő bármelyik frontunk sávjában kibontakoztathat biztosító vagy elterelő tevékenységet. Ezért a főhadiszállás és a vezérkar már április 20-ig szinte mindenütt ellenőrizte a védelem helyzetét, és ennek során természetesen sok hiányosságot fedett fel. Április 21-én Sztálin ezzel kapcsolatban külön direktívát adott ki a Leningrádi és Karéliai Front kivételével valamennyi front számára.

Tudtuk, hogy a közeljövőben a háború végső fordulata forog kockán, ezért a szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság fokozott gondot fordított hadászati tartalékainak elhelyezésére, alkalmazási rendjére. A külön Tartalék Front létrehozására a főhadiszállás már március elején hajlott és március 13-án, mint

már említettem, három összfegyvernemi hadseregből (a 2. tartalék, a 24. és a 66.) és három harckocsihadtestből (a 4. gárda, a 3. és a 10.) meg is alakult a front. Április folyamán lényegesen megerősítették ezt a seregtestet. Állományába újabb három összfegyvernemi (a 46., a 47. és az 53.) és egy harckocsi-hadsereg (az 5. gárda), valamint harckocsihadtest (az 1.) és két gépesített hadtest (az 1. és a 4.) került. A különböző időszakokban más és más néven szerepelt a front: volt Tartalék Front (április 10-től 15-ig), majd Sztyeppi Katonai Körzet, végül Sztyeppi Front (június 9. és október 20. között). Amint az olvasó később látni fogja, a névváltozás meghatározott tartalmat fedett, a hadászati tartalékok elvi jelentősége azonban változatlan maradt. A főhadiszállás és a vezérkar nem akarta ezeket ütközetbe vetni a tervezett hadművelet védelmi szakaszában. A hadászati tartalékoknak az ellentámadásba való átmenetnél szántak döntő szerepet. Sztálin azonban úgy vélte, hogy mindenesetre a Sztyeppi Katonai Körzet erőit már előre a központi irányban, a harcoló frontok mögött kell felvonultatni, figyelembe véve azt a lehetőséget is, hogy védelmi feladatokat oldjanak meg, ha a helyzet ezt kikényszerítené. Április 23-án a Sztyeppi Katonai Körzet a következő utasításokat kapta azzal, hogy azokat a személyi állomány feltöltésével és kiképzésével egyidőben hajtsa végre:

„Ha az ellenség támadásba menne át, még mielőtt a körzet csapatai elérnék készenlétüket, tervezze meg: 1. a Livni, Jelec, Ranyenburg; 2. a Scsigri, Kasztornoje, Voronyezs; 3. a Valujki, Alekszejevka, Liszki; 4. a Rovenyki, Rosszos, Pavlovszk; 5. a Sztarobelszk, Kantyemirovka, Bogucsar irányok, továbbá a csertkovói, millerovói körzet szilárd lezárását."

Ugyanakkor a helyi lakosság a pártszervezetek irányításával június 15-ig kiépítette az úgynevezett állami védelmi terepszakaszt, amely a Don bal partján Vojejkovo, Lebegyin, Zadonszk, Voronyezs, Liszki, Pavlovszk, Bogucsar körzetét érintette. A Sztyeppi Katonai Körzet megismerte ezt a terepsza-

kaszt és felkészült rá, hogy szükség esetén azonnal megszállja. Ezen kívül szemrevételezték régi védelmi vonalunkat a Jefremov, Borki, Alekszejevka, Belovodszk, az Északi-Donyec menti Kamenszk terepszakaszán.

Az ellenséges támadás legvalószínűbb sávjában a mögöttes területen felvonultatott frontok mintegy 300 km mélységű védelmet alakítottak ki. Ebben a térségben kellett hadászati tartalékainknak az áttörés után megsemmisíteniük az ellenséget. Ugyanakkor a Sztyeppi Katonai Körzetnek előírták: „A csapatokat, törzseket és a magasabbegységek parancsnokait elsősorban támadó harcra és hadműveletre, az ellenség védőöveinek áttörésére, valamint a nagy erejű ellenséges ellenlökések, a harckocsik és a légierő tömeges csapásainak elhárítására készítsék fel."

E feladatok nem feleltek meg a katonai körzet fogalmának, ezért az július 9-én a Sztyeppi Front nevet kapta. Állományába tartozott Sz. G. Trofimenko altábornagy 27. hadserege, A. I. Rizsov* altábornagy 47. hadserege; I. M. Managarov altábornagy 53. hadserege; A. Sz. Szadov altábornagy 5. gárda-(volt 66.) hadserege, P. A. Rotmisztrov altábornagy 5. gárda-harckocsihadserege; Sz. K. Gorjunov altábornagy 5. légi hadserege, a 4. gárda és a 10. harckocsihadtest, az 1. gárda gépesített hadtest, valamint a 7., a 3. és az 5. gárda-lovashadtest.

A frontok mélyen lépcsőzött, sok övből álló védelme, a mögöttük elhelyezett erős hadászati tartalékok, és végül a Don mentén létrehozott állami védelmi terepszakasz kétségkívül lehetővé tette számunkra, hogy bármely körülmények között is megállítsuk az ellenséget. De mindez még nem biztosította kellően a német fasiszta csapatok teljes szétzúzását, ezért még további lehetőségeket kellett feltárnunk.

* Július 13-án a 47. hadsereg parancsnokságát P. M. Kozlov altábornagy vette át, majd augusztus 4-től P. P. Korzun altábornagyot nevezték ki hadseregparancsnoknak.

Ezért többször is megkerestük a Nyugati és a Brjanszki Frontot. Feltételeztük, hogy e két front sávjában az ellenség tevékenysége kisebb méreteket ölthet, mint a Központi és a Voronyezsi Front arcvonalszakaszán. Ugyanakkor úgy véltük, hogy az ellenség orjoli csoportosítása nyilvánvalóan aktívan bekapcsolódik majd a döntő kurszki támadásba. E csoportosítás ütközetbe vetésével akkor számoltunk, amikor a csapásmérő erők már kimerítik támadó lehetőségeiket, és a hitleri katonai vezetés kénytelen lesz intézkedni a hadművelet válságának elhárítására. És éppen ezt kellett mindenáron megakadályoznunk. Abban a pillanatban kellett az orjoli német csoportosítást megsemmisítenünk – mégpedig a Nyugati és a Brjanszki Front egyesített erőivel –, amikor azt ütközetbe vetik. Ezért már előre kidolgoztuk egy ebben az irányban folytatandó támadó hadművelet tervét, amely hadművelet kezdetét a kurszki kiszögellésben vívott ütközet kritikus pillanatától tettük függővé. Ez a hadművelet azonban csak kisegítő lehetett, ám ugyanakkor lényegesen hozzájárult volna a szovjet csapatok általános sikeréhez. A hadművelet terve a „Kutuzov" fedőnevet kapta.

Az események kibontakozása egészében véve számunkra a következőképp rajzolódott ki. Ha az ellenség támad, a fő súlyt a harckocsikra és a légierőre fekteti. A gyalogságnak csak másodrendű szerepet szán, mivel az gyengébb, mint az előző években.

Csapásmérő csoportosításaink elhelyezése lehetővé tette, hogy előre lássuk tevékenységét két találkozó irányban: az orjol–kromi csoportosítását észak felől Kurszk irányában, és a belgorod–harkovi csoportosítását délről Kurszk felé. Az arcvonalunk átvágására irányuló kisegítő csapással nyugat felől Vorozsba körzetéből, a Szejm és a Pszjol folyók közötti sávban Kurszk irányában számoltunk.

A német hadvezetés ily módon alkalmazva páncéloscsapa-

tait, légierejét és gyalogságát, nyilvánvalóan számíthatott a kurszki kiszögellésben védekező valamennyi hadseregünk bekerítésére és gyors szétzúzására. Feltételeztük, hogy az ellenség a támadás első szakaszában a Korocsa–Tyim–Droszkovo terepszakaszt akarja elérni, második szakaszában pedig Valujki és Urazovo körzetén keresztül csapást akar mérni a Délnyugati Front szárnyára és hátába. Lehetségesnek tartottuk azt is, hogy e csapás támogatására Liszicsanszk körzetéből északi irányban – Szvatovo, Urazovo felé – szintén támadni fog. Nem tartottuk kizártnak, hogy a németek megkísérlik a Livni–Kasztornoje–Sztarij és Novij Oszkol terepszakasz birtokbavételét, ami a Donyec-medencébe vezető, számukra igen fontos vasútvonal elfoglalásával járt volna. Ezek után pedig elkerülhetetlen az ellenséges erők átcsoportosítása azzal a céllal, hogy kijussanak a Liszki–Voronyezs–Jelec terepszakaszra, és itt megszervezzék a Moszkva délkeleti megkerülésére irányuló csapást.

Április 8-ra a Voronyezsi és Központi Fronttal szemben az ellenség 15–16 páncéloshadosztályt összpontosított, mintegy 2500 harckocsival. De még ennél is több gyalogoshadosztállyal rendelkezett ebben a térségben. Erőit folyamatosan növelte, így április 21-én Vatutyin számításai szerint csupán a Voronyezsi Front sávjában mintegy húsz gyalogos- és tizenegy páncéloshadosztály volt.

A megszerzett adatok és a Legfelsőbb Főparancsnokság feltételezései alapján fokozatosan kirajzolódott a kurszki hadászati hadműveletben részt vevő frontok hadműveleti tervének körvonala.

A Voronyezsi Front haditanácsa jelentette, hogy a front fő gyakorlati tevékenységét a legközelebbi időszakra az alábbiakban határozta meg:

„a) Mélyen lépcsőzött védelem kiépítése, amelynek érdekében nemcsak a terepszakaszok előkészítése folyik, hanem azo-

kat a csapatok jelenleg is megszállva tartják. Ezzel megakadályozzuk az ellenség hadműveleti áttörését.

b) A sűrű és nagy mélységű páncélelhárítás megszervezése, főleg a fontosabb harckocsiveszélyes irányokban. Ennek érdekében gondosan kidolgozzuk a páncélelhárítás terveit, mélységben lépcsőzött páncélelhárító körleteket létesítünk, harckocsiakadályokat, aknamezőket telepítünk a peremvonal előtt és a mélységben, felhasználjuk a lángszóró eszközöket, előkészítjük a tüzérség és a sorozatvetők tüzét, valamint a légierő csapásait az ellenséges harckocsik valószínű előremozgási irányaira. Nagy mélységben létesítünk hadműveleti zárrendszert. Valamennyi egységnél és magasabbegységnél mozgó páncélelhárító tartalékot szerveztünk.

c) Megbízható légvédelmi rendszer megszervezése, amelynek érdekében fedezékeket létesítünk a harcrendek számára, álcázási rendszabályokat vezettünk be, és a legfontosabb irányokban tömegesen alkalmazzuk a légvédelmi eszközöket. A légvédelem leghatékonyabb módjának az ellenséges légierő repülőtereken való pusztítását és üzemanyagkészleteinek megsemmisítését tekintjük. Ennek érdekében célszerű valamennyi front repülőerejét és a távolsági repülőerőket kellő időben alkalmazni.

d) A manőverezésnek – mint a sikeres védelmet biztosító tényezőnek – az előkészítése és megvalósítása.

Intézkedésekkel biztosítottuk a páncéltörő eszközök, a tüzér- és sorozatvető egységek, a harckocsik, a második lépcsők és tartalékok manőverezését, hogy az ellenséges rohamok irányaiban gyorsan ki tudjuk alakítani a kellő sűrűségű és mélységű védelmet, késedelem nélkül erőket tudjunk összevonni az ellencsapások megindításához, végül kellő erőfölényt tudjunk kialakítani az ellentámadásba való átmenethez."

Ehhez hasonló munka folyt a Központi Frontnál is. Zsukov, mint a főhadiszállás képviselője, a következőket jelentette a legfelsőbb főparancsnoknak:

„A 13. és 70. hadsereg védelme jól szervezett és mélyen lépcsőzött. A 48. hadsereg védelme hézagos, tüzérsége gyenge, sűrűsége csekély... Úgy vélem, hogy Romanyenkót* meg kell erősíteni a Főparancsnoksági Tartalékból két lövészhadosztállyal, három T–34-es harckocsiezreddel, két páncéltörő tüzérezreddel és két aknavető vagy tüzérezreddel. Ha ezeket Romanyenko megkapja, akkor jó védelmet tud szervezni, és szükség esetén kellően erős csoportosítással támadást tud indítani".

Mindezeket a kérelmeket a főhadiszállás gondosan tanulmányozta, és az előző időszaktól eltérően, most már szinte valamennyit ki is tudta elégíteni. Országunk erre az időre már hatékony hadigazdaságot épített ki. A fémkohászat, az Urál, Nyugat-Szibéria és Kazahsztán energiabázisai és gépipara erős alapot jelentett a frontok minden szükséges felszereléssel való ellátásához, a kellő mennyiségű fegyverzet és harci technikai eszközök gyártásához. 1943 májusában minden lövészszázadnál megjelent a géppisztolyos szakasz. Géppisztolyokkal kezdtük ellátni a harckocsi- és gépesített csapatokat is.

A védelem előkészítésével párhuzamosan dolgoztuk ki és mérlegeltük az ellentámadás minden részletét. A főhadiszállás és a vezérkar különös gonddal választotta ki a főcsapás irányát. Ezt a problémát alaposan átgondoltuk, és nem találtuk meg azonnal a legjobb megoldást.

Kezdetben sokan elfogadhatónak találták a Voronyezsi Front parancsnokságának javaslatát, nevezetesen azt, hogy fő erőkifejtésünket Kurszktól délre összpontosítsuk, és Harkov–Dnyepropetrovszk irányába mérve csapást, nagy kiterjedésű hídfő létrehozására törekedjünk a Dnyeper jobb partján, majd jussunk ki a Kremencsug, Krivoj Rog, Herszon terepszakaszra, esetleg kedvező körülmények közepette a Cserkasszi, Nyi-

* P. L. Romanyenko volt akkor a 48. hadsereg parancsnoka.

kolajev vonalra. A front haditanácsának a véleménye szerint az ellentámadás éppen itt biztosítaná a „háború kimenetele szempontjából döntő eredmények elérését", harcképtelenné tenné a „Dél" hadseregcsoportot – a német katonai vezetés akkor legaktívabb erejét –, megfosztaná az ellenséget leggazdagabb élelmiszerbázisától és olyan fontos ipari körzetektől, mint a Donyec-medence, Krivoj Rog, Harkov és Dnyepropetrovszk. Ezen túlmenően az ellentámadás során megközelítenénk a hitleri Németország déli szövetségeseinek határait, és ezzel meggyorsítanánk ezek kilépését a háborúból. A hadműveletben a terv szerint a Voronyezsi, a Délnyugati és a Déli Front, majd a befejező szakaszban a főhadiszállás tartalékaiból kellőképp megerősített Központi Front venne részt.

Az ellenség déli szárnya szétzúzásának ez az elgondolása figyelemre méltó volt. Végül azonban mégis elvetették. Nem érintette ugyanis a szovjet–német arcvonal középső szakaszát és a fő, nyugati hadászati irányt; nem tette volna harcképtelenné az ellenség fő csoportosítását, a „Közép" hadseregcsoportot, amely így veszélyeztette volna legfontosabb frontjaink szárnyait. Figyelmen kívül hagyta a kijevi irányt is, amely politikai, gazdasági, de főleg katonai szempontból rendkívül fontos volt.

A vezérkar véleménye szerint a Harkov–Poltava–Kijev irányba mért csapás kecsegtetett a legnagyobb sikerrel. Ha a szovjet hadsereg kijut Ukrajna fővárosához, az ország egyik legfontosabb gazdasági központjához, az nagy hadászati eredményt jelent. Ezzel ugyanakkor mindaz elérhető, ami a Dnyepropetrovszk felé indított támadás célja volt, sőt ezen túlmenően, részekre szakad az ellenség arcvonala (főleg, ha a szovjet csapatok kijutnak a Kárpátokhoz), megnehezül az együttműködés legfontosabb csoportosításai között. Kijev térségéből pedig már egyenlő mértékben veszélyeztetjük a „Dél" hadseregcsoport szárnyait és hátát, valamint (és ez különösen fontos volt), a „Közép" hadseregcsoport jobb szárnyát. Végül

egy ilyen változat esetén előnyös helyzetet teremthetünk a további tevékenységhez. Ezt az elgondolást el is fogadták. Az első részt – a belgorod–harkovi ellenséges csoportosítás szétzúzását – egy frontcsoport támadási terv formájába öntötték, és az a „Rumjancev" fedőnevet kapta.

A Kijev irányába mért csapáshoz kedvezően kapcsolódott az olvasó által már ismert „Kutuzov" terv, vagyis a Nyugati és a Brjanszki Front erőinek nyugati irányú támadása. E támadás célja az volt, hogy szétzúzzák az ellenség orjoli csoportosítását, felszabadítsák Belorussziát, majd betörjenek Kelet-Poroszországba és Lengyelország keleti részébe. Emlékszem, a vezérkar a két front alkalmazását csak akkorra tervezte, amikor az ellenség már nyakig belemerül a Központi és a Voronyezsi Front mélyen lépcsőzött védelmi rendszerébe. A gyakorlatban ez így is történt: július 12-én, hét nappal azután, hogy az ellenség csapást mért a Központi és Voronyezsi Frontra, támadásba lendült a Nyugati és Brjanszki Front. A Központi Front csak július 15-én indította meg támadását.

De mindez akkor még a jövő kérdése volt. Az ellenséges csapatok, a mieinkhez hasonlóan, az egész arcvonalon beásták magukat. Hitler főhadiszállásán és a magasabb törzseknél lázasan készültek az ún. „Citadella" hadműveletre, melyhez az ellenség igen nagy reményeket fűzött. E hadművelet eredményeként szét akarták zúzni a Központi és a Voronyezsi Front csapatait, és ismét kézbe venni a hadászati kezdeményezést. Ennek érdekében friss erőket vontak előre, nagy mennyiségű fegyverzetet és harci technikai eszközt, főleg harckocsikat és repülőket összpontosítottak az arcvonal közelében.

Sajátos helyzet alakult ki: mindkét fél a legnagyobb gonddal fejlesztette védelmi berendezéseit, ugyanakkor támadásra is készült. A támadás elsőbbségét önként az ellenségnek engedtük át.

Védelmünk azonban mégsem volt passzív. Előre látva az ellenség támadását, nagy légi hadműveleteket hajtottunk végre. Közülük az első egy teljes hétig – május 6-tól 13-ig folyt, és részt vett benne a Kalinyini, a Nyugati, a Brjanszki, a Központi, a Voronyezsi, a Délnyugati és a Déli Front repülőereje. Elsősorban azokra a repülőterekre mértünk csapásokat, amelyeken a 4. és 6. német légiflotta repülőegységei települtek. Egyúttal más feladatokat is megoldottak, többek között akadályozták a vasúti és közúti forgalmat.

Minthogy bombázó- és csatarepülőink első tömeges csapása meglepte az ellenséget, igen hatásos volt: csekély saját veszteséggel több mint 200 ellenséges repülőgépet sikerült megsemmisítenünk. A következő csapások eredményei természetesen szerényebbek voltak, mivel erősödött az ellenség ellentevékenysége. Még így is, három nap (május 6–8) leforgása alatt saját adataink szerint az ellenség mintegy 450 repülőgépet vesztett.

A második légi hadműveletet körülbelül egy hónap múlva – június 8–10. között – hajtottuk végre. Ebben csupán három légi hadsereg – az 1., a 2. és a 15. – erői, valamint a távolsági repülőerők vettek részt. Célja az előzőhöz hasonló volt. A meglepetés azonban most nem sikerült, ezért a hadművelet nem is volt oly eredményes. Az ellenség összveszteségei májusi és júniusi légihadműveleteink során elérték a 700 repülőgépet, ez pedig már számottevően meggyengítette csapásmérő csoportosítását.

Így tehát, a „hadászati szünet" meghatározás, amelyet az irodalom gyakran használ ennek az időszaknak a megjelölésére, ugyancsak viszonylagos. Lehet-e egyáltalán szünetről beszélni, amikor a Kaukázus északi részén támadást, a levegőben pedig nagy légi hadműveleteket folytattunk?

A vezérkar és a főhadiszállás a légi hadműveletek tapasztalataiból levont néhány fontos következtetést. Végleg meggyőződtünk arról, hogy csakis meghatározott feltételek mellett

eredményes az ellenség légierejének pusztítása a repülőtereken, és a teljes légiuralom kivívása elképzelhetetlen nagy légi ütközetek nélkül. E feladat megoldásában pedig a vadászrepülőké a meghatározó szerep. Nekünk viszont még mindig nem volt elegendő vadászrepülőnk. S a meglevő vadászrepülő egységeket is szétosztottuk a frontok között, így nem volt módunk arra, hogy a legfontosabb irányban, a légiuralom kivívása érdekében tömegesen alkalmazzuk őket.

Mindezt, a Kubán terület fölött vívott légi ütközetben elért szép sikerekkel együtt, jelentettük Sztálinnak. Ő haladéktalanul összehívta az illetékes vezetők tanácskozását, hogy feltárhassuk a vadászrepülőgép-gyártás kifejlesztésének és a vadászrepülők ésszerűbb szervezésének lehetőségeit. Meg kell mondanom, hogy a tanácskozás gyümölcseit hamarosan élveztük is: több vadászgépet kaptunk az ipartól, és ami a fő, alkalmazásuk is érezhetően megjavult.

Május elején már kétségtelenné vált, hogy az ellenség támadásba megy át.

A felderítés jelentette, hogy Hitler tanácskozásra szándékozik összehívni a fegyveres erők vezetőit, hogy véglegesen megoldják a szovjet–német arcvonalon tervezett támadás kérdéseit. Ez az értekezlet május 3–4-én Münchenben, a náci párt „szülővárosában" létre is jött. Az említett napon véglegesen pontosították, majd jóváhagyták a „Citadella" hadműveleti tervet. Most már a tényekkel kellett szembenéznünk. Ha olyan harckocsi és repülő sűrűség mellett, mint amilyennel a németek a kurszki kiszögelléssel szemben rendelkeztek, váratlanul ér bennünket az ellenséges támadás, drágán fizethettünk volna.

1943 május elejétől a vezérkar minden kínálkozó alkalmat megragadott, hogy a törzseket az állandó készenlét fenntartására figyelmeztesse. A főhadiszállás nevében emlékeztette őket arra, hogy tartózkodjanak a bonyolult belső csapatmoz-

gatásoktól és átcsoportosításoktól, ha azok még csak rövid időre is, de gyengítenék a harckészültséget.

1943 május 8-án, különböző csatornákon adatok érkeztek be a vezérkarhoz arról, hogy az ellenség támadása az orjol–kurszki és a belgorod–harkovi irányban május 10–12-én várható. Jelentést tettek erről Vaszilevszkijnek, aki ebben az időben Moszkvában tartózkodott. Ő már utasítást kapott Sztálintól, hogy amint az szükségessé válik, azonnal figyelmeztesse erre a tényre a csapatokat. Így a Brjanszki, a Központi, a Voronyezsi és a Délnyugati Front parancsnokának táviratot küldtünk az alábbi szöveggel:

„A rendelkezésre álló adatok szerint az ellenség május 10–12-én indíthatja meg támadását az orjol–kurszki vagy a belgorod–obojani, esetleg mindkét irányban egyszerre. A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása megparancsolja: május 10-én reggel az ellenség lehetséges csapásának elhárítása érdekében valamennyi egységét a védelem első vonalában, és a tartalékban levőket is helyezze teljes harckészültségbe. Fordítson különös figyelmet a repülőerő készenlétére, hogy az az ellenség támadása esetén nemcsak az ellenséges légierő csapásait verje vissza, hanem az első pillanattól kezdve aktívan harcoljon is a légiuralom kivívásáért.

A parancs vételét nyugtázza. A tett intézkedéseket jelentse."

Ezután táviratot továbbítottunk a Sztyeppi Katonai Körzet parancsnokának, azzal az utasítással, hogy: „Minden módon gyorsítsa meg a körzet csapatainak feltöltését, és május 10-én reggelre valamennyi rendelkezésre álló egységét helyezze teljes harckészültségbe, hogy a főhadiszállás parancsa szerint védelmi és aktív tevékenységet egyaránt folytathassanak."

Ezt a táviratot szintén Vaszilevszkij írta alá, de sajátja előtt feltüntette Sztálin nevét is. Ezt minden esetben megtettük, ha a szöveget távbeszélőn jelentettük Sztálinnak, vagy tartalmát már előre jóváhagyattuk vele. Ilyenkor a főparancsnoknak a

másolatot mutattuk be, a főhadiszálláson tett soron következő jelentésünk alkalmával.

K. K. Rokosszovszkij hamarosan jelentette, hogy az ellenséges támadás meghiúsítása érdekében ellenelőkészítést szervez az orjol–kurszki irányban, amelyben a 13. hadsereg teljes tüzérsége és a 16. légi hadsereg repülőereje vesz részt. Ezt követően a Voronyezsi Frontnál is megtervezték az ellenelőkészítést.

Az ellenség támadása azonban nem indult meg május 10–12-én. Tehát még nyilvánvalóan nem volt felkészülve rá. Hitler arra törekedett, hogy minél jobban feltöltse csapatait új harckocsikkal és rohamlövegekkel, de ezek csak lassan érkeztek be.

A támadás idejének megváltoztatásából Vatutyin az ellenség tétovázására következtetett. A Voronyezsi Front parancsnoka a kialakult helyzetben célszerűnek tartotta, hogy megelőző csapást mérjen az ellenségre. N. Sz. Hruscsov a haditanács tagja, támogatta őt. Ezt az elképzelést Moszkvában is megvitatták, de Zsukov, Vaszilevszkij, Antonov és a hadműveleti csoportfőnökség ellene foglalt állást, és végeredményben a főhadiszállás elvetette azt.

Tíz nap elteltével, 1943. május 19-én, a vezérkar újabb – akkor úgy tűnt – megbízható adatokat kapott arról, hogy az ellenség május 19–26 között akar támadni. A már felsorolt frontokhoz intézett figyelmeztetés szövegét Antonov készítette elő, majd miután távbeszélőn jelentette azt a legfelsőbb főparancsnoknak, a május 20-ára virradó éjszakán, 3 óra 30 perckor, továbbítottuk a címzetteknek. Az előzőhöz hasonlóan, arra kötelezték őket, hogy fokozzák éberségüket és a csapatok – ezen belül a légierő – harckészültségét, felderítéssel és fogolyszerzéssel rögzítsék az ellenség csoportosítását és fedjék fel valódi szándékát.

A döntő eseményeket előrelátva, a főhadiszállás megkülönböztetett figyelmet fordított a kurszki kiszögellésben védekező

csapatokra. Képviselői – Zsukov és Vaszilevszkij marsallok – szinte állandóan a helyszínen tartózkodtak, és nemcsak a törzseknél dolgoztak, hanem a peremvonalba is kijártak.

Május 21-én Zsukov a Központi Front parancsnokával – K. K. Rokosszovszkijjal – és a hadseregparancsnokokkal – I. V. Galanyinnal, N. P. Puhovval és P. L. Romanyenkóval – együtt felkereste a 13. hadsereg peremvonalát ott, ahol a német csapatok orjoli csoportosításának főcsapását vártuk. Megfigyelték az ellenség védelmét és egységeinek tevékenységét, s olyan következtetésre jutottak, hogy egyelőre nem áll fenn a támadás közvetlen veszélye. Tanácskoztak a hadosztályparancsnokokkal is, akik csak megerősítették ezt a megállapítást. Az általános vélemény szerint az ellenség láthatóan május vége előtt nem volt képes támadásba lendülni.

Vaszilevszkij ugyanakkor a Nyugati, majd a Brjanszki Frontnál tartózkodott. Ő ugyancsak gondosan elemezte az ellenséges csapatok helyzetét, és szintén arra a következtetésre jutott, hogy nem tudnak támadást indítani a közeli napokban. Feszült várakozásban telt el a május. A vezérkarhoz hírek érkeztek arról, hogy az ellenség nyugatról tömegesen csoportosítja át harckocsijait a keleti arcvonalra. A csapatösszevonásokon kívül azonban semmilyen más jel sem tanúskodott arról, hogy a németek a támadás megindítására készülnének.

Beköszöntött az első nyári hónap. A német hadvezetés az elmúlt években éppen ehhez – a legrövidebb éjszakák és a kitűnő nyári időjárás – időszakához kapcsolta csapatainak legaktívabb tevékenységét. Vajon megismétlődik-e ez az 1943-as évben is? Nem tévedtünk-e az ellenség szándékának a megítélésében? Ha tévedtünk, ki tudhatja, milyen következményei lehetnek ennek?

Sztálin magatartásában bizonyos fokú idegességet észleltünk. És talán éppen ezért, egyszer csak kitört a vihar a főhadiszálláson. Jelentés érkezett ugyanis arról, hogy a kurszki kiszögellésbe olyan vadászrepülőgépeket küldtek, amelyeknek

vászonbevonata elvált a furnérlemeztől. Sztálin ekkor olyan következtetésre jutott, hogy egész vadászlégierőnk nem hadrafogható. Ezt az esetet részletesen leírja Jakovlev már említett könyvében.* Az ügy azonban szerencsére nem bizonyult annyira komolynak, és viszonylag rövid idő alatt elintéződött.

Más napokon is volt min idegeskedni.

Június 6-án például a helyzet elemzése során a hadműveleti csoportfőnökség felfigyelt az ellenség eléggé furcsa viselkedésére. Bizonyos kételyeink merültek fel, vajon helyesen ismerjük-e páncéloshadosztályainak diszlokációját? Kiderült, hogy hasonló kételyek nyugtalanítják Antonovot is. Megegyeztünk abban, hogy a fronttörzsek útján pontosítjuk az ellenség páncélos erőinek az elhelyezését. Még ezen a napon, Antonov aláírásával táviratot küldtünk szét az alábbi szöveggel:

„Most rendkívül fontos számunkra tisztázni azt, hogy az ellenség páncélos-magasabbegységeinek csoportosítása az előző-e vagy pedig megváltozott. Ezért a felderítés minden fajtájával pontosítsa az ellenséges páncéloshadosztályok elhelyezését."

A feladat teljesítésére ötnapos határidőt tűztünk ki. Ennek elteltével a törzsek megnyugtató jelentést terjesztettek fel: az arcvonalon minden a régi, nem változott az ellenséges páncélosok csoportosítása. Minden rendben volt tehát.

Zsukov és Vaszilevszkij ebben az időszakban sem hagyták el a csapatokat. A néhány órás pihenést leszámítva, reggeltől reggelig együtt dolgoztak a front- és hadseregparancsnokokkal meg a magasabbegységek parancsnokaival. A főhadiszállás képviselőinek bonyolult munkájában a vezérkari tisztek is osztoztak, akik mintegy az előbbiek rögtönzött törzsét alkották. Különös gondossággal dolgozták ki az együttműködést a Voronyezsi és Délnyugati, valamint a Nyugati és a Brjanszki Front csatlakozásán. A Brjanszki Front parancsnokságát M. M. Popov – egyik legtehetségesebb katonai vezetőnk – vette

* Lásd *A. Jakovlev:* Szárnyak, emberek. 358–362. old.

át. Popov a háború kezdetén az Északi (Leningrádi) Front, majd utána különböző hadseregek élén állt, később a Sztálingrádi és a Délnyugati Front parancsnokhelyettese volt. Új beosztását Vaszilevszkij jelenlétében foglalta el, aki a helyzettel kapcsolatos képbe szinte közvetlenül a terepen állította be.

Elmúlt az 1943-as év júniusa is... Védelmi rendszerünk már régen felkészült az ellenséges csapások elhárítására. Most már csak az ellentámadás utolsó részleteit pontosítottuk.

Sztálin úgy intézkedett, hogy Zsukov az orjoli irányban tartózkodjék, s koordinálja a Központi, a Brjanszki és Nyugati Front tevékenységét. Vaszilevszkijnek a parancs szerint a Voronyezsi Frontnál kellett lennie.

És ekkor a vezérkarhoz ismét (immáron harmadszor) olyan adatok érkeztek, hogy az ellenség most már felkészült az aktív tevékenység megindítására.

Július 2-án 2 óra 15 perckor Antonov jelentette Sztálinnak távbeszélőn, hogy elkészítette a harmadik figyelmeztetőt a csapatok számára az alábbi szöveggel:

„A rendelkezésünkre álló adatok szerint a németek július 3–6. között mehetnek át támadásba arcvonalunkon.

A Legfelsőbb Főhadiszállás Főparancsnoksága megparancsolja:

1. Minden eszközzel fokozza az ellenség felderítését és figyelését, hogy szándékát kellő időben felfedje.

2. A csapatokat és a légierőt tartsa készenlétben az ellenség várható csapásának elhárítására."

Sztálin változtatások nélkül jóváhagyta a szöveget. Utasításának megfelelően a távirat másolatát megküldtük Zsukovnak, Voronovnak, Novikovnak és Fedorenkónak is.

Mindenki meg volt győződve arról, hogy az ellenség most már nem halasztja el tervezett csapását. És mint ismeretes, július 5-én hajnalban a német fasiszta csapatok valóban támadásba lendültek.

KURSZKTÓL KIJEVIG

A „Citadella" összeomlik – Nehézségek Orjolnál –
A mcenszki csomópont felszámolása –
A 3. gárda-harckocsihadsereg manőverezik –
Hitler párbeszéde Warlimont tábornokkal –
Bekeríteni vagy nem –
„Rumjancev hadvezér" – Veszély Ahtirkánál –
Sztálin Vatutyinnak: „Kérem ne forgácsolja szét erőit,
ne ragadtassa el magát." – A bukrini változat – Hibáink –
A főhadiszállás megváltoztatja döntését –
Felszabadítottuk Kijevet

A kurszki csata tehát július 5-én reggel megkezdődött. Az ellenség két irányba tört előre főerőivel: az orjol–kurszki irányban két páncélos-, két gépesített és 11 gyalogoshadosztállyal, a belgorod–kurszki irányban pedig tíz páncélos-, egy gépesített és két gyalogoshadosztállyal. A mi adataink szerint a támadásban az ellenségnek összesen 17 páncélos-, három gépesített és 18 gyalogoshadosztálya vett részt.

A hitlerista hadvezetés – amely ugyan gondosan, de sablonszerűen dolgozta ki a „Citadella" tervet – ezeket az erőket keskeny arcvonalszakaszon összpontosította. Elgondolása rendkívül egyszerű volt: a kurszki kiszögellés két oldaláról egyszerre akarta áttörni védelmünket és a kurszki általános irányban északról és délről mért találkozó – vagy ahogy akkor nevezték, koncentrikus – csapásokkal el akarta vágni,

majd megsemmisíteni a kiszögellésben levő szovjet hadseregeket.

Mindez nem ért bennünket váratlanul. Csapataink nemcsak arra készültek fel, hogy elhárítsák ezeket a csapásokat, hanem arra is, hogy hatalmas ellencsapásokkal válaszoljanak. Az ellenségnek csak óriási veszteségek árán sikerült beékelődnie védelmünkbe.

Ez a beékelődés az orjol–kurszki irányban mindössze 9 km, a belgorod–kurszki irányban 15–30 km mély volt. Majd a Központi és a Voronyezsi Front csapatai támadásba mentek át, s visszaszorították a kifárasztott és elvérzett ellenséges hadosztályokat. Még mielőtt visszaállították volna a július 5-i helyzetet, bekapcsolódott a támadásba a Nyugati és a Brjanszki Front, s áttörve a németek védelmét, feltartóztathatatlanul tört előre Orjol irányában.

Július 24-én, amikor a vezérkarnál készült a legfelsőbb főparancsnok parancsa a kurszki csata védelmi szakaszának eredményeiről, sokáig nem tudtuk megfelelő szavakba önteni a történtek értékelését. De segített a lelkes képzelet, s végül is megszülettek e sorok:

„Csapataink a német támadás felszámolásáért folytatott harcokban rendkívüli jártasságot tanúsítottak, valamennyi fegyvernem – köztük a tüzérség, az aknavetők és a repülők – parancsnokai és harcosai megingathatatlan bátorsággal, szívóssággal és hősiességgel küzdöttek."

Ma már ez valahogy köznapiasan, meglehet, majdnem sablonosan hangzik. De akkor úgy tűnt, sikerült megtalálnunk a keresett szavakat, amelyek riadóként hatottak, s az elkeseredett harc tüze, az egész szovjet népnek az a megingathatatlan törekvése tükröződött bennük, hogy szétzúzza a németek heves, de utolsónak tűnő nagy támadását.

A szovjet legfelsőbb főparancsnokság a kurszki csata védelmi szakaszának eredményeit úgy értékelte, hogy azok az ellenség nyári támadó tervének teljes összeomlását bizonyítják.

A parancsban megjegyezték, hogy teljesen szertefoszlott „az a legenda, hogy a németek a nyáron indított támadásban mindig győzelmet aratnak, a szovjet csapatok pedig állandóan visszavonulásra kényszerülnek."

Az elkövetkező napok újabb ragyogó győzelmet hoztak a szovjet csapatoknak, az ellenségnek pedig döntő vereséget. A kurszki csata kimenetele eléggé ismert, de véleményünk szerint néhány részletét újból meg kell világítani. Nem óhajtok más szerzőkkel vitába szállni, csak a pontosabb megítélés végett néhány adatot szeretnék közölni, például a 3. gárda-harckocsihadsereg szerepéről, csapatainknak a Belgorod és Harkov felszabadítása érdekében tett erőkifejtéséről, a Bukrin alatti dnyeperi átkelésről.

De menjünk sorjában.

1943. július 12-én, az addig ismeretlen Prohorovkánál hatalmas páncélos ütközet bontakozott ki. A hitlerista hadsereg acél éke, mint kasza a kőbe, a szovjet harckocsikba ütközött. Megkezdődött a kurszki kiszögellésben indított német támadás válsága. Még e napon megindult Orjoltól északra a „Kutuzov" hadművelet, amelyben, mint már említettem, a Nyugati és Brjanszki Front csapatai vettek részt.

Még e hadművelet előkészítése során teljes súlyosságával vetődött fel a Brjanszki Front harckocsikkal való megerősítésének problémája. Az ellenség jól kiépített tűzfészkekkel rendelkező védelme itt rendkívül erős volt. A gyalogság az őt közvetlenül támogató harckocsik nélkül sehogyan sem tudott megbirkózni vele.

Bárhogy is számolgattak, legalább két harckocsihadtestre volt szükség. G. K. Zsukov, aki személyesen ment ki az adott szakaszra, jelentette ezt Sztálinnak és a front megkapta az erősítést. De a harckocsik sikerének kifejlesztése ismét nem volt megfelelő. És itt kell szólni a 3. gárda-harckocsihadseregről. Ez a hadsereg a front sávjában, Plavszktól nem messze alakult meg. Állományába két harckocsi- és egy gépesített

hadtest meg egy önálló harckocsidandár tartozott. Parancsnoka P. Sz. Ribalko altábornagy volt.

A Brjanszki Front támadása viszonylag lassan bontakozott ki, öt nap múlva – július 17-én – pedig, 22 km-re a hadtápterülettől, az Olesnya folyó mentén teljesen lelassult. Itt védekezett az ellenség úgynevezett mcenszki csoportosítása, amely mintegy ékként verődve a Nyugati és Brjanszki Front főerői közé, rendkívül megnehezítette a két front együttműködését. Különösen a Brjanszki Front került nehéz helyzetbe, amely a három front rendszerében az összekötő kapocs szerepét játszotta. Kelet felől támadott Orjol irányában, jobb szárnyának a Nyugati Front csapataival közösen kellett szétzúznia Bolhovnál az ellenséget. Ugyanakkor főerőinek együtt kellett működnie a Központi Fronttal, amely július 15-én kezdte meg a Kromi körzetében levő ellenség megsemmisítését. Az erők megoszlottak és fokozatosan kimerültek. Fennállt annak a veszélye, hogy meghiúsul az Orjolnál elhelyezkedő ellenség szétzúzásának terve. A Brjanszki Frontnak segítséget kellett nyújtani, hogy kijuthasson a válságos helyzetből.

Ezt jelentették Sztálinnak. Ő egyetértett azzal, hogy odaadják a 3. gárda-harckocsihadsereget, s jóváhagyta a vezérkar javaslatát, miszerint e hadsereg részenként oldja meg feladatát. De az erre vonatkozó direktíva még nem született meg.

– Meg kell ismerni a frontparancsnok véleményét – mondotta Sztálin, és ő maga telefonált M. M. Popov tábornoknak.

A beszélgetés során a főparancsnok – értékelve az Orjolnál kialakult helyzetet – hangsúlyozta, hogy a Brjanszki Front fő feladata az ellenség mcenszki csoportosításának szétzúzása és A. V. Gorbatov 3. összfegyvernemi hadseregének kijutása az Oka folyóhoz. Utána közölte azt az elhatározását, hogy a 3. gárda-harckocsihadsereget átadja a frontnak azzal a feladattal, hogy törje át az ellenség szívós védelmét, kezdetben a 3. összfegyvernemi hadsereg támadási sávjában, majd V. J. Kolpakcsi 63. hadseregének sávjában is. Ribalko harc-

kocsijainak ütközetbe vetésére vonatkozóan azt ajánlotta, hogy ez lehetőleg gyorsan történjen, hogy az ellenség ne tudjon megkapaszkodni. De ugyanakkor felhívta a figyelmet: Elveszthetjük a harckocsikat, ha egyenesen Orjol irányában támadnak. Nem kell a harckocsi-hadsereget egy ilyen nagy városban folyó utcai harcokba bevonni. Miután biztosítva lesz a front főerőinek előnyomulása, jobb, ha a hadsereget a bal szomszéd érdekében Kromi felé irányítják.

M. M. Popov nyomban megkezdte ezeknek az utasításoknak a végrehajtását, mi pedig ugyanakkor távbeszélőn közöltük Ribalkóval, hogy hadseregét átadtuk a Brjanszki Frontnak.

A 3. gárda-harckocsihadsereg ügyesen és rejtve végrehajtotta menetét, és a Brjanszki Front mögött összpontosult. Július 19-én, rögtön azután, hogy a gyalogság áttörte az ellenség védelmét, először a harckocsi-hadsereg előrevetett egységei, majd főerői is megkezdték tevékenységüket. N. N. Voronov, a főhadiszállás képviselője jelentette, hogy a 3. gárda-harckocsihadsereget idejében és kellő szervezettséggel vetették be az áttörésbe.

A harc igazolta a felderítés adatait: harckocsi-hadseregünk tevékenységi sávjában az ellenség 2. és 8. páncélos-, 36. gépesített és 262. gyalogoshadosztályának egységei védtek. Bár elkeseredetten küzdöttek, Ribalko csapatai estére mégis átkeltek az Olesnyán és 10–20 km-t nyomulva előre, sikeresen leküzdötték a németek hátsó védelmi terepszakaszát. Kedvező feltételek jöttek létre a mcenszki csoportosítás hátába mérendő csapáshoz. Előrelátható volt az ellenség visszavonulása Mcenszk alól és az Olesnya egész alsó folyása mentén.

Július 20-án éjjel tájékoztatták erről a főhadiszállást. Mi a vezérkarnál tartottunk attól, hogy a harckocsi-hadsereg nem tud majd szervezetten tovább harcolni, ha manővere bonyolultabb lesz, és ha az ellenség ellenállása nem gyengül. De valamennyi „érvet" és „ellenérvet" mérlegelve, bizakodtunk Ri-

balko és Popov katonai tudásában és tapasztalatában. Éjjel kettőkor aláírtan elment a rendkívül tömör direktíva a főhadiszállás képviselőjéhez, Voronov tüzérségi marsallhoz, és Popov vezérezredeshez, a Brjanszki Front parancsnokához. A direktíva a következőképpen hangzott:

„A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása megparancsolja:

1. A Brjanszki Front közelebbi feladataként zúzza szét az ellenség mcenszki csoportosítását és a 3. hadsereg jusson ki az Oka folyóhoz.

Ennek érdekében Ribalko 3. harckocsi-hadserege július 20-án reggel mérjen csapást Protaszov–Otrad irányában, a nap végére vágja át a mcenszk–orjoli műutat és vasútvonalat, s a támadást július 21-én dél felől kifejlesztve Mcenszk irányában Gorbatov 3. hadseregével együttműködésben fejezze be a mcenszki ellenséges csoportosítás megsemmisítését, és szabadítsa fel Mcenszket.

2. E feladat teljesítése után Ribalko 3. harckocsi-hadserege forduljon déli irányba, vágja át a mohovoje–orjoli vasútvonalat és támogassa Kolpakcsi 63. hadseregét az Oka folyó elérésében.

3. A továbbiakban Ribalko 3. harckocsi-hadserege vágja át az orjol–kurszki vasútvonalat a frontparancsnok által meghatározott körzetben, és kedvező körülmények esetén foglalja el Orjolt.

Ha Orjol elfoglalását a helyzet nem teszi lehetővé, Ribalko 3. harckocsi-hadserege nyomuljon előre nyugati irányban Kromi felé."

A direktívának ezt a fő részét pontosan idéztük Sztálinnak abból a parancsából, amelyet még július 17-én adott távbeszélőn. A feladatok végrehajtása már megkezdődött és sikeresen folyt.

Július 20-án éjjel az ellenség feladta Mcenszket. Visszavonulásának fedezésére reggel tömegesen vetett be repülőerőket

a Brjanszki Front főerői, közöttük a harckocsi-hadsereg ellen is. Támadásunk azonban nem állt le. Még aznap 17 óráig a harckocsi-hadsereg Kamenyevo körzetében átvágta a mcenszk–orjoli utat, s kijutott a vasútvonalhoz, meg az Oka folyóhoz. A 3. összfegyvernemi hadsereg csapatai másnap érték el az Okát, felváltották a harckocsizókat, s megkezdték a harcot az átkelőhelyekért.

A főhadiszállás direktívájában meghatározott feladatok teljesítése után, július 21-én, a 3. gárda-harckocsihadsereg délnek, Sztanovoj Kologyez irányába fordult, a 63. hadsereg sávjába. Ribalko az új irányú támadásra felhasználta második lépcsőjét: a 12. harckocsihadtestet és a 91. harckocsidandárt. Az a hadtest, amely addig az első lépcsőben támadott, mögöttük helyezkedett el. Az ilyen átcsoportosítás ésszerű, jellegére nézve teljesen megszokott volt. Mellesleg, Ribalko nemegyszer alkalmazta ezt a későbbiek során is, amikor a csapatok egyszerre néhány esetenként ellentétes irányban tevékenykedtek. Igaz, az adott esetben a hadsereg nem egyidőben működött ellentétes irányban, de az átcsoportosításra mégis szükség volt, és ezt a parancsnok helyesen, bár a nehezebb formában valósította meg.

A harckocsizók sikeresen megbirkóztak új feladataikkal. Miután megtörték az ellenség ellenállását Sztanovoj Kologyez körzetében és a Brjanszki Front egész déli szárnyán, a 3. gárda-harckocsihadsereget a Központi Frontnak rendelték alá, és Kromi ellen irányították.

Így zajlottak le az események. Ismeretükben eléggé furcsának tűnnek fel azok az állítások, amelyek szerint a 3. gárda-harckocsihadsereget a „Kutuzov" hadműveletben „arra használták fel, hogy széles arcvonalon lekösse az ellenséget"* és „az egyik irányból a másikba végrehajtott manővereit csak

* A páncélos és gépesített csapatok harci tapasztalatai a Honvédő Háborúban. Cikkgyűjtemény 3. Vojenizdat. 1944. 3., 29. old. (oroszul).

Popov döntései határozták meg".* A tények azt bizonyítják, hogy Ribalko mindvégig a főhadiszállás által jóváhagyott határozott terv alapján tevékenykedett, és a harckocsi-hadsereg becsülettel teljesítette feladatait. Tevékenysége döntően kihatott a Brjanszki Front támadásának kifejlődésére, és nem kis szerepet játszott abban, hogy siker koronázta az orjoli ellenséges csoportosítás szétzúzására irányuló egész hadműveletet.

A „Kutuzov" hadművelettel kapcsolatban volt egy igen kellemetlen személyes élményem. A hadművelet idején az egyik napon A. I. Antonovval a szokásos jelentéstételre mentünk a főhadiszállásra. Én, mint rendesen, kiterítettem az asztalra valamennyi front térképét és egy összesített térképet. A beszámoló kissé elhúzódott, de nyugodt légkörben folyt le. Minthogy a harckocsik alkalmazásának több problémája felől is határozni kellett, Sztálin meghívta J. N. Fedorenkót. Amikor Fedorenko belépett, meg sem várva jelentésem végét, kezdte kiteregetni térképeim fölé kimutatásait, összesítéseit, feljegyzéseit és más iratait. A főparancsnok kérdéseire válaszolgatva Jakov Nyikolajevics nem mindig találta meg nyomban a szükséges adatokat, a papírlapokat ide-oda rakosgatta, s kitette az asztalra viharvert táskáját, amit mi soha nem csináltunk.

Amikor már a helyzetjelentéssel kapcsolatban mindent megvitattunk, összetekertem a térképeket, és mielőtt távoztam volna a főparancsnok dolgozószobájából, gépiesen még egyszer figyelmesen végigkutattam tekintetemmel az asztalt. Azon csak Fedorenko iratait láttam.

A vezérkarnál, mint rendesen, már vártak az irányok főnökei és az osztályvezetők. Amint megérkeztem a Kremlből, mindig azonnal visszaadtam nekik az okmányaikat, s rövid uta-

* Ugyanott, 17., 19., 21. old. A Szovjet Hadsereg páncélos és gépesített csapatainak története. 1. köt. A páncélos és gépesített csapatok akadémiájának kiadása, 1953. 286., 287. old. (oroszul).

sítások formájában megszabtam a tennivalókat. Ezúttal azonban két főnök nem kapta vissza a maga térképét – hiába kutatgattam táskámban, a térképek nem kerültek elő, sőt rájöttem, hogy az összesítő térkép is hiányzik.

Az első gondolatom az volt, hogy véletlenül Fedorenko pakolta el őket. A telefon után nyúltam. Kiderült, hogy Fedorenko már visszatért a Kremlből, de térképeimet nem látta.

– Anatolij Alekszejevics! – fordultam Grizlovhoz. – Azonnal menjen Fedorenkóhoz, s együtt nézzék át a holmijait. A páncélszekrényt is! Meglehet, ott vannak a térképek.

Grizlov elrohant, én pedig felhívtam Poszkrebisevet. Megkértem, nézze meg, nem maradtak-e irataim valahol a főparancsnok dolgozószobájában. Azt mondta nem, az asztal üres, mindenki elment.

Grizlov üres kézzel tért vissza: Jakov Nyikolajevics nem vitte magával térképeimet.

Az esetet jelentettem Antonovnak. Ő azt tanácsolta, egyelőre ne tegyek jelentést a főparancsnoknak, lehet, hogy a térképek előkerülnek.

Még aznap újból elmentem a főhadiszállásra, de a történtekről nem ejtettem szót. Sztálin se mondott semmit.

Visszatértem a vezérkarhoz, de ott semmi nem változott: a térképek mintha felszívódtak volna. De most már semmi kétség nem volt afelől, hogy Sztálinnál maradtak. Hisz a főhadiszálláson kívül sehol másutt nem jártam.

Tovább nem hallgathattam. Másnap, a szokásos jelentéstételkor, kivárva a kedvező pillanatot, határozottan kijelentettem:

– Sztálin elvtárs, tegnap önnél hagytam két térképet és az összesítőt. Kérem, adja vissza őket.

Csodálkozva nézett rám:

– Miből gondolja, hogy nálam vannak? Nem, nincsenek.

– Ez lehetetlen – erősködtem. – A főhadiszálláson és a

vezérkaron kívül sehol nem jártam. A térképeknek pedig nincs lábuk. Önnél vannak.

Sztálin szótlanul átment a pihenőszobájába, s hozta a térképeket. Kinyújtott kezében egyik sarkuknál fogva lobogtatta, majd az asztalra dobta őket.

– Tessék, itt van, s máskor ne hagyja el . . . Jó, hogy igazat mondott . . .

Erről az esetről sem a főhadiszálláson, sem a vezérkarnál többé soha senki sem beszélt. Nem is volt rá szükség. Anélkül is évekig tanulságul szolgált nekem.

Most pedig nézzük a másik főhadiszállást, Hitlerét. 1943. július 25-én, vagyis egy nappal később, mint mi, ott is megvitatták a „Citadella" hadművelet összeomlásának következményeit. Most jutott el hozzánk annak a gyorsírással írt jegyzőkönyvnek egy része, amelyet ezen a megbeszélésen vettek fel. Ebben található többek közt az a párbeszéd, amely Hitler és Walter Warlimont altábornagy, a német fegyveres erők hadműveleti főnökhelyettese között folyt le.

„*Hitler:* Egyébként, ön olvasta Sztálin tegnapi parancsát, amelyben pontosan meghatározza a gépesített, a páncélos- és a gyalogoshadosztályok mennyiségét. Feltételezem, nagyon pontosan.

Warlimont: A »Citadellával« kapcsolatban?

Hitler: A »Citadella« vonatkozásában . . . Az az érzésem, ez támadásunk végét jelenti, tehát ő olybá veszi, hogy tervünket keresztülhúzták. De az a benyomás alakul ki az emberben, hogy ezzel ugyanakkor megindokolja döntéseit. Bizonyára közléseket kapott, hogy a dolog így tovább nem megy, erősítések érkeztek oda, ezért lemondott arról, hogy az egészet gyors ütemben tovább fejlesszék. Ez az érzésem."

Nem nehéz megállapítani, hogy ez a kávézaccból való jóslás merő tévedés vagy képmutatás volt. Feltételezhető, hogy ez a begyepesedett diktátor egyszerűen bátorította magát és tábor-

nokait. De bármilyen célból tette is, „érzései" puszta illúziónak bizonyultak.

A szovjet csapatok, visszaállítva az eredeti helyzetet, csak átmenetileg szüntették be a támadást, hogy erőket és eszközöket tömörítsenek, majd újabb hatalmas csapást mérjenek. Erre nagyon is szükség volt, mert az elgondolás szerint igen rövid idő alatt kellett szétzúzni a németek erős belgorod–harkovi csoportosítását. Hogy ez sikerülni fog-e, az egész vezérkart foglalkoztatta.

A tapasztalatok szerint, valamint az idő-, a manőver- és egyéb feltételek miatt nem minden ellenséges csoportosítás bekerítése volt előnyös. A Belgorod és Harkov körzetében védekező német fasiszta csapatok bekerítése mellett először valószínűleg a Voronyezsi Front parancsnoka foglalt állást. Ennek természetesen a vezérkarnál is voltak szószólói. De a vezérkar egészében véve más nézetet vallott.

Az adott esetben sok érv szólt a bekerítés ellen. Mindenekelőtt az ellenség erőivel kellett számolni, ezek pedig igen nagyok voltak. Itt védekezett a 4. német páncéloshadsereg és az úgynevezett „Kaempf" hadműveleti csoport. Mindent összevéve 18 hadosztály, amelyből négy páncélos volt. Azt is figyelembe kellett venni, hogy az ellenség védelmi rendszere két erős védőövből állt, amelyeknek kiépítését már márciusban megkezdték. Eleinte ez volt támadásának megindulási terepszakasza, július végén pedig felhasználhatta csapásaink elhárítására. Főerői Harkovtól északra helyezkedtek el, és szükség esetén mint sajátos erődre számíthattak erre a nagyvárosra. Összegezve tehát: a belgorod–harkovi német csoportosítás bekerítése, majd felszámolása sokáig lekötötte volna csapataink nagy részét, elvonta volna őket a Dnyeper irányában való támadástól, s ezzel lehetővé tettük volna az ellenségnek, hogy újabb erős védelmet hozzon létre a Dnyeper jobb partján.

Arra is gondoltunk, hogy először Harkovtól északra elvág-

juk a belgorod–harkovi ellenséges csoportosítás főerőit, majd folyamatosan számoljuk fel az egész csoportosítást. Ez kezdetben lehetségesnek látszott akkor, ha találkozó irányokban támadunk, például Szumi körzetéből délkeleti, Volcsanszk körzetéből pedig nyugati irányban. De hogy ezt végre tudjuk hajtani, Szuminál és Volcsanszknál már rendelkeznünk kellett volna csapásmérő erőkkel, ám ilyenek még nem álltak készen. A csapások méréséhez nagy átcsoportosításokat kellett volna végrehajtanunk, természetesen ehhez hosszú időre is szükségünk lett volna. Ezzel pedig úgy voltunk, hogy egy percet sem veszthettünk, nehogy az ellenség rendezze sorait, nehogy magához térjen a „Citadella" összeomlása utáni sokkból. Következésképp, ez a koncepció nem felelt meg az adott helyzetben.

A különböző javaslatok többszöri megvitatása és mérlegelése után arra a végkövetkeztetésre jutottunk a vezérkarnál, hogy a német fasiszta csapatok belgorod–harkovi csoportosítását először elszigeteljük nyugati tartalékaitól. Erre a Belgorodtól északra már készenlétben álló két harckocsi-hadsereget kellett felhasználnunk. Ezeknek be kellett törniük az ellenséges védelembe, szét kellett zilálniuk és mély csapásokkal fel kellett darabolniuk azt, és csak ezután kerülhetett sor az ellenség részenkénti megsemmisítésére. Ez az új hadművelet a „Rumjancev hadvezér" fedőnevet kapta.

A harc gyakorlatilag nem szünetelt, ellentámadásba való átmenetünket nem előzte meg hosszabb szünet, ezért a hadműveleti terv kidolgozása sajátos volt. Elsősorban a csapatoknál, közvetlenül a terepen dolgozták ki. Július 27-én például Zsukov marsall találkozott Managarov tábornokkal, az 53. hadsereg parancsnokával, és még aznap jelentette: „Kidolgoztuk vele a döntést a Rumjancevre."

A főhadiszállás képviselőjén kívül aktívan részt vettek ebben a Voronyezsi, a Sztyeppi és a Délnyugati Front haditanácsai is. Augusztus elején Zsukov Moszkvába utazott, hogy megbeszélje Sztálinnal a terv fő vonatkozásait, s ezután a

frontok nyomban utasították a hadseregeket a hadművelet megkezdésére.

Én a „Rumjancev hadvezér" hadműveleti tervvel kapcsolatban semmiféle írásos vagy grafikus okmányt sem ismertem. Ilyen nem létezett. A főhadiszállás és a vezérkar ezen a fedőelnevezésen nem valamiféle okmányt értett, hanem a Voronyezsi, Sztyeppi és részben a Délnyugati Front csapatainak a közös cél érdekében és egységes vezetéssel történő egyesítését 1943 augusztusában.

A cél az ellenséges csoportosítás szétzúzása volt Belgorod és Harkov körzetében, amely után megnyílt az út a szovjet csapatok előtt a Dnyeperhez, lehetővé vált az átkelőhelyek elfoglalása és annak megakadályozása, hogy az ellenség a Donyec-medencéből visszavonuljon nyugat felé. Mindez hadműveletileg rendkívül kedvező volt számunkra.

A hadművelet augusztus 3-án kezdődött, de a főhadiszállás képviselője a Voronyezsi és a Sztyeppi Front parancsnokaival egyetértésben csak Tomarovka, Akekszandrovka és Belgorod felszabadítása után, augusztus 5-én és 6-án jelentette részletesen a főparancsnoknak a frontok közös és önálló támadási tervét. Ezeket a terveket a főhadiszállás augusztus 6-án és 8-án hagyta jóvá. Ez volt tulajdonképpen a „Rumjancev hadvezér" hadműveleti terv hiteles alapja.

A hadműveletet két szakaszra osztottuk. Az elsőben kezdetben Harkovtól északra, keletre és délre vereséget kellett mérni a német fasiszta csapatokra. A második szakaszban Harkov felszabadítása, s ezzel lényegében a kurszki csata befejezése volt a cél.

Minthogy akkor a „Rumjancev hadvezér" hadművelet volt a fő hadművelet, a szovjet csapatok más irányokban – részben a Donyec-medencében – folytatott tevékenységét összehangolták vele, annak céljait szolgálta. A Délnyugati és a Nyugati Frontnál ezért A. M. Vaszilevszkij, a főhadiszállás képviselője volt a felelős.

Figyelembe véve a Voronyezsi és a Sztyeppi Front lehetőségeit, a főhadiszállás augusztus 8-án N. A. Gagen tábornok 57. hadseregét elvette a Délnyugati Fronttól és átadta a Sztyeppi Frontnak a Harkovtól délre mérendő megkerülő csapás céljára. A Délnyugati Frontnak megparancsolta, hogy a Déli Fronttal együttműködve megmaradt erőivel semmisítse meg az ellenség csoportosítását a Donyec-medencében, és foglalja el Gorlovka, Sztálino körzetét. Ezzel véglegesen kialakultak a „Rumjancev hadvezér" hadműveletben részt vevő erők, és meghatározták feladataikat is.

A Voronyezsi és a Sztyeppi Front hat összfegyvernemi (a 6. és 5. gárda-, az 53. és 69., a 7. gárda-, valamint az 57. hadsereg), két harckocsi- (az 1. és 5. gárda) és két légi (a 2. és 5.) hadseregből álltak. Északról, északkeletről és keletről mért csapásokkal meg kellett semmisíteniük a Harkovba vezető utakon az ellenséget. Ezenkívül a harckocsi-hadseregeknek és egy önálló harckocsihadtestnek Bogoduhov–Valki–Novaja Vodolaga észak–déli irányban ketté kellett szakítaniuk az ellenséges csoportosítást és el kellett vágniuk a Harkovból nyugatra és délnyugatra vezető visszavonulási utakat.

Ugyanakkor két összfegyvernemi hadseregnek (a 40.-nek és a 25.-nek), valamint három harckocsihadtestnek (a 10.-nek, a 4. és 5. gárdahadtestnek) szintén erős csapást kellett mérnie Ahtirka általános irányban. Ezekkel fedeztük nyugatról a főerőket és vágtuk el Harkov körzetét az ellenség tartalékaitól. Ezenkívül a 38. hadsereggel és a harckocsihadtesttel fedeztük a Központi Front szárnyát. A Voronyezsi Front második lépcsőjében levő 47. hadseregnek a front jobbszárnya mögött kellett előrenyomulnia Trosztyanyec irányában, ahonnan a helyzettől függően vagy Zsenkov felé, vagy Ahtirkán át déli irányban lehetett tevékenykednie.

A hadművelet első szakaszában meghatározott feladatok teljesítése, vagyis a Harkov előterében levő ellenség szétzúzása után, csapatainknak egy új csoportosításával kellett biztosíta-

nunk a hadműveleti végcél elérését. Ezen kívül a csapatok egy részét készenlétben tartottuk a poltavai irányban mérendő csapáshoz.

Érthető, hogy ez az elgondolás a hadművelet kezdetétől annak végéig megkövetelte, hogy a frontok maximálisan összpontosítsák erőiket, a meghatározott irányokban. A vezérkar messzemenően figyelemmel is kísérte ezt.

A támadás negyedik napján kitűnt, hogy A. Sz. Zsadov 5. gárdahadserege és M. J. Katukov 1. harckocsi-hadserege nem tartja be az erőösszpontosítás elvét. Augusztus 7-én éjszaka jelentésünkben felhívtuk erre a legfelsőbb főparancsnok figyelmét. Ezzel kapcsolatban a következő utasítás ment a Voronyezsi Front parancsnokának:

„Zsadov 5. gárdahadserege csapatainak helyzetéből látható, hogy a hadsereg csapásmérő csoportosítása szétforgácsolódott, és hadosztályai különböző irányokban tevékenykednek. Ivanov elvtárs* megparancsolta, hogy Zsadov hadseregének csapásmérő csoportosítását egységesen, nem pedig néhány irányban szétforgácsolva alkalmazzák. Ez vonatkozik Katukov 1. harckocsi-hadseregére is."

Abban a helyzetben rendkívül fontos volt, hogy összpontosítsák a csapatok erőkifejtését, hiszen Harkovnál az ütközet döntő szakaszába lépett. Augusztus 10-én éjjel újabb távirat ment Moszkvából, ez alkalommal Zsukovnak, a főhadiszállás képviselőjének címére. Ez állt benne:

„A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása Harkov elszigetelése érdekében szükségesnek tartja, hogy a leggyorsabban átvágják a poltavai, krasznográdi és lozovajai irányokban a fő vasútvonalakat és közlekedési utakat, s ezzel meggyorsítsák Harkov felszabadítását.

Ennek érdekében Katukov 1. harckocsi-hadserege vágja át Kovjagi, Valki korzetében a fő útvonalakat, Rotmisztrov 5.

* I. V. Sztálin akkori fedőneve.

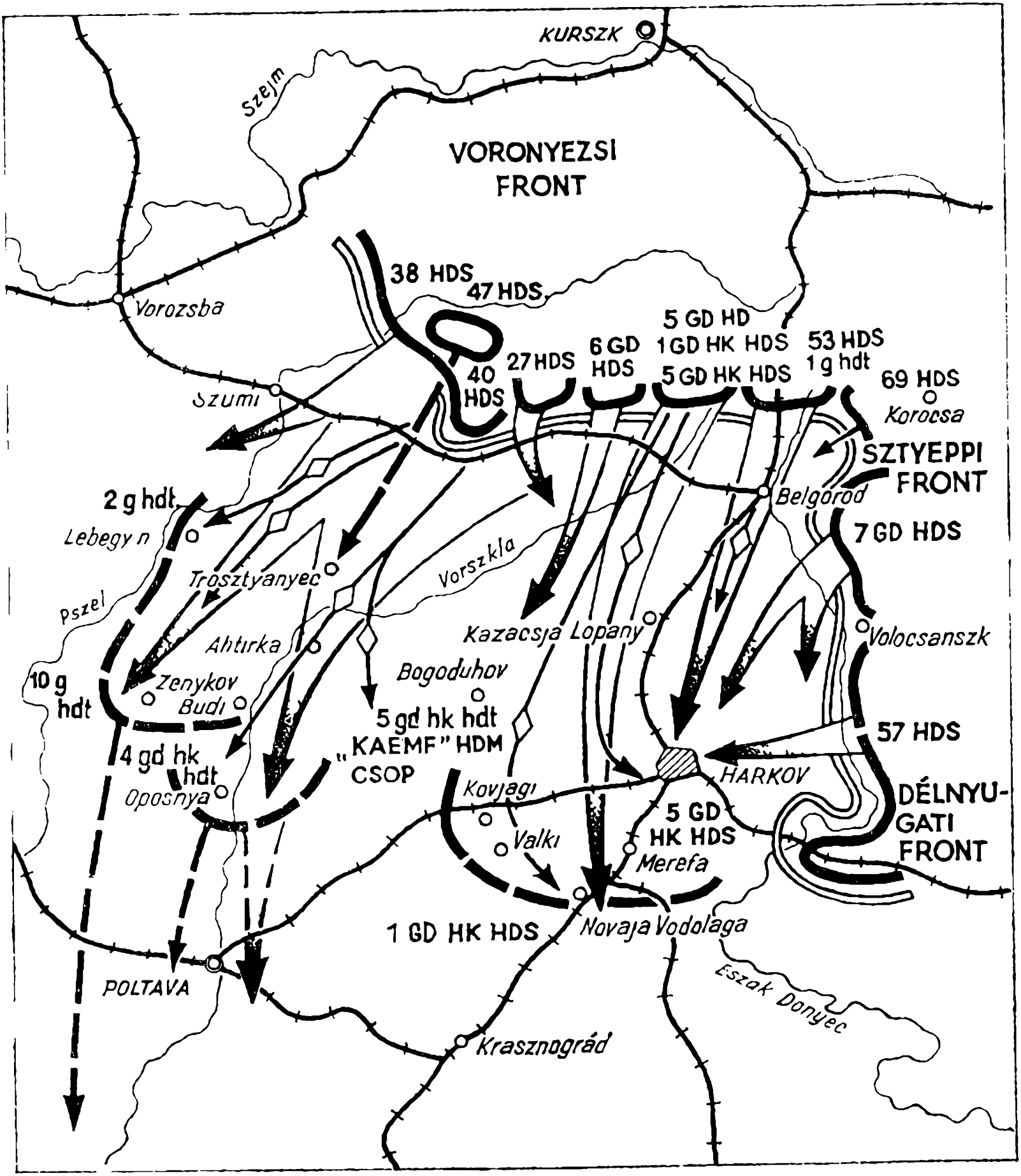

A „Rumjancev hadvezér" hadművelet

gárda-harckocsihadserege pedig délkeletről megkerülve Harkovot, Merefa körzetének útvonalait."

A két harckocsi-hadsereg hamarosan a meghatározott terepszakaszokon összpontosult, a Sztyeppi Front pedig ezalatt északról és keletről megkerülte Harkovot. Az ellenség rendkívül súlyos helyzetbe került.

A későbbiek során azonban a helyzet néhány vonatkozásban váratlanul alakult. Az ellenség tartalékait gyorsan az ütközet körzetébe kezdte összpontosítani (főleg páncéloshadosztályokat), hogy feltartóztassa támadásunkat és megakadályozza a „Kaempf" hadműveleti csoport és a 4. páncéloshadsereg szétzúzását. A Voronyezsi Front parancsnoksága nem vette észre a veszélyes helyzetet. Csapataink az elfoglalt terepszakaszok kellő megerősítése és szárnyaik fedezése nélkül tovább nyomultak előre. Az ellenség kihasználta ezt, és erős ellencsapásokat mért: augusztus 11-én Bogoduhov déli körzetéből, augusztus 18–20. között pedig Ahtirka nyugati körzetéből. Az ellencsapásokban kb. 11 ellenséges hadosztály vett részt, jobbára páncélos és gépesített erők. Ahtirka felől a főirányban mélyen beékelődött csapatainkat támadta. Az augusztus 17. és 20. között lezajlott elkeseredett harcokban a Voronyezsi Front érzékeny veszteségeket szenvedett. Helyenként északi irányban visszaszorították mindkét harckocsi-hadseregünket is. Elvesztettük a lehetőséget, hogy kijussunk a harkovi ellenséges csoportosítás hátába.

Ilyen következtetésre jutott A. I. Antonov, amikor augusztus 22-én éjjel jelentést tett a helyzetről a legfelsőbb főparancsnoknak.

– Üljön le, és írja a direktívát Vatutyinnak – parancsolt rám Sztálin. – A másolatot Zsukov elvtársnak küldje.

Piros ceruzájával felfegyverkezve járkált az asztal mellett, diktálta az első mondatot:

„Az elmúlt napok eseményei azt bizonyították, hogy ön

nem tanult a múltból, továbbra is elköveti a régi hibákat mind a tervezésben, mind pedig a hadművelet irányításában."

Itt megállt, összeszedte gondolatait. Majd, ahogy mondani szokás, egy szuszra lediktálta a következő bekezdést:

„Az a törekvés, hogy mindenütt támad és minél nagyobb területet foglal el a sikerek megszilárdítása és a csapásmérő csoportosítások szárnyainak megbízható fedezése nélkül, teljesen alaptalan. Az ilyen támadás szétforgácsolja az erőket és az eszközöket, s lehetővé teszi az ellenségnek, hogy csapásokat mérjen a mélyen előrenyomult és szárnyait nem fedező csoportosításaink oldalába és hátába."

A főparancsnok egy pillanatra megállt, s vállam fölött elolvasta a leírtakat. A mondat végére maga írta oda: „és hogy részenként semmisítse meg őket". Majd tovább diktált.

„Ilyen körülmények között sikerült az ellenségnek kijutnia az Alekszejevka, Kovjagi körzetében levő 1. harckocsi-hadsereg hátába; azután csapást mért az Otrada–Vjazovaja–Panaszovka terepszakaszra kijutott 6. gárdahadsereg nyitott szárnyára, s végül kihasználva az ön könnyelműségét, augusztus 20-án Ahtirka körzetéből délkeleti irányban csapást mért a 27. hadsereg, valamint a 4. és 5. gárda-harckocsihadtestek hátába.

Az ellenség e tevékenysége következtében csapataink nagy és semmivel sem igazolható veszteségeket szenvedtek, s elveszett a kedvező lehetőség, hogy szétzúzzuk harkovi csoportosítását."

A főparancsnok ismét megállt, elolvasta, amit leírtam, aláhúzta a „kihasználva az ön könnyelműségét" szavakat, s folytatta:

„Megint csak kénytelen vagyok hangsúlyozni a hadművelet irányításában többször is előfordult megengedhetetlen tévedéseit, és követelem, hogy legfontosabb feladatként a közeli napokban számolja föl az ellenség ahtirkai csoportosítását.

Ezt végrehajthatja, hiszen van elegendő eszköze. Kérem, ne

kösse le az a feladat, hogy Poltava irányából átkarolja a harkovi hídfőt, hanem minden figyelmét a reális és konkrét feladat – az ahtirkai ellenséges csoportosítás felszámolására összpontosítsa, mert ha nem ezt teszi, lehetetlenné válik a Voronyezsi Front komoly előrenyomulása."

E bekezdés után Sztálin ismét elolvasta vállam fölött a szöveget, elgondolkodott, majd a „Kérem, ne" után odaírta „forgácsolja szét erőit és ne", majd felolvastatta velem a végleges szöveget.

„Kérem, ne forgácsolja szét erőit, és ne kösse le az a feladat . . ." – olvastam.

A főparancsnok beleegyezően bólintott és aláírta a papírt. Néhány perc múlva már ment is a távirat a frontnak.

Meg kell azonban jegyezni, hogy e direktíva kiadásakor a helyzet már megváltozott, elhárították a németek ellencsapását. A Voronyezsi Front jobb szárnyának tevékenységét jobban megszervezték, az ellenség nem tudta megállítani támadásunkat.

Nem késlekedett I. Sz. Konyev. Csapatai rohammal bevették Harkovot. Augusztus 23-án este 9-kor Moszkva 224 löveg húsz össztüzével köszöntötte a Sztyeppi Front dicső csapatait, amelyek a Voronyezsi és a Délnyugati Fronttal együttműködve felszabadították Ukrajna második legnagyobb városát.

A harkovi ellenséges csoportosítás felszámolásával végetért a kurszki csata, amely új történelmi szakaszt jelentett a fasiszta Németország teljes legyőzése felé vezető úton. Előttünk volt a Dnyeper.

A szovjet fegyveres erők 1943. évi nyári tevékenységét a lendületesség jellemezte. Egymást követő csapásaink nyomán mind nagyobb területeket foglaltunk vissza. Egyszerre két irányban kellett szétzúznunk a német fasiszta csapatokat, ami

megnehezítette az ellenség számára, hogy erőket dobjon át egyik arcvonalszakaszról a másikra.

A dnyeperi támadás a nyugati irányban kezdődött. A kulcsfontosságú körzetek itt Szmolenszk és Roszlavl voltak.

A Nyugati Front és részben a Kalinyini Front csapatai még jóval a kurszki csata befejezése előtt, 1943. augusztus 7-én megkezdték a szmolenszki támadó hadműveletet. Frontjaink közül a legrégebbinek, a Nyugatinak, akkor Vaszilij Danyilovics Szokolovszkij volt a parancsnoka, egy nagyon óvatos hadvezér, akinek az volt az elve, hogy „Hétszer méregesd, mielőtt levágod!" A moszkvai csata súlyos napjaiban mindvégig e front törzsfőnöke volt, majd átvette G. K. Zsukovtól a parancsnokságot, s 1943 márciusában sikeresen végrehajtotta az úgynevezett rzsev–vjazmai kiszögellés felszámolására irányuló nehéz hadműveletet. A kurszki csatában a Nyugati Front balszárny-csapatai elősegítették az ellenség orjoli csoportosításának szétzúzását, majd Szmolenszk irányában nyomultak előre. A szomszédokkal együttműködésben vívott elkeseredett harcok árán sikerült a frontnak elfoglalnia Szmolenszket, és szeptember végén kiért Gomel, Mogiljov, Orsa és Vityebszk megközelítési útjaira.

Szeptember közepén kezdődött a Délnyugati és a Déli Front hadseregeinek támadása. Feladatuk az volt, hogy felszabadítsák a Donyec-medencét és a Balparti Ukrajna déli körzeteit. Azután a Voronyezsi és a Sztyeppi Front hatalmas csapásai kezdődtek, s közeledett az az idő, amikor az ősi Kijev és a Jobbparti Ukrajna felszabadult a megszállók uralma alól.

Mi a vezérkarnál megértettük, hogy nagy jelentőségű események zajlanak le. Tisztán láttuk: a kurszki győzelem eredményeit gyorsan és teljesen ki lehet, és ki is kell aknázni. Már nem volt titok, hogy a hitleristák erős védelmet építenek ki a Molocsnaja, a Dnyeper és a Szozs mentén. Meg kellett akadályoznunk, hogy beültessék e védelembe csapataikat, és teljes készenlétben várjanak bennünket. Az időtényező ez alka-

lommal is döntő jelentőségűvé vált. Ennek figyelembevételével tervezték meg a hadműveletet, annak idejét és ütemét.

A szovjet csapatok dnyeperi támadása és átkelése a folyón a kijevi főirányban szeptemberben kezdődött. A Voronyezsi Frontnak Zsukov marsall által aláírt és a vezérkarral egyeztetett elképzelése szeptember 8-ra elkészült, és a tervet térképen bemutattuk a legfelsőbb főparancsnoknak. A front szándéka az volt, hogy rövidített eljárással és szükség szerint nyíltan támad. Hogy szétzúzzuk az ellenség csapatait és megosszuk figyelmét, hadseregeink a támadás teljes sávjában egyidejűleg érték el a folyót. A 38. hadseregnek Kijev–Darnyica körzetében el kellett foglalnia az átkelőhelyeket. Nehogy megkéssen ezzel, három hadosztálya felkészült a gépkocsiszállításra. A Voronyezsi Front megindulási terepszakasza Nyedrigajlov–Veprik–Borki–Oposnya volt. A számítások szerint a Dnyeperig 160–210 km-t kellett megtenni hét-nyolc nap alatt, szeptember 18-tól 26–27-ig. A támadás napi átlagos ütemének 20–30 km-nek kellett lennie.

Az ellenség gyors és teljes megsemmisítése érdekében beosztották a front első lépcsőjének állományába a 3. gárda-harckocsihadsereget, az 5. önálló gárda-, valamint a 2. és 10. önálló harckocsihadtestet.

Úgy terveztük, hogy a dnyeperi átkelést és a támadást a Kijevtől délre levő felénk forduló éles folyókanyarból hajtjuk végre. Itt két község található – Malij és Bolsij Bukrin –, ezért a későbbiekben itt elfoglalt hídfőt bukrininak neveztük el. Természetesen jó lett volna, ha a bukrini hídfőből kiinduló támadás sikertelensége esetére számolunk a dnyeperi átkelés egy másik változatával is Kijev körzetében. De ezt sem a vezérkar, sem a frontparancsnokság nem tette meg.

Szeptember 22-én hajnalban a bukrini kanyarulatból kiindulva átkelt a Dnyeperen a 3. gárda-harckocsihadsereg előrevetett gépkocsizó-lövészszázlóalja. Sajnos itt nem álltak rendelkezésre más csapatok, amelyekkel haladéktalanul ki lehe-

tett volna szélesíteni az elfoglalt hídfőt. K. Sz. Moszkalenko 40. hadserege (a jobb szomszéd) azonban elfoglalt néhány kisebb hídfőt Rzsiscsev körzetében. A front többi szakaszán egyelőre még nem valósultak meg terveink.

A folyami átkelés mindig nehéz feladat. Hogy megkönnyítsük a Dnyeperen való átkelést, tervbe vettük egy két dandárból álló légideszant átdobását a jobb partra. Feladatául azt szabtuk meg, hogy a Rzsiscsev–Mizsirics–Mosin–Cserkasszi terepszakaszokon vegyen birtokba egy hídfőt és a főerők beérkezéséig tartsa azt. A hídfő 110 km széles és 25–27 km mély lett volna, ami természetesen felülmúlta a két légideszant-dandár lehetőségeit.

A deszantolás szeptember 24-én éjjel történt. Az egyik dandárt egyszerre, a másikat részenként dobtuk át. A hiányos előkészítés miatt sok végzetes hiba történt: a deszant rendkívül nagy körzetben szétszóródott, a rossz tájékozódás miatt a deszant egy része saját csapataink elhelyezésében ért földet, másik része a Dnyeperre szállt le, a többi az ellenséges hadosztályok menetvonalain. Feladatukat nem tudták teljesíteni.

Főerőink folyami átkelése bonyolulttá vált. Szeptember 24-én hajnalban az ellenség néhány hadosztályt – köztük egy páncéloshadosztályt – összpontosított a rzsiscsevi és a bukrini hídfő ellen.

Miután gondosan elemeztük a vezérkarnál a bonyolult helyzetet, arra a következtetésre jutottunk, hogy a bukrini hídfőből kiinduló támadás aligha lehet sikeres. A meglepést már elszalasztottuk. Az ellenség ellenállása fokozódott. Az ottani erősen átszegdelt, igen dombos terep szerfelett kedvezőtlen volt a harckocsik számára. Az ilyen terep, jóllehet nagyszerűen rejti a csapatokat, de igencsak megnehezíti manővereiket. Valamennyien megértettük, nem szabad a dnyeperi átkelést egy változathoz kötni, következésképpen ki kell dolgoznunk néhány változatot.

Szeptember 25-én Zsukov is jelentette Sztálinnak a bukrini

hídfőből kiinduló támadás nehézségeit, a nagy lőszerhiányt, és ő is szükségesnek tartotta egy új hídfő létesítését. Ez megegyezett a vezérkar véleményével. A legfelsőbb főparancsnok nem cáfolta érveinket, de nem is értett velük egyet. Azt mondta:

– Még meg se próbáltak úgy támadni, ahogyan kell, s máris lemondanak róla. A meglevő hídfőből kell áttörni. Még nem tudjuk, képes-e a front újat létrehozni.

Nagyon felbosszantotta őt a légideszantcsapatok sikertelen bevetése. Ezzel kapcsolatban kiadott különleges parancsában megjegyezte: „A nagy erejű légideszant éjszakai ledobása szervezőinek járatlanságáról tanúskodik, mert – a tapasztalat szerint – ez még akkor is sok nehézségbe ütközik, ha saját területre szállnak le!" A megmaradt másfél dandárnyi ejtőernyős a front állományából a főhadiszállás tartalékába került.

Sikeresebben alakult a 38. hadsereg tevékenysége. Pontosan a meghatározott körzetben, Kijevvel szemben érte el a Dnyepert, s valamivel délebbre, a bal szárnyon alakította ki fő csoportosítását. A dnyeperi átkelés Kijevnél túlságosan bonyolult volt. Az ellenségnek itt erős hídfője volt. A frontparancsnok döntése alapján N. E. Csibiszov hadseregparancsnok Kijevtől északra haladéktalanul megkezdte erőinek átdobását, és szeptember 27–29. között két kisebb hídfőt létesített, az egyiket Szvaromje körzetében, a másikat Ljutyezsnél. A későbbiek során sikerült ezeket egy 15 km széles és 10 km mély hídfővé egyesíteni, és ez lett Kijev felszabadításának fő kiindulási körzete.

Októberben a bukrini hídfőből meg-megújuló támadási kísérletek sikertelenül végződtek. A főparancsnok rendkívül elégedetlen volt ezzel, szemrehányásokkal illette a Voronyezsi Front parancsnokát és a főhadiszállás képviselőjét, s példaképül állította eléjük a Sztyeppi Front parancsnokát, Konyevet, akinek csapatai sikeresen átkeltek a Dnyeperen Kremencsug körzetében és attól délre. Végül is Sztálin október 25-én

késő éjjel elhatározta a 3. gárda-harckocsihadsereg átcsoportosítását Kijevtől északra, és aláírta a megfelelő direktívát. Ez így hangzott:

„1. A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása megállapítja, hogy a bukrini hídfőben indított támadás azért vallott kudarcot, mert nem vették idejében figyelembe a terepviszonyokat, amelyek itt megnehezítik a csapatok, különösen a harckocsi-hadsereg támadó tevékenységét . . .

2. A főhadiszállás megparancsolja az 1. Ukrán Front* csapatainak átcsoportosítását a front jobb szárnyának megerősítése végett, hogy közelebbi feladatként szétzúzza az ellenség kijevi csoportosítását és elfoglalja Kijevet."

A kijevi hadműveletbe bevonták I. D. Csernyahovszkij tábornok 60. hadseregét, K. Sz. Moszkalenko 38. hadseregét és Ribalko 3. gárda-harckocsihadseregét. A bukrini hídfőben maradt csapatok feladata az volt, hogy lehetőleg minél nagyobb ellenséges erőket kössenek le, s kedvező feltételek esetén törjék át az ellenség arcvonalát.

Kijevtől északra 1943. november 3-án kezdődött meg a támadás. Ide csoportosították át rejtve a 3. gárda-harckocsihadsereget, és ez a német hadvezetést meglepte. November 6-án reggel az ősi Kijevből kivertük a megszállókat.

Az 1. Ukrán Front sikeresen támadott tovább. Az ellenség ellencsapásait elhárítottuk, és nagy veszteségeket okoztunk neki. Tíz nap alatt teljesen szétzúztuk a kijevi ellenséges csoportosítást. Hadseregeink kijutottak a Csernobil–Malin–Zsitomir–Fasztov–Tripolje terepszakaszra, amely a későbbi hadműveletek kiinduló terepszakaszává vált.

* Október 20-tól megváltozott a frontok elnevezése: a Voronyezsi Front 1. Ukrán, a Sztyeppi Front 2. Ukrán, a Délnyugati Front 3. Ukrán és a Déli Front 4. Ukrán Front lett.

UTAZÁS TEHERÁNBA

Új feladat – Vonattal és repülővel – Irán fővárosa – Az „Overlord" terv kiegészítései – Roosevelt segít Sztálinnak – A szövetségesek iránti kötelességeink – Churchill jugoszláviai térképe – Teheráni ellentétek – A hadjárat megtervezése 1944 első felére – Valamennyi front támadásától a váltogatott csapások rendszeréig

1943. november 24-én Antonov így szólt hozzám:

– Készüljön fel egy utazásra. Vegye magához a frontok térképeit és a rejtjelzőt. Hogy mikor és hová utazik, azt később tudja meg.

Nem szoktunk kérdezgetni. Enélkül is minden világos volt – valami fontos utazás áll előttem.

Éjjel kettőkor egy futár keresett fel a Kremlből. Ezt jelentettem Antonovnak, majd magamhoz vettem a térképeket és elindultunk.

A hóval borított néptelen moszkvai utcákra háborús sötétség borult. Csak nagyníha találkoztunk rövidkabátos, halinacsizmás járókelőkkel.

Gyorsan rohantunk át az utcákon. A menetvonalat nem közölték velem. Hátul ültem a gépkocsiban, s ki-kipillantva a ritkán lefüggönyözött oldalablakon az utcákra, megpróbáltam tájékozódni. Végül is megállapítottam, hogy a kijevi pályaudvar felé megyünk. Hamarosan mögöttünk is maradt.

A mozsajszki úton, ahol akkortájt az új épületek hatalmas szürke tömbjei mellett zömök, múlt századbeli földszintes-egyemeletes házacskák húzódtak meg, a gépkocsi nekirugasz-

kodott. Egy zsidó temető maradt mögöttünk, már végleg elhagytuk Moszkvát.

Kuncevo után néhány bonyolult fordulatot csináltunk, majd egy előttem ismeretlen kis katonai állomáson elértük a vasútvonalat. A vágányon vonat sötétlett. Kísérőm az egyik kocsihoz vezetett, s kurtán közölte:

– Ebbe szálljon be.

Az egész szakaszban egymagam voltam. A kalauz megmutatta a fülkémet. Hirtelen felötlött bennem: „Bizonyára a főhadiszállástól kell valakit az arcvonalba kísérnem."

Kint egyszer csak léptek ropogtak a hóban. K. J. Vorosilov és még két ember szállt föl a kocsiba. Kliment Jefremovics üdvözölt, majd így szólt:

– Megkeresi majd önt a vonat parancsnoka. Közölje vele, hol és mikor álljon meg a szerelvény, hogy 11 órára összegyűjthesse a frontok helyzetére vonatkozó adatokat és jelenthesse azokat Sztálin elvtársnak. A jövőben, éppúgy mint Moszkvában, naponta háromszor kell jelentést tennie . . .

A vonat elindult, ismét egyedül maradtam. Később megjelent a parancsnok és közölte, hogy Sztálingrád felé megyünk. Gyorsan megbeszéltük, hogy 9 óra 40-kor Micsurinszkban leszünk, ott várakozunk fél órát, s közben kapok egy közvetlen vonalat.

– Rendben van – válaszolta a parancsnok és eltávozott.

Eloltottam a villanyt, s csendben üldögéltem. Az ablak előtt távírópóznák rohantak el, távolabb sötét erdősávok és havas dombok úsztak tova. Időnként fel-feltűntek egy-egy település sziluettjei.

Felötlött bennem a kérdés: „Miért utazunk Sztálingrádba? Mit fogunk ott csinálni, amikor a harcok már a Dnyepernél folynak? . . . Nyilvánvaló, hogy utazásunk célja nem Sztálingrád . . ."

Szokásom szerint felmásztam a felső ágyra. A felső ágy az én régi és megbízható barátom, sokszor megkímélt már az

utazás olyan kellemetlenségeitől, amilyeneknek az alsó ágyon fekvők ki vannak téve. Mindig őszintén sajnáltam azokat, akiknek koruknál vagy valamilyen más oknál fogva meg kellett elégedniük az alsó fekhelyekkel.

Azokban az években pillanatok alatt el tudtam aludni. Borongós napra ébredtem. Rápillantottam az órámra, nyolcat mutatott. Végigjártam a kocsit. Az előtérben az őr és a kalauz virrasztott.

Fogtam a táskámat és átmentem a szalonkocsiba, ahol a közvetlen vonal volt. Kiteregettem az asztalra a térképeket. Micsurinszkban rögtön kapcsolatba léptem A. A. Grizlovval. Ő, mint mindig, készenlétben állt. Megkaptam tőle a szükséges adatokat, s a helyzetet felvázoltam a térképekre.

Tíz óra körül bejött a szalonkocsiba Kliment Jefremovics. Bizonyára felébresztettem őt telefonálásommal.

– Kiabáljon csak hangosan – tanácsolta. – Mi újság a frontoknál?

Röviden jelentettem, anélkül, hogy a térképeken mutattam volna a helyzetet. Ebben az időben a 2. és az 1. Balti Front csapatai súlyos harcokat vívtak Idrica, Gorodok, Vigyebszk körzetében, s nem tudtak számottevően előrenyomulni. Elakadt a Nyugati Front is Vityebszknél és a Mogiljovba vezető utaknál. A Belorusz Front sávjában sokkal jobb volt a helyzet. A front csapatai K. K. Rokosszovszkij parancsnoksága alatt elérték Gomelt, amelynek felszabadítása csak órák kérdése volt, s kifejlesztették a támadást Zslobin és Poleszje irányában.

Az 1. Ukrán Front sávjában bonyolulttá vált a helyzet. Csapatai Kijev elfoglalása után a Malin–Zsitomir–Fasztov–Tripolje széles terepszakaszon álltak. November 17-én felszabadult Korosztyen. Aztán itt az ellenség lokalizálta sikereinket. Átcsoportosította erőit, friss tartalékokat vont előre, ellentámadásba ment át s csapásokat mért Kijev irányában, csoportosításunk bázisára. Különösen nagy volt a német páncé-

losok nyomása Zsitomir és Fasztov körzetében. November 19-én az ellenség elfoglalta Zsitomirt, 25-én pedig sikerült körülzárnia Korosztyent, ahol a 60. hadsereg 226. lövészhadosztálya hősiesen ellenállt.

A 2. és 3. Ukrán Front sávjában súlyos támadóharcok folytak Kirovográd és Krivoj Rog irányában, valamint Zaporozsjétől nyugatra.

11 órakor Sztálin őrparancsnoka, Vlaszik altábornagy a legfelsőbb főparancsnok szalonkocsijába kérte Vorosilovot. Megelőzve Vlaszikot közöltem, hogy kész vagyok jelenteni a helyzetet. Öt perc múlva jöttek is értem.

Sztálinon és Vorosilovon kívül a szalonban tartózkodott Molotov is. A főparancsnok megkérdezett, van-e valami változás a frontok arcvonalszakaszán. Minthogy kevés újat tudtam mondani, hamarosan elbocsátottak.

Este már Sztálingrádban jelentettem a helyzetet. Utána a „kirakáshoz" készülődtem – beraktam a térképeket a táskámba és vártam a parancsnokot. De nem jött. A vonatból senki nem szállt ki, s fél óra múlva tovább mentünk.

Amikor újból Sztálinhoz kérettek, ugyanazok a személyek voltak nála. Valamennyien az ebédhez terített asztalnál ültek.

Röviden jelentettem a helyzetet, majd tolmácsoltam a főparancsnoknak a frontoktól érkezett kéréseket és javaslatokat, amelyeket Antonov útján kaptam meg. Sztálin valamennyi kérdésben döntött, jóváhagyta a javaslatokat, majd ebédhez invitált.

Az ebéd mintegy másfél óráig tartott. Közben valamilyen előttünk álló konferenciáról folyt a beszélgetés, amelyen Roosevelt és Churchill is részt fog venni. Erről a konferenciáról én semmit sem tudtam.

Ismét eltelt egy éjszaka, s új napra virradtunk. Életünkben nem történt változás: háromszor kerestem fel Sztálin kocsiját, hogy jelentsek. Átutaztunk Kizljáron, Mahacskalán. Esté-

re megérkeztünk Bakuba. Itt rajtam kívül mindenki gépkocsiba szállt, s elhajtattak valahová. Az éjszakát a vonatban töltöttem. Reggel hétkor felkerestek, s elindultunk a repülőtérre.

A kifutópályán néhány Szi–47-es gép állt. Az egyikük mellett le-föl sétált A. A. Novikov, a légierő parancsnoka és A. J. Golovanov, a távolsági repülőerők parancsnoka. Egy másik gépnél egy ismerős pilóta, V. G. Gracsev arca tűnt fel. 8 órakor megérkezett Sztálin. Novikov jelentette neki, hogy két gép készen áll az azonnali felszállásra: az egyiket Golovanov vezérezredes, a másikat Gracsev ezredes vezeti. Fél óra múlva még két gépkocsi érkezett a Külügyi Népbiztosság munkatársainak egy csoportjával.

Antonov a főparancsnokot Golovanov gépébe hívta. Sztálin el is indult a gép felé, de néhány lépés után hirtelen megállt.

– A vezérezredes ritkán vezet gépet – mondotta –, jobb, ha az ezredessel repülünk.

S megindult Gracsev gépe felé, nyomában Molotovval és Vorosilovval.

– Styemenko is velünk repül, s az úton jelentést tesz a helyzetről – mondotta Sztálin, s már ment is fel a gépbe.

Nem késlekedtem. A másik repülőgépen A. J. Visinszkij, a Külügyi Népbiztosság néhány munkatársa és az őrség helyezkedett el.

Csak a repülőtéren tudtam meg, hogy Teheránba megyünk. Három század vadászgép kísért bennünket: kilenc-kilenc gép kétoldalt, kilenc pedig előttünk és magasabban.

Jelentést tettem a frontok helyzetéről. Korosztyennél a helyzet súlyosbodott. Csapatainknak nemsokára el kell hagyniuk a várost. Éreztük, az ellenség szándéka az, hogy áttörjön Kijevhez, s kiszorítsa csapatainkat az ottani hídfőből . . .

Körülbelül három óra múlva megpillantottuk Teheránt. Már várt bennünket Apollonov vezérezredes, aki jóval előbb

megérkezett a városba, hogy megszervezze a szovjet küldöttség őrzését. Volt vele öt-hat polgári személy, akiket nem ismertem. Egy gépkocsi közvetlenül a repülőgép mellé állt. Sztálin és a kormány más tagjai beszálltak, s a kocsi nagy sebességgel megindult, nyomában az őrség első kocsijával. Én a második gépkocsival hagytam el a repülőteret.

Hamarosan a követségünkön voltunk.

A szovjet követség épületei egy jól őrzött, szép parkban álltak. Nem estek messze tőlünk az angol követség épületei, amelyeket egy angol–indiai dandár őrzött. Az amerikai követség már jóval távolabb feküdt.

Engem és a rejtjelzőt annak az épületnek a földszintjén helyeztek el, ahol Sztálin és a küldöttség többi tagja is helyet kapott. Egyablakos kis szobába vezettek bennünket, amelyben sok távíró volt. Este Sztálin a parkban sétálva munkakörülményeink felől érdeklődött. Nem tetszett neki a szobánk.

– Hová teregeti a térképeit? És miért van itt ilyen sötét? Nem kaphatnának egy jobb helyet? . . .

Látogatásának nyomban meglett az eredménye. Kaptunk egy nagy és világos verandát, hoztak három asztalt, és új helyre állították a rövidhullámú készüléket.

November 28-án napnyugta után megnyílt a három nagyhatalom konferenciája. A megbeszélések a szovjet követség egy különálló épületében folytak. Én is kaptam egy belépőt, amit igénybe is vettem. Az épületet nemzetközi őrség őrizte: minden őrhelyen egy szovjet, egy amerikai és egy angol őr állt. A váltást is három felvezető irányította. Ez általában különleges, mondhatni elég hosszan tartó ceremónia volt.

Sztálin meghívására Roosevelt csakhamar teljesen átköltözött a szovjet követségre. Ez biztonsági okokból történt: elterjedt ugyanis a hír, hogy merénylet készül az amerikai elnök ellen.

A szovjet delegáció rendkívül határozottan tárgyalt a kon-

ferencián. A megbeszéléseken, amelyekről már a vonaton hallottam, megértettem, hogy a mi szándékunk döntésre vinni a második front kérdését, amelynek megnyitása egyre húzódott. Sztálin többször is pontosíttatta velem a szovjet–német és a német–szövetséges arcvonalon harcoló ellenséges és csatlós hadosztályok számát.

Ezeket az adatokat már a konferencia első napján beterjesztettük, s a szovjet fél kezében egy sajátos ütőkártyát jelentettek, amikor a háború gyorsabb befejezéséről, a második front halaszthatatlan megnyitásáról, vagy amint a szövetségesek mondották: az „Overlord" terv teljesítéséről volt szó. Az erőviszonyokat jellemző adatok hatásosak voltak Churchillel szemben, amikor azzal próbálkozott, hogy a második front problémáját másodrendű hadműveletekkel odázza el. Az adatokra támaszkodva Sztálin rámutatott, hogy 1943-ban a német hadvezetés a szövetségesek passzivitása miatt új csapásmérő csoportosításokat tudott összpontosítani hadseregünkkel szemben. Ezzel kapcsolatban hangsúlyozta, hogy súlyosabbá vált a helyzet az adott pillanatban Korosztyennél, de általában Kijevnél is.

A konferencia egyik központi kérdése volt, mennyire és hol lehet számítanunk a második front megnyitására. A szovjet küldöttség a szó szoros értelmében rákényszerítette az angol delegációt, hogy az „Overlord" hadműveletet a szövetségesek fő hadműveletének ismerje el, hogy a jövő év májusánál nem később kell azt megindítani és mindenképpen Észak-Franciaországban kell lefolytatni. Sztálin, hogy megvédje ezt a helyes álláspontot, röviden, de alapos kritikával elemezte a szövetségeseknek azokat a lehetőségeit, hogy más irányokból támadják Németországot. Tüzetesen megvizsgálták a földközi-tengeri manővereket és az Appennini-félszigeten folyó hadműveletek kombinációját – itt a szövetséges csapatok Rómához közeledtek.

A földközi-tengeri hadműveleteket a szovjet Legfelső Fő-

parancsnokság másodrendűnek tartotta, minthogy e térségben az ellenségnek viszonylag kis erői álltak, és ez a hadszíntér távol esett Németországtól. Az olaszországi hadszínteret a szovjet küldöttség nagyon fontosnak ítélte meg, mert biztosította a szövetségesek szabad hajózását a Földközi-tengeren, de egyáltalán nem volt megfelelő ahhoz, hogy innen közvetlen csapásokat mérjenek a hitleri Németországra: az Alpok lezárták a fasiszta birodalom határaihoz vezető utat.

Nem volt megfelelő a Németországba való behatolás számára a Balkán sem, amely pedig Churchill figyelmének középpontjában állt.

A szovjet fél a következő három, katonailag jól megalapozott, a második front méreteinek és lényegének megfelelő és egymással összefüggő hadműveletet javasolt szövetségeseinek: a főerőkkel az „Overlord" tervnek megfelelően tevékenykedni Észak-Franciaországban, kisegítő csapást mérni Dél-Franciaországban, majd az ezt követő támadás során egyesülni a főerőkkel, végül egy elterelő hadműveletet indítani Olaszországban. Emellett kifejtettük a három hadművelet idő és feladatok szerinti egyeztetésének legcélszerűbb formáit is.

Külön vitatták meg a szövetségesek dél-franciaországi partraszállását. A nehézségek előreláthatóan nem voltak kicsinyek, de ez a hadművelet számottevően megkönnyítette volna a főerők tevékenységét. A Dél-Franciaországgal kapcsolatos szovjet álláspontot összegezve Sztálin kijelentette:

– Én hajlanék az ilyen végletre.

Mint ismeretes, Roosevelt támogatta Sztálint, és a konferencia elfogadta az „Overlord" hadművelet határidejére és a dél-franciaországi kisegítő tevékenységre vonatkozó szovjet javaslatot. Ez erősítette a három nagyhatalom Hitler-ellenes koalícióját, és a közös harc eszméjének győzelmét tükrözte.

A konferencia idején a magam dolgát végeztem: rendszerint naponta háromszor összegyűjtöttem a távírón és távbeszélőn

B. M. Saposnyikov

M. I. Potapov

I. V. Tyulenyev

P. I. Bogyin

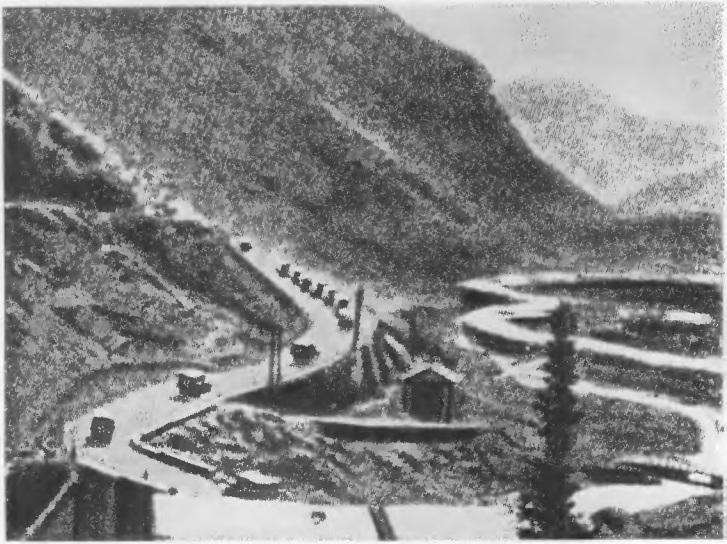

A Cruz Hadiúton

A vezérkar tisztjeinek egy csoportja, amely A. M. Vaszilevszkijjel dolgozott az arcvonalon. Ülnek (balról jobbra): A. Sz. Beljackij, A. N. Orehov, M. M. Potapov, A. N. Sztrogij, Sz. A. Ljalin; állnak: I. M. Güszev, A. M. Hromov, I. F. Kolobov, A. Sz. Orlov, B. D. Szmirnov

N. F. Vatutyin

Kijev felé, 1943

Kozák gyalogoshadosztálynál, 1943. december. A lövészárok mögött középen K. J. Vorosilov, tőle jobbra P. N. Metalnyikov

K. J. Vorosilov, I. J. Petrov és L. A. Vlagyimirszkij a Kercs-félszigeten (1944 január). Petrovtól balra Glavackij, a Fő tengeri deszant parancsnoka. Bal oldalt a legszélen Alekszejenko, a kisegítő deszant parancsnoka

A. I. Antonov (ül) és Sz. M. Styemenko

A 65. hadsereg harcállásponton. Balról az asztalnál G. K. Zsukov, jobbról P. I. Batov és K. K. Rokosszovszkij

A „Bagration" hadművelet idején. Balról jobbra az asztalnál: V. J. Makarov, A. M. Vaszilevszkij, I. D. Csernyahovszkij

G. F. Zaharov a tábornokok és tisztek egy csoportjával

I. H. Bagramjan a legharcot figyeli

A Puskin síremlékhez vezető út

A. M. Vaszilevszkij és Sz. P. Ivanov Távol-Keleten (1945)

M. A. Purkajev

K. A. Mereckov és az I. Távol-keleti Front parancsnokai

Katonáink Port Arthurban

érkezett jelentéseket a frontok helyzetéről, és jelentettem azokat Sztálinnak. Erre reggel és a kormányfők ülése után került sor. (Rendszerint esténként tárgyaltak.)

Majd mindennap kaptam Antonovtól „Utasítási terveket", amelyeket alá kellett íratnom a főparancsnokkal. Miután Sztálin aláírta őket, jelentenem kellett Moszkvába, az eredeti példányokat pedig egy vas iratládába helyezve átadtam a rejtjelzőnek.

Egy vagy két alkalommal maga Sztálin beszélt Antonovval. Előfordult, hogy személyesen lépett összeköttetésbe Vatutyinnal és Rokosszovszkijjal, s tisztázta velük a Kijevnél indított német ellentámadás felszámolásának lehetőségeit. Különösen Rokosszovszkij véleménye érdekelte, akinek a frontja együttműködött Vatutyin frontjával a moziri irányban.

Engem, mint hadműveleti csoportfőnököt természetesen elsősorban a szovjet hadsereg és a szövetséges csapatok jövőbeni hadműveleti együttműködése érdekelt. Ezt a problémát Sztálin november 30-án vetette fel a Churchillel való beszélgetés során, ugyanazon a napon, amikor a kormányfők harmadik ülésén megfogalmazták a Szovjetunió kötelezettségeit. A szovjet küldöttség vezetője ezzel kapcsolatban kifejtette, hogy a szövetséges csapatok eléggé veszélyes helyzetbe kerülhetnek, nem annyira az „Overlord" hadművelet kezdetén, hanem annak folyamán, ha a németek csapatokat próbálnak átdobni a keleti arcvonalról nyugatra. Egy kissé előreugorva el kell mondanom, hogy a Szovjetunió, becsületesen teljesítve vállalt kötelezettségeit, 1944-ben olyan döntő tevékenységet folytatott, hogy az ellenség nemcsak hogy nem csoportosíthatott át erőket keletről nyugatra, hanem arra kényszerítette Hitlert, hogy hadosztályokat vonjon el nyugatról és a szovjet–német arcvonalra irányítsa őket.

Nem dőlt el egyszerűen az a kérdés, ki legyen a nyugaton harcoló szövetséges csapatok főparancsnoka. Az ebbe a beosztásba kerülő személyre hárul az „Overlord" hadművelet

előkészítésének és levezetésének minden felelőssége. Az oly fontos ügyért érzett személyes felelősség hiánya törésekhez, talán még a tervezettek teljes meghiúsulásához is vezetett volna. Ezt a konferencia valamennyi résztvevője megértette, s végül megállapodtak abban, hogy Eisenhower amerikai tábornokot nevezik ki főparancsnokká.

A teheráni konferencia munkájának eredményeképp sikeresen megoldódtak a második front problémájának más igen fontos vonatkozásai is, például a partra szálló szövetséges erők nagysága. Churchill a partra szálló csapatok létszámát egy millióban, vagy e körüli számban határozta meg.

Teheránban a szovjet fél elvileg egyetértett a szövetségesekkel abban, hogy a hitleri Németország veresége után hadat üzen az imperialista Japánnak.

Emlékszem, mennyi gondot okozott nekem Jugoszláviának az a térképe, amelyet Churchill adott át Sztálinnak. Heves vita lángolt fel amiatt, hogy az angol miniszterelnöknek erre az országra vonatkozó adatai nem egyeztek meg azokkal, amelyeket a szovjet küldöttség vezetője terjesztett elő a konferencián.

November 30-án délben azzal a lakonikus paranccsal kaptam meg a térképet, hogy: „Ellenőrizni." Jugoszláviával kapcsolatban semmiféle anyag sem volt kéznél. Nyomban kapcsolatba léptem A. A. Grizlovval, aki lediktálta nekem a jugoszláv helyzetre vonatkozó legfrissebb jelentéseket. Kiderült, hogy Churchill térképe nem volt olyan pontos, mint a mienk. De Sztálin, tudomásom szerint, a Churchillel folytatott későbbi beszélgetései során már nem tért vissza e témára.

Emlékszem arra az ünnepségre is, amikor átadták azt a díszkardot, amelyet az angol király küldött ajándékba Sztálingrádnak. November 29-én az angol király nevében Churchill nyújtotta át a kardot Sztálinnak. Ezen az ünnepélyes aktuson ott volt Roosevelt is. Megjelentek a három ország delegáció-

jának meghívott tagjai, követségünk tisztviselői, valamint szovjet tisztek és katonák is. Churchill rövid beszédet mondott. Sztálin átvette és megcsókolta a kardot.

A konferencia idején töltötte be Churchill 69. életévét. Ennek tiszteletére nagy ebédet adtak az angol missziónál. Az ünnepelt, szájában az elmaradhatatlan hatalmas szivarral Sztálintól balra, közte és Roosevelt között ült az asztalnál. Előtte hatalmas torta, korát számláló égő gyertyákkal. Sok pohárköszöntő hangzott el Churchill tiszteletére, közöttük Sztálinné is.

A konferencia munkanapjain a kormányfők és a küldöttségek tagjai felváltva hol Rooseveltnél, hol Sztálinnál, hol pedig Churchillnél ebédeltek. Erre mindig eléggé későn (moszkvai idő szerint 20 órakor) került sor, amikor mi már a vacsorán is túl voltunk. Roosevelt ebéd után gyakran mindjárt visszavonult lakosztályába, de Sztálin és Churchill még hosszas „nem hivatalos" beszélgetéseket folytatott. Roosevelt délben, a konferencia ülései előtt szeretett találkozni Sztálinnal, s ezek a találkozások nem kis mértékben elősegítették a hivatalos tárgyalások sikerét.

Az egyik napon Sztálin látogatást tett az iráni sahnál. A fogadásra a palotában került sor. Aztán a sah látogatta meg Sztálint. Az elsők között láttam meg egy fiatal, karcsú, meglehetősen jóképű egyenruhás férfit: ilyen volt akkor a sah. A sah megajándékozta Sztálint egy művészi mintájú nagy szőnyeggel, s elmondta, hogy azt ezüstszálakból készült alapra szőtték.

Érthetően nagyon szerettem volna megnézni Teheránt. Egyszer aztán adódott is alkalom rá. A követség tisztviselői közölték, hogy nem szabad katonai egyenruhában megjelenni a teheráni utcákon. Valaki hozott egy esőkabátot és kalapot. A kabát hosszú volt. A kalap se illett a fejemre, de csináltam vele valamit, s miután sikerült egy detektív formáját magamra öltenem, nekiindultam gépkocsin, hogy megnézzem az esti

Teheránt. Szokatlanok voltak a kivilágított utcák, az ezerszínű fényreklámok. Megleptek a kontrasztok: a nagyszerű, parkokkal és virágoskertekkel övezett paloták, és a szörnyű nyomor a város peremén, ahol lefátyolozott asszonyok merték a vizet piszkos csatornákból.

Mintegy másfél órán át jártam a várost. Természetesen csak futólag láttam Teheránt.

A konferencia befejeztével az ideérkezésünkhöz hasonlóan tértünk vissza Moszkvába: Gracsev repülőgépén Bakuig, onnan vonaton Moszkvába. Én továbbra is gyűjtöttem és jelentettem a helyzetre vonatkozó adatokat. A beszélgetések természetesen a konferenciáról folytak.

Néhány nap múlva a békés Irán meleg őszéből megérkeztünk hideg, háborús, de szeretett Moszkvánkba.

A teheráni konferencia után a vezérkar nem kapott semmiféle különleges utasítást. De a főhadiszállástól kapott valamennyi feladat nyilvánvalóan számításba vette, hogy a második front későbbi megnyitásával összefüggő szövetségesi kötelezettségeink maradéktalanul teljesüljenek. E feladatok középpontjában természetesen a hitleri hadigépezet szétzúzása állt, s szerényebb helyet foglalt el a Japán elleni háború előkészítése.

Természetesen, láttuk a Hitler-ellenes koalíció ellentmondásos jellegét, s azt, hogy különféle meglepetéseket rejt magában. A legtöbb kétség a második front megnyitásának a teheráni konferencián meghatározott időpontjával kapcsolatban merült fel. Hiszen vele kapcsolatban még Teheránban a legkülönfélébb kikötések merültek fel a szövetségesek részéről. Ezért a főhadiszállás és a vezérkar is arra az álláspontra helyezkedett, hogy bízzunk szövetségeseinkben, magunk pedig ne kövessünk el hibát.

A vezérkar akkori gyakorlati munkáját meghatározó rengeteg probléma között volt egy olyan is, hogy módosítani kell-e a téli hadjárat 1943 szeptemberében kidolgozott tervét?

Ha a szovjet csapatokra váró hadműveletek politikai célját tekintjük, az mindenekelőtt az volt, hogy országunkat teljesen felszabadítsuk a német fasiszták megszállása alól. A szovjet föld korábban megszállt $^1/_3$-ával szemben most már csak $^1/_5$-e volt a kezükön. A következő évben a szovjet hadseregnek teljesítenie kellett internacionalista küldetését: segítséget kellett nyújtania más országok népeinek. Ennek érdekében még hatalmasabb hadműveleteket kellett folytatnia, mint 1943-ban. A régi kipróbált szabály – állandóan ütni az ellenséget, s nem engedni lélegzethez jutni – csorbítatlanul érvényben maradt.

De a rendkívül hosszú támadás már kihatott csapataink állapotára: kifáradtak, ember- és eszközfeltöltésre volt szükségük. Az 1943. évi őszi és téli harcok során az ellenség erős tartalékokat vetett be, átmenetileg sikerült számunkra veszélyes helyzetet teremtenie Ukrajnában, lassította támadásunkat Belorussziában, csapásokat mért a Baltikumhoz vezető útvonalakon. A német hadvezetés arra törekedett, hogy bármilyen áron megszilárdítsa az arcvonalakat. Ily módon a helyzet lényegesen megváltozott, s a régi döntések már nem feleltek meg.

A főhadiszállás és a vezérkar jól tudta, hogy semmilyen körülmények között sem adhatja ki kezéből a hadászati kezdeményezést, s nem engedheti meg az ellenségnek, hogy állásharcokra térjen át. Csapatainkat újból és mélyrehatóan át kellett csoportosítanunk, elsősorban Ukrajnában.

Az 1943-as őszi terv egyidejű szovjet támadással számolt a Baltikumtól a Fekete-tengerig. Ez most gyakorlatilag lehetetlen volt. A hadihelyzet miatt le kellett mondani az egyidejű támadásról, s helyébe az új helyzetnek megfelelő egymást követő hatalmas hadműveleteket, vagy ahogyan akkor mondták és írták, hadászati csapásokat kellett állítani.

Amikor a vezérkar meghatározta e csapások objektumát, a bennük részt vevő erők és eszközök mennyiségét, végrehaj-

tásuk idejét, és más hasonló hadműveletekkel való összehangolásukat, elsősorban a megsemmisítendő német csapatcsoportosításokat vette figyelembe. 1944 elején az ellenségnek Leningrád körzetében, a Jobbparti Ukrajnában, a Krímben és Belorussziában voltak nagy csoportosításai. Minden egyes csoportosítás szétzúzása rést ütött volna az ellenség védelmében, amelyet az főleg az erőkkel és eszközökkel való manőverezéssel tudott lezárni, mivel nem voltak hadászati tartalékai. A német hadvezetésnek rendszerint nem voltak tartalék seregtestei, hanem különböző összetételű – elsősorban páncélos – hadosztályokkal és hadtestekkel tevékenykedett.

A szovjet hadászati vezetésnek, ha át akarta törni az ellenséges arcvonalat és nagy szélességben fel akarta azt számolni, a német csoportosításoknál hatalmasabb csapatcsoportosításokat kellett létrehoznia. Ezeknek határozottan csapásmérő jellegűeknek kellett lenniük, azaz fokozni kellett bennük a harckocsik, a tüzérség és a repülőerők szerepét. Igen erős tartalék seregtestekkel és magasabbegységekkel is rendelkeznünk kellett, hogy a kiválasztott irányokban gyorsan és meglepetésszerűen döntő erőfölényre tegyünk szert. Az ellenséges tartalékok szétforgácsolása érdekében a legcélszerűbbnek az mutatkozott, ha időben váltogatjuk és egymástól távoli körzetekben folytatjuk le hadműveleteinket.

Mindez tükröződött az 1944. év első felének hadjárataira kidolgozott tervekben. Figyelembe vettük a teheráni konferencián vállalt kötelezettséget is: „májusig nagy támadó hadműveletekre kerül sor a németek ellen néhány körzetben".

A tervezett hadműveletek kezdetét elsősorban csapataink készenléte határozta meg. Az egyik vagy másik harctevékenységi körzetben voltak más elképzelések is, így a leningrádi blokád felszámolása, Németország politikai pozícióinak megdöntése Finnországban és Romániában. Ezeket is számításba vettük terveinkben.

A főcsapást a korábbinak megfelelően, a Jobbparti Ukraj-

nában terveztük. Itt szét kellett zúznunk Manstein hadseregét, ki kellett jutnunk az 1. és 2. Ukrán Frontokkal a Kárpátokhoz, és ketté kellett vágnunk az ellenség arcvonalát. A 3. Ukrán Frontnak ugyanakkor fel kellett számolnia az ellenség Nyikopol–Krivoj Rog-i csoportosítását. E front csapataival Nyikopolnál együtt kellett működnie a 4. Ukrán Frontnak, amely ezután bekapcsolódott a Krímben harcoló 17. német hadsereg szétzúzásába.

A hadjárat terve szerint először (január 12-én) a 2. Balti Front ment át támadásba. Ezután (január 14-én) csatlakozott hozzá a Leningrádi és Volhovi Front. E három front közös hadműveletét akkor „első csapásnak" neveztük. Tíz nap múlva (január 24-én) kezdődött a támadás a főirányban – a Jobbparti Ukrajnában. Itt harcoló csapataink mérték a „második csapást". Március–áprilisban terveztük a „harmadik csapást": Ogyessza felszabadítását a 3. Ukrán Front erőivel, azután pedig a Krímben levő ellenség felszámolását a 4. Ukrán Front csapataival. Mindezek után a Karéliai-földszoroson és Dél-Karéliában terveztünk támadást.

Az időben és hely szerint váltogatott „csapások" jól beváltak. Arra kényszerítettük ezzel az ellenséget, hogy hol az egyik, hol a másik irányba, néha a távoli szárnyakra dobjon át erőket, s ezek ily módon részenként pusztultak el.

A „BAGRATYION"

Az 1943. évi téli támadás eredményei és kilátások a jövőre – A Nyugati Front feloszlatása – I. D. Csernyahovszkij és I. J. Petrov – Hadműveleti álcázás – G. K. Zsukov koordinálja az 1. és 2. Belorusz Front tevékenységét – A. M. Vaszilevszkij a 3. Belorusz és az 1. Balti Frontnál – A tüzérség és a harckocsik a belorussziai hadműveletben – Légicsapások – A csapatvezetés sajátosságai – Minden jó, ha a vége jó

Csapataink, rácáfolva a télnek és a tavaszi úttalanságnak a harctevékenységekre vonatkozó hatásáról vallott nézetekre, a határozott támadás eredményeképpen 1944 áprilisának közepén kijutottak a Csud-tó és a Velika folyó terepszakaszára, a Vityebszkbe, Orsába, Mogiljovba és Zslobinba vezető utakra, s Kovelhez közeledtek. Az Ukrán Frontok főerői az ősi Volhinia földjére léptek, behatoltak a Kárpátok előhegyeibe, elfoglalták Tarnopolt és Csernovcit, és Iaşi meg Kisinyov irányába fordultak. Megnyílt az út Lublin, Lvov és Bukarest felé, s ezzel lehetővé vált, hogy a szovjet hadsereg az ellenséges főcsoportosítások szárnyaira és hátába is hasson.

Mindezt nagyon kedvezően ítéltük meg a vezérkarnál. De nem kételkedtünk abban, hogy a nagy veszteségeket elszenvedett és erői újjászervezésére kényszerült ellenség nem gyengíti, hanem fokozza ellenállását. Erősíteni kellett csapásainkat, nehogy a hitlerista tábornokok át tudják csoportosítani az erőket, és szilárd védelmet tudjanak szervezni.

1944 nyarára általában számunkra kedvező hadműveleti-hadászati helyzet alakult ki, de ez a helyzet továbbra is rendkívül bonyolult maradt. Ukrajnában és Moldáviában addig kellett folytatni a támadást, míg a lvovi, a iași és a kisinyovi arcvonalszakaszon hatalmas és közel egyenlő erejű csapatcsoportosítások nem ütköznek össze. Mind a hat harckocsi-hadseregünket be kellett itt vetnünk a német páncélosok fő tömegei ellen. A csapatok kifáradtak, ellátásukat komoly mértékben meg kellett javítani. A meglepetésszerű tevékenység kizárt volt. Ha ezekben az irányokban nyomban támadással próbálkozunk, kedvezőtlen körülmények között elhúzódó és bizonytalan kimenetelű véres harcok vártak volna ránk.

Nem kecsegtetett különösebb távlatokkal az sem, hogy csapataink elérték a Baltikum határait. Itt sem lehetett meglepésszerű tevékenységre számítani. Az ellenség várta hatalmas erőink támadását, és megtette a szükséges intézkedéseket elhárítására. A belső hadműveleti vonalakon manőverezési előnyben volt, fejlett vasúthálózattal és utakkal rendelkezett, ugyanakkor harckocsijainknak sok akadályt kellett leküzdeniük. A terep szemlátomást nem kedvezett nekünk. Komoly nehézségek mutatkoztak csapataink összpontosítása és ellátása terén is. A főhadiszállás jól tudta, hogy a kialakult bonyolult helyzetben a Baltikum nem lehet erőkifejtésünk fő iránya.

Észak sem ígért többet. Ott az ellenség szétzúzása csak arra vezethetett, hogy Finnország kilép a háborúból. De ezzel még nem jött volna létre a Németország számára közvetlenül veszélyes helyzet.

Kissé más helyzet alakult ki nyugati irányban, Poleszjétől északra és délre. A harctevékenységek során létrejött úgynevezett „Belorusz erkély" lezárta csapataink útját Varsó irányában. Ez hídfőül szolgálhatott az ellenségnek szárnycsapások mérésére, ha a szovjet csapatok Kelet-Poroszország határai felé támadnak, és ugyanilyen mértékben veszélyeztette délnyugati irányban szárnyunkat és hátunkat, s ebből az „erkély-

ből" kiinduló ellentevékenységgel megakadályozhatták a támadást Lvov és Magyarország irányában. Ezen kívül Belorussziából légitámadásokat lehetett intézni Moszkva ellen. Végül a „Belorusz erkélyt" megszállva tartó ellenséges csapatok jól manőverezhettek a fejlett vasútvonalakon és utakon, és a szovjet hadsereg rendkívül nagy erőit kötötték le. Mindezeket természetesen figyelembe kellett venni legfontosabb feladatunk, a Belorussziában levő hatalmas ellenséges csoportosítás szétzúzása érdekében indított támadáskor.

E feladat megoldását már megpróbáltuk, de sikertelenül. A Nyugati Front többszöri támadási kísérlete Vityebszk és Orsa körzetében csekély eredményt hozott, s azért is nagyon drága árat kellett fizetnie. A „Belorusz erkély" szilárdan tartotta magát.

Poleszjétől délre jobban mentek a dolgok: csapataink jelentősen előrenyomultak és kijutottak Lublin és Lvov irányában, de erőik kimerültek. A csapás erejét itt csak az ország mélyéből előrevont erős tartalékokkal és helyi átcsoportosításokkal lehetett fokozni.

Következésképp, az első pillanatra nem volt valami biztató a kép Belorussziában és Nyugat-Ukrajnában. De a helyzet figyelmesebb tanulmányozása során néhány biztató következtetés adódott. A vezérkar úgy ítélte, hogy Poleszjétől északra bekövetkezett balsikereink fő oka nem annyira az ellenséges állások szilárdságában, mint inkább abban rejlett, hogy néhány parancsnok és törzs durván megsértette a támadás megszervezésének, biztosításának és vezetésének szabályait. Ezt a jövőben el lehetett és el is kellett kerülni. Ami pedig a lvovi irányt illeti, ismétlem, ott csak akkor lehetett volna a feladatot teljesíteni, ha elsősorban megerősítjük és feltöltjük az 1. Ukrán Front csapatait.

Végül is, hol mérjük a döntő csapást? A bonyolult hadászati helyzet újabb és újabb elemzése meggyőzött bennünket arról, hogy az 1944. évi nyári hadjárat sikerét éppen Belo-

russziában és Nyugat-Ukrajnában kell keresni. Az e térségben aratott nagy győzelem nyomán a szovjet csapatok a legrövidebb úton kijuthattak volna a harmadik birodalom létfontosságú körzeteibe. Emellett rendkívül előnyös körülmények alakultak volna ki ahhoz, hogy hatalmas csapásokat mérjünk az ellenséges csapatokra valamennyi irányban, elsősorban pedig délen, ahol már létrejött csapatainknak egy erős csoportosítása.

Különösen a tevékenységek sorrendje és határideje vált fontossá. Nem volt szabad időt adni az ellenségnek, hogy felkészítse tartalékait, feltöltse hadosztályait és a legfontosabb irányokban megszilárdítsa védelmét. A nyári támadást tehát hosszabb szünet nélkül kellett megindítani, ugyanakkor figyelembe kellett venni, hogy nagy csapat-átcsoportosításokra lesz szükség.

A vezérkarnak ezek az előzetes elképzelései azután a nyári hadjárat elgondolásában és tervében, továbbá egy sereg szervezési intézkedésben öltöttek testet.

A szervezési intézkedések közül a legjelentősebb a Nyugati Front megerősítése volt. Előzetesen a fronthoz érkezett az Állami Honvédelmi Bizottság egy tekintélyes küldöttsége, amely alaposan elemezte a front korábbi balsikereit. A szubjektív okokon kívül a sikertelenségeknek objektív okai is voltak. 1944 telén a Nyugati Front állományába öt összfegyvernemi hadsereg tartozott, általános sűrűsége 33 lövészhadosztály, három tüzér-, két ágyús-, két légvédelmi tüzér- és egy aknavető hadosztály volt. Rendelkezett még egy légi hadsereggel, s alárendeltségébe egy harckocsihadtest, kilenc önálló harckocsi- és nyolc tüzérdandár, két megerősített körlet és más különleges magasabbegységek és egységek tartoztak. Feladatát négy – a vityebszki, a bogusevszki, az orsai és a mogiljovi – hadműveleti irányban kellett megoldania, amelynek eredményeképp ereje szétforgácsolódott, csapatainak manővereit pedig a rendkívül kevés frontútvonal korlátozta. Ráadásul az ellen-

ségnek, mint ismeretes, jó összekötő útjai voltak Vityebszkkel, Orsával, Mogiljovval, s ezek birtokában gyors erősítéseket dobhatott át a veszélyeztetett irányokba és ellensúlyozhatta csapásainkat.

A vezérkar a Nyugati Front kettéosztását javasolta a főhadiszállásnak, hogy közelebb lehessen vinni a vezetést a csapatokhoz, s ezzel hatásosabbá lehessen azt tenni. Ugyanakkor azt is javasolta, hogy a két új frontot erősítsék meg tartalékokkal.

A főparancsnok ezzel kapcsolatban kikérte több frontparancsnok véleményét, s néhánnyal személyesen beszélt rövidhullámú adó-vevőn. Közéjük tartozott a Belorusz (később I. Belorusz) Front parancsnoka K. K. Rokosszovszkij hadseregtábornok is, akinek csapatai a bobrujszki irányban harcoltak. Rokosszovszkij kérte, hogy adják át neki az 1. Ukrán Front állományából azokat a hadseregeket, amelyek Poleszjében és Kovelnél álltak. Véleménye az volt, hogy így kell megszilárdítani a Bobrujszk és Lublin felé irányuló támadás során az együttműködést és a manőverezést. Kedvezően oldódott meg a Nyugati Front felosztásának problémája is. E front alapján alakult meg a 3. és 2. Belorusz Front. Az utóbbi állományába került az 1. Belorusz Fronttól az 50. hadsereg is. Az új frontok parancsnoka I. D. Csernyahovszkij vezérezredes, illetve I. J. Petrov vezérezredes lett. Az egykori Nyugati Front hadosztályainak, tüzérségének, harckocsijainak, repülőerőinek és egyéb felszerelésének a két front közötti elosztásában részt vett a főhadiszállás képviselője.

Ebben a minőségben utaztam el Moszkvából egykori akadémiai hallgató társammal, Ivan Danyilovics Csernyahovszkijjal együtt. Április 14-én este érkeztünk meg Krasznojéba, ahol addig a Nyugati Front harcálláspontja volt. Ott már várt bennünket Ivan Jefimovics Petrov. Petrovot, mint megfontolt, óvatos, nagyon humánus, széles látókörű és gazdag katonai tapasztalatokkal rendelkező vezetőt ismerték a hadseregben.

Neve szorosan összeforrt Ogyessza és Szevasztopol hősies védelmével.

Petrovval ellentétben Csernyahovszkij akkor még nem volt annyira ismert. De kitűnően bevált, mint hadseregparancsnok, hadműveleti felkészültsége alapos volt, s kiválóan ismerte a tüzérséget és a harckocsicsapatokat. Fiatal volt – 38 éves –, energikus, igényes és teljes lelkesedéssel szolgálta a komoly, nehéz ügyet.

Nyomban hozzáfogtunk a munkához, s néhány nap múlva megoldottuk valamennyi szervezési kérdést. A Nyugati Front egész vezetését átvette Csernyahovszkij, és harcálláspontját meghagyta Krasznojéban. Petrovnak azonban újonnan kellett megszerveznie a front apparátusát, amelyet Masztiszlav körzetébe telepített.

Még egyszer gondosan elemeztük a helyzetet és értékeltük a frontok lehetőségeit. Jól tudtuk, hogy a vityebszki, orsai és mogiljovi ellenséges csoportosítást egyidőben kell szétzúzni. Az 1. Belorusz Fronttal is szorosan együtt kell működni, amelynek az volt a feladata, hogy felszámolja az ellenséget Bobrujszk körzetében. E négy ellenséges csoportosítás egy egységes egészet alkotott, a „Közép" hadseregcsoport főerőinek állományába tartoztak és a németek belorussziai védelmének gerincét alkották.

Az ellenséges csapatok erői itt lényegében a harcászati övben összpontosultak, ami abban az időszakban általánosan jellemezte a németek védelmét. Ez gyakorlatilag annyit jelentett, hogy az ellenséges állások áttörésekor nagy tömegű tüzérséget kellett alkalmazni, hogy éppen a harcászati övben lehessen az ellenséget megbízhatóan lefogni és szétverni. De hatni kellett a mélységben levő tartalékokra is, bármennyire gyengék voltak. Ezért megterveztük egy erős harckocsicsoportosítás mély csapásának változatát is Boriszov–Minszk irányában, hogy megakadályozzuk az ellenséges tartalékok ütközetbe vetését. E csapásnak, megítélésünk szerint, döntő sze-

repet kellett játszania a hadművelet gyors ütemének kifejlesztésében minden irányban, így a bobrujszkiban is.

De a három Belorusz Front egyike sem rendelkezett harckocsi-hadsereggel. Tehát a főhadiszállástól kellett kérni. Megállapodtunk, hogy Csernyahovszkij fordul ezzel a kéréssel a főhadiszálláshoz, a vezérkar pedig támogatja őt.

Miután eldőlt, hol összpontosítjuk az 1944. évi nyári hadjárat fő erőkifejtését, rögtön napirendre került a tevékenységek időpontja. Az előzetes számítások szerint a belorussziai támadás kezdetéig némi hadműveleti szünetre volt szükség a csapatok átcsoportosítása és a szükséges anyagi eszközökkel – különösen lőszerrel és üzemanyaggal – való feltöltése érdekében. Tudtuk, hogy mindez elkerülhetetlenül nagy megterhelést jelent a vasúti szállítás számára. A szállítási nehézségek is hozzájárultak ahhoz, hogy időlegesen védelembe kellett vonulnunk.

A vezérkar a védelmet nem tekintette öncélúnak, hanem kényszerű intézkedésnek, amely lehetővé tette a döntő támadásra való felkészülést. Feltételeztük azt is, hogy ha az egész szovjet–német arcvonalon bekövetkező védelembe való átmenetet egybekapcsoljuk a hadműveleti álcázással, az félrevezeti az ellenséget a szovjet hadvezetés valódi szándéka felől.

Április közepén, amikor ez a javaslat először hangzott el a főhadiszálláson, Sztálin nem értett egyet vele. Ő a támadó tevékenység folytatása mellett volt.

– Gondolkodjunk még – mondotta a főparancsnok, bár jól tudta, hogy sok frontparancsnok ellenezte az általában kevés sikerrel biztató részhadműveleteket.

Sztálin csak a következő napon járult hozzá, hogy védelembe menjünk át északnyugati és nyugati irányban. Az erre vonatkozó direktíva április 17-én és 19-én látott napvilágot. A többi fronttal kapcsolatban pedig a főparancsnok megparancsolta, hogy ne siessenek és – az ő szavaival –: „fokoza-

tosan vigyék át őket védelembe", a támadás elakadásának arányában. Valójában csak május 1–7 között kapták meg a védelemre vonatkozó utasítást. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a parancsokat minden esetben áthatotta a támadásra való felkészülés gondolata. A főhadiszállás megkövetelte:

„1. Meg kell szervezni az ellenség állandó és alapos megfigyelését, hogy fel lehessen fedni védelmi és tűzrendszerét egészen az önálló tűzfészkekig, aknavetőkig és tüzérütegekig. Az ellenség helyzetében bekövetkező minden változást nyomban számításba kell venni, és rá kell vezetni a felderítési és célvázlatokra.

2. A védelmi rendszer és tűzeszközei csoportosításának, valamint a lőszerfelhalmozás álcázása érdekében be kell szüntetni a lövegeknek, aknavetőknek és lövészfegyvereknek a tűztevékenységét, tűzvezetésre külön tűzeszközöket kell kijelölni. Minden olyan tüzelőállást, amelyet az ellenség belőtt, váltani kell.

Tüzet csak ideiglenes vagy tartalék tüzelőállásokból lehet vezetni.

A tüzelő fegyveregységek, különösen a nagy űrméretűek (120 mm-es aknavetők, 122 mm-es és 152 mm-es tarackok) számára szigorúan meg kell határozni a napi lőszerkeretet."

A vezérkar az 1944. évi nyári hadjárat hadműveleti elgondolását, majd a harctevékenységek tervét a frontparancsnokok javaslatai alapján dolgozta ki – ők részleteiben ismerték a helyzetet.

Az 1. Belorusz Front haditanácsa a maga feladatát azoknak a német fasiszta csapatoknak a megsemmisítésében látta, amelyek a Minszk–Baranovicsi–Szlonyim–Breszt–Kovel–Lunyinyec–Bobrujszk általános körzetben helyezkedtek el. A hadműveleti cél elérése esetén úgy terveztük, hogy csapataink kijutnak a Minszk–Szlonyim–Breszt–Nyugati-Bug terepszakaszra, s ezzel mintegy 300 km mélységben átvágtuk volna az

ellenség fő vasút- és útvonalait, ami pedig megszakította volna a hadműveleti csoportosításai közötti együttműködést a nyugati irányban.

Küszöbön állt a bonyolult hadművelet. Rokosszovszkij véleménye szerint nem lehetett azt a front egész erejével egyszerre megvalósítani, mivel Minszktől keletre az ellenség védelme igen szilárd volt, és arcból való áttörése meggondolatlanság lett volna. A javaslat az volt, hogy a hadműveletet két szakaszra kell osztani. Az első szakaszban (12 napos időtartammal) a front bal szárnyának négy hadseregével délről kell az ellenséges védelem szilárdságát megtörni. Ennek érdekében tervbe vették a szemben álló ellenség szétzúzását és állások elfoglalását a Nyugati Bug keleti partján a Breszt–Vlagyimir–Volinszkij közötti szakaszon, ily módon átkarolva a „Közép" hadseregcsoport jobb szárnyát. A második szakaszban pedig már a front valamennyi csapatának egyszerre kell tevékenykednie a bobrujszki és a minszki ellenséges csoportosítás szétzúzása érdekében. A Nyugati-Bug mentén elfoglalt állásokra támaszkodva és fedezve a bal szárnyat az északi és északnyugati irányból várható ellencsapásoktól, a front balszárny-hadseregeinek főerőikkel Breszt körzetéből Kobrin–Szlonyim–Sztolbci irányában be kell törniük az ellenség hátába. Ezzel egyidőben egy másik csapást is kell mérni a front jobb szárnyával Rogacsev–Zslobin körzetéből Bobrujszk–Minszk általános irányában. E feladatok végrehajtására az átcsoportosítások figyelembevételével legalább 30 napra van szükség. Az átkaroló manőver csak akkor lesz sikeres, ha a front átkaroló bal szárnyát megerősítik egy-két harckocsi-hadsereggel.

Ez az elgondolás nagyon érdekes volt, és példaként szolgált a meglehetősen széles arcvonalon indított támadás eredeti megoldásához. A frontparancsnok előtt egy meglehetősen bonyolult probléma állt: a Poleszje által elszigetelt irányokban harcoló csapatok vezetése. A vezérkarnál már arra is gondoltunk, hogy emiatt ne osszuk-e kétfelé az I. Belorusz Frontot.

Rokosszovszkij azonban be tudta bizonyítani, hogy célszerűbb az adott körzetben egységes terv alapján egységes frontparancsnoksággal tevékenykedni. Nem kételkedett abban, hogy adott esetben a Poleszje olyan tényező, amely nem megosztja, hanem inkább egyesíti a csapatok működését.

Sajnos a főhadiszállásnak az akkori bonyolult helyzetben nem volt lehetősége arra, hogy kiválogassa és Kovel körzetében összpontosítsa a szükséges erőket és eszközöket, különösen a harckocsi-hadseregeket. Ezért Rokosszovszkij rendkívül érdekes elgondolása nem valósulhatott meg. De a csapások irányáról és a csapatok folyamatos tevékenységéről alkotott elgondolását olyan körülmények között, amikor hatalmas erdőségek és mocsarak osztották meg az 1. Belorusz Frontot, a vezérkar hadműveleti csoportfőnöksége érvényesítette a következő hadműveletek megtervezésében.

Az 1. Ukrán Front elesett parancsnoka, N. F. Vatutyin helyére kinevezett G. K. Zsukov szintén kifejtette elgondolását a további támadó tevékenységről. A proszkurov–kamenyec-podolszki ellenséges csoportosítás felszámolásának befejezése és Csernovci elfoglalása után Zsukov azt tervezte, hogy Lvov körzetében megsemmisíti az ellenséget és kivezeti csapatait az országhatárra. Közelebbi feladatként a front főerőinek a jobb szárnyon Vlagyimir–Volinszkijt, a középen Lvovot, a bal szárnyon pedig Drogobicsot kellett elfoglalniuk. A további feladat az volt, hogy megtisztítsák a németektől Przemyśl körzetét. A lvovi hadművelet elgondolásának az alapja ismét csak egy átkaroló manőver volt.

De akkor ez a hadművelet sem valósult meg, elsősorban az erőhiány miatt. A parancsnok elgondolásának racionális magja azonban nem veszett kárba. A támadás során a helyzet lehetséges kifejlődésének részletes értékelése tisztázta az 1. Belorusz Front balszárny-hadseregének és az 1. Ukrán Front csapatainak szoros együttműködését, amely azután döntően kihatott az itteni nyári hadműveletek rendjére és időpontjára.

Április második felében a vezérkar összegezte a nyári hadjárattal kapcsolatos nézeteket. Ez a hadjárat a Baltikumtól a Kárpátokig kibontakozó leghatalmasabb hadműveletek komplexuma volt a háború történetében. Majdnem egyidejűleg nem kevesebb, mint öt-hat front vett részt az aktív harctevékenységben. A dolog lényegének további tanulmányozását azonban meghatározta egy nagy önálló hadművelet Lvov irányában, valamint a viborgi és a szvir–petrozavodszki irányban folytatott hadműveletek célszerűsége.

A nyári hadjárat végül az alábbi sorrendben rajzolódott ki. A Leningrádi Front nyitja meg június elején a Viborg irányában folytatott támadásokkal. Utána bekapcsolódik a Karéliai Front, hogy szétzúzza az ellenség szvir–petrozavodszki csoportosítását. E hadműveletek eredményeképpen le kellett választani a hitleri Németország oldaláról a finneket. A Karéliai Front támadását nyomban követniük kellett Belorussziában a meglepetésszerű tevékenységeknek. Azután pedig, amikor a hitlerista hadvezetés rájön, hogy éppen itt folynak a döntő események és délről tartalékokat von ide, ki kell bontakoztatni az 1. Ukrán Front döntő támadását Lvov irányában. Az 1944. évi nyári hadjáratban a szovjet fegyveres erők főcsapásának célja az ellenség belorussziai és lvovi csoportosításának szétzúzása volt. Ugyanakkor a 2. Balti Front aktív tevékenységét is számításba vettük, hogy lekösse az „Észak" német hadseregcsoportot, amely feltétlenül megpróbálja biztosítani a jobb szomszéd „Közép" hadseregcsoport helytállását. És végül, amikor e hatalmas csapások következtében az ellenség vereséget szenved, új irányban lehet támadni, Romániában, Bulgáriában, Jugoszláviában, valamint Magyarországon, Ausztriában, Csehszlovákiában.

Ilyen formában jelentették a nyári hadjárat tervének vázlatát a főhadiszállásnak már április végén, és ez szolgált alapul a legfelsőbb főparancsnok május 1-i parancsához, amely a szovjet fegyveres erők politikai céljait fogalmazta meg. Az

ünnepi parancs felhívta a csapatokat arra, hogy tisztítsák meg hazánk egész területét az ellenségtől, és szabadítsák ki a hitleristák rabságából a baráti Lengyelország és Csehszlovákia, valamint a többi kelet-európai ország népeit.

Hozzákezdve a belorussziai hadművelet előkészítéséhez, a vezérkar valahogy arról akarta „meggyőzni" a hitleri hadvezetést, hogy a szovjet hadsereg 1944 nyarán a főcsapásokat délen és a Baltikumban méri. A 3. Ukrán Front parancsnokához már május 3-án a következő rendelkezés érkezett:

„Az ellenség megtévesztése céljából Önnek az a feladata, hogy hadműveleti álcázási intézkedéseket foganatosítson. Tegyen úgy, mintha a front jobb szárnya mögött nyolc-tíz, harckocsikkal és tüzérséggel megerősített hadosztályt összpontosítana... Az összpontosítás színlelt körlete mozgalmas legyen, előerők, gépkocsik, harckocsik és fegyverek mozgatását, elhelyezését, tehát egy körlet berendezésének a képét mutassa; a harckocsi- és lövegmakettek elhelyezési körletében, de az egész légvédelmi körletben helyezzenek el légvédelmi fegyvereket és szervezzék meg a vadászgépek járőrözését.

A színlelt körletek valószerűségét és láthatóságát légi megfigyeléssel és fényképezéssel ellenőriztesse... A hadműveleti álcázást június 5-től 15-ig kell folytatni."

Hasonló direktívát kapott a 3. Balti Front, amelynek a Csereh folyótól keletre kellett az álcázást végrehajtania.

Az ellenség nyomban ráharapott e két csalétekre. A német hadvezetés igen nyugtalan volt, különösen a déli irányban. Fokozott légi felderítéssel egyre annak megállapítására törekedett, mire készülünk Kisinyovtól északra, milyen intézkedéseket teszünk.

A megtévesztés sajátos formája volt az is, hogy a délnyugati irányban harckocsi-hadseregeket hagytunk. Az ellenséges felderítés résen volt és állandóan figyelt bennünket, s mivel e hadseregek nem hagyták el helyüket, arra a következtetésre

jutott, hogy minden valószínűség szerint éppen itt fogunk támadni. Valójában egész másutt készültünk harckocsicsapást mérni. Elsősorban azokat a harckocsi- és gépesített magasabbegységeket töltöttük fel emberekkel és technikával, amelyeket gyorsan át akartunk csoportosítani Belorusszia irányában.

Terveink titokban tartására kellőképp intézkedtünk. A nyári hadjárat, s különösen a belorussziai hadművelet tervének közvetlen kidolgozásába nagyon kevés embert vontunk be. E terveket teljes egészében csak öt ember ismerte: a legfelsőbb főparancsnok első helyettese, a vezérkar főnöke és helyettese, a hadműveleti csoportfőnök és egyik helyettese. A tervekről való levelezés, telefon- és táviratváltás tilos volt, s ezt szigorúan ellenőrizték is. A frontok hadműveleti elgondolását is két-három személy dolgozta ki, rendszerint kézírással, és azt a parancsnokok személyesen jelentették. A csapatoknál tökéletesítették a védelmet. A front-, hadsereg- és hadosztályújságok csak a védelemről írtak. Az egész szóbeli agitációs munka az elfoglalt állások megerősítésére irányult. A nagy hatósugarú rádióállomások ideiglenesen leálltak. A tanhálók csak a kis teljesítményű adókba kapcsolódtak be, amelyek a peremvonaltól 60 km-nél nem közelebb voltak és rövid antennával forgalmaztak különleges rádióellenőrzés mellett.

A hadműveleti álcázásnak ez az egész komplex rendszere jól bevált. A történelem tanúsítja, hogy az ellenséget alaposan megtévesztette valódi intézkedéseink felől. K. Tippelskirch, aki akkor a 4. német hadsereg parancsnoka volt, írta később, hogy Model tábornok, a galíciai arcvonal parancsnoka, sehol másutt nem tartotta lehetségesnek az oroszok támadását, csak az ő szakaszán. És a német fővezérség teljesen egyetértett vele, de számított arra, hogy Galíciában mért csapásunk összekapcsolódhat a Baltikumban mért csapással. A szovjet csapatoknak a „Közép" hadseregcsoport előtti szétbontakozását pedig másodrendű jelentőségűnek ítélte meg.

1944 májusának első fele a nyári hadjárat tervének előzetes kidolgozásával telt el. Újból és újból pontosítottuk a belorussziai támadás részleteit. Kellő tartalékok hiányában le kellett mondani Rokosszovszkijnak arról a gondolatáról, hogy Kovelen át támadva Poleszjétől nyugatra az ellenség hátába kerüljünk. A hadműveletek korlátozott változatban a pripjatyi erdőktől és mocsaraktól északra összpontosultak. Mielőtt újból bekértük volna az 1. Belorusz Front parancsnokának az elgondolását, meghatároztuk a neki alárendelt 28. hadsereg és 9. harckocsihadtest feladatát.

Rokosszovszkij és törzse mindent tisztázott, és május 11-re jelentette nekünk elgondolását. Az 1. Belorusz Front hadműveleti célját a zslobini hitlerista csoportosítás megsemmisítésében, majd a siker Bobrujszk, Oszipovicsi, Minszk irányában történő kifejlesztésében határozták meg. Ezen belül a front főerői nem egy, hanem két egyenlő erejű csapást mérnek egyidőben: az egyiket a Berezina keleti partjáról Bobrujszkra, a másikat a nyugati partról dél felől átkarolva Bobrujszkot. A két egyenlő erejű csapás alkalmazása először is megtévesztette az ellenséget, meglepő volt számára, másodszor pedig megfosztotta őt attól a lehetőségtől, hogy manőverezéssel ellenálljon támadásunknak. A kisegítő tevékenységet a front Szluck, Baranovicsi irányában tervezte.

Rokosszovszkij nagy jelentőséget tulajdonított a támadás folyamatosságának. Hogy kizárja a harcászati, majd a továbbiakban a hadműveleti szünetet, azt javasolta, hogy már a hadművelet harmadik napján, amikor még alig hogy áttörik a németek védelmét, vessük be a 3. hadsereg sávjában a 9. harckocsihadtestet a siker kifejlesztésére a bobrujszki irányban. Míg a 3. és a 48. hadsereg a Berezinához közeledik, a köztük levő sávhatáron előre kell vonni a 28. hadsereg friss erőit, hogy elfoglalják Bobrujszkot és tovább támadjanak Oszipovicsi, Minszk felé.

Akkor némileg szokatlan módon tevékenykedve, az 1. Be-

lorusz Front parancsnoka részekre szándékozott tagolni az ellenséges erőket, s egymás után megsemmisíteni e részeket, anélkül, hogy haladéktalanul bekerítésükre törekedett volna. A vezérkar hadműveleti csoportfőnöksége figyelembe vette ezeket az elgondolásokat.

Május 14-re befejeződött a belorussziai hadművelet kidolgozása. Mindent egy egységes tervben összegeztünk, és rövid írásos, térképes formában fogalmaztunk meg. A szöveget A. A. Grizlov írta alá, és május 20-án, néhány napos fontolgatás után Antonov is megerősítette aláírásával.

Sokat töprengtünk azon, milyen nevet adjunk e tervnek, de egészen a legfelsőbb főparancsnoknak való beterjesztésig nem kapott semmiféle megnevezést. Sztálin azt javasolta, nevezzük „Bagratyion"-nak neves honfitársunk emlékére, aki 1812-ben az idegen hódítók elleni harcban híressé tette az orosz fegyvereket.

A „Bagratyion" terv első változata szerint a hadműveleti cél az volt, hogy felszámoljuk az ellenséges védelem kiszögellését Vityebszk, Bobrujszk, Minszk körzetében és kijussunk a Gyiszna–Mologyecsno–Sztolbci–Sztarobin terepszakaszra. Az elgondolás az volt, hogy szétzúzzuk az ellenség szárnycsoportosításait, átkaroljuk a szárnyakat és miután áttörtük az ellenséges védelem közepét, a minszki irányból kiindulva kifejlesztjük a sikert. A három Belorusz és az 1. Balti Front minden erejét a „Közép" hadseregcsoport ellen fordítottuk. A hadműveletet északról és délnyugatról jelentéktelen erőkkel biztosítottuk.

Sürgősen a főcsapás irányába vontuk a főhadiszállás tartalékait. Június első napjaiban itt kellett összpontosulnia két, a Krímből felszabadult hadseregnek: az 51.-nek Gomeltől délkeletre és a 2. gárdahadseregnek Jarcev körzetében.

A támadásban részt vevő főerők két csoportra oszlottak. Az 1. Balti és a 3. Belorusz Frontból álló „A" csoport állományába 39 lövészhadosztály, két harckocsihadtest, egy lo-

vashadtest, hat tüzérhadosztály (köztük két gárda aknavető hadosztály) tartozott. A „B" csoportot a 2. Belorusz Front csapatai és az 1. Belorusz Front jobbszárny-hadseregei alkották. E csoport állománya 38 lövészhadosztály, egy harckocsi- és egy gépesített hadtest, valamint három tüzérhadosztály (közöttük egy gárda aknavető hadosztály) volt.

Akkori alábecsült számításaink szerint a belorussziai kiszögellésben védő 42 ellenséges hadosztály ellen, az átlagos sűrűséget figyelembe véve, 77 szovjet lövészhadosztálynak, három harckocsihadtestnek, egy gépesített és egy lovashadosztálynak, valamint hat hadosztály csöves tüzérségnek és három gárda aknavető hadosztálynak kellett támadnia.

A vezérkar feltételezte, hogy ezekkel az erőkkel el lehet érni a hadműveleti célt. De hamarosan kiderült, hogy az ellenséges hadosztályok száma valamivel meghaladja számításainkat, s a gyenge 2. Balti Front nem tudja megbízhatóan lekötni az „Észak" hadseregcsoport csapatait. Ezért ez a hadseregcsoport ránk nézve rendkívül veszélyes szárnycsapást mérhet jobb szomszédjának, a „Közép" hadseregcsoportnak a sávjában. Annak arányában, ahogyan pontosítottuk az ellenséges erőket és eszközöket, helyesbítettük tervünket is. Ennek szükségességét valahogy előre láttuk. Valójában ezért szerveztük meg a terv megvitatását a frontparancsnokokkal, amikor is számba vettük a legutóbbi helyzetadatokat és a közeli várható eseményeket.

Minden hadműveleti terv legfontosabb eleme az alapgondolat. A „Bagratyion" terv alapgondolata a Belorussziában védő ellenséges főerők teljes megsemmisítése volt. Ezt a problémát többször és alaposan megvitatta A. M. Vaszilevszkij a vezérkar főnöke és G. K. Zsukov a legfelsőbb főparancsnok első helyettese. Az elgondolás az volt, hogy a legharcképesebb ellenséges csapatok nagy részét már a védelem áttörésének időszakában megsemmisítjük, mivel a fővédőöv telítve volt

élőerőkkel. Minthogy az ellenség csekély erőket helyezett tartalékba, a harcászati övére mért első tűzcsapás nagy eredményekkel kecsegtetett. Ezért kaptak a frontok oly nagy mennyiségű áttörő tüzérhadosztályt.

A további tevékenység módszerei különféleképp rajzolódtak ki. Vityebszk körzetében nem volt semmi probléma. E megerődített központot mélyen átkaroló szovjet csapatok hadműveleti helyzete lehetővé tette a legcélszerűbb bekerítést az ellenséges csoportosítás egyidejű feldarabolásával és részenkénti megsemmisítésével. A többi irányban a „bekerítés" terminológia nem volt megfelelő.

A tevékenység módszerei tekintetében, éppúgy mint a „Rumjancev" hadműveletben, nagyon óvatosnak kellett lenni. A Sztálingrádnál és más nagy ütközetekben szerzett tapasztalatok azt bizonyították, hogy a bekerítés és a bekerített ellenség felszámolása nagy ember-, anyag- és időveszteséggel jár. Márpedig olyan széles arcvonalon, mint amilyen Belorussziában alakult ki, bármiféle késlekedés lehetővé tette az ellenségnek, hogy tartalékokat vonjon előre és elhárítsa csapásainkat. Azt is tapasztaltuk már, hogy olyan erdős-mocsaras terepen, amilyenen a belorussziai hadművelet kibontakozott, nem lehet létrehozni tömör bekerítést.

Az adott viszonyok között alkalmatlanoknak tartottuk az ellenség felszámolásának korábbi módszereit. Valami újat kellett kigondolni. Született is egy elképzelés: a harcászati mélységben elhelyezkedő ellenséges csapatok fő tömegeire hatalmas tüzérségi és légicsapást mérünk, s megmaradt erőit a megerődített állásokból az erdőkbe és mocsarakba szorítjuk. Ott jóval kedvezőtlenebb körülmények közé kerülnek, s mi arcból, a szárnyakról és a partizánok segítségével hátulról is pusztítani fogjuk őket. E módszer, eredményeit tekintve, megegyezett a bekerítéssel, de feltétlenül előnyösebb volt.

A „Bagratyion" terv kidolgozása során egy másik jelentős kérdés volt a támadás üteme. Ismert, hogy a támadó csapatok

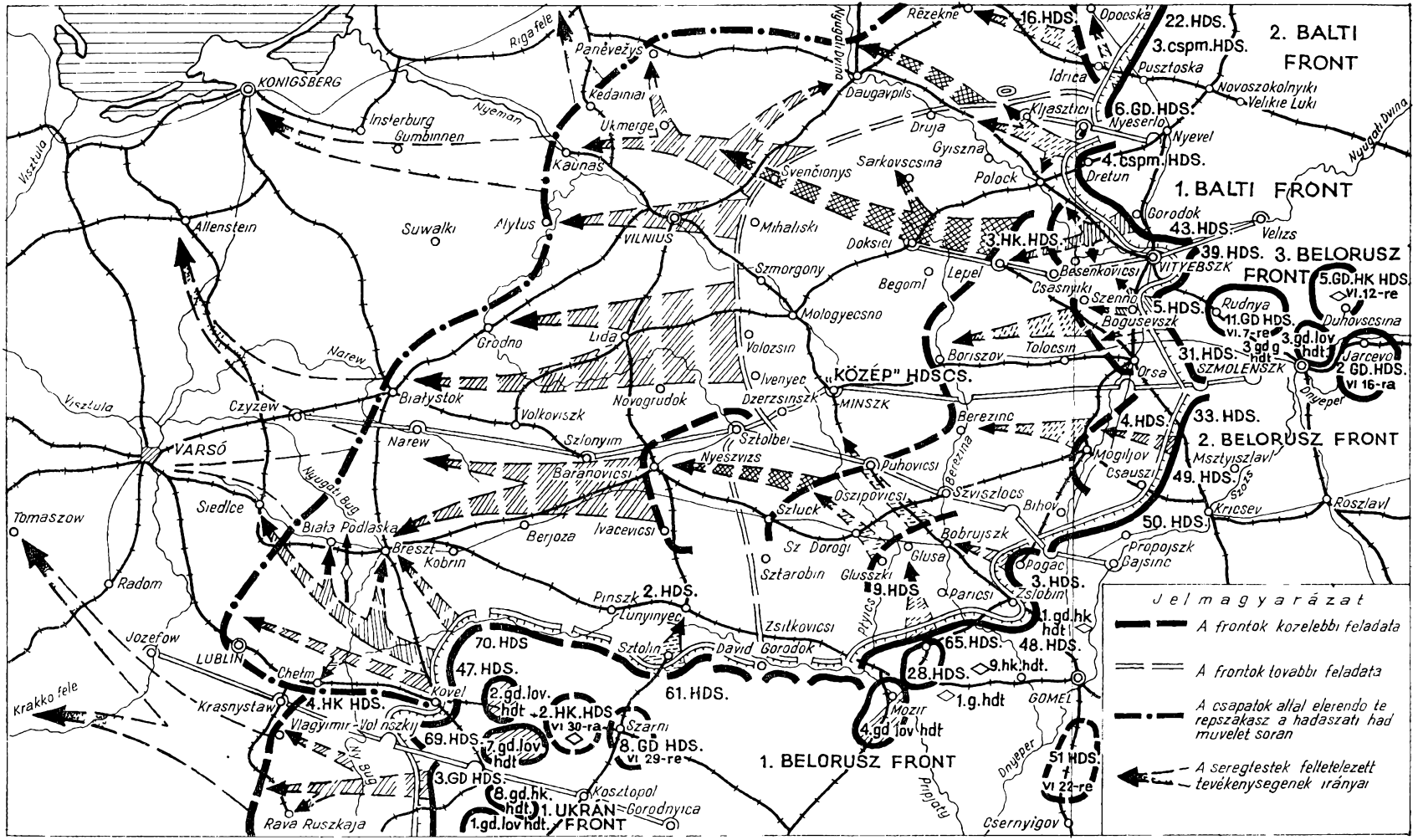

A „Bagratyion" hadmüvelet

előrenyomulásának gyors üteme lehetetlenné teszi vagy megnehezíti az ellenség számára a védelmi tevékenység megszervezését és vezetését. Végső soron a védő elveszti a kezdeményezést és megsemmisül. De hogy a támadás gyors ütemű legyen, ahhoz mozgékony erők szükségesek, ilyenek pedig alig álltak rendelkezésünkre a belorussziai hadműveleti terv kidolgozásának időszakában. Valamennyi harckocsi-hadseregünk korábban a szovjet–német arcvonal déli szárnyán tartózkodott. Ráadásul jól tudtuk, hogy Belorusszia nagyon nehéz erdős-mocsaras területein viszonylag kis mennyiségű gyorsanmozgó csapatot lehet alkalmazni, legfeljebb önálló harckocsiezredeket – dandárokat és – hadtesteket, a legjobb esetben pedig egy harckocsi-hadsereget.

A támadó csoportosítás állományába beosztott harckocsi-hadsereg kétségtelenül rendkívül lendületessé tette volna a hadműveletet. A vezérkar elhatározta, kéri a főhadiszállást, hogy a tervet vitassa meg ebből a szempontból.

A főhadiszállás május 22-én és 23-án vitatta meg a tervet. Bevonta ebbe G. K. Zsukovot, A. M. Vaszilevszkijt, I. H. Bagramjant az 1. Balti Front parancsnokát és haditanácsát, K. K. Rokosszovszkijt az 1. Belorusz Front parancsnokát és haditanácsát, valamint A. A. Novikovot, N. N. Voronovot, N. D. Jakovlevet, A. V. Hrulevot, M. P. Vorobjovot, I. T. Pereszipkint, továbbá a vezérkar beosztottait A. I. Antonov vezetésével. Csernyahovszkij betegsége miatt volt távol. I. J. Petrovot, mivel erői a kisegítő irányban tevékenykedtek, nem hívta meg a főhadiszállás.

Az említett két napon végleges formát öltött a belorussziai hadművelet célja: Minszk körzetében be kellett keríteni és meg kellett semmisíteni a „Közép" hadseregcsoport hatalmas erőit. Mint már említettem, a vezérkar kerülni akarta a „bekerítés" szót, de ezt módosították. A bekerítés előtt egyidejűleg meg kellett semmisíteni az ellenség vityebszki és bobrujszki szárnycsoportosításait, valamint a Mogiljovnál összpontosí-

tott erőit. Ezzel nyomban megnyílt az út a megkerülő irányokban Belorusszia fővárosa felé.

A elgondolás megvitatása során tisztázódott a frontok csapásmérő csoportosításainak állománya, megoldódtak a gyorsanmozgó csapataik megerősítésével kapcsolatos problémák. Egyebek közt teljesült az a kérésünk is, hogy a 3. Belorusz Front főirányában egy harckocsi-hadsereget alkalmazzunk: az 5. gárda-harckocsihadsereg oda csoportosult át. A tervek szerint a hadművelet mélységét és ütemét ugyancsak a főhadiszállás tartalékából bevetett összfegyvernemi hadseregekkel kellett fokozni. A döntés az volt, hogy a támadást június 15–20. között kell megindítani.

I. H. Bagramjan azt javasolta, hogy az 1. Balti Front fő erőkifejtésével elsősorban az „Észak" hadseregcsoport részéről lehetséges ellencsapás elhárításával biztosítsa a hadműveletet. Egyetértettünk vele. A front feladata némileg változott. Nem kellett már közvetlenül részt vennie az ellenség bekerítésében Minszktől keletre. Támadása során Polockot délről megkerülve el kellett vágnia az „Észak" hadseregcsoport főerőit a központi arcvonalszakaszon harcoló ellenséges csapatoktól. A 2. Balti Front pedig feladatul kapta, hogy aktív tevékenységgel északról biztosítsa a hadműveletet.

Kevésbé nyugtalanított bennünket a déli szárny, amelyet a Poleszje megbízhatóan lezárt, s a németek ellentevékenységét csak a mélységből mért csapásra korlátozta. Ráadásul az 1. Ukrán Frontnak is meg kellett indítania a támadást a lvovi irányban. Semmi szükség nem volt rá, hogy nagy erőkkel fedezzük ezt a szárnyat.

A 2. Belorusz Frontra az a feladat hárult, hogy minél nagyobb ellenséges erőket kössön le, s ezzel megakadályozza, hogy a hitlerista hadvezetés bevesse őket a megkerülő manővert végrehajtó 3. és 1. Belorusz Front ellen. Ivan Jefimovics Petrovnak ebben már nagy tapasztalata volt, így hát miatta nem nyugtalankodtunk.

Csernyahovszkij felépülése után, május 24-én érkezett Moszkvába. Vele jött. V. J. Makarov, a haditanács tagja is. Az általuk előterjesztett fronthadműveletet személyesen Zsukov és Vaszilevszkij nézte át és hagyta jóvá. De május 25-én, amikor jelentették a tervet, a főhadiszálláson az a javaslat hangzott el, hogy a 3. Belorusz Front számára két egyidejű csapást tervezzenek: a bogusevi és az orsai irányban. Éjszaka ezt dolgozta ki Csernyahovszkij, Makarov és V. F. Mernov ezredes irányfőnök. A hadművelet új, grafikus tervében már szerepelt a front megerősítése az 5. gárda-harckocsihadsereggel és egy áttörő tüzérhadosztállyal.

Virradat előtt Csernyahovszkijjal és Makarovval felkerestem Sztálin „távoli nyaralóját" a Dmitrovszkij úton. A legfelsőbb főparancsnok meghallgatta jelentésemet és minden megjegyzés nélkül jóváhagyta a tervet.

Ezután teljesen lekötött bennünket a belorussziai támadás anyagi biztosításának munkája. Mindenfelől csapatokkal, fegyverekkel, technikai és más katonai eszközökkel megrakott szerelvények tartottak Belorussziába. Napról napra jobban kibontakozott a két hadsereg átcsoportosítása a Krímből. Mindezt igyekeztünk titokban tartani. Még május 21-én távirat ment a 4. Ukrán Front parancsnokának, amelyben felhívták a figyelmét arra, hogy a vasúti átszállításokat a legszigorúbban rejtve hajtsa végre. Betiltottak minden, erre vonatkozó szolgálati levelezést, s szinte teljesen beszüntették a tábornokok és tisztek moszkvai vezényléseit. Az állomásokon minden szerelvényt erős őrség vett körül, és az emberek csak a parancsnokok kíséretében hagyhatták el a vagonokat. Sem a vonalparancsnokságok szervei, sem a vasúti dolgozók a számozáson kívül semmiféle adatot nem közölhettek az áthaladó szerelvényekről.

Az 5. gárda-harckocsihadsereg átcsoportosításának kezdetén kiderült, hogy állományából a helyszínen ki akarják vonni a harckocsik egy részét és a rohamlövegezredeket. A front

kívánsága természetesen érthető volt, de a hadsereg meggyengítése semmiképp nem illett bele a vezérkar számításaiba. Ezért a 2. Ukrán Front a következő direktívát kapta:

„Az 5. gárda-harckocsihadsereget úgy kell elindítani, hogy állományában legyen Vovcsenko és Kricsenko hadteste, teljes személyi állományával, anyagi eszközeivel és felszerelésével. Mindkét hadtestnek nem kevesebb, mint 300 harckocsival kell rendelkeznie."

Végrehajtva a csapatok átcsoportosítását és elvégezve a támadáshoz szükséges anyagi feltöltést, egész idő alatt nyugtalankodtunk a vasúti szállítás miatt, amely a hatalmas túlterhelés miatt könnyen zavarba hozhatott bennünket. A vezérkar hadműveleti csoportfőnökségén mindenkit a vasúti szállítás idejében való befejezése foglalkoztatott. Aggodalmunkról többször is értesült Sztálin. De ő bízott a Közlekedési Népbiztosságban és, mint később kiderült, nyilvánvalóan túlértékelte annak lehetőségeit. A vasutak nem tudták időre teljesíteni feladatukat, ezért a hadművelet kezdete néhány nappal eltolódott.

Azzal a gigantikus munkával párhuzamosan, amely a belorussziai hadműveletekhez szükséges erők és tartalékok összpontosítása érdekében folyt, természetesen tökéletesítettük az egész nyári hadjárat hadműveleti tervét. A vezérkar megvizsgálta a Leningrádi (parancsnok L. A. Govorov hadseregtábornok) és a Karéliai Front (parancsnok K. A. Mereckov hadseregtábornok) parancsnokságának a viborgi és a szvir–petrozavodszki hadműveletre vonatkozó elgondolását. Mint már szó volt róla, e két front tevékenységével – amelynek kedvező kimenetelében senki sem kételkedett – kellett kezdődnie a szovjet hadsereg győzelmes előrenyomulásának 1944 nyarán. Azután a győzelmi stafétabot átkerült a fő, a belorussziai irányban támadó csapatok, majd a támadás során I. Sz. Konyev 1. Ukrán Frontjának kezébe.

A szovjet csapatok tevékenységének méreteit állandóan fo-

kozni kellett oly módon, hogy támadásunk a nyár végére minden akadályt elsöprő lavinává változzék, amely előtt ne tudjon megállni a „harmadik birodalom" hadigépezete. Kormányunk ezt nem titkolta szövetségesei előtt. Május 30-án a Szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság hadműveleti elgondolásai már végleges formában felkerültek a vezérkar térképére, 31-én megkapták a frontok a megfelelő direktívákat, június 6-án pedig már Sztálin a következőket írta W. Churchillnek:

„A szovjet csapatok nyári támadása, a teheráni konferencián létrejött egyezménynek megfelelően, június közepén kezdődik az egyik fontos frontszakaszon. A szovjet csapatok általános támadása szakaszonként fog kibontakozni – a hadseregek egymás után következő támadásba lendülése útján. A támadó hadműveletek június végén és július folyamán a szovjet csapatok általános támadásába csapnak majd át."*

Ez a levél pontosan és részletesen jellemezte hadműveleti elgondolásainkat.

Nyomban a belorussziai támadásra vonatkozó direktíva után felkeresték a frontokat a főhadiszállás képviselői. Elsősorban arról kellett meggyőződniük, helyesen értelmezték-e ezt a direktívát, ismeri-e minden parancsnok a feladatait, nem a maguk módja szerint értelmezik-e azokat. Ezután a főhadiszállás képviselőinek a frontparancsnokságokkal és a törzsekkel együtt ki kellett dolgozniuk az erők és eszközök legjobb alkalmazási módszereit, meg kellett szervezniük az együttműködést és a későbbiek során szigorúan ellenőrizniük kellett a jóváhagyott terv végrehajtását. Kötelességük volt az is, hogy segítséget nyújtsanak a frontoknak a hadművelet anyagi-technikai biztosítása terén.

G. K. Zsukovra az a feladat hárult, hogy összehangolja az

* Sztálin uzenetváltása az Egyesult Államok és Nagy-Britannia kormányfőivel. 1941–1945. 1. kot. Kossuth Konyvkiadó 1958. 270. old.

1. és 2. Belorusz Front tevékenységét. A. M. Vaszilevszkijt az 1. Balti és a 3. Belorusz Fronthoz küldték, amelyeknek a parancsnokai még nem rendelkeztek elegendő tapasztalattal a nagy fronthadműveletek megszervezésében és vezetésében. Csernyahovszkij addig még nem vezetett frontot. Ezért Alekszandr Mihajlovicsnak, aki nemcsak tehetséges hadvezér, hanem jó nevelő is volt, igen nagy hasznát látták nála.

Jómagam a vezérkar tisztjeinek egy csoportját vezetve a 2. Belorusz Fronthoz mentem. Helyzetem néhány vonatkozásban sajátos volt: egyrészt alá voltam rendelve Zsukovnak, mint a főhadiszállás képviselőjének, másrészt pedig jogom volt közvetlen kapcsolatba lépni a vezérkar főnökével és vele megoldani minden, a hadművelet előkészítése során felmerült problémát.

Sok más kötelezettség mellett le kellett bonyolítanom I. J. Petrov leváltását és G. F. Zaharov új frontparancsnok munkába állítását, valamint segítését az első időkben. Csoportomhoz csatlakozott J. T. Cserevicsenko vezérezredes azzal a feladattal, hogy elsősorban a csapatok harckiképzésének ellenőrzését szervezze meg.

Petrovot Sztálin személyes utasítására kellett leváltani. Egyszer, amikor Antonovval együtt mentünk a főhadiszállásra a következő jelentéstételre, a legfelsőbb főparancsnok azt mondta, hogy L. Z. Mehlisz a 2. Belorusz Front haditanácsának tagja írt neki Petrov nehézkességéről, meg arról, hogy képtelen biztosítani a hadművelet sikerét. Mehlisz azt is jelentette, hogy Petrov – állítólag – beteg és fölöslegesen sok időt tölt orvosoknál. Mindez nagyon meglepett bennünket. Úgy ismertük Ivan Jefimovicsot, mint magabiztos katonai vezetőt, odaadó és eszes hadvezért, nagyszerű embert. Védte Ogyesszát, Szevasztopolt, kiépítette a védelmet a Tyerek mentén. Többször voltam nála a Fekete-tengeri Csoportnál, az Észak-kaukázusi Frontnál, az Önálló Tengermelléki Hadseregnél, és mélyen meg voltam győződve kiváló parancsnoki

és kommunista jellemvonásai felől. Sztálinnak nyilvánvalóan valamiféle előítélete volt vele szemben. Ivan Jefimovicsot csak januárban váltották le az Önálló Tengermelléki Hadsereg éléről, májusban magasabb beosztásba helyezték, ő lett a 2. Belorusz Front parancsnoka, másfél hónap múlva ismét leváltották, hogy két hónap után – 1944. augusztus 5-én – újból egy front, most már a 4. Ukrán Front élére állítsák. Becsületére vált, hogy mindezt férfiasan viselte, és bármely beosztásban mindazt odaadta a Hazának, amit adhatott – tudást, tapasztalatot és egészséget.

Ivan Jefimovics helyére a 2. Belorusz Front parancsnokává kinevezett G. F. Zaharov vezérezredes rendkívül szeszélyes és heves ember volt. Nagyon tartottam attól, hogy a maga módján kezdi majd értelmezni a főhadiszállás által már jóváhagyott tervet, megnehezíti A. N. Bogoljubov altábornaggyal, a front törzsfőnökével az együttműködést, aki nagyon tapasztalt, de igen lobbanékony volt.

Reám az a nem éppen könnyű feladat hárult, hogy súrlódásmentesen bonyolítsam le a parancsnokcserét. A front harcálláspontján jelenlétemben maga Petrov tett jelentést a helyzetről és az elkövetkezendő tevékenység tervéről.

A front állományába akkor három összfegyvernemi hadsereg – a 39. (parancsnok V. D. Krjucsenkin altábornagy), a 49. (parancsnok I. T. Grisin altábornagy) és az 50. (parancsnok I. V. Bolgyin altábornagy) –, valamint egy légi hadsereg (parancsnok K. A. Versinyin repülő vezérezredes) tartozott. A front vezetése teljesen össze volt forrva: gerincét olyan tábornokok és tisztek képezték, akik már hosszú harci utat tettek meg, s jól ismerték munkájukat.

Számítva Petrov pszichikai állapotára, várni lehetett, hogy jelentésében bőven lesz komorság, hivatkozni fog az áthághatatlan akadályokra. Ez számunkra rossz lett volna, mivel az új parancsnokban a bizonytalanság érzését kelthette. De semmi ilyen nem történt. Ment minden rendesen. Petrov az

igazat jelentette. Számára az adott helyzetben is mindennél előbbre való volt az ügy, a személyes sérelem problémája későbbre tevődött.

A jelentés során minden tisztázódott a front feladatával és annak megoldásával kapcsolatban. Nem is lehetett másképp, hisz fél hónappal előbb jól átgondolt elképzelés érkezett a 2. Belorusz Fronttól a főhadiszállásra. A támadási cél fontos volt: szétzúzni a mogiljovi ellenséges csoportosítást és kijutni Berezinához. A főcsapás irányát és az áttörési szakaszt elvileg helyesen választották meg: Dribin, Gyednya, Rjaszna körzetéből kiindulva Mogiljovot északról megkerülve azzal a céllal, hogy széttagolják az ellenséges csapatokat és részenként semmisítsék meg. A front terve szerint csapatainak a csapás kifejlesztése során hídfőt kellett létesíteniük a Dnyeper nyugati partján Mogiljovtól északra, és el kellett foglalniuk a várost.

A vezérkar akkor csak a front erőcsoportosításával és az ellenséges védelem áttörésekor végrehajtandó néhány bonyolult manőverrel nem értett egyet. A terv szerint a 49. hadseregnek nemcsak a főcsapást, hanem Borgyinyicsi–Gribovicsi–Szlobodka irányában egy kisegítő csapást is kellett mérnie. A többi hadsereg a maga irányában tevékenykedett. Végeredményben a front erőinek elaprózása veszélyeztette a hadművelet kimenetelét, s ezt nem lehetett tűrni. Ezért a főhadiszállás május 31-i direktívájában határozottan javasolta a frontnak, hogy a főirányban a megerősítő eszközökkel együtt legalább 11–12 hadosztályt alkalmazzon, és csak egy általános csapást mérjen. Így lehetett elérni a front erőinek szükséges tömörítését, amely biztosította az ellenséges védelem teljes mélységű áttörését.

Amikor a frontot átadták az új parancsnoknak, Petrov minderről nem a sértett ember hangján beszélt, hanem hangsúlyozta, hogy a főhadiszállás módosításai nagyon célszerűek. Utána meghallgattuk a törzsfőnök, a fegyvernemi főnökök

és a szolgálatiág-vezetők jelentését. Ezután Ivan Jefimovics mindenkitől elbúcsúzott és elment.

Másnap reggel az új parancsnok a csapatokkal ismerkedett. Együtt kerestük fel a 49. hadsereget és megszemléltük a 290. és a 95. lövészhadosztály egy-egy ezredének állásait. Mindkét ezred kedvező benyomást tett: majdnem teljesen feltöltöttek voltak és személyi állományuk jól kiképzett volt. De alig akadt a harcoló alegységeknél olyan ember, aki kitüntetést viselt. Azok a katonák, tiszthelyettesek, szakasz-, század- és zászlóaljparancsnokok sem kaptak kitüntetést vagy emlékérmet, akik a háború első napja óta harcoltak, s nemegyszer kitűntek hősiességükkel és többször is megsebesültek. A hadtápnál viszont sok kitüntetettet láttunk. Én természetesen igyekeztem megtenni mindent, ami tőlem tellett, hogy ezen az igazságtalanságon változtassak.

Zaharov pedig, amint azt vártuk is, nem késlekedett kijelenteni, hogy eleddig a frontnál minden rossz volt, és sokáig tart, míg kijavítja más hibáit. Ugyanakkor kapásból megpróbált tiltakozni az előkészített támadás főcsapásának iránya ellen. Érvei látszatra teljesen logikusnak tűntek: miért kell a csapatoknak a támadás során átkelniük a Pronya folyón – mondotta –, ha a szomszédos 50. hadseregnek már kész hídfője van? Zaharov ragaszkodott ahhoz, hogy a front erőkifejtését áthelyezze az 50. hadsereg sávjába, nem véve a fáradtságot, hogy megnézze a terepet. A terep pedig a hídfőben az ellenség oldalán volt uralgó, és lehetetlenné tette számunkra, hogy teljes mértékben kihasználhassuk csapásmérő erőnket, a tüzérségünket. A Petrov által meghatározott és a vezérkar által jóváhagyott áttörési szakaszon pedig tüzérségünknek lehetősége nyílt megbízhatóan lefogni az ellenséges védelem egész harcászati övét, s ezzel kiegyenlíteni a folyóátkelés szükségességét. Egyébként a Pronya itt nem is jelentett komoly akadályt. Csak miután valamennyi elgondolást megmagyaráztunk és kategorikusan kijelentettük, hogy a főhadi-

szállás által jóváhagyott döntést annak tudta nélkül nem lehet megváltoztatni, adta meg magát kénytelen-kelletlen Zaharov.

Egy másik kellemetlen körülményt június 7-én tapasztaltam. Ezen a napon megbeszélésre hívták össze a hadtest- és hadosztályparancsnokokat I. T. Grisin harcálláspontjára. Napirenden e parancsnokok helyzetjelentése szerepelt, majd néhány feladatot kellett kapniuk a csapatok és vezetési szervek támadásra való felkészítésével kapcsolatban.

A tisztek egy nagy kórházsátorban gyülekeztek. Mindenki nagy érdeklődéssel figyelte az új parancsnokot. Zaharov ezt észrevette és a megbeszélést életrajzának tüzetes ismertetésével kezdte, kiemelve harci jártasságát. Azután minden ok nélkül hirtelen azt kezdte fejtegetni, mi a különbség a katonai megbeszélés és a gyűlés között. A „katonai" szót hangúlyozott pátosszal mondta, majd a következő tiráda hangzott el:

– Itt én fogok beszélni, az önök feladata csak az, hogy hallgassanak és feljegyezzék utasításaimat.

A parancsnok azonnal megkövetelte, mutassák meg, mire szándékoznak jegyzetelni. Papírlapok és jegyzettömbök emelkedtek a magasba. Zaharov nyomban elrendelte, hogy osszák ki az előre elkészített munkafüzeteket és terjengősen megmagyarázta e füzetek jelentőségét.

Füzetekkel felfegyverezve természetesen mindenki várta az utasításokat, de ezek elmaradtak. Helyettük a parancsnok kezdte felszólítgatni a résztvevőket és mindegyiknek kérdéseket tett fel a szabályzatokból és az összfegyvernemi harc harcászatából. Sokan zavarba jöttek, és pontatlanul feleltek. Zaharov egyre izgatottabb s gorombább lett, a légkör pedig feszültebb. Valamit tenni kellett. Mivel a megbeszélés eléggé elhúzódott, javasoltam, hogy tartsunk szünetet.

Míg a parancsnokok kint cigarettáztak és kicserélték tapasztalataikat, mi Zaharovval beszélgettünk. Igyekeztem meggyőzni, nem helyénvaló ilyen szellemben és hangnemben foly-

tatni a megbeszélést. A szünet után másképp viselkedett. Józanul beszélt és valóban sok fontos utasítást adott az ellenséges védelem áttörésének előkészítésére.

Hamarosan érezni lehetett, hogy a megbeszélés korábbi merevsége ellenére kezd kialakulni a kapcsolat a parancsnok és a hallgatóság között. A tisztek megnyugodtak és figyelmesen hallgatták Zaharovot. De amikor minden magyarázat nélkül a Krímben vívott harcokban összeállított és alkalmazott „Emlékeztető a védelem áttörésére" című anyagot ismertette, újból nyugtalanság kezdődött. Ez érthető is volt: hiszen Krímben a terep kimondottan sztyepp és sima, mint az asztal s a 2. gárdahadsereg (amelynek Zaharov volt ott a parancsnoka) arcvonalán a felek állásai egészen közel húzódtak egymáshoz. Az ilyen helyzetben az „Emlékeztető" ésszerűen javasolta, hogy a tüzérségi tűz áthelyezésének nyomában egy határozott lendülettel küzdjék le a csapatok a saját és az ellenséges árkok közötti távolságot. De Belorussziában peremvonalaink előtt csaknem két kilométer szélességben a Pronya árterülete feküdt, és csak a mögött volt az ellenség, ráadásul erdőtől rejtve. Ilyen terepet egyetlen lendülettel nem lehetett leküzdeni. A Krímben bevált módszerek itt alkalmatlanok voltak.

A hallgatóság izgatottsága nem kerülte el a parancsnok figyelmét. Helyesbített: A tapasztalatokat – mondotta – alkotó módon kell kezelni. A Krímből származó „Emlékeztetőt" nem osztotta ki, s a megbeszélés rendben fejeződött be. A későbbiekben Zaharov nagyon sokat törődött azzal, hogy a csapatok tevékenysége mindig megfeleljen a helyzetnek, összhangban legyen annak sajátosságaival.

Valamennyi parancsnok fontos feladata volt, hogy megtalálja a csapatok legcélszerűbb tevékenységi módjait az elkövetkezendő támadás során. A törzsek is ezzel foglalkoztak. Sokat törték ezen a fejüket a főhadiszállás képviselői is.

G. K. Zsukov például két héten át reggeltől éjszakáig fog-

lalkozott azzal, hogyan lehetne a legjobban leszámolni az ellenséggel Bobrujszk körzetében. Erre keresve a választ, Georgij Konsztantyinovics kiment Poleszjétől északra az 1. Belorusz Front jobb szárnyára és Rokosszovszkijjal együtt tanácskozott a parancsnokokkal, P. I. Batovval, A. V. Gorbatovval, P. L. Romanyenkóval és Sz. I. Rugyenkóval. Meghívták erre a front tüzérfőnökét, V. I. Kazakovot és a páncéloscsapatok parancsnokát G. N. Orjolt is. A terep jellegének és az ellenséges védelem rendszerének tanulmányozása után valamennyien arra a következtetésre jutottak, hogyha az ellenség védelméből kivágnak egy nagy részt és az áttörés után bekerítik a németeket, akkor az egész belorussziai csoportosításuk fedezetlenné válik, és teljesen összeomlik. De ilyen döntést hozni csak annak biztos tudatában lehetett, hogy rövid idő alatt be tudják keríteni és még rövidebb idő alatt fel tudják számolni az ellenséget. Ellenkező esetben a hadművelet elhúzódik, s ez pedig súlyos következményekkel járhat.

A főhadiszállás képviselője valamennyi hadsereg sávjában a terepen dolgozott, újból és újból megfontolta és tisztázta a hadművelet különböző változatait, míg végül egyértelművé nem vált, hogy az 1. Belorusz Front legjobban a bobrujszki ellenség bekerítésével és azt követő megsemmisítésével oldhatja meg feladatát. Ez a fontos kérdés lényegében csak június 19-én dőlt el.

Ugyanez történt más irányokban is, többek közt a 3. Belorusz és az 1. Balti Frontnál, ahol A. M. Vaszilevszkij dolgozott. Ő hasonló alapossággal tanulmányozta a hadsereg sávjában a helyzetet.

Különös figyelmet fordítottak a különböző fegyvernemek, közöttük is a tüzérség és a légierő alkalmazási módszereire. Hiszen a hadműveleti elgondolás szerint ezeknek olyan csapást kellett mérniük a németek harcászati övére, amelynek nyomán gyorsan betörhettünk a hadműveleti mélységbe.

A főhadiszállás képviselőjétől és a frontparancsnoktól kezd-

ve a század- és ütegparancsnokokig mindenki azon gondolkodott, hogyan lehetne a leghatásosabb a roham tüzérségi támogatása. Minden módszerrel pontosították a legfontosabb célokat, számításba vették a különféle tüzérségi rendszerek és tűzvetési módszerek lehetőségeit, meghatározták a tüzérségnek a légierővel, a harckocsikkal és a gyalogsággal való együttműködését.

Ötletes szerkezetek is megjelentek. A 2. Belorusz Frontnál például egy nagyon egyszerű elgondolás nyomán megszerkesztették az ún. repülő torpedót. Az M–13-as sorozatvető lövedékére vasabroncsokkal egy áramvonalas formájú fahordót erősítettek. A hordó belsejébe folyékony trinitrotoluolt töltöttek. E szerkezet súlya 100–130 kg-ot tett ki, s a stabil repülés biztosítása érdekében a hátsó részére fából készült stabilizátort erősítettek. Az indítás egy, az irányzókészülék szerepét betöltő vastalpakra szerelt faládából történt. A ládát egy előre elkészített gödörbe helyezték, amelyet a kellő emelkedési szögnek megfelelően képeztek ki. A torpedókat sorozatban – ötöt-tízet egyszerre – is lehetett indítani.

Június 9-én került sor e szerkezet kipróbálására. 26 torpedót lőttek ki egyenként és sorozatban. A torpedó hatótávolsága elérte az 1400 métert, robbanása pedig oly erős volt, hogy egy hatméteres átmérőjű és mintegy három méter mély gödröt vágott az agyagos talajban. A frontparancsnokság mintegy 2000 ilyen szerkezetet tartott célszerűnek alkalmazni a tüzérségi előkészítés során. Már csak az volt a feladat, hogy összeszedjünk ennyi M–13-as lövedéket, amelyből valamennyi frontnál nagy volt a hiány. De a vezérkar tekintélye döntött. A front megkapta a lövedékeket, s a saját készítésű torpedók sikeresen fokozták az ellenség védelmére mért tűzcsapás erejét.

Sokat főtt a fejünk azért is, hogyan alkalmazzuk a harckocsikat. A terep nehezen járható volt számunkra. Az erdők és mocsarak korlátozták mozgásunkat. Ezért sokan úgy hatá-

roztak, hogy itt a harckocsicsapatokat csak kis alegységekre osztva, mint a gyalogságot közvetlenül támogató erőt lehet felhasználni. Tehát fennállt a veszély, hogy megbontják a harckocsihadtesteket. Ezt pedig semmiképp sem engedhettük meg. A vezérkar szent meggyőződése volt, hogy a hadműveleti siker kifejlesztése érdekében feltétlenül nagy mélységű tömeges harckocsicsapásokra van szükség.

A 28. és 48. hadseregnek égető szüksége volt gyalogságot közvetlenül támogató harckocsikra. E hiányt az önálló harckocsiezredekből és az önjáró tüzérség állományából elégítettük ki. A hadtesteket sikerült megőrizni, s azok a későbbiekben igen hatásosan tevékenykedtek a bobrujszki és a szlucki irányban.

Helyes döntés született az 5. gárda-harckocsihadseregről. Ez erős seregtest volt, tapasztalt parancsnokokkal és harcosokkal. A hadsereg élén P. A. Rotmisztrov állt. Először az volt az elképzelés, hogy a hadsereg közvetlenül az ellenséges védelem áttörése után az orsai irányban fogja kifejleszteni a sikert, ez akkor főirányként szerepelt. De június 17-én, miután a legfelsőbb főparancsnoknál megvitatták Vaszilevszkij jelentését az 1. Balti és a 3. Belorusz Front tevékenységi tervéről, az orsai irányt kevés eredménnyel kecsegtetőnek ítélték meg. Felvetődött annak a lehetősége, hogy a harckocsi-hadsereget Orsától északra az 5. összfegyvernemi hadsereg sávjában alkalmazzák, ahol a németeknek gyengébb állásai voltak. A javaslat szerint a harckocsikat itt is az ellenséges védelem harcászati övének áttörése után kellett volna ütközetbe vetni. Legcélszerűbb alkalmazási módjuk kiválasztásának a jogát a főhadiszállás képviselője kapta meg, a harckocsi-hadsereg átadási idejét a vezérkar határozta meg, és ezt személyesen a legfelsőbb főparancsnok hagyta jóvá. Tehát a hadsereg mindaddig a főhadiszállás alárendeltségében maradt, míg véglegesen nem tisztázódott, hol és mikor a legjobb alkalmazni.

A 2. Belorusz Frontnak más eszközökkel kellett kifejlesz-

tenie a sikert. A frontnak nem volt harckocsi-seregteste. Ám a feladatok alapos tanulmányozása azt mutatta, hogy nem nélkülözheti a gyorscsoportot. Gyorscsoportra elsősorban azért volt szükség, hogy az a döntő pillanatban átkeljen a Dnyeper nyugati partjára, ott hídfőt foglaljon, majd megerősítse és tartsa azt a 49. hadsereg főerőinek beérkezéséig. Tartottunk tőle, hogy ellenkező esetben az ellenség visszavonuló csapataival megerősíti védelmét, s megkapaszkodhat a Dnyeper partján.

A gyorscsoportot megalakították. Állományába egy lövészhadosztály, két harckocsidandár, egy harckocsivadász tüzérdandár és néhány szakalegység tartozott. Élére a 49. hadsereg parancsnokhelyettesét, A. A. Tyurin tábornokot állították, akinek sikerült csoportját előrevinnie a hadművelet folyamán. A csoport Dobrejka körzetében átkelt a Dnyeperen és a 4. légi hadsereggel együttműködésben elhárította az ellenséges ellenlökéseket, elősegítve ezzel a front csapásmérő csoportosításának a támadását.

A légierővel valamennyi irányban megbízható összeköttetésünk volt. Amikor az erdős-mocsaras terepen lefolytatandó támadást készítettük elő, figyelembe kellett vennünk, hogy amint megkezdjük az ellenség üldözését, tüzérségünk lemarad. Hiszen nem álltak rendelkezésre külön menetvonalak, s akarva nem akarva más csapatokkal zsúfolt utakon kell majd tüzelőállásokat váltania. Ez pedig szinte elkerülhetetlenül azzal jár, hogy a siker kifejlesztése során meggyengül a tüzérségi támogatás. Ezt pedig csak a légierő tudta ellensúlyozni.

Még június 7-én Vaszilevszkij, Csernyahovszkij és F. J. Falalejev, a repülőerők parancsnokhelyettese, részletesen kidolgozta a repülőerők támadási tervét. Ezt azonban később számottevően módosítani kellett, mert Zsukov elgondolása szerint a „Közép" hadseregcsoport szétzúzásába nemcsak a front-, hanem a távolsági repülőerőket is be kellett vonni.

Június 10-én Georgij Konsztantyinovics kérésére a legfel-

sőbb főparancsnok Belorussziába küldte A. A. Novikovot, a légierő parancsnokát. Majd odaérkezett Sz. A. Hugyakov, a légierő törzsfőnöke, A. J. Golovanov, a távolsági repülőerők parancsnoka és helyettese N. Sz. Szkripko is. Június 19-én Zsukov vezetésével és N. D. Jakovlev tüzérfőparancsnok, valamint a két légi hadsereg parancsnokának, Sz. I. Rugyenkónak és K. A. Versinyinnek részvételével pontosították a rendelkezésre álló repülőerőknek az 1. és 2. Belorusz Frontot támogató tevékenységét. A légicsapásokat az időpontok, a célok és a támadás szakaszai szerint pontosan összehangolták a tüzérség tevékenységével. A 3. Belorusz Front pótlólag 350 repülőgépet kapott a távolsági repülőerők állományából.

A későbbiekben mégsem ment simán minden. Sokat nyugtalankodtam a 2. Belorusz Front repülőerőinek a tevékenysége miatt. Erre elég sok okom volt. Először is, a front sávjában elterülő hatalmas erdőn át egyetlen megrongált, de az előremozgásra még felhasználható út volt, a mogiljov–minszki. Várhatóan ezen vonulnak majd vissza a szétvert ellenséges csapatok nagy tömegei, és a 4. légi hadseregnek csapásaival torlódásokat és újabb veszteségeket kell okoznia a németeknek. Ugyanebből a célból nagyon kedvezőek voltak a Berezina átkelőhelyei. A viszonylag nagy folyón kevés volt a híd. A repülőerőknek természetesen sok üzemanyagra volt szükségük, de valahogy ezúttal nem volt elegendő. Az üzemanyagot a Moszkva környéki raktárakban tárolták. Régóta várták a szállítmányt, de az csak késett, pedig a hadművelet kezdetéig már csak néhány nap volt. Végre közvetlenül a támadás előtt megjött az üzemanyag.

Egy kevés nyugtalanságot a távolsági repülőerők is okoztak. Alkalmazási elveikben minden világos volt, de a gyakorlat mást mutatott. A két marsall, Zsukov és Vaszilevszkij, aki a 2. Belorusz Fronttól jobbra és balra folyó tevékenységet szervezte, mindenre rátette a kezét. Ismételt kérésünkre Georgij Konsztantyinovics átadott nekünk bizonyos mennyiségű

távolsági repülőerőt, de csak papíron. A valóságban a legutolsó pillanatig nem adhattunk feladatokat a nehézbombázóknak – képviselői nem jelentek meg a 2. Belorusz Front törzsénél. Úgy látszott, ez az erő véglegesen kiesik a front tűztervéből. A hadművelet kezdetére azonban minden rendeződött: elhatározták, hogy az 1. Belorusz Front a többi frontnál egy nappal később megy át támadásba, és a számára tervezett távolsági repülőerők így kielégítően tevékenykedhetnek a 2. Belorusz Front érdekében.

A főhadiszállás és a vezérkar az utolsó pillanatig arra törekedett, hogy felszámolja a szervezetlenség jeleit. És meg kell mondani, hogy ez akkor jóval könnyebben ment, mint korábban. A csapatok vezetői nemcsak napról napra lelkesebbek lettek, hanem tökéletesítették is a parancsnoki és a törzsmunka módszereit, s hivatásuk kiváló szakemberei lettek. Mindenütt meglepően gyorsan fejlődött a tábornokok és tisztek szaktudása, szervezőkészsége, elmélyült katonai gondolkodásuk. Ezért a cél felé vezető úton felbukkanó valamennyi akadályt sikerült leküzdeni.

A belorussziai hadművelet előkészítésének idején valamennyi szintű parancsnokunk és törzsünk állandóan figyelte az ellenséget. A felderítők éjjel és nappal vállalkozásokat hajtottak végre, „nyelveket" szereztek. A csapatok is állandóan figyelték az ellenséges állásokat. Az operátorok igyekeztek felfedni az ellenség titkos gondolatait. A 4. német hadsereg parancsnokát, Tippelskirchet, mint jól felkészült tábornokot ismertük. Vajon mit gondolt ki? Milyen terveket készített?

Június 10-én Mogiljov körzetében foglyot ejtettek a partizánok, aki a 60. gépesített hadosztályhoz tartozott. Kihallgatása során kiderült, hogy ez a hadosztály Narva alól érkezett, nagyon fáradt és nagy szüksége lenne feltöltésre. A hadosztályt a mogiljov–minszki út mentén helyezték el. Hogy ez véletlen volt-e, vagy pedig az ellenség megszimatolta támadá-

sunkat és tervszerűen készül elhárítására – ezt nem tudtuk. Egyre nehezebb volt titokban tartani készülő tevékenységünket. Próbáld csak meg rejteni a csapatok átcsoportosítását, szétbontakoztatását és kiképzését! Mégis reméltük, hogy sikerült.

Természetesen az is nyugtalanított bennünket, hogy egy új ellenséges gépesített hadosztály jelent meg a 2. Belorusz Front sávjában. Még alaposabban kezdtük tanulmányozni a napi jelentések alapján az ellenséges tűzrendszert és repülőerők tevékenységét. De mintha mi sem változott volna. Sok jelből végül is arra következtettünk, hogy a 60. gépesített hadosztály valóban feltöltésre érkezett oda.

Más problémák is adódtak. Elvileg mindenki egyetért azzal, hogy a csapatokat a sajátos belorussziai terepnek megfelelően, a harchelyzetet leginkább megközelítő formában képezzék ki. De a gyakorlatban nem mindig így történt. Június 11-én és 12-én Zaharovval együtt részt vettünk a 32. és a 290. lövészhadosztály kiképzésén. Látszólag a foglalkozás teljesen rendben folyt. A harcosok jól hajtották végre az álcázást, ügyesen kúsztak, harsány „Hurrá"-val rohamozták az „ellenséget". De mégsem tükröződött az igazi harchelyzet: senki nem tüzelt, igaz céltábla sem volt. Be kellett avatkozni. Zaharov elrendelte, hogy a jövőben az ilyen harckiképzés nem folyhat le harcszerű éleslövészet nélkül.

Frontviszonyok között ez nem is volt egyszerű. Itt nem volt állandó gyalogsági és tüzérségi lőtér. De a fő probléma nem is ez volt. A legnagyobb nehézséget az jelentette, hogy minél inkább megközelítsék az elkövetkezendő támadás reális körülményeit, ugyanakkor ne fedjék fel idő előtt készülődésünket. A 2. Belorusz Frontnál az ilyen kiképzés megszervezésében különösen kitűnt J. T. Cserevicsenko, aki ennek mestere volt. Ő a szó szoros értelmében az alegységeknél élt, és nagy segítséget nyújtott nekik. Az akkori erőfeszítések később bőségesen kamatoztak.

A Minszknél fogságba esett német tábornokok rendkívül

csodálkoztak azon, milyen gyorsan kivetettük állásaikból ott a legjobb német magasabbegységeket. Számunkra ebben nem volt semmi rendkívüli. A harctevékenységnek ez a kimenetele a csapás szilárd előkészítésén nyugodott. A támadás előtt az első lépcső hadosztályok valamennyi zászlóaljánál legalább tíz kiképzést tartottak. Így jártak el a többi frontnál is. A csapatok és a törzsek a legalaposabban kidolgozták a harc során megoldandó feladataikat. Jól megszervezték a gyalogság, a tüzérség és a harckocsik együttműködését, különös gondot fordítva a zászlóaljakra és az osztályokra. A gyalogság megtanult „rátapadni" a saját tüzérségi tűzre, a tüzérek pedig elsajátították, hogyan kell a gyalogsággal és a harckocsikkal együttműködve kiváltani és áthelyezni a tüzet. A közös harckiképzés során megerősödött a különböző fegyvernemek katonáinak harci barátsága. A zászlóalj- és osztályparancsnokok megismerték egymást, és ez is számottevő volt a baráti és egyetértésben végzett munka szempontjából.

A belorussziai hadműveleteknek volt néhány vezetési sajátosságuk. A hadműveleti vezetés fő feladatai a főhadiszállás május 31-i irányelveiből adódtak: ezek a front közelebbi feladatának mélységét 60–70 km-ben, további feladatát 200 km-nél nem mélyebbre határozták meg. Az 1. Balti és a 2. Belorusz Front számára további feladatként az irányelvekben csak a támadási irányt rögzítették. Ezt néhányan nem helyeselték. Egyesek úgy vélték, nem teszi lehetővé a fronttörzs számára, hogy világosan meghatározza a további tevékenységet és kedvezőtlenül hat a hadműveleti biztosítási intézkedések időben történő kidolgozására.

Bizonyos mértékben ez így is volt. A szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság azonban több meggondolásból tudatosan nem határozta meg a hadászati hadművelet egész mélységére a csapatok feladatait.

Mindenekelőtt, ha a frontok nagy mélységű feladatokat kaptak volna, ez elkerülhetetlenül erőik és eszközeik viszony-

lag merev felhasználását követelte volna meg a kiválasztott irányban. A helyzet pedig éppen az ellenkezőjét diktálta: arra volt szükség, hogy minden lehetőséget fenntartsanak a rugalmas és gyors manőverezés számára. Hiszen a hadműveleti elképzelés szerint az ellenséget a védelem harcászati övében kellett szétzúzni, a nagy ellenséges erőket pedig csak akkor kellett bekeríteni, miután kivetettük őket állásaikból. És, hogy ez hol következik be, azt csak feltételezni lehetett. Nem volt kizárt, hogy az ellenség egy manőverrel, valahova a védelem mélységébe, új védőállásokba vonja vissza főerőit. És mai ismereteink szerint ezt a változatot valóban megvitatta a német hadvezetés. Az pedig egyáltalán nem volt mindegy, hogy csapásunkat üres helyre mérjük-e, s át kell-e dolgoznia teljesen a szovjet hadvezetésnek a támadás tervét. Nagy mélységű feladatok esetében az ilyen átdolgozás mindig nehezebb. Következésképpen a frontoknak ily módon megszabott feladatok lehetővé tették a helyzetnek megfelelő kezdeményezést. Szerintünk e követelménynek éppen a főhadiszállás által alkalmazott forma felelt meg leginkább.

Számolni kellett azzal is, hogy Belorussziában többször kudarc érte csapatainkat. Támadásaik valahol a védelem harcászati övének hátsó határánál elakadtak. Az előttünk álló hadműveletben pedig ez az öv különösen erős volt. Ezért mindent el kellett követni, hogy a csapatok figyelme és ereje elsősorban a harcászati terepszakaszok áttörésére összpontosuljon. Emiatt is célszerű volt a frontok első lépcsőjének feladatait kisebb mélységre korlátozni.

Végül, a frontfeladatok kisebb mélysége komoly felelősséget rótt a frontparancsnokokra az események további menetének előrelátásában. Emellett a főhadiszállás figyelembe vette, hogy a harcászati hadműveletnek a fronthaditanácsokkal közös május 22-i és 23-i széles körű megvitatása e haditanácsoknak már minden szükségest megadott ahhoz, hogy a csapatokat szigorúan a hozott döntéseknek megfelelően készítsék

fel. A frontparancsnokoknak teljes elképzelésük volt a hadművelet kifejlesztésének lehetőségéről, tehát megbízhatóan tudták azt irányítani és biztosítani.

Ráadásul a főhadiszállás direktívájának helyi pontos betartására a főhadiszállás képviselői ügyeltek, akik közül az egyik a legfelsőbb főparancsnok első helyettese, a másik pedig a vezérkar főnöke volt. Ők kimerítő részletességgel hadászati méretekben ismerték a támadás tervezését, tehát halaszthatatlan esetekben gyakorlati útmutatásaikkal nyomban kiegészíthették a frontok feladatait. S valójában ez is történt.

Igen fontos szerepet játszott e két személy a támadáshoz szükséges anyagi-technikai eszközök biztosítása terén. Különösen nehezen oldódott meg ez a probléma az 1. Balti és a 3. Belorusz Frontnál, ahol nagy mennyiségű harckocsit kellett ütközetbe vetni, többek közt az 5. gárda-harckocsihadsereget. A. M. Vaszilevszkij már június 8-án jelentette a főhadiszállásnak:

„A Csernyahovszkijnak előírtak megérkezése késik. Egyebek közt Obuhovnál, ahová június 5-ig mindennek meg kellett volna érkeznie, a mai napig csak 50% érkezett."

Három nap múlva Alekszandr Mihajlovics közvetlenül a Közlekedési Népbiztossághoz fordult és kérte, hogy gyorsítsák meg és június 18-ig fejezzék be a szállításokat. De 17-én újból aggodalmas jelentést kellett küldenie a főhadiszállásnak:

„Idegesít a vasút munkája és aggaszt, hogy a frontnak átadott csapatok összpontosítása időben megtörténik-e és megérkezik-e néhány ellátmány."

Hasonló volt a helyzet az 1. Belorusz Frontnál is. Június 11-én Zsukov a következőket jelentette a legfelsőbb főparancsnoknak:

„Rendkívül lassú az 1. Belorusz Frontnak szánt lőszerek szállítása. Naponta egy-két szállítmány érkezik... Jogos a feltételezés, hogy a front számára megállapított határidőt nem tartják be."

Lassú ütemben érkeztek ide a csapatok is. Egyebek közt késett a nehéz tüzérdandár és a három önjáró tüzérezred. Lemaradt az úton Sz. M. Krivosein altábornagy 1. Krasznográdi gépesített hadteste: június 12-én estére mindössze öt menetlépcsője érkezett meg.

A 2. Belorusz Fronthoz sehogy sem akartak megérkezni a szükséges gépkocsizó-zászlóaljak, s nem jött repülőgép-üzemanyag sem.

A főhadiszállás képviselőinek jelentéseire felfigyelt Sztálin. Megkérdezte a frontokat, el tudják-e kezdeni időben a hadműveletet. Vaszilevszkij kertelés nélkül válaszolta: „A kezdet végleges időpontja kizárólag a vasút munkájától függ; mi mindent megtettünk és megteszünk, hogy a számunkra megszabott határidőt betartsuk."

Sztálin, úgy látszik, hatott a vasutasokra. Azoknál a frontoknál, amelyek nem kapták meg a szállítmányokat, felülvizsgálták a vasúti szállítási terveket. S végül a vasút feszített ütemben dolgozott. A csapatok összpontosítása meggyorsult, de még így is június 19-ről 23-ra kellett áttenni a hadművelet kezdetét.

Június 23-tól augusztus végéig egy percre sem szünetelt a harc Belorussziában. Már az első napon több irányban áttörtük az ellenség védelmét, s hadseregeink feltartóztathatatlanul törtek előre. A harc azonban súlyos volt. A foglyok vallomása szerint a német csapatok azt a parancsot kapták, hogy bármi áron tartsák állásaikat. S valóban elkeseredetten és szívósan védekeztek. De az ellenség ellenállása megtört, és a szovjet támadás egyre nyugatabbra ért.

„Közeledik a vég . . . 30 hadosztálynak csak szétszórt maradványai menekültek meg a pusztulástól és a szovjet fogságtól" – jellemezte a szovjet csapatok belorussziai támadását Siegfried von Westphal, az egyik ismert hitlerista tábornok.*

* Végzetes döntések. Moszkva. Vojenizdat, 1958. 258. old. (oroszul).

A „Bagratyion" hadművelet ismét bebizonyította a szovjet hadművészet fölényét a német fasiszta hadművészettel szemben. Az ellenséget kivetettük jól megerősített állásaiból, majd néhány nap múlva bekerítettük és megsemmisítettük. A hadművelet folyamán csapataink Vityebszknél, Bobrujszknál és Minszknél három nagy bekerítést hoztak létre. Közülük a minszki volt a legnagyobb, de ez sem kötött le sokáig jelentős szovjet erőket. A több mint ezer kilométeres arcvonalon kibontakozó támadás napi átlagos üteme meghaladta a húsz kilométert.

Hangsúlyozni kell azt is, hogy a német főparancsnokságot nemcsak afelől tévesztettük meg, hol várható a háború adott időszakában fő erőkifejtésünk iránya. Arra sem számított, hogy ilyen nagy erejű csapás éri.

A főhadiszállás, a vezérkar és a velük szorosan együttműködő frontparancsnokságok és törzsek hosszú és gondos előkészítő munkája meghozta gyümölcsét. A hadművelet jól átgondolt és részletesen kidolgozott terve olyan eszközt jelentett a szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság kezében, amelynek segítségével kivívta a történelmi jelentőségű győzelmet.

AZ UTOLSÓ HADJÁRAT

Újév a kuncevi szálláson – Az ellenséges erők elvonása Kelet-Poroszországban és délen – G. K. Zsukovot kinevezik az 1. Belorusz Front parancsnokává – Sztálin átveszi négy front tevékenységének a koordinálását – Lehetséges lett volna-e a Berlin elleni folyamatos támadás? – Hogyan gerjesztette Churchill az amerikaiak étvágyát? – A főhadiszállás 1945. április 1-i tanácskozása – Németország kapitulációja

Az új, 1945-ös esztendő küszöbén, néhány órával éjfél előtt, Antonov kijelentette:

– Nemrég felhívott Poszkrebisev, és kért, hogy térképek és okmányok nélkül fél tizenkettőkor menjünk a „közeli szállásra".

Kérdésemre, hogy ez mit jelent, Alekszej Innokentyevics tréfásan felelte:

– Meglehet, az új évet köszöntjük. Nem is lenne rossz . . .

Néhány perc múlva telefonált J. N. Fedorenko, a páncélos- és gépesített csapatok parancsnoka. Megkérdezte, tudjuk-e, miért hívják őt a „közeli szállásra", ugyancsak okmányok nélkül.

Azt válaszoltam, hogy jómagam is spekulálok a különös meghíváson.

Éjjel 11 órakor elindultunk Antonovval. Most is, mint mindig az ő kocsiján utaztunk, s találgattuk úticélunkat. Naponta, rendszerint az éjszakai órákban kellett jelentést tennünk a fő-

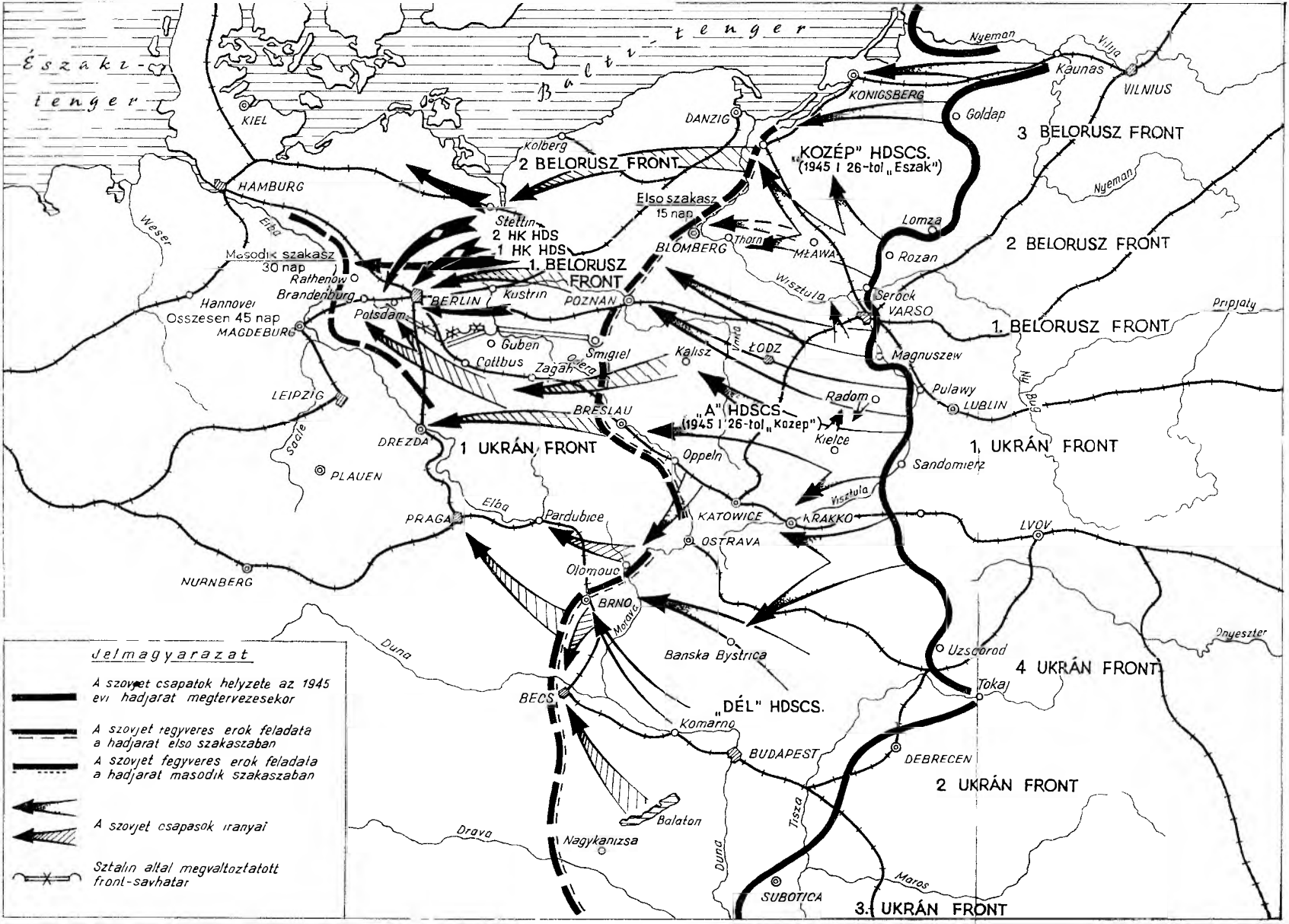
Északi-tenger
Balti-tenger
KIEL
HAMBURG
Weser
Elba
Hannover
Osszesen 45 nap
MAGDEBURG
LEIPZIG
Saale
PLAUEN
NURNBERG
Kolberg
DANZIG
KONIGSBERG
Nyeman
Kaunas
Vilija
VILNIUS
Goldap
3 BELORUSZ FRONT
2 BELORUSZ FRONT
KOZÉP" HDSCS.
(1945 I 26-tol „Eszak")
Elso szakasz
15 nap
Stettin
2 HK HDS
1 HK HDS
1. BELORUSZ FRONT
Masodik szakasz
30 nap
Rathenow
Brandenburg
BERLIN
Kustrin
POZNAN
Potsdam
Guben
Cottbus
Zagan
Smigiel
Odera
BLOMBERG
Thorn
MŁAWA
Lomza
Rozan
Wisztula
Serock
VARSO
Pripjaty
1. BELORUSZ FRONT
Kalisz
Warta
ŁODZ
Magnuszew
Radom
Pulawy
LUBLIN
Bug
A" HDSCS
(1945 I 26-tol „Kozep")
Kielce
BRESLAU
DREZDA
1 UKRÁN FRONT
Oppeln
Sandomierz
1. UKRÁN FRONT
Visztula
PRAGA
Elba
Pardubice
KATOWICE
KRAKKO
LVOV
OSTRAVA
Olomouc
BRNO
Morava
Duna
Banska Bystrica
Uzscorod
4 UKRÁN FRONT
Tokaj
Onyeszter
BECS
„DÉL" HDSCS.
Komarno
BUDAPEST
DEBRECEN
2 UKRÁN FRONT
Balaton
Drava
Nagykanizsa
Tisza
Duna
Maros
SUBOTICA
3. UKRÁN FRONT
Jelmagyarazat
A szovjet csapatok helyzete az 1945 evi hadjarat megtervezesekor
A szovjet regyveres erok feladata a hadjarat elso szakaszaban
A szovjet fegyveres erok feladata a hadjarat masodik szakaszaban
A szovjet csapasok iranyai
Sztalin altal megvaltoztatott front-savhatar

parancsnoknak, de eddig még ünnepnap sohasem hívatott. Igaz, a háború éveiben meg is feledkeztünk erről.

Sztálinnál már voltak néhányan: A. A. Novikov, N. N. Voronov, J. N. Fedorenko, A. V. Hrulev. Később megérkezett Sz. M. Bugyonnij. És valóban, az új év köszöntésére hívtak meg bennünket, ezt a terített asztalról is láttuk.

Éjfél előtt pár perccel megjöttek a Politikai Bizottság tagjai, s velük néhány népbiztos. Közülük csak B. L. Vannyikovra és V. A. Malisevre emlékszem. Összejött huszonöt férfi – és egyetlen asszony, az ugyancsak jelenlevő Olasz Kommunista Párt főtitkárának, Palmiro Togliattinak a felesége.

Sztálin elfoglalta megszokott helyét az asztalfőn. Jobbra mellette, mint rendesen, vizeskancsó állt. Pincér nem volt, mindenki maga szedte a tányérjára, amire éppen kedve támadt. Amikor az óra éjfélt ütött, a legfelsőbb főparancsnok poharát emelte a szovjet népre, amely mindent megtett a hitleristák szétzúzása érdekében, a közeli győzelmünkre és a szovjet fegyveres erőkre. S végül az ilyenkor szokásos köszöntővel fejezte be szavait:

– Boldog új évet, elvtársak!

Hasonlót kívánva egymásnak, a háború győztes befejezésére ürítettük poharainkat. A kezdeti feszélyezettség hamar feloldódott. A beszélgetés általánossá vált. Maga a házigazda sem volt szertartásos: néhány tószt után felállt az asztaltól, pipára gyújtott, s beszélgetni kezdett az egyik vendéggel. Mindnyájan örültünk a kötetlenségnek, csoportokba verődtünk, s csakhamar zsongott a terem.

Bugyonnij behozta az előszobából nagy harmonikáját. Leült az asztalhoz és rákezdett. Igazán ragyogóan játszott, főleg orosz népdalokat és polkákat. Mint egy igazi harmonikás, fülét a hangszer felé fordította. Látszott, hogy a harmonikázás kedvenc szórakozása.

Vorosilov leült mellé, aztán többen is körülvették.

Amikor Bugyonnij belefáradt a zenélésbe, Sztálin egy kis

gramofont hozott be. Maga választotta ki a lemezeket. A vendégeknek táncolni támadt kedvük, de csak egy hölgy volt, így hát a táncból nem lett semmi. A házigazda ekkor feltette a „Barinya" című orosz táncdal lemezét. Bugyonnij táncra perdült. Könnyedén járta a guggolós táncot, tenyerével csapkodta térdét és csizmájának szárát. Mindenki szívből tapsolt neki.

Aztán Alekszandrov katonadalaira került sor. E dalokat valamennyien ismertük, s együtt dúdoltuk.

Amikor eltávoztunk Kuncevból éjjel három körül járt az idő. Ez, a háború alatti első olyan szilveszterezés, amelyet nem szolgálatban töltöttünk el, gondolatokat ébresztett. Mindnyájan éreztük, közeledik a háború vége. Felszabadultabban lélegeztünk, bár tudtuk, a közeljövőben új, hatalmas támadás kezdődik, sok súlyos ütközettel.

Alekszej Innokontyevics azt javasolta, ne menjünk vissza mindjárt a szolgálati helyünkre, mint szoktunk, hanem töltsük otthon az éjszakát. Az új év valahogy egészen békésen kezdődött. A legfelsőbb főparancsnok ünnepi fogadása is, az otthon töltött éjszaka is – mindez olyannyira eltért a háborús vezérkar életétől.

A moszkvai éjszaka azonban emlékeztetett a háborúra. Sötét, kihalt utcákon, behavazott, elsötétített ablakú házak mellett haladtunk. Csak imitt-amott szökött ki egy-egy gyenge fénycsík az ablakok szélein. Az őrjárat és a légó-ügyeletesek már elnézőbbek voltak . . .

Egyszóval, azon az éjszakán sok minden arról beszélt, hogy közeledik a háború vége.

A szovjet–német arcvonalon folyó háború befejező szakaszának tervezése már az 1944. évi nyári-őszi hadjárat idején megkezdődött. A hadászati helyzetből kialakított gyakorlati következtetések nem hirtelen, nem valamiféle egyszeri aktus következményeképp születtek meg a vezérkarnál és a főhadiszálláson. Fokozatosan, a munka folyamatában fogalmazódtak meg.

Az 1944 nyarán és őszén valamennyi irányban lezajlott, méreteiben példátlan támadásunk eredménye több volt, mint biztató. A szovjet hadsereg megsemmisített 219 ellenséges hadosztályt és 22 dandárt. Az ellenség 1 millió 600 ezer embert, 6700 harckocsit, 28 000 löveget és aknavetőt, 12 000 repülőgépet vesztett. Ezt a fasiszta Németország már nem tudta pótolni. Súlyos volt az ellenséget ért erkölcsi vereség is.

1944 októberében a szovjet csapatok Finnország határán álltak, sikeresen támadtak Észak-Norvégiában, a Szirve-félsziget és Kurlandia kivételével megtisztították az ellenségtől a Baltikumot, s Goldap–Augustow vonaláig betörtek Kelet-Poroszországba. Kelet-Poroszországtól délre a berlini hadászati irányban csapataink több helyütt átkeltek a Narewen és a Visztulán, fontos hídfőket létesítettek Rózan, Serock, Magnuszew, Puławy, Sandomierz körzetében. A 2. Ukrán Front elérte Budapestet. A 3. Ukrán Front október 20-án felszabadította Belgrádot.

Győzelmeink azonban nem születtek könnyen. A hadosztályok ritkultak, előrenyomulásuk üteme jelentősen lassult. A nyugat-európai német védelem néhány szakaszának meggyengítésével sikerült Hitlernek az erők egy részével keleti irányú manővert végrehajtania, s ott tömör és szilárd arcvonalat kialakítania. Ennek áttörése gondos előkészítést kívánt.

A vezérkar jól tudta, milyen bonyolult dolog a siker kifejlesztése. A támadás feltételei és kilátásai nem mindenütt voltak egyértelműek.

Az ellenség Kurlandiában különösen szilárd védelmet épített ki. Ennek áttörése és az ott jól berendezkedett harminc hadosztály megsemmisítése nagy áldozatokat követelhetett tőlünk.

Kelet-Poroszországban kedvezőbben alakult a helyzet. A 3. Belorusz Front erőfölényben volt az ellenséggel szemben.*

* A németeknek akkor Kelet-Poroszországban 11 gyalogoshadosztályuk, 2 páncéloshadosztályuk, 2 lovasdandáruk, azaz összesen 17 magasabbegy-

Ebből kiindulva a vezérkar feltételezte, hogy ha csapatainkat némileg megerősítjük a Főparancsnoksági Tartalékból, azok erős csapást mérhetnek Kelet-Poroszországon át a Visztula torkolatáig, 220–250 km mélységben. Sajnos a későbbiekben – különösen az első időszakban – szerényebb célokkal kellett beérni.

Ami a varsó–poznańi, valamint a sziléziai irányt (ahol lényegében eldőlt Berlin sorsa) illeti, különösen erős ellenállásra számíthattunk. Akkor úgy gondoltuk, hogy az 1. Belorusz és az 1. Ukrán Front maximális erőkifejtéssel mintegy 140–150 km mélységig tudja folytatni a támadó hadműveletet.

A 4., 2. és 3. Ukrán Front sávjában – elsősorban politikai meggondolásokból kiindulva – a vezérkar már jóval nagyobb eredményekre számított. Határozott előretörés lehetősége mutatkozott Moravskà, Ostrava, Brno terepszakaszára és Bécs megközelítő útvonalaira. Teljesen reálisnak tűnt számunkra, hogy rövid idő alatt elfoglaljuk Budapestet és átkeljünk a Dunán. Az ellenséges gyalogság jelentős részét itt magyar hadosztályok képezték, amelyek harcképességét akkori feltételezéseink szerint alááshatta a lakosság körében erősödő háborúellenes hangulat és a fasiszták kegyetlenkedései, akik Magyarországot bármi áron meg akarták tartani a „harmadik birodalom" csatlósának. Sajnos, feltételezéseink nem igazolódtak be. A németek által támogatott fasiszta diktatúrának sikerült még egy ideig Magyarországot a fasiszta katonai gépezethez kötni. Október végétől rendkívül súlyos és véres harcok kezdődtek a budapesti irányban. A 2. Ukrán Fronttal szemben egy 39 magasabbegységből álló ellenséges csoporto-

ségük volt. A 3. Belorusz Front állományába összesen 47 magasabbegység: 40 lövészhadosztály, 2 harckocsihadtest és 5 harckocsidandár tartozott. Figyelembe kell azonban venni, hogy az ellenséges gyalogos hadosztályokban jóval több ember volt, mint a mi lövészhadosztályainkban. A mi harckocsihadtesteinknek és a német páncéloshadosztályoknak körülbelül egyenlőek voltak a harci lehetőségei.

sítás harcolt, amelynek magvát hét (öt német és két magyar) páncéloshadtest alkotta. Az ellenség jól megerősített és szerteágazó védelmi rendszerre támaszkodott és szívósan ellenállt. A magyar fővárosért vívott harc három és fél hónapig tartott.

Októberben elért igen korlátozott sikereink arról tanúskodtak, hogy pihentetni kell a már rég nem váltott hadosztályokat, átcsoportosítást kell végrehajtani, a hadtápot fel kell zárkóztatni, meg kell teremteni az áttöréshez, majd a siker kifejlesztéséhez szükséges anyagi tartalékokat. Végül, az igen bonyolult helyzet értékelése alapján ki kellett választani a legkedvezőbb irányt és ki kellett dolgozni a német fasizmus gyors és teljes megsemmisítésének tervét. Mindehhez pedig idő kellett.

1944 novemberének legelején a főhadiszállás alaposan megvitatta a 2. és 1. Belorusz, valamint az 1. Ukrán Front sávjában kialakult helyzetet. E frontokkal az ellenség fő hadászati csoportosítása – a „Közép" és az „A" hadseregcsoport – állt szemben, igaz nem teljes állománnyal. E frontok nem rendelkeztek a támadáshoz szükséges erőfölénnyel. Ezért célszerűtlen lett volna folytatni a támadást a berlini irányban, s ideiglenesen védelembe kellett átmennünk.

Antonov a legfelsőbb főparancsnoknak tett soron következő jelentésében ragaszkodott ehhez, s kérte az engedélyt az ennek megfelelő direktíva elkészítéséhez. Ezt meg is kaptuk. 1944. november 5-re virradó éjszaka a 3. és 2. Belorusz Front meg is kapta a védelembe való átmenetre vonatkozó direktívát. Néhány nap múlva hasonló utasítást kaptak az 1. Belorusz Front jobbszárny-csapatai is.

A hitlerista Németország elleni utolsó hadjáratot kezdettől két szakaszra bontottuk. Az első szakaszban folytatni kellett az aktív tevékenységet, ha lehet így mondani, a régi irányban – Budapest körzetében, a szovjet–német arcvonal déli szárnyán. A fordulatot itt úgy akartuk elérni, hogy a 3. Ukrán Front főerőit kijuttatjuk a Duna–Tisza közére, Kecskemét-

től délre. Onnan északnyugati és nyugati irányban mért csapásaikkal segíthették a 2. Ukrán Frontot. Reméltük, hogy e két front egymással szorosan együttműködve gyors ütemben támadhat, és 20–25 nap múlva eléri a Banská Bystrica–Komarno–Nagykanizsa terepszakaszt, s egy hónapra rá kijut Bécs megközelítő útvonalaira. Nem kételkedtünk abban, hogy a déli szárnyat fenyegető veszély láttán a német hadvezetés erősítéseket dob oda át a berlini irányból, ezzel viszont kedvező feltételeket teremt a Kárpátoktól északra levő főerőink – három frontunk – előrenyomulásához. A vezérkar szilárdan meg volt győződve arról, hogy 1945 elején a szovjet hadsereg a Visztula alsó szakaszánál eléri Bromberget (Bydgoszcz-ot), elfoglalja Poznańt, birtokba veszi a Breslau (Wrocław), Pardubice, Jihlava és Bécs terepszakaszt, azaz októberi állásait 120–350 kilométerre maga mögött hagyja. Ezután kellett kezdődnie a hadjárat második szakaszának, amelynek eredményeképpen bekövetkezik Németország kapitulációja.

Ily módon 1944. október végén a hadjárat két szakaszra való felosztásának kezdeti elgondolásában csak a háború befejezésének általános tartalmát határoztuk meg. A főcsapás irányát még nem jelöltük ki. Az ellenség hadászati arcvonala kettévágásának és csoportosításai széttagolásának gondolata még nem öltött testet.

Az elgondolás pontosabb kidolgozása érdekében a vezérkar november elején levonta a következtetéseket a már elért eredményeinkből és tömören értékelte a felek hadászati helyzetét. Megállapította, hogy a szovjet hadsereg olyan győzelmeket aratott, amelyek eldöntötték a háború kimenetelét. Javunkra dőlt el a szovjet–német arcvonalon folyó küzdelem, és közeledett a győzelem órája. Nemcsak a csapatok létszámát tekintve kerültünk fölénybe az ellenséggel szemben, hanem a kiképzés és a technikai ellátottság terén is. A harctevékenységet teljesen biztosította a hátország összehangolt munkája, amely egyre növekvő segítséget adott az arcvonalnak.

A szovjet csapatok és a Hitler-ellenes koalícióhoz tartozó többi állam hadseregének hadászati helyzetét úgy értékeltük, hogy az hamarosan Németország bekerítését eredményezi. Csapásaink összhangban voltak szövetségeseink nyugat-európai tevékenységével. A szovjet hadsereg és az angol–amerikai erők lényegében elfoglalták azokat az állásokat, ahonnan döntő támadást indíthattak Németország létfontosságú központjai ellen. Az utolsó döntő csapás és az ellenség gyors és végleges megsemmisítése előtt álltunk.

A későbbi események bebizonyították, hogy az értékelés – amelynek alapján részletesen kidolgoztuk az utolsó európai hadjárat hadműveleteinek a terveit – teljesen helyes volt.

Az elgondolást előzetesen alaposan megvitatták Antonovnál. Rajta kívül részt vett ebben a hadműveleti csoportfőnök és helyettese A. A. Grizlov, valamint N. A. Lomov, az adott irányok főnöke. Az itt kifejtett nézeteket később a hadműveleti csoportfőnökségen pontosították. Ugyanott számba vették az erőket és eszközöket, és kidolgozták a hadművelet egyéb elemeit is. Végül, az elgondolás grafikus formát öltött: valamennyi számítással és indoklással térképre került, amely után még egyszer megvitatták, mondhatni kivesézték. És mint mindig, a legrészletesebben a „kezdő" hadműveleteket tervezték meg. A frontok további feladatait pedig csak általánosságban határozták meg.

Az alkotó vitákban kezdett megszületni, majd véglegesen kikristályosodni tevékenységünk általános eszméje. Megállapítottuk, hogy a szovjet–német arcvonal középső szakasza a döntő, mert onnan csapataink a legrövidebb irányban csapást mérhetnek Németország létfontosságú központjaira. De éppen itt volt az ellenség legnagyobb csoportosítása. Hogy kedvezőbb körülményeket teremthessünk támadásunk számára, célszerűnek látszott széthúzni a német fasiszta csapatok központi csoportosítását. Ezért maximálisan aktivizálnunk kellett a hadászati arcvonal szárnyait. Nemcsak Magyaror-

szágon és Ausztriában, hanem Kelet-Poroszországban is. A Budapest alatti és Bécs elleni energikus támadást össze kellett kapcsolni a Königsberg (Kalinyingrád) elleni támadással.

Jól tudtuk, hogy az ellenség Magyarországon és Kelet-Poroszországban meglehetősen érzékeny. Erős nyomásra a nem támadott arcvonalakról okvetlenül átcsoportosítja oda tartalékait és csapatait. Ennek eredményeképpen a nyugati irány, ahol a döntő események várhatóak voltak, számottevően meggyengül.

Feltevéseink beigazolódtak. A szovjet csapatok 1944. évi novemberi-decemberi támadó tevékenységének következtében az ellenség – számításaink szerint – Kelet-Poroszországban 26 (köztük hét páncélos) hadosztályt, Magyarország fővárosának közvetlen közelében pedig 55 (köztük kilenc páncélos) hadosztályt összpontosított. Mint később ismertté vált,* Hitler akkor azzal számolt, hogy 1945-ben a szovjet hadsereg a főcsapást nem a berlini irányban, hanem Magyarországon és Csehországon keresztül méri. Ezért oda is irányították a Wehrmacht főerőit. A német fővezérségre ez alkalommal is rákényszerítettük akaratunkat, és az arcvonal számunkra fő szakaszán mindössze 49 hadosztályt hagyott, s köztük csak öt páncéloshadosztályt.

Az, hogy az ellenség hadászati arcvonala olyan sajátos formát öltött, amelyben a szárnyakon levő erős csapatcsoportosításokat középen nem fedezték kellőképp erős tartalékokkal, gondolkodóba ejtett bennünket a főirányban folytatandó tevékenység legcélszerűbb formáiról. Nem kellene-e ebben az esetben elállni az egész arcvonalon való egyidejű előrenyomulástól, amely az ellenség lassú visszavetését eredményezi? Nem lenne-e jobb közvetlen csapással áttörni ezt a viszonylag gyenge centrumot, szétdarabolni a németek hadászati arcvonalát, és nem vesztegetve az időt, kifejleszteni a támadást Berlin irá-

* *K. Tippelskirch:* Geschichte des zweiten Weltkriegs. Bonn 1951.

nyában? Ebben az esetben könnyebb lenne a szétdarabolt ellenséges csapatok teljes felszámolása, ami lényegesen meggyorsítaná a háború végső céljának elérését. A vezérkar ennél maradt. Tudtuk, hogy a Berlin elleni csapást a lehető leggyorsabban, megtorpanás nélkül kell végrehajtani. Azok a még közelmúltban is jelentkezett nézetek, miszerint a vezérkar bizonytalan időre elhalasztotta Berlin elfoglalását, teljesen alaptalanok. Az elhatározás szilárd volt, és csak az elkövetkezendő események nyomán helyesbítettük tervünket.

Nem volt könnyű pontosan meghatározni az elkövetkezendő feladatokat és a frontok legcélszerűbb tevékenységi módjait. Elsősorban a 3. Belorusz Front okozott gondot. A kelet-poroszországi csoportosítást nemcsak le kellett kötni harcokkal, hanem el is kellett szigetelni a hadászati arcvonal többi szakaszától, lehetőleg szét kellett darabolni, s meg kellett akadályozni összehangolt tevékenységét.

Ez a sokrétű hadműveleti cél – a lekötés, az elszigetelés és a részekre darabolás – legalább két front támadását tette szükségessé Kelet-Poroszországban: az egyiknek kelet felől csapást kellett mérnie Königsbergre, a másiknak el kellett szigetelnie a berlini irányban a kelet-poroszországi csoportosítást az „A" hadseregcsoporttól, valamint a hadászati hadtápterülettől. Kelet-Poroszország mély déli és délnyugati megkerülése ugyanakkor fedezte Varsó, Poznań, Berlin irányában levő csapataink szárnyát. A kelet-poroszországi csoportosításra keleti irányból mért csapás a 3. Belorusz Frontra hárult, megkerülése pedig a 2. Belorusz Frontra.

A fő feladatra – az ellenség hadászati arcvonalának átvágására és a nyugati irányú lendületes előretörésre – az 1. Belorusz és az 1. Ukrán Frontot lehetett felhasználni, amelyek ebben az irányban álltak, és hídfőket tartottak a Visztulánál. Ezeket mindenképpen fel kellett tölteni harckocsikkal, elsősorban harckocsi-hadseregekkel és önálló harckocsihadtestekkel.

Október utolsó három napján és november elején a frontok pontosan megkapták a csapások irányát, támadási sávjukat, közelebbi és további feladataik mélységét. Ugyanakkor hozzávetőlegesen meghatároztuk azt a minimális időt, amely a hitlerista hadigépezet végleges szétzúzásához kellett. Feltételeztük, hogy a támadás 45 napja alatt, két szakaszban 600–700 km mélységet lehet elérni, a szakaszok között nem tartva hadműveleti szünetet. Az első szakaszt 15, a másodikat 30 napra terveztük. A támadás tervezett üteme nem volt nagy, mivel az ellenség elkeseredett ellenállásával számoltunk a befejező harcokban. A valóságban ez másképp alakult: a szovjet csapatok túlszárnyalták a terveket.

A feladatok mélységének meghatározásakor figyelembe vettük az adott körülményeket, többek közt a terep sajátosságait. Így például a 3. Belorusz Front számára, amelynek harctevékenységi körzetében a terep nagyon nehéz volt, az ellenség pedig erős, a közelebbi feladat mélységét 50–60 km-ben szabtuk meg. A 2. Belorusz Front sávjában a közelebbi feladatot Mława, Dobrin terepszakaszáig, azaz 60–80 km-re lehetett tervezni. Az 1. Belorusz és az 1. Ukrán, valamint részben a 4. Ukrán Frontnak 120–160 kilométert kellett közelebbi feladatként előrenyomulni. A Nyugat-Lengyelország sík területein tevékenykedő 1. Belorusz és 1. Ukrán Front további feladatának mélységét 130–180 kilométerben határoztuk meg.

Kijelöltük a csapások irányát is. A 2. Belorusz Frontnak két csapást kellett mérnie: Marienburg (Malbork) irányában, hogy a kelet-poroszországi csoportosítást elszigetelje a többi ellenséges erőktől és Allenstein (Olsztyn) irányában, hogy szétvágja a csoportosítást. Az 1. Belorusz Frontnak erői egy részével Varsót megkerülve előre kellett nyomulnia, erői másik részével pedig találkoznia kellett a németek kielce–radomi csoportosítását szétzúzó 1. Ukrán Front csapataival. Az 1. és 4. Ukrán Front szomszédos csapásmérő erői Krakkó irányában támadtak. A két déli front – a 2. és a 3. Ukrán Front –

számára a hadjárat első szakaszában változatlanul Bécs szerepelt a támadó hadművelet végcéljaként.

Az 1945. évi hadjárat kidolgozásakor a főhadiszállás nem hívta össze a parancsnokokat különleges megbeszélésre, mint korábban (pl. a „Bagratyion" terv kidolgozásakor). Ez alkalommal egyenként kellett a parancsnokoknak megjelenniük a vezérkarnál. Így vitatták meg az adott front hadműveleteinek részleteit, majd a kialakult elképzelést jelentették a főhadiszállásnak.

November 7-ig és az ünnepnapokon F. I. Tolbuhin, K. K. Rokosszovszkij, I. Sz. Konyev marsallok és I. D. Csernyahovszkij hadseregtábornok dolgozott a vezérkarnál. Az ünnep után alaposan megvitatták a főhadiszálláson a hadjárat elgondolását. Lényeges változtatásokra nem került sor. Megállapodtak, hogy a főirányban 1945. január 20-án kezdődik a támadás, de a hadműveleti terveket még nem hagyták jóvá, és nem adták ki a frontoknak a direktívákat.

Néhány nap múlva a legfelsőbb főparancsnok elhatározta, hogy a Berlint elfoglaló csapatok élére első helyettesét, G. K. Zsukovot, a Szovjetunió marsallját állítja. 1944. november 16-án Georgij Konsztantyinovicsot kinevezték az 1. Belorusz Front parancsnokává. Rokosszovszkij marsall pedig Zaharov helyébe, a 2. Belorusz Front élére került. Sztálin maga értesítette telefonon erről az érdekelteket.

A berlini irányban tevékenykedő négy front harcának koordinálását a legfelsőbb főparancsnok magának tartotta fenn. Ennek következtében fölöslegessé vált, hogy Vaszilevszkij tovább dolgozzon a 3. Belorusz Frontnál. Ezt követően, mint a főhadiszállás képviselője csak az 1. és 2. Balti Front hadműveleteit irányította. De 1945. február 20-án, azt követően, hogy I. D. Csernyahovszkij tábornok elesett, Alekszandr Mihajlovics ismét visszatért a 3. Belorusz Fronthoz, most már mint annak parancsnoka. A vezérkar főnöke pedig A. I. Antonov lett.

Így hát 1945 elejétől néhány front erős csapásával számoltunk a berlini hadászati irányban. E csapások célja az volt, hogy áttörjük és szétdaraboljuk az ellenség arcvonalát, átvágjuk közlekedési útvonalait és összeköttetését, megbontsuk az itt levő ellenséges csoportosítások együttműködését, és már a hadjárat első szakaszában megsemmisítsük főerőit. Ezzel megteremtettük a kedvező feltételeket a háború befejezéséhez.

Fő figyelmünk az 1. Belorusz Frontra irányult. Csapatainak a magnuszewi és a puławyi hídfőből kellett támadniuk, lendületesen végrehajtva az áttörést. De már a hídfők megléte bizonyos fokig sejtette az ellenséggel csapásaink irányát, s természetesen megtette a kellő ellenintézkedéseket.

Ezért a bal szomszédnak, az 1. Ukrán Frontnak a támadását nem a legrövidebb úton kellett kifejlesztenie a német határ irányában, hanem valamivel északabbra, Kalisz felé. A vezérkar több más meggondolás mellett azért is vetette el a legrövidebb utat, mert fedezetlen maradt volna az 1. Ukrán Front. Ezen az úton terült el az észak-sziléziai iparvidék hatalmas kőépítményeivel, amelyek erősítették a védelmet. Távolabbra a német Szilézia feküdt, ahol ugyancsak kedvezőek voltak a feltételek a védelem számára. Ez az irány tehát súlyos harcokat, a hadművelet lendületének a megtörését és indokolatlan nagy áldozatokat jelentett volna. Miután ezt a problémát alaposan megvitattuk I. Sz. Konyevvel, a vezérkar, majd a főhadiszállás is amellett döntött, hogy Szilézia északkeleti és keleti megkerülésével kell támadni. E csapások elháríthatatlan veszélyt jelentettek az 1. Belorusz Fronttal szemben levő ellenség mögött, s ez lényegesen megkönnyítette csapataink előrenyomulását Poznań irányában. Ráadásul megkímélték Szilézia ipari létesítményeit. A sziléziai iparvidék megkímélését Sztálin különösen fontosnak tartotta, s ezt meg is beszélte Konyevvel, az 1. Ukrán Front parancsnokával.

A főhadiszállás november 27-re Moszkvába rendelte Zsu-

kovot, aki a frontfelderítés adatai alapján nagyon nehéznek ítélte meg az 1. Belorusz Front közvetlen nyugati irányú csapását, mivel ott az ellenségnek sok, csapatokkal megszállt, megerődített körlete volt. Zsukov úgy vélekedett, hogy a leggyorsabban akkor lehet sikert elérni, ha a front főerői Lódź irányában támadnak, majd kijutnak Poznańhoz. A legfelsőbb főparancsnok egyetértett ezzel. A döntés szerint némileg megváltozott az 1. Belorusz Front kezdő hadművelete.

Ez változást hozott a bal szomszédnál is: elvesztette jelentőségét az, hogy az 1. Ukrán Front elérje Kaliszt. Konyev marsall főiránya Breslau (Wrocław) lett.

Természetesen a tervek pontosítása idején a hadművelet előkészítése a rendes mederben folyt. Összpontosítottuk a tartalékokat, feltöltöttük a frontokat.

November végére már teljesen kirajzolódott az elkövetkezendő támadás képe, bár a hadműveleti terveket a főhadiszállás csak december végén hagyta jóvá. A későbbiek során e tervek csak részletkérdésekben változtak. Köztük a leglényegesebb a hadműveletek kezdetének a megváltozása volt, amelyet az váltott ki, hogy szövetségeseink súlyos helyzetbe kerültek az Ardennekben. Ott ugyanis a németek december közepén rendkívül energikus tevékenységbe kezdtek, s Nagy-Britannia akkori kormányfője, Churchill segítséget kért Sztálintól.

Híven a szövetségesi kötelezettségekhez, a szovjet csapatok január 12-én döntő támadásba mentek át. Mint már említettem, a támadás üteme felülmúlta számításainkat. A központi irányban az 1. Belorusz és az 1. Ukrán Front csapatai már január 24-re elérték a Poznań–Breslau (Wrocław) terepszakaszt. A Lengyelországban védő „Közép" német hadseregcsoport főerői súlyos veszteségeket szenvedtek. Maradványai nyugati és északnyugati irányban vonultak vissza.

Az 1945. január végére kialakult bonyolult helyzet elemzése igazolta azt a korábbi következtetésünket, hogy szünet nél-

kül támadnunk kell, egészen Berlin elfoglalásáig. Ám ha Berlin el is esik, ezt nem lehetett volna még Németország kapitulációjával azonosítani. Hiszen az ellenségnek akkor még nagy csapatcsoportosításai voltak Nyugat-Európában és Magyarországon. Hiszen akkori számításaink szerint csak Budapest térségében 11 ellenséges páncéloshadosztály és más csapatok tartózkodtak, amelyek még egy bizonyos ideig – feltételezhetően nem sokáig – tartani tudták magukat. Ismertük Hitlernek azt a döntését, hogy folytatni kell a harcot az úgynevezett „alpesi erődben". Szövetségeseink is tudtak erről: Churchill kérte Sztálint, készítsünk terveket arra az esetre, ha Hitler „átjut délre".* De természetesen bármelyik esetben Berlin bevétele megpecsételte a „harmadik birodalom" sorsát.

A komolyabb hibák elkerülése végett a vezérkar és a főhadiszállás – mint korábban is – addig nem döntött véglegesen a hadjárat második szakaszáról, míg azt előzetesen nem vitatta meg a frontparancsnokokkal. Amikor csapataink elérték a Poznań–Breslau (Wrocław) terepszakaszt, Moszkva kikérte az 1. Belorusz és az 1. Ukrán Front parancsnokának véleményét a további tevékenységük jellegéről.

1945. január 26-án a vezérkar megkapta az 1. Belorusz Front parancsnokának a döntését, amely a folyamatos – lényegében a német főváros elfoglalásáig tartó – támadásra vonatkozott. A parancsnok azt tervezte, hogy négy nap alatt előrevonja a csapatokat (mindenekelőtt a tüzérséget), rendezi a hadtápot, feltölti a tartalékokat, kielégíti a harckocsi-magasabbegységek anyagi szükségleteit, az első lépcsőbe vonja a 3. csapásmérő hadsereget és az 1. Lengyel Hadsereget, hogy február 1-én, 2-án a front teljes erejével támadhasson. Közelebbi feladatként a menetből való átkelést az Oderán, további feladatként pedig a Berlinre mérendő csapást határoz-

* *Winston S. Churchill:* The Second World War, VI. kot. 303. old.

ta meg. Emellett a 2. gárda-harckocsihadseregnek északnyugatról, az 1-nek pedig északkeletről meg kellett kerülnie a várost.

Egy nappal később beérkezett az 1. Ukrán Front parancsnokának a döntése is. Ő sem tervezett lényeges hadműveleti szünetet. A támadást február 5–6-án akarta folytatni, 25–28-ig el akarta érni az Elbát, és az 1. Belorusz Fronttal együtt a jobb szárnnyal el akarta foglalni Berlint.

A legfelsőbb főparancsnoknak is ez volt az álláspontja. 1945. február 4-én a nevezetes jaltai konferencián, Churchill visszaemlékezései szerint, Sztálin igen bizakodóan értékelte a helyzetet, s megjegyezte, hogy az ellenséges arcvonal áttörése után a németek aligha tudják a réseket betömni.

A vélemények egyben megegyeztek: szünet nélkül kell támadni és Berlint elfoglalni. A frontok megkapták az erre vonatkozó utasításokat Moszkvából, a hadseregek feladatait pedig maguk határozták meg.

A vezérkart csak egy dolog nyugtalanította: hogyan egyeztethető össze majd a két front Berlin elleni támadása Sztálinnak azzal az utasításával, hogy a fasiszta Németország fővárosát Zsukov csapatai foglalják el? Éles viták után az a javaslat hangzott el, hogy mindkét frontparancsnok döntését jóvá kell hagyni. A főhadiszállás egyetértett ezzel, de a két front közötti sávhatárt Zsukov marsall január 26-i javaslata alapján határozta meg, vagyis a Smiegel–Unruhstadt–Vaulerobla folyó–Odera–Ratzdorf–Friedland–Gross-Keris–Michendorf vonalban. Ezt a sávhatárt Berlintől délre az 1. Ukrán Front már átlépte, és nem hagyva rést a Berlinre mérendő csapáshoz, jobb szárnya Guben és Brandenburg felé irányult.

Ostoba helyzet alakult ki: egyfelől jóváhagyták Konyev marsallnak azt a döntését, hogy frontjának jobb szárnya Berlin irányában támadjon, másfelől pedig a meghatározott sávhatár nem tette ezt lehetővé. Mi csak abban reménykedtünk, hogy Berlinig még hosszú az út, és sikerül majd megszüntet-

nünk ezt a fonákságot. A hadművelet folyamán magának a helyzetnek kellett kialakítania a szükséges módosításokat. S ez így is történt. De nem februárban, nem márciusban, sőt még nem is áprilisban. A további események keresztülhúzták a Berlin elleni támadásra vonatkozó időszámvetést.

1945. február 1-én az 1. Belorusz Front 5. csapásmérő hadserege, és mögötte 8. gárdahadserege átkelt az Oderán, és Küstrin (Kostrzyn) erődjének körzetében kisebb hídfőket létesítettek. Maga az erőd azonban megmaradt az ellenség kezén. Délebbre a 69. hadsereg elérte az Oderát, de vele szemben – Frankfurt közelében – a németek tartottak egy hídfőt. A 33. hadsereg is kijutott a folyóhoz. Később egy kisebb áttörés következett, majd az 1. Ukrán Front az oderai állásoktól délre egy kiszögellést létesített.

Ezen a terepszakaszon a szovjet csapatok megálltak.

A hadműveleti helyzet kedvezőtlenül alakult számunkra. Az 1. Belorusz Front Berlin irányában tört előre, de nem tudta a meghatározott időre elfoglalni a várost. A frontnak a berlini irányban csak négy meggyengült összfegyvernemi és két harckocsi-hadserege volt. A nagy veszteségeken kívül két hadseregnek (a 8. gárdahadseregnek és a 69. hadseregnek) erői egy részével a Poznańban bekerített helyőrséggel kellett harcolnia, egynek (az 5. csapásmérőnek) pedig nemcsak Berlin irányában kellett támadnia, hanem folytatnia kellett Küstrin ostromát is.

Zsukov marsall az összfegyvernemi hadseregek fennmaradt erőit északra fordította a kelet-pomerániai irányba, ahol az ellenségnek nagy erői voltak, s ezek csapataink lengyelországi előrenyomulásának arányában egyre elkeseredettebben ellenálltak. A 1. Belorusz Front szárnya fokozatosan mintegy 100 km-re elnyúlt, amelyet a 3. csapásmérő, az 1. Lengyel, a 47. és a 61. hadsereg fedezett. Ezen kívül e hadseregeknek

részerőikkel harcolniuk kellett a Schneidemühlben és más helységekben bekerített német csapatokkal.

A szárny széthúzódása miatt nem lehetett megfelelően erős csapásmérő csoportosítást szervezni a főirányban, az ellenség egyre fokozódó ellenállása pedig e szárny áttörésével és a hátunkba való kijutással fenyegetett. Ez annál is inkább reális veszély volt, mert az 1. és 2. Belorusz Front között egy hatalmas és alig fedezett rés tátongott.

Zsukov megpróbálta a 47. hadsereget átcsoportosítani a főirányban. Ezt azonban az ellenség megakadályozta. Azzal sem sikerült megváltoztatni a helyzetet, hogy részhadműveleteket indítottak a szányon levő ellenség szétzúzására. Mindez meglehetősen csökkentette a szovjet csapatok támadó lehetőségeit, ám a főhadiszállásnak a Berlin elfoglalására vonatkozó parancsa semmit sem változott.

A kelet-pomerániai ellenséges erők gyorsan növekedtek, a mi soraink pedig minden nappal ritkultak. A 8. gárdahadseregben például az 500 km megtétele közben kibontakozó állandó és súlyos harcok miatt az ezredek már csak két zászlóaljból, a századok pedig 22–45 főből álltak. Hasonló volt a helyzet a Berlin ellen támadó többi hadseregnél is.

Szerfölött nehéz volt az anyagi biztosítás. Különösen lőszerből volt kevés. A tüzérségi lövedékeket és töltényeket azokból a raktárakból szállították, amelyek még a Visztulától keletre települtek.

1945. február 8-án V. I. Csujkov a 8. gárdahadsereg parancsnoka a következőket jelentette Zsukovnak:

„A hadsereg részére átlagosan 0,3–0,5 lőszerjavadalmazás biztosított. A napi lőszerfelhasználás nagyobb . . .

A hadsereg gépkocsiszállítása nincs olyan állapotban, hogy folyamatosan szállíthasson a Visztula körzetéből.

Az 1945. február 2-án Szobolevóban berakott szerelvények 1945. február 8-ig nem érkeztek meg Schwerzenzbe, a hadsereg kirakóállomására.

Minthogy az ellenség fokozza tevékenységét a hídfőben és a harcok folytatódnak Poznańban, kérem segítse elő, hogy a lőszert két-három napon belül megkapjuk."

Ugyanakkor a parancsnok jelentette: „A 43. tüzérdandár nem tud tovább menni. Vontatói széthullottak. Javításuk lehetetlen, nincsenek tartalék alkatrészek."

Ugyanilyen táviratok érkeztek az 5. csapásmérő, a 69. és a 33. hadseregtől. Mindegyik támogatást, segítséget kért, ennek lehetősége pedig csekély volt.

A nehézségeket mindegyik a maga módján küzdötte le. A 8. gárdahadsereg a hídfő kiszélesítéséért vívott harcokban felhasználta a zsákmányolt fegyvereket és lőszert. De a siker kifejlesztését és az ellenség fővárosának az elfoglalását vétkes könnyelműség lett volna csak a zsákmányra alapozni.

A lőszer- és üzemanyaghiány miatt nem használhattuk fel a szükséges mértékben fő tűzerőnket, a tüzérségünket. Nélküle pedig a támadás eleve kudarcra volt ítélve.

Azáltal, hogy a szovjet csapatok elérték az Oderát, megváltozott a légi helyzet is. A német légierő erősen fokozta tevékenységét, különösen a hídfőkben levő csapatok ellen. A berlini repülőterekről erős havazásban és esőben is felszállhattak, ez viszont teljesen lehetetlen volt azokról a szükség-repülőterekről, amelyekről a 16. légi hadseregünk főerői indultak bevetésre. Ráadásul ugyanilyen korszerűtlen bázisok voltak arcvonalunktól 120–140 km távolságban is. Ilyen körülmények között a front-repülőerők nem tudták megfelelően támogatni a csapatokat, az ellenség pedig egyes napokon háromezernél is több repülőgép-bevetést hajtott végre, teljes mértékben uralva a légteret. A légvédelem problémája élesen előtérbe került. Többek közt más frontokról kellett átcsoportosítani légvédelmi tüzérséget.

A bonyolult helyzetben a németek átvehették a kezdeményezést és keresztülhúzhatták hadműveleti elgondolásunkat. Figyelemmel kísérték tevékenységünket, és még január végén,

amikor elhatároztuk a Berlin elleni folyamatos támadást, lényegében már megtettek néhány fontos ellenintézkedést. Az Oderához, ahol a 9. hadsereg főerői védtek, néhány rendőri és tartalék magasabbegységet irányítottak. A berlini irány védelmét teljesen átvette az SS, és magát Himmlert nevezték ki az újonnan megalakított „Visztula" hadseregcsoport parancsnokává. Kezdetben a 9. és a 2. hadsereg tartozott e csoport állományába.

A lényeg persze nem az volt, hogy Himmler lett e hadseregcsoport parancsnoka: ezzel a német katonai vezetés nem erősödött, inkább gyengült. A fontos az volt, hogy a különleges intézkedésekkel sikerült az ellenségnek rövid idő alatt a maga javára megváltoztatnia az erőviszonyokat a berlini irányban, különösen annak kelet-pomerániai szárnyán, s ezzel csapataink rendkívül kedvezőtlen helyzetbe kerültek.

Közvetlenül a berlini irányban a 9. hadsereg védett, erőinek egy részével pedig az Oderától keletre. A 2. hadsereg Kelet-Pomerániában helyezkedett el, s egyszerre harcolt az 1. Belorusz Front jobbszárny- és a 2. Belorusz Front balszárny-csapataival.

Német adatok szerint február 1-én a 9. hadsereg öt gyalogos- és egy páncéloshadosztállyal rendelkezett. A 2. hadseregnek 13 gyalogos- és egy páncéloshadosztálya volt. A „Visztula" hadseregcsoport tartalékába két gyalogoshadosztály és egy dandár tartozott. Sajnos, akkor mi még nem ismertük ezeket az adatokat, és az ellenségre vonatkozó következtetéseink bizony pontatlanok voltak. Akkor azzal számoltunk, hogy az 1. Belorusz Fronttal szemben mindössze 11 hadosztály és néhány kötelék áll.

Ahogy közeledtek a harcok Németország központjához, úgy növekedtek az ellenség lehetőségei, hogy manőverezzen erőivel és eszközeivel. A vasút- és úthálózat igen sűrű volt itt. Hozzá még az ellenség mindent megtett, hogy tengeri úton is átdobjon csapatokat Kurlandiából. Csak február első tíz napjában

több magasabbegységet szállítottak át a tengeren a Kurlandi-félszigetről Pomerániába.

Február 10-ig a németek egy új hadsereget állítottak fel, a 11.-et, amely a 2. hadseregtől nyugatra foglalt állásokat. Ettől kezdve a „Visztula" hadseregcsoportnak már 38 (köztük hat páncélos) hadosztálya volt. Hozzá kellett még számítani azokat a csapatokat, amelyek szervezetileg nem tartoztak ugyan állományába, de a 11. és a 2. hadsereg sávjában tevékenykedtek (a későbbiek során e csapatok keretein épült fel a „Beerwalde" és a „Keslin" hadosztály).

De ezzel nem merült ki az ellenségnek az a lehetősége, hogy növelje erőit a legfontosabb hadászati irányokban, köztük a berlini irányban. A három nagyhatalom 1945. február 4-i krími konferenciáján Antonov hadseregtábornok a következő adatokkal szolgált:

a) Arcvonalunkon már megjelent:

Németország központi körzeteiből	9 hadosztály
a nyugat-európai arcvonalról	6 hadosztály
Olaszországból	1 hadosztály
	16 hadosztály

b) Átcsoportosítás alatt áll:

4	páncéloshadosztály
1	gépesített hadosztály
5	hadosztály

c) Feltételezhetően még 30–35 hadosztályt (a nyugat-európai arcvonalról, Norvégiából, Olaszországból és a Németországban levő tartalékokból) fognak átdobni.

Ily módon még 30–35 hadosztály megjelenésével lehet számolni arcvonalunkon.*

* Lásd Teherán, Jalta, Potsdam. Kossuth Könyvkiadó 1969. 71. old.

Ha figyelembe vesszük, hogy e hadosztályok közül az ellenség sokat szervezetszerű személyi állományra töltött fel, a mi hadosztályaink pedig akkor átlagosan 4000 fővel rendelkeztek, s ha ehhez még azt is hozzávesszük, milyen nehézségeink voltak a lőszer, az üzemanyag és az egyéb anyagok szállítása terén, no meg azt, hogy a német légierő átmenetileg uralta a légteret, teljesen érthető, miért nem tudtunk megtorpanás nélkül támadni Berlin ellen. Ha pedig ezt megtesszük, az olyan könnyelműség lett volna, amelyre sem a Legfelsőbb Főparancsnokság, sem a vezérkar, sem pedig a frontparancsnokok nem vállalkozhattak.

A későbbi események igazolták, hogy a vezérkar előrelátása lényegében helyes volt. 1945 februárjában a német hadvezetés ténylegesen hatalmas erőkkel rendelkezett Berlin védelméhez és ezt szükség esetén még növelhette is. A sarokba szorított fasiszta fenevad igen veszélyes volt, megsemmisítése százezrek életébe kerülhetett. Ráadásul egy Berlin alatti kudarc politikai következményei is kedvezőtlenek lettek volna.

Az ellenséges csapatok nagyarányú átcsoportosításáról szóló adatok mellett a vezérkar közlést kapott arról is, hogy a német hadvezetés ki akarja használni a védelem számára az 1. Belorusz Front szempontjából kialakult kedvezőtlen helyzetet, déli irányban – Arnswalde körzetéből Pomerániában –, valamint észak felé – a Glogau–Guben terepszakaszról Sziléziában – találkozó csapásokkal el akarja vágni a frontot. Ma már ismert, hogy ezt a tervet Guderian, a német szárazföldi csapatok vezérkari főnöke szorgalmazta, és villámgyorsan akarták végrehajtani, mielőtt még elegendő erőt irányítunk oda. Az ellenség már január utolsó napjaiban megkezdte a fenti elgondolás megvalósításába bevont csapatok gyakorlati felkészítését.

Az 1. Belorusz Front jobb szárnyán kialakult veszélyt alaposan elemeztük Moszkvában. A legfelsőbb főparancsnok és a vezérkar állandó közvetlen megbeszéléseket folytatott Zsu-

kovval és törzsével, valamint a hadseregparancsnokokkal. Hogy ellenőrizhessük és pontosíthassuk a berlini irányban és a Pomerániában levő ellenség erejéről és elgondolásáról kapott adatainkat, széleskörűen felhasználtuk valamennyi információs forrásunkat.

Kevésbé nyugtalankodtunk a Szilézia felől, az 1. Belorusz és az 1. Ukrán Front csatlakozásán fenyegető veszély miatt. Ott még ezután kellett az ellenségnek létrehoznia csapásmérő csoportosítását, s az ellencsapás idején át kellett kelnie az Oderán és egy eléggé kockázatos északi irányú szárnymanővert kellett végrehajtania.

Gondolom, nem lesz fölösleges itt még egyszer emlékeztetni az olvasót a fasiszta Németország politikai manővereire. Hiszen éppen ebben az időben keresgélte lázasan az Egyesült Államokkal és Angliával való különbéke útjait. A „harmadik birodalom" sok főkolomposa szövögette a tárgyalások bonyolult hálóját arra számítva, hogy összeugrasztja az antifasiszta koalíció tagjait, időt nyer, és a Szovjetunió háta mögött megegyezik szövetségeseinkkel. Ebben a helyzetben, amikor minden döntésnek történelmi súlya volt, nem lehetett elhamarkodottan cselekedni. A főhadiszállás, a vezérkar és a frontok haditanácsai ismételten összehasonlították lehetőségeinket az ellenség lehetőségeivel, s végül is arra a következtetésre jutottak, hogy addig, míg nem halmozunk fel elegendő anyagi tartalékot az Oderánál, míg nem vagyunk abban a helyzetben, hogy alkalmazhassuk tüzérségünk és repülőink teljes erejét, míg nem biztosítottak szárnyaink, nem vethetjük be hadseregeinket a Berlin elleni támadásba. A kockázat az adott esetben ésszerűtlen lett volna. Ha a háború befejező szakaszában kudarc ér bennünket, ez számunkra rendkívül súlyos és helyrehozhatatlan politikai és katonai következményekkel járt volna.

Mindenekelőtt át kellett húzni az ellenségnek azt a szándékát, hogy Kelet-Pomerániából és Sziléziából találkozó csapást

mérjen ránk, s gyorsan meg kellett vernünk a szárnyakon összpontosított fasiszta csapatokat. Ezt az 1. Belorusz Front részhadműveletekkel nem oldhatta meg. Ennek érdekében a három – a 2. Belorusz, az 1. Belorusz és az 1. Ukrán – front erőfeszítéseit egyesíteni kellett. Gyakorlatilag már február 8-ra terveztük az 1. Ukrán Front hadműveletének kezdetét, amelynek során megsemmisíti az Alsó-Sziléziában levő igen erős ellenséges csoportosítást, s ezzel elhárítja az ebből az irányból fenyegető szárnycsapást. Ugyanakkor a 2. Belorusz Frontnak Kelet-Pomerániába kellett kifordulnia, ott szétzúznia a 2. német hadsereget, s el kellett érnie a Balti-tenger kikötőit. Végül az 1. Belorusz Front főerőinek rá kellett zúdulniuk a szárnyakon beugró stargardi csoportosításra.

Ez a terv megfelelt a pillanatnyi feladatoknak, és a főhadiszállás el is fogadta.

Az 1. Ukrán Front alsó-sziléziai hadművelete már kezdettől sikeresen bontakozott ki. Glogau körzetét megtisztították az ellenségtől. Ezután már nem valósulhatott meg a német hadvezetés elgondolása a találkozó csapásokról, mert az ellenség itt véglegesen elvesztette kiindulási terepszakaszait, sziléziai csoportosítása pedig súlyos veszteségeket szenvedett. Csapataink további előrenyomulását csak a Neissénél állították meg.

Némileg másképp alakult a helyzet a 2. Belorusz Frontnál. Február 10-én úgy ment át támadásba, hogy nem rendelkezett elég erős csapásmérő csoportosítással. A front erői elszigetelődtek és csak lassan jutottak előre. Ebben természetesen része volt az előző harcoknak is. A front 26 hadosztályának egyenként 3000 katonája volt, 8 hadosztályának pedig 4–4 ezer, és összesen 297 üzemképes harckocsival rendelkezett. A légi támogatást – a repülőterek zömének nagy távolsága miatt – nehezen lehetett biztosítani. A főhadiszállás tartalékából átadott 19. hadsereg még menetben volt. Ugyanakkor az ellenség, az előre kiépített védelmi létesítményekre támaszkodva,

és kihasználva az erdős-tavas terepet, igen szívósan ellenállt. Február 14-ig, vagyis a támadás ötödik napjáig csapataink csak 10–30 km-t nyomultak előre.

Az 1. Belorusz Front a jelzett időben még nem készült fel főerőivel a támadásra, és csak korlátozott harctevékenységet folytatott. A Pomerániából fenyegető szárnycsapás veszélye pedig nemhogy csökkent volna, hanem napról napra fokozódott.

A legfelsőbb főparancsnok február 15-én azt követelte Zsukovtól és Rokosszovszkijtól, hogy jelentsék további tevékenységükre vonatkozó elhatározásukat. Rokosszovszkij azt javasolta, hogy február 24-ig szétbontakoztatja a 2. Belorusz Front bal szárnyán a 19. tartalék hadsereget és a 3. gárda-harckocsihadtestet azzal a céllal, hogy onnan összpontosított csapást mér Köslin irányában, kijut a Balti-tenger partjára, elvágja a pomerániai ellenséges csoportosítást, s ezzel megkönnyíti annak teljes megsemmisítését.

Zsukov azt tervezte, hogy az 1. Belorusz Front jobbszárnyerőivel visszaveti az ellenséget, átvágja annak nyugati irányú közlekedési útvonalait, s ezzel elősegíti szomszédjának gyorsabb előrenyomulását Stettin irányában. E hadművelet kezdetét február 19-re tette.

Sztálin egyetértett e javaslatokkal, és a frontok megkezdték a hadműveleti elgondolások gyakorlati kidolgozását.

Az események azonban másképp alakultak. Stargard körzetéből az ellenség már február 17-én erős ellencsapást indított az 1. Belorusz Front ellen, s azt 8–12 km-re visszaszorította déli irányban. Minthogy a 2. Belorusz Front ebben a helyzetben csak egy hétig tudott sikeresen harcolni, a 2. német hadsereg csapatai megjelenhettek ebben az irányban. Az ellenség számára lehetővé vált volna, hogy ezt a hadsereget felhasználja a berlini irányban harcoló hadseregeink szárnyára és hátába mért csapás kifejlesztésére. Ennek veszélyét csak

fokozta az, hogy az 1. Belorusz Front abban az időben hajtott végre átcsoportosítást.

Zsukov, értékelve a kialakult helyzetet, február 20-án jelentette a főhadiszállásnak, hogy átmenetileg védelembe kell átmennie az egész 1. Belorusz Fronttal, még az Oderánál is. A 2. Belorusz Front támadásának a kezdetéig ki akarta meríteni az ellenség erőit, majd erői egy részével csapást akart mérni Gollnowra, hogy a kelet-pomerániai német csoportosítást elvágja Németországtól. Amikor már Rokosszovszkij sikert ér el, jobb szárnyának teljes erejével támadni fog az északnyugati irányban, s a 2. Belorusz Front erőivel együtt teljesen megsemmisíti az ellenséget Kelet-Pomerániában.

Zsukov elgondolását alapos elbírálás után a legfelsőbb főparancsnok jóváhagyta.

Az, hogy a berlini irányban ideiglenesen védelembe mentünk át, lehetővé tette jelentős erők kikülönítését a kelet-pomerániai ellenség szétzúzására. E körzetben február 24-től április 4-ig két együttműködő front erői harcoltak, s tevékenységük utolsó szakaszában a Vörös Zászló Renddel kitüntetett Balti Flotta is támogatta őket.

A Stargard körzetéből kiinduló ellenséges csapásokat sikeresen elhárították az 1. Belorusz Front csapatai. Azután, már március 1-én, jobb szárnyunkon e front előrenyomult, létrehozva a stargard–kolbergi irányban egy erős csapásmérő csoportosítást, amelynek élét az 1. és 2. gárda-harckocsihadsereg képezte. A németek szívós ellenállását megtörték, és március 4-én a szovjet harckocsik Kolberg körzetében kijutottak a Balti-tengerhez, elvágva ezzel a kelet-pomerániai ellenséges csoportosítás jelentős erőit. E harcok, majd az ezt követők eredményeképp teljesen megsemmisítettük az egykori 11. német hadsereg tizenegy gyalogos-, két gépesített és egy páncéloshadosztályát. Azért mondom, hogy „egykori", mert a harcok vége felé a 11. hadsereget a 3. páncéloshadsereggé alakították át.

Kozben a 2. Belorusz Front csapásmérő csoportosítása kifejlesztette a támadást Köslin irányában. Az ellenség már a hadművelet folyamán megerősítette az itt védő 2. hadseregét a Kurlandiából érkező magasabbegységekkel, és Németország más körzeteiből is feltöltötte friss erőkkel. Míg ez a hadsereg támadásunk kezdetén csak 13 gyalogoshadosztállyal, két páncéloshadosztállyal és három dandárral rendelkezett, addig március 1-én már 18 gyalogos-, két páncélos- és egy gépesített hadosztály, valamint egy-egy gyalogos- és páncélosdandár harcolt állományában. Mindezeket a magasabbegységeket szétvertük. Az ellenség megpróbálta a haditengerészeti erők segítségével ezeknek az erőknek a maradványait a gdański és gdyniai erődítményekbe bevonni. A szovjet csapatok azonban rohammal elfoglalták ezeket az erődítményeket, s csak Gdańskban 10 000 foglyot ejtettek, nagy mennyiségű fegyvert és harci technikai eszközt zsákmányoltak.

Április 4-én befejeződött a kelet-pomerániai ellenséges csoportosítás felszámolása. Ezzel elhárítottuk azt a veszélyt, hogy ebből a körzetből a szárnyainkra és hátunkba mért csapásokkal az ellenség elszigetelje Berlin elleni támadásunkat.

A berlini hadművelet kényszerű elhalasztása (amelyet nem lehetett elkerülni), feltétlen győzelmet biztosított számunkra. A jól előkészített és minden vonatkozásban biztosított berlini hadművelet valóban döntő volt. Az ellenségre mért utolsó csapásaink 1945 áprilisában és májusában végzetszerűek voltak, akár maga a sors.

Ezek a történelmi tények.

Rendkívül bonyolulttá tette a vezérkarnak a befejező csapásokkal kapcsolatos tervező munkáját Sztálinnak az a kategorikus döntése, amellyel különleges szerepet szánt az 1. Belorusz Frontnak. Egy védelemre olyan jól felkészített nagyvárosnak, mint Berlinnek az elfoglalása meghaladta egy frontnak az erejét, még akkor is, ha az olyan erős volt, mint az

1. Belorusz Front. Végül is a helyzet megkövetelte, hogy Berlin ellen irányítsuk az 1. Ukrán Frontot is. Emellett valahogy el kellett kerülni a főerőkkel mért csekély hatású frontális csapást.

Vissza kellett térni a januári elképzeléshez: Berlint az 1. Belorusz Front északról és északnyugatról, valamint az 1. Ukrán Front délnyugatról és nyugatról mért megkerülő csapásaival kellett elfoglalni. Úgy tervezték, hogy a két front csapatai Brandenburg és Potsdam körzetében találkoznak.

Minden további számításainkat a legkedvezőtlenebb körülményekből kiindulva végeztük el: számítottunk a súlyos és hosszadalmas berlini utcai harcok elkerülhetetlenségére, a bekerítésünk külső arcvonalára nyugatról és délnyugatról mérhető ellencsapásokra, az ellenséges védelem helyreállításának lehetőségére Berlintől nyugatra és az onnan kiinduló támadásra. Számoltunk a körülmények olyan alakulásával is, hogy nyugati szövetségeseink valami oknál fogva nem tudják leküzdeni a német csapatok ellenállását és sokáig egy helyben maradnak.

A szövetségeseink tevékenységével kapcsolatos kérdések hamarosan tisztázódtak. Lassan és óvatosan nyomultak előre. Februárban és márciusban hadseregeik a Rajna mögé szorították az ellenséget és egyes helyeken hídfőket létesítettek a folyó keleti partján.

Igen fontos eredményekkel járt a Nyugat-Magyarországon, a bécsi irányban folytatott harctevékenység. Hitler arra számított, hogy itt szétveri a szovjet csapatokat, helyreállítja az arcvonalat a Duna mentén, és felszabadult erőit (elsősorban páncéloscsapatait) átdobja Berlinhez. Ebbe a körzetbe összpontosították Olaszországból és Nyugat-Európából a tartalékokat, közöttük a 6. SS páncéloshadsereget.

Az ellenség, hogy a maga javára fordítsa a helyzetet, ellentámadásba ment át a 3. Ukrán Front ellen. Tíz napon át tartott a súlyos ütközet a Balatonnál. Természetesen újból ku-

darcba fulladt a hitleristák kalandor vállalkozása, s csapataink nyomban Bécs irányában támadtak. A főhadiszállás idejekorán figyelmeztette a 3. Ukrán Front parancsnokát, hogy a 9. gárdahadsereget ne vesse be a balatoni ütközetbe, hanem tartogassa erre a támadásra. Ugyanakkor észak felől Bécs irányába mozogtak előre a 2. Ukrán Front csapatai, a 4. Ukrán Front pedig napról napra kijjebb szorította az ellenséget a Kárpátokból, Kárpát-Ukrajnából és Kelet-Csehszlovákiából.

Április 13-án Bécs felszabadult, és csapataink tovább haladtak nyugat felé. Az eseményeknek ez a menete nemcsak a mi helyzetünket tette kedvezőbbé Berlinnél, hanem számottevően aktivizálta szövetségeseinket is. Most már gyorsabb ütemben nyomultak előre. Szétdarabolták és gyorsan megtörték a Ruhrnál bekerített jelentős ellenséges csoportosítás ellenállását. Miután az angolok és amerikaiak főerői leküzdötték a gyenge ellenállást, az Elba és Lübeck körzetében a Baltikum partja felé törtek.

Semmi kétség nem volt afelől, hogy a szövetségesek meg akartak előzni bennünket Berlin elfoglalásában, jóllehet a jaltai megállapodás értelmében Németország fővárosa a szovjet megszállási zónába tartozott. A megboldogult Churchill memoárjából ismertté vált, hogyan igyekezett Rooseveltet és Eisenhowert erre rávenni. Az Egyesült Államok elnökéhez küldött 1945. április 1-i üzenetében írta Churchill:

„Semmi nem okoz olyan pszichológiai hatást és nem kelt oly kétségbeesést az ellenálló német erők körében, mint Berlin eleste. A német nép számára ez lesz a vereség legmeggyőzőbb jele. Másfelől, ha a romokban heverő Berlin állni képes az oroszok ostromát, számolni kell azzal, hogy addig míg a német zászló leng, Berlin ösztönözni fogja a fegyverben álló németek ellenállását.

Azonkívül a dolognak van még egy vonatkozása, amelyet Önnek is és nekem is figyelembe kell venni. Az orosz hadseregek feltétlenül elfoglalják egész Ausztriát és bevonulnak

Bécsbe. Ha Berlint is elfoglalják, nem kelt-e ez bennük olyan túlzott elképzelést, hogy a legtöbbel ők járultak hozzá általános együttműködésünkhöz, és nem vezet-e ez olyan beállítottsághoz, amely komoly és nagyon jelentős nehézségeket okoz a jövőben? Ezért úgy gondolom, hogy politikai meggondolásból Németországban a lehető legtávolabbra kell előrenyomulnunk kelet felé, és abban az esetben, ha Berlint el tudjuk érni feltétlen el kell foglalnunk. Ez katonai szempontból is észszerűnek látszik."*

De mi sem tétlenkedtünk. A vezérkar akkorra már kidolgozta a berlini hadművelet valamennyi elgondolását. E munka folyamán szoros kapcsolatban álltunk a fronttörzsfőnökökkel, A. M. Bogoljubovval, M. Sz. Malinyinnal, V. D. Szokolovszkijjal (később I. J. Petrovval), és amint jelentkeztek a szövetségesek Berlinnel kapcsolatos elképzeléseinek első jelei, nyomban Moszkvába hívtuk Zsukovot és Konyevet:

Március 31-én velük együtt vizsgálta meg a vezérkar frontjaik további tevékenységének elgondolását. Konyev marsallt nagyon nyugtalanította az 1. Belorusz Front és az ő frontja között megállapított sávhatár, mert ez lehetetlenné tette számára a Berlinre mérendő csapást. A vezérkarnál azonban senki nem tudta elhárítani ezt az akadályt.

A következő napon, 1945. április 1-én, a főhadiszálláson vitatták meg a berlini hadművelet tervét. Részletesen jelentették a frontok helyzetét, a szövetségesek tevékenységét és elgondolásait. Sztálin ebből arra következtetett, hogy Berlint a legrövidebb idő alatt el kell foglalnunk: április 16-nál nem később meg kell kezdeni és 12–15 nap alatt be kell fejezni a hadműveletet. A frontparancsnokok egyetértettek ezzel, és biztosították a főhadiszállást, hogy a csapatok időben készen fognak állni.

A vezérkar főnöke szükségesnek tartotta, hogy ismételten

* *Winston S. Churchill:* Id. mű, 407. old.

felhívja a legfelsőbb főparancsnok figyelmét a két front közötti sávhatárra. Hangsúlyozta: a sávhatár kizárja, hogy az 1. Ukrán Front csapatai közvetlenül részt vegyenek a Berlinért vívott harcokban, ez pedig kedvezőtlenül befolyásolhatja a feladatok teljesítésének határidejét. Konyev marsall is így nyilatkozott. Bizonyította, mennyire célszerű, ha az 1. Ukrán Front csapatait – különösen harckocsi-hadseregeit – Berlin délnyugati védelme ellen irányítják.

Sztálin kompromisszumos megoldást talált: nem mondott le teljesen elképzeléséről, de nem is utasította el határozottan Konyev elképzelését, amelyet a vezérkar támogatott. A hadműveleti elgondolást tükröző térképen szótlanul áthúzta a sávhatárnak azt a részét, amely az 1. Ukrán Frontot elválasztotta Berlintől, s Lübbenig (a fővárostól délkeletre 60 km-re) húzta meg, majd ott megszakította. Aztán azt mondta:

– Aki elsőként betör, hát csak foglalja el Berlint.

A vezérkar elégedett volt ezzel a fordulattal. Ez az átkozott sávhatár már több mint két hónapja nyugtalanított bennünket. Konyev marsallnak sem volt ellenvetése, ő is megnyugodott.

Még aznap aláírta Sztálin az 1. Belorusz Front parancsnokának szóló hadműveleti direktívát Berlin elfoglalásáról és arról, hogy a hónap végéig érje el az Elbát. A frontnak a főcsapást a küstrini hídfőből négy összfegyvernemi és két harckocsi-hadsereggel kellett mérnie, de az utóbbiakat csak az ellenséges védelem áttörése után lehetett bevetni, hogy Berlint északról és északkeletről megkerülve kifejlesszék a sikert. Ugyancsak a főirányban kellett alkalmazni a front második lépcsőjét, A. V. Gorbatov vezérezredes 3. összfegyvernemi hadseregét.

Az 1. Ukrán Front parancsnoka április 2-án kapta meg a neki szóló direktívát. Eszerint Cottbus körzetében és Berlintől délre szét kellett zúznia az ellenséges csoportosítást, és a

hadművelet 10–12. napján el kellett érnie a Beelitz–Wittenberg terepszakaszt, majd az Elba mentén továbbhaladva Drezdát. A direktíva a főcsapást a front számára a Spremberg–Belzig irányban, azaz Berlintől 50 km-re délre határozta meg. A harckocsi-hadseregeket (a 3. és a 4. gárdahadsereget) az ellenséges védelem áttörése után kellett bevetni, hogy a főirányban fejlesszék ki a sikert. Kiegészítő változatként a főhadiszállás figyelembe vette azt a lehetőséget, hogy a front a harckocsi-hadsereget Berlin ellen fogja fordítani, de csak miután maguk mögött hagyták Lübbent.

Április 6-án pedig a 2. Belorusz Front is megkapta a megfelelő direktívát. A front nem vett ugyan közvetlenül részt Berlin elfoglalásában, de feladata igen felelősségteljes volt. A német fővárostól északra kellett támadnia, s miután megsemmisítette a stettini ellenséges csoportosítást, biztosítania kellett az egész hadműveletet ebből az irányból.

Végül a berlini hadművelet során (amelyet Németország fegyveres erői ellen a feltétel nélküli kapitulációig kellett folytatni) a német fővárostól keletre szét kellett tagolni, be kellett keríteni s egyidejűleg meg kellett semmisíteni az ellenséget. A szovjet hadsereg lendületes nyugati irányú támadásának az is célja volt, hogy megakadályozza a hitleristákat egy új arcvonal kialakításában.

Befejező csapásunk főirányában hatalmas csapatcsoportosítások összpontosultak erős tüzérséggel és légierővel. A támadás a tervezett időben kezdődött és az ellenség teljes szétzúzásával ért véget. Május 2-án Berlin megadta magát, s hat nap múlva feltétel nélkül letette a fegyvert az egész fasiszta Németország.

Az európai háborút befejező hadjárat fényesen bizonyította fegyveres erőink fölényét a hitleri hadigépezettel szemben. E hadjárat fő hadműveletei kitűntek világos politikai céljaikkal, józan számvetéseikkel és realitásukkal. A szovjet hadászati

vezetés a háborúban szerzett tapasztalatokra támaszkodott, teljes mértékben kiaknázta valamennyi katonai vezető – a front-, a hadsereg-, a magasabbegység-, az egység- és alegységparancsnokok – tehetségét. Szilárd támaszai és segítői voltak a különböző fokozatú törzsek, amelyek arra az időre elérték a csapatvezetés magas színvonalát.

A KVANTUNG-HADSEREG MEGSEMMISÍTÉSE

Az angol miniszterelnök a legfelsőbb főparancsnoknál – Csapatösszpontosítások a távol-keleti határokon – A Kvantung-hadsereg ereje és elhelyezése – Lehetséges-e a meglepés? – R. J. Malinovszkij a főhadiszálláson – A potsdami konferencia és visszhangja – A titok kiszivárog a vezérkartól – Ütött az óra – A légideszantok merész tevékenysége – Japán megadja magát

A Nagy Honvédő Háború kezdetével még jobban kiéleződött a helyzet távol-keleti határainkon. Bár a Szovjetunió és Japán semlegességi szerződést kötött, a japánok felől nőttön-nőtt a veszély. Hatalmas japán erők összpontosultak Mandzsúriában, várva a kedvező pillanatot, hogy a Szovjetuniót megtámadják, és megkaparintsák Szibériát és a Távol-Keletet. A japán militaristák gyakran megsértették határainkat, behatoltak felségvizeinkre és légterünkbe. Amikor a német támadást megállítottuk Moszkva alatt, kissé meghunyászkodtak, de nem mondtak le hódító terveikről. Ez pontosan ismertté vált a japán háborús bűnösöket elítélő nemzetközi bíróság anyagából.

A vezérkar állandóan figyelemmel kísérte e rossz szomszéd magatartását. Hitlernek ez a Berlin–Róma–Tokió tengelyhez tartozó keleti partnere nemcsak azért érdekelt bennünket, mert közvetlen háborús veszélyt jelentett számunkra. „A japán kérdés"-nek más jelentősége is volt: közvetlenül összefüggött a második világháború megrövidítésének problémájá-

val. Ez pedig emberi életeket jelentett. A japán militarizmus szétzúzása nélkül elképzelhetetlen volt a béke a földön. Végül, segítséget kellett nyújtani Ázsia népeinek – mindenekelőtt Kínának –, hogy lerázhassák az idegen jármot.

Bár fő figyelmünket harcoló frontjaink kötötték le, mégsem feledkeztünk meg egy percre sem Távol-Keletről. Sőt, a német fasisztákkal vívott küzdelem legválságosabb óráiban, megkétszereződtek távol-keleti gondjaink.

Az olvasó tudja, hogy 1942 súlyos napjaiban neveztük ki a vezérkari főnök távol-keleti ügyekkel foglalkozó helyettesét, a hadműveleti csoportfőnökség mellett pedig megszerveztük a különleges Távol-Keleti Irányt, amelynek élén a tapasztalt szervező, F. I. Sevcsenko vezérőrnagy állt.

1943 júniusában a vezérkarhoz osztották be N. A. Lomov vezérőrnagyot, a Távol-Keleti Front törzsfőnökének helyettesét, helyére pedig tőlünk F. I. Sevcsenko vezérőrnagy ment. Ily módon Távol-Kelet olyan tábornokot kapott, aki nemcsak jól ismerte ezt a területet, de tisztában volt a főhadiszállás és a vezérkar Távol-Keletre vonatkozó nézeteivel is. Ugyanakkor a vezérkar Lomov személyében a távol-keleti problémákat kiválóan ismerő szakemberrel erősödött.

Még a háború előtt, 1938-ban a Távol-keleti, majd 1941-ben a Bajkálontúli Katonai Körzetet is átszerveztük hasonló elnevezésű frontokká.* E frontok háborús tapasztalatokkal nem rendelkező parancsnoki állományát fokozatosan leváltották olyan tábornokokkal és tisztekkel, akik harcoltak a hitleristák ellen. Így a Távol-keleti Front élére a Kalinyini Front parancsnoka, M. A. Purkajev hadseregtábornok került, I. R. Apanaszenko hadseregtábornokot pedig próbaszolgálatra a Voronyezsi Fronthoz osztották be. De harci tapasztalatokat szereztek más távol-keleti parancsnokok is a harcoló hadseregeknél.

* 1940-ig a Távol-keleti Front rövid megszakítással fennállt.

1943 második felétől, amikor a szovjet–német arcvonalon javunkra következett be gyökeres fordulat, a logika azt diktálta, hogy a fasiszta Németország után előbb vagy utóbb Japán is elbukik. Nyugati szövetségeseink arra törekedtek, hogy mielőbb belépjünk a Távol-Keleten folyó háborúba. De csak a teheráni konferencián – ahol végül is sikerült megállapodni az európai második front megnyitásának idejében – adta a szovjet küldöttség elvi beleegyezését a Japán elleni szovjet fegyveres fellépéshez, ám csak a hitleri Németország veresége után.

Az angol és amerikai uralkodó körök azonban nem elégedtek meg ezzel, ezért állandóan sürgették a szovjet kormányt. Az első pillanatra úgy tűnhetett, hogy a szövetségeseknek ez a politikája magasztos célt szolgál, mielőbb békét akarnak a földön. A valóságban azonban ez egészen más következményekkel járt volna. A Szovjetunió megosztotta volna katonai erejét, csapatokat vont volna ki a fő, a szovjet–német arcvonalból, ahol az ellenséget még nem zúztuk szét. A hitleri Németország elleni harc bármiféle gyengítése elodázta volna a végső győzelmet, vagyis meghosszabbította volna a második világháborút. Hadászati szempontból az ilyen lépés rendkívül célszerűtlen lett volna, és mi ilyet nem csináltunk.

1944 nyarán, amikor a második front végre megnyílt, a szövetségesek ismét megpróbálták befolyásolni a Szovjetuniónak a japán problémával kapcsolatos döntését. Június végén a moszkvai amerikai katonai misszió vezetője, John Dean vezérőrnagy az amerikai vezérkari főnök nevében azzal a határozott kéréssel fordult Vaszilevszkij marsallhoz, a mi vezérkarunk főnökéhez, hogy a Szovjetunió mindenképpen gyorsítsa meg Távol-Keleten a hadba lépést. Alekszandr Mihajlovics, ismerve a szovjet kormány álláspontját, határozottan kijelentette: a fasiszta Németország teljes szétzúzásáig erről szó sem lehet. Churchill hasonló kérésére Sztálin ugyancsak azt válaszolta, hogy nem változott meg a szovjet kormány álláspontja.

Csak 1944 szeptember végén, a főhadiszálláson tett szokásos jelentés után kaptunk olyan feladatot a főparancsnoktól, hogy készítsük elő a távol-keleti csapatcsoportosítások és a különféle biztosítások számvetéseit.

– Meglehet, hamarosan szükség lesz rájuk – fejezte be Sztálin ezt a rövid beszélgetést.

A számvetések október elején elkészültek, s még e hónap közepén Sztálin felhasználta őket a Moszkvába érkezett Churchill-lel és Edennel folytatott tárgyalásokon.

Akkor láttam először életben Nagy-Britannia miniszterelnökét. Este volt, s mi Antonovval a szokásos jelentéstételre érkeztünk a főhadiszállásra. Már a fogadószobában jelezték, hogy Churchill van Sztálinnál, s a főparancsnok rendelkezése szerint, ahogy megérkeztünk be kell mennünk hozzá.

Churchill és Sztálin egymással szemben ült egy-egy fotelben, s mindkettő ontotta a füstöt: az egyik egy óriási szivarból, a másik az elmaradhatatlan pipából. Az íróasztalnál pedig a tolmács ült.

Sztálin üdvözölt bennünket, s közölte, hogy Churchill úr meg akarja hallgatni a frontok helyzetéről szóló jelentést. Antonov jelentett, de némi eltéréssel attól a rendtől, amelyet a főhadiszállás megkövetelt. Az adott esetben a frontok egymás mellett álltak északtól délig, és helyzetük az úgynevezett összevont változatot mutatta. Churchill az asztalhoz ment, figyelmesen nézegette a térképen az elhelyezést, és csak egy kérdést tett fel: mekkora német erők állnak Eisenhowerrel szemben. Alekszej Innokentyevics megmondta.

Ezután elbocsátottak bennünket, de ott maradtunk a szomszédos szobában, remélve, hogy Churchill hamarosan eltávozik, és sikerül néhány okmányt aláírásra átadni a főparancsnoknak. Húsz perc múlva sor is került erre.

Mielőtt végleg eltávoztunk volna, Sztálin hívatta Poszkrebisevet és utasította:

– A whiskyt és a szivarokat, amelyekkel Churchill meg-

ajándékozott, adja a katonáknak. – Aztán felém fordult: – Kóstolja meg, igazán jó.

Amikor autóba ültünk, a láda whisky és a doboz szivar már ott volt.

A Churchill-lel és Edennel folytatott megbeszéléseken kezdetben nem vettek részt katonák, de amikor ismét a Távol-Keletre terelődött a szó, már meghívták Antonovot és Sevcsenkót. Az utóbbi már altábornagyi váll-lapot viselt, és a Távol-keleti Front törzsfőnöke volt. A szovjet kormány ismét elismerte kötelezettségét, hogy hadba lép Japán ellen, és pontosította, hogy erre Németország kapitulációja után körülbelül három hónappal kerül sor. Ez a számvetés teljesen reális volt azzal a feltétellel, hogy a szövetségesek segítenek két-három hónapi üzemanyag- és élelmiszertartalékot, valamint szállítóeszközöket felhalmozni Távol-Keleten. Ezeket a szövetségesek részletekben is szállíthatták távol-keleti kikötőinkbe, s ez jelentősen megkönnyítette volna a csapatok átcsoportosítását, csökkentette volna az ország központjából való átszállítások idejét és terjedelmét. A szövetségesek egyetértettek érveinkkel, és magukra vállalták a szállítások egy részét.

Amennyire visszaemlékszem, közvetlenül az 1944. októberi tárgyalások után nem született semmiféle intézkedés a japánok elleni hadműveletek hadászati tervezésével kapcsolatban. Hiszen akkor még semmi sem utalt arra, hogy a német fasiszta haderő hamarosan beszünteti ellenállását, bár egymás után szenvedte el a súlyos vereségeket.

1945 februárjában ismét konferenciára jött össze a három szövetséges nagyhatalom vezetője, ezúttal a Krímben. Más fontos problémák mellett pontosították a Japán elleni szovjet hadba lépés idejét: az európai háború befejezése után két-három hónappal. A szovjet küldöttség ezt az alábbi feltételekhez kötötte.

1. A Mongol Népköztársaság jelenlegi helyzetének fenntartása.

2. Visszaadni Oroszországnak a japánok által 1914-ben megsértett jogait: Dél-Szahalin visszacsatolása; Dairen nemzetközivé tétele és Port Arthurra, mint szovjet haditengerészeti támaszpontra vonatkozó bérlet visszaállítása; a kelet-kínai és a dél-mandzsúriai vasútvonal Kínával közös használata.

3. A Kuril-szigetek átadása a Szovjetuniónak.

A szövetségesek elfogadták feltételeinket.

Április 5-én a szovjet kormány felmondta a Japánnal kötött szerződést és semlegességet. Értelmetlenné vált ez a szerződés, amit a japán fél amúgy is megsértett. Már mindenki számára világos volt, hogy 30–40 napon belül teljes győzelmünkkel fejeződik be nyugaton a háború. Ezt látnia kellett a Szuzuki-kormánynak is. Az ország érdekében el kellett volna gondolkodnia a teljesen kilátástalan csendes-óceáni háború folytatásán. A szovjet kormánynak az a lépése, hogy felmondta a szerződést, komoly figyelmeztetés volt. De semmibe vették. Japánban a „Győzni vagy meghalni" jelszóval tovább fokozták a háborús hisztériát. Szuzuki miniszterelnök kormánya nevében kijelentette: „Rendíthetetlenül tovább nyomulunk előre, míg sikeresen be nem fejezzük a háborút."

Nem maradt más hátra, fel kellett készülnünk szövetségesi kötelezettségeink teljesítésére. A legfelsőbb főparancsnok megparancsolta a vezérkarnak, hogy erősítse meg a Bajkálontúli és a Távol-keleti Front, valamint a Tengermelléki Csoport törzseit és vezető parancsnoki állományát, irányítson oda minél több olyan embert, aki megedződött a németek elleni háborúban, s olyanokat is, akik már szolgáltak a Távol-Keleten. Elrendelte azt is, hogy tervezzük meg a csapatok átirányítását Távol-Keletre olyan megfontolással, hogy elsősorban azokat a hadseregeket és magasabbegységeket küldjük oda, amelyek már harcoltak a távol-keletihez hasonló körülmények között.

Nem bontottuk meg a Távol-Keleten levő csapatok szervezését. A Távol-keleti Front lényegében megmaradt korábbi

állományában és M. A. Purkajev parancsnoksága alatt. A Tengermelléki Csoportot a keletre irányított egykori Karéliai Front törzsének rendeltük alá. Parancsnokául kineveztük K. A. Mereckovot, a Szovjetunió marsallját.

– A ravasz jaroszlavi most adhat a japánoknak – jegyezte meg a főparancsnok. – Nem először harcol erdőkben és megerősített körletek ellen.

A fő, a bajkálontúli irány manőverezésben tapasztalt parancsnokot kívánt. Úgy emlékszem, a távol-keleti háború tervének egyik aktív kidolgozója, Vaszilevszkij javasolta elsőként erre a posztra R. J. Malinovszkijt, a Szovjetunió marsallját, törzsfőnökéül pedig M. V. Zaharov hadseregtábornokot, aki a front-hadműveletek irányításának egyik kiválósága volt.

A javaslat tetszett a főparancsnoknak. A főhadiszálláson úgy ismerték Rogyion Jakovlevicset, mint tehetséges, komoly, nyugodt és megfontolt hadvezért. Ha valamit kért, az megalapozott volt, jelentései pedig mindig részletesek.

1945 áprilisában Távol-Kelet felé tartottak a csapatok és a torzsek. Elsőként az egykori Karéliai Front törzse indult el Vorosilovba. A Tengermelléki Csoport új parancsnokának, Mereckovnak kissé késleltettük az elutazását, nehogy idő előtt felfedjük kártyáinkat. Hisz Kirill Afanaszevicset nemcsak a katonák ismerték jól.

Április 30-án kapta meg I. I. Ljudnyikov vezérezredes a direktívát, hogy 39. hadseregét Insterburg alól szállítsa át a Bajkálontúlra. Amikor pedig Németország megadta magát, még más, sok dicső csatát vívott hadsereg is elindult hosszú útjára: N. I. Krilov vezérezredes 5. hadserege a Tengermelléki Csoporthoz, I. M. Managarov vezérezredes 53. hadserege és A. G. Kravcsenko vezérezredes 6. gárda-harckocsihadserege a Bajkálontúli Fronthoz. Ugyanoda, Csitába irányították a 2. Ukrán Front sok vezetőjét, közöttük Malinovszkij marsallt, M. V. Zaharov hadseregtábornokot, I. A. Plijev vezérezredest,

N. O. Pavlovszkij altábornagyot. A már Bajkálontúlon levő 36. hadsereg parancsnoka A. A. Lucsinszkij altábornagy lett.

A Tengermelléken elhelyezett hadseregek parancsnokai a következők voltak: A. P. Beloborodov vezérőrnagy (a Vörös Zászló Renddel kitüntetett 1. hadsereg), I. M. Csisztyakov vezérezredes (a 25. hadsereg) és M. D. Zahvatajev altábornagy (a 35. hadsereg). Az újonnan kinevezett hadseregparancsnokok helyettesei majdnem mindenütt a korábbi parancsnokok lettek. Ők kiválóan ismerték az ottani hadszínteret, s ez igen hasznosnak bizonyult.

Ugyancsak áprilisban felújították a távol-keleti harckocsimagasabbegységek anyagi eszközeit.

A vezérkar abban az időben kapta meg a parancsot a Japán elleni háború végleges tervének a kidolgozására. Kezdetben a feladatot csak általánosságban kaptuk meg, mindössze egy elvi kikötése volt a legfelsőbb főparancsnoknak, de azt nagyon is hangsúlyozta: a háborút a legrövidebb idő alatt be kell fejezni.

És ez sok ismeretlent magában rejtő feladat volt.

Nem tudtuk biztosan, hogy látva a hitlerista csapatok elkerülhetetlen vereségét, lemondott-e a japán szoldateszka a Szovjetunió megtámadásának tervéről? A támadás lehetősége fennállt. A fasiszta Németország válságos helyzete feltétlenül aktivizálhatta ázsiai partnerét végcéljainak elérésében. A szovjet határ mentén elhelyezett hatalmas szárazföldi japán erők, a közeli japán légi és haditengerészeti támaszpontok lehetővé tették a fékevesztett militaristák számára, hogy ránk nézve igen súlyos következményekkel járó csapást mérjenek legfontosabb objektumainkra és csapatainkra. Ebből következett, hogy a távol-keleti háború tervében számolni kellett az ilyen meglepésszerű csapás elhárításával. A további események során a szovjet fegyveres erők védelmi tevékenységének szükségessége természetesen tárgytalanná vált. De a csapatok védelmi feladatai megmaradtak, a védelmet létrehozták és az írásos

források tükrözik a vezérkar akkori hadműveleti-hadászati elgondolásának ezt a sajátosságát.

Nem láttuk eléggé világosan a japánok tevékenységi tervét támadásunk esetén. A japán fegyveres erők fő részei a haditengerészeti erők és a szárazföldi csapatok voltak. Szerintünk a japán légierő viszonylag gyenge volt. A szárazföldi és haditengerészeti erők főcsoportosításának elhelyezése több kombinációt tett lehetővé. Ez is arra engedett következtetni, hogy a legracionálisabb tevékenységi tervet dolgozták ki.

A japán szárazföldi csapatok széttagoltan helyezkedtek el. A hatalmas Kína valamennyi tartományában főleg amerikai csoportosításokkal álltak szemben. Hasonló volt a helyzet Indokínában. De különösen a dél-tengeri szigeteken voltak a japán erők szétforgácsolva: itt nemcsak az óceán és a tengerek osztották meg őket, hanem a szárazföldön a dzsungelek és a hegyek is. A szárazföldi csapatok erős csoportosításai nagy potenciális tartalékokkal az anyaországban helyezkedtek el. Itt tartózkodtak a haditengerészet és a légierő főerői is. Szövetségeseink nem támadták az anyaországot, s ezt a közeljövőben sem szándékozták megtenni.

A legkompaktabb és legerősebb, az azonnali harctevékenységre kész erő a Mandzsúriában elhelyezett ún. Kvantung-hadsereg volt, Jamada tábornok parancsnoksága alatt. Itt járta ki sok japán tábornok és tiszt a katonaélet gyakorlati iskoláját.

Sok változatot megbeszéltünk, hogy kiválasszuk azt, amelylyel szétzúzhatjuk a japánok ellenállási rendszerét. Különösebb sietség nélkül dolgoztunk, hiszen elegendő idő állt rendelkezésünkre. Nyikolaj Andrejevics Lomov volt a központi személy, s az ő kiváló ismeretei segítségével igen alaposan elemezhettük a távol-keleti helyzetet.

Leginkább természetesen a mandzsúriai irány érdekelt bennünket, hisz ott helyezkedett el a Kvantung-hadsereg. E hadsereg szétzúzásával a japán szárazföldi erők fő csapásmérő-

erejét, s egyben a japán ellenállás gyökereit semmisítettük volna meg. A vezérkar, majd a főhadiszállás is magáévá tette ezt a gondolatot, s ez alkotta a háború tervének alapját.

A Kvantung-hadsereg közel egymillió embert számlált. Ellátása és személyi állományának kiképzettsége kiváló volt. E hadseregben szolgálni egyet jelentett a rendszer iránti hűséggel és a japán imperializmus feltétlen támogatásával. Katonáit és tisztjeit a japán birodalom iránti fanatikus odaadás, a más népekkel – elsősorban a szovjet néppel, a mongolokkal és a kínaiakkal – szembeni gyűlölet szellemében nevelték.

A háború kezdetéig a Kvantung-hadsereg az 1. és 3. fronttal, a 4. önálló és a 2. légi hadsereggel rendelkezett. A harcok kezdetén még kiegészítették az újonnan megalakított 17. fronttal és az 5. légi hadsereggel.

Az 1. Kelet-mandzsúriai Front (a 3. és az 5. hadsereg) Kito tábornok parancsnoksága alatt tíz gyalogoshadosztályból állt. Ez a front a Tengermellék határain bontakozott ki, főerői a mutancsiangi irányban álltak Harbinnál és Hirinnél. A front törzse Mutancsiangban települt.

Ihsziroki tábornok 3. frontja (a 30. és a 44. hadsereg) erői egy részével (két hadosztállyal) a Mongol Népköztársaság határainak a közelében bontakozott szét, főcsoportosítását (hat gyalogoshadosztályt, három gyalogosdandárt és egy páncélosdandárt) Mandzsúriában, Mukden körzetében tartották. Ott települt a front törzse is.

Uemura tábornok 4. önálló hadserege Észak-Mandzsúriának hatalmas területén, a Hajlar, Csicsihar, Harbin, Szahaliang négyszögben tagozódott.

A 17. front (a 34. és 59. hadsereg) Koreában tartózkodott, törzse Szöulba települt. Parancsnoka, Kozuki tábornok kilenc gyalogoshadosztállyal rendelkezett.

A Kvantung-hadsereg parancsnokának a tartalékában egy gyalogoshadosztály, egy gyalogos- és egy páncélosdandár volt.

Különös jelentőséget tulajdonítottak az önkéntes haláltvállalókból, felderítőkből és harckocsivadászokból megalakított dandárnak. Ugyancsak önkéntes haláltvállalók szolgáltak a légierőnél és a flottánál is.

Harada tábornok 2. légi hadserege Mandzsúria központjában települt. A hadsereg állományába közel 1200 repülőgép tartozott, de közülük csak 200-nál alig valamivel több volt a harci repülőgépek száma. Koreában állomásozott a 600 repülőgéppel rendelkező 5. légi hadsereg.

A Kvantung-hadsereg parancsnokának rendelték alá a Belső-Mongóliában és a Szuijüan tartományban levő Mandzsukuo-hadsereget, összesen mintegy húsz gyalogoshadosztályt és 14–15 lovasdandárt. Ez a körülbelül 300 ezer fős hadsereg a japán csapatokhoz képest rosszul kiképzett és gyengén felszerelt volt.

A Kvantung-hadsereget a japán hadvezetés a maga hadászati tartalékával támogatta. A két hadsereget és 6–8 hadosztályt kitevő tartalék Peking körzetében tartózkodott.

A Kvantung-hadsereg hadászati helyzetét elsősorban az anyaországtól való nagy távolsága jellemezte. A Japánnal való összeköttetés nem mindenütt volt kielégítő, a hadtápvonalak elhúzódtak. Mandzsúria északi és nyugati részeiben a vasúthálózat gyengén fejlett volt. Az ország középső és keleti területein húzódó vasútvonalak a szovjet légierő hatáskörzetébe estek.

Azt a majdnem 4500 km hosszú ívet, amelyet a Kvantung-hadsereg elhelyezése formált ki, a Szovjetunió és a Mongol Népköztársaság határai ölelték át. S mögötte ott volt a bizonytalan kínai hadtápterület. A japán imperialista politika álcázására létrehozott Mandzsukuo-bábállam lakossága ellenségesen állt szemben a megszállókkal. A japán militaristák ellensége volt egész Kína. A helyzetet csak bonyolította, hogy szemben állt Japánnal Csang Kaj-sek, de ami még lényegesebb: a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg is.

Kína megszállásának éveiben a japán militaristák megerődítették a Szovjetunióval közös határt. A Tengermellékkel határos hegyes-tajgás területen jól megerődített körletek vonala húzódott. A betonlétesítmények és a természetes akadályok mögött viszonylag biztonságban érezték magukat a japán tábornokok. Északon Mandzsúriát nemcsak a Kis-Hszingán hegyei, hanem a széles Amur is, északnyugaton pedig az Ilhuri-Alin gerincei és a Nagy-Hszingán nyúlványai zárták le. A Nagy-Hszingán komor, átlagosan 1000–1100 méter magas hegyei pedig átszelték magát Mandzsúriát. E hegység hol 50 km-re megközelítette a határt (a szoluni irányban), hol meg 200–250 km-re eltávolodott tőle. Belső-Mongóliában pedig a Nagy-Hszingán hegyei hatalmas, félig homokos fennsíkkal párosultak, amely délnyugatra beleolvadt a Góbi-sivatagba.

Meg kell azonban jegyezni, hogy az itteni hatalmas hadszíntér miatt Japánnak nem volt elég ereje, hogy a határokat vagy az egyes terepszakaszokat sűrűn megszállja. Akarva nem akarva, ki kellett választania a legvalószínűbb hadműveleti irányokat. A Szovjetunió és részben a Mongol Népköztársaság határa mentén megerődített körletek voltak, amelyek lezárták a hegyhátakon átvezető fő vonalakat. Mandzsúria és a Mongol Népköztársaság határán azonban sok olyan nagy körzet volt, amelyet nem tudtak műszaki létesítményekkel lezárni, s nem is tartózkodtak ott fedezőerők. Különösen gyengék voltak a mongol jobb szárny legszélén, a hegyes és homokos területen levő dolonnori és csangcsiakoui (kalgani) irányok. Természetesen ezt figyelembe vettük a hadműveletek kidolgozása során.

Ugyanakkor a leendő arcvonal néhány szakaszán vitathatatlan előnyök adódtak a Kvantung-hadsereg számára, különösen Távol-Keleten. Már említettem, hogy a Tengermellék határát, a támadásunk számára hozzáférhető irányokban a Kelet-mandzsúriai Front zárta le csapataival és megerődített

körleteivel. Ez képezte az ellenség első lépcsőjét. Tőle viszonylag nem messze tartózkodtak a 17. front csapatai, amelyeket szükség esetén ugyancsak fel lehetett használni Kelet-Mandzsúriában. Támadó hadműveletünk során itt állandóan megerődített körleteket kellett áttörni, közben hegygerinceken és tajgákon kellett áthatolni. Egyszóval, olyan támadást kellett folytatni, amely túlnyomó erőfölényt és óriási mennyiségű pusztító eszközt követelt. A mandzsúriai síkságon a természetes akadályokra támaszkodó megerődített körletek és állások mögött az ellenség szabadon manőverezhetett a belső hadműveleti szakaszokon; csapatait a veszélyeztetett irányokba dobhatta át és kedvező terepszakaszokon bontakoztathatta szét őket. A belső hadműveleti vonalakon tevékenykedve, még ha vissza kellett is vonulniuk a japánoknak, érintetlenül megőrizhették csapatcsoportosításukat. Az út- és vasútvonalak lehetővé tették a manővereket.

A japánok számára előnyös tényezőket azonban mi is figyelembe vettük.

A Kvantung-hadsereg helyzetét alaposan tanulmányozva, a vezérkar rendkívül fontos és előrelátó következtetésekre jutott. Mindenekelőtt azt láttuk világosan, hogy a mandzsúriai viszonyok között e hadseregnek a többi japán csoportosítástól viszonylag elszigetelten kell harcolnia. És hogy ez a viszonylagos elszigeteltség teljessé váljon, főerőinkkel mért egyidejű csapásokkal mindazokban a körzetekben ki kellett bontakoztatnunk támadásunkat, ahonnan Jamada segítséget kaphatott. Vonatkozott ez elsősorban Koreára és Dél-Szahalinra. Nagy jelentősége lett volna légiuralmunknak is. Ami a manőverformákat illeti, már az ellenség tanulmányozása idején elképzelést kellett kialakítanunk a Kirin és Mukden körzetében sorra kerülő legmegfelelőbb szárnytevékenységről. Ezzel elszigeteltük volna az egész mandzsúriai japán csoportosítást és megszakítottuk volna együttműködését a Koreában levő csoportosítással és a Peking körzetében tartózkodó tartalékokkal. A

Kvantung-hadsereg mongol szárnyának gyengesége lehetővé tette, hogy itt kijussunk az ellenség hátába.

A Kvantung-hadsereg lépcsőzése véleményünk szerint arról tanúskodott, hogy a mandzsúriai harcok kedvezőtlen kimenetele esetén a japán hadvezetés a harctevékenység északi és nyugati körzeteiből Korea határára vonja majd csapatait, hogy ezzel kedvező feltételeket teremtsen a hadműveletek folytatásához. És a vezérkar nem tévedett. A japánoknak valóban volt ilyen tervük, de ezt a szovjet csapatok lendületes és állandó támadása miatt nem tudták megvalósítani.

Meg kell még jegyezni, hogy ha csapásmérő csoportosításaink különböző időkben fejtik ki tevékenységüket, a japánok az egyik irányból a másikba végrehajtott átcsoportosítással részenként elháríthatták azokat. És ebből is levontuk a gyakorlati következtetéseket.

A hadműveleti elgondolások kidolgozása során igen sok problémával találta magát szembe a vezérkar. A Japán feletti gyors győzelmet lendületes támadással lehetett elérni. A Kvantung-hadsereget gyorsan szét kellett zúzni, nehogy visszavonuljon Kínába vagy Koreába.

Az 1945. áprilisáig Távol-Keleten levő szovjet csoportosítás ezt nem tudta megvalósítani, mert védelmi feladatokra volt hivatott. Az akkori csoportosítással csak a mutancsiangi (a Tengermellékről) és a hajlar–csicsihari (a Bajkálontúlról) irányban mérhettünk csapásokat. De e csapások eredményeképp nem tudtuk volna bekeríteni a Kvantung-hadsereget, és nem vághattuk volna el közlekedési útvonalait. Csak visszaszoríthattuk, de nem semmisíthettük volna meg az ellenséget. Ez pedig nem felelt meg sem a főhadiszállás által megszabott feladatnak, sem az elkövetkezendő hadműveletek döntő jellegének. Visszaszorítás esetén az ellenség megerősíthette volna csapatait a mélységből, elsősorban Koreából, s egyáltalán nem számíthattunk volna a háború gyors befejezésére.

Erőinek sűrűségét feltétlenül növelte volna a tartalékokból. Ugyanakkor Bajkálontúli Frontunk jobb szárnyára veszélyessé váltak volna a Mongol Népköztársaság határán levő ellenséges megerődített körletek.

Hogy ezt elkerüljük, és megakadályozzuk a japánok szervezett visszavonulását, egyrészt meg kellett változtatnunk erőink elhelyezését és ki kell választanunk a főcsapás legkedvezőbb irányát. Másrészt, meg kellett teremtenünk a siker kifejlesztésének feltételeit, vagyis helyesen kellett meghatározni a frontok lépcsőzését, s ahol szükség volt rá, meg kellett alakítani a második lépcsőket. Természetesen így is cselekedtünk, nem gyengítettük kezdeti csapásunkat, hanem csapatokat dobtunk át nyugatról.

Rendkívül kedvezőnek látszott, ha Mongóliából egy fronttal támadunk, ugyanakkor a Tengermellékről találkozó irányú csapást mérünk. Így teljesen elszigetelhettük volna a Kvantung-hadsereget. De nem vetettük el azt sem, hogy északról az Amuron és a Szungari mentén frontális csapásokat mérünk, amelyek elősegíthették a japán csapatok szétdarabolását és megsemmisítését.

A Tengermellék felől mért csapás minden körülmények között megkövetelte az ellenség megerődített körzeteinek az áttörését. Ez a csapás – Mandzsúria központja felé mérve – biztosította az 1. japán front megsemmisítését és csapataink kijutását Csangcsunhoz, ahol a Kvantung-hadsereg törzse települt.

Mongólia felől támadva, természetesen el kellett terelni az erőket azokból az irányokból, ahol általában nem volt ellenség. Ilyen volt a jobb szárny legszéle, a sivatagos kalgan–pekingi irány. Az itteni támadás a természeti nehézségekkel való küszködésen kívül mást nem ígért számunkra. Elvileg le kellett szögezni: a főcsapást ott kell mérni, ahol a leggyorsabban és a legnagyobb eredményt hozhatja, és oda kell irányítani, ahol

az ellenség főerőit tudjuk megsemmisíteni. Mindezeknek véleményünk szerint a szoluni irány felelt meg.

Sokáig gondolkodtunk az erőcsoportosításon. Mennyi csapatra lesz szükség? Milyen legyen a felépítésük, hogy biztosan szétzúzhassuk az ellenséget, s széles arcvonalon támadva leküzdhessük a hegyeket, tajgákat, sivatagokat, széles folyókat és a megerődített körleteket? Amikor mindezeket a részleteket alaposan áttanulmányoztuk, világossá vált, hogy Mandzsúriában szükség lesz harckocsi-hadseregre, önálló harckocsi-magasabbegységekre és lovasságra. Flottilla is kellett, többek közt az Amuron és a Szungarin, de a légierő valamennyi fegyvernemét is számításba kellett venni.

Megvitattuk a harckocsi-hadsereg összpontosításának és alkalmazásának kérdését is. A vezérkar ismét a Bajkálontúli Frontra irányította figyelmét, ahol nem bővizű az Amur, ahol nincs tajga és nincsenek megerődített körletek. A harckocsi-hadsereget csapásmérő erőként a frontnak adta, mint olyat, amely biztosítja a támadás gyors ütemét és mélységét. Igaz, útjába esett a Nagy-Hszingán, s ennek leküzdése megnehezítette a harckocsizók dolgát. De a harckocsiknak ez a szokatlan alkalmazása, a vezérkar véleménye szerint, a hadműveleti fő feladat megoldásának kulcsa volt. Ragaszkodtunk ahhoz, hogy a harckocsi-hadsereget a Nagy-Hszingánon átvezető főirányban, méghozzá a front hadműveleti első lépcsőjében alkalmazzák.

Ezt azzal indokoltuk, hogy a japánok aligha számítanak itt ilyen csapásra. A Hszingánon levő állásaik, értesüléseink szerint, nem voltak előkészítve, az egyes tábori erődítményeket viszonylag csekély erőkkel szállták meg. A hegyek pedig a tapasztalt harckocsizók számára nem jelentenek leküzdhetetlen akadályt. Ha pedig megelőzik az ellenséget az ottani átjárók elfoglalásában, annak nem lesz sem ereje, sem képessége, hogy ellenálljon a harckocsi-hadseregnek.

Komoly probléma volt a kezdeményezés is. Az erős és gyors

harckocsi-hadsereg meglepetésszerű csapása sokat jelenthetett, és meghatározhatta az egész fronthadműveletet.

Nem volt egyszerű probléma a frontok együttműködése, többek közt a fronthadműveletek kezdetének időpontja sem. Ennek fontossága közismert, de Mandzsúriában éppen a különböző irányokban megmutatkozó rendkívül bonyolult és távolról sem egyforma viszonyok miatt a frontok erőkifejtésének a helyes összeegyeztetése különösen jelentőssé vált.

Csábító volt a gondolat, hogy elvonjuk az ellenséges erőket a Tengermelléki Csoport sávjából. Az első pillanatban úgy tűnt, hogy ennek érdekében célszerű a Bajkálontúli Front támadását kissé előbb kezdeni. Számításaink szerint az ellenség hozzávetőlegesen csak a hadművelet tizedik napjára tud oda csapatokat átdobni a Tengermellékről. És éppen akkor kellett a Tengermellék felől csapást mérnünk.

Ez a változat azonban sok veszélyt rejtegetett. Senki nem kezeskedhetett azért, hogy a japán hadvezetés feltétlenül meggyengíti a tengermelléki irányt, és nem vet be a Bajkálontúlról más csapatokat támadásunk elhárítására. Ebben az esetben az ellenség egymás után csapást mérhetett volna a szovjet frontokra. Ráadásul elvesztettük volna a meglepés lehetőségét a Tengermelléken; az ellenség várta volna itt a csapást, s természetesen intézkedhetett volna annak elhárítására.

E megfontolásból előnyösebbnek tűnt a frontok egyidejű támadása.

Végeredményben nem vetettük el sem ezt, sem a másik változatot. A főhadiszállás utasítására a vezérkar megvitatta és kidolgozta mindkettőt. A főhadiszállás úgy vélte, hogy maga a háború megindulása előtti helyzet válaszol majd arra, melyik az elfogadhatóbb változat.

Meglepetésre való törekvésünket megnehezítette az, hogy a japánok már régóta elkerülhetetlennek tartották a Szovjetunióval való háborút. Ezért a hadászati meglepés aligha valósulhatott meg. Mindazonáltal e problémát megvitatva, nem-

egyszer eszünkbe jutottak a Nagy Honvédő Háború első napjai: e háborút is várta országunk, készült rá, a németek csapása mégis meglepésszerű volt. Következésképp, az adott esetben sem kellett előre lemondani a meglepésről.

A távol-keleti háború meglepésszerű kezdete elsősorban attól függött, hogy titokban tartsuk a szovjet csapatok készenléti fokát. E célból dolgoztuk ki és tartottuk be a legszigorúbban az átcsoportosítások különleges rendszerét. A harctevékenységek kezdetét természetesen senkivel nem közöltük. A meglepésre való törekvést az anyagi eszközök összpontosítási formájának sem volt szabad elárulnia. Számítottunk rá, hogy az ellenség – bár tudott a szövetségesek által teljesített szállításokról – késlelteti majd szállításainkat a Szibériába vezető egyetlen vasútvonalon. A transzszibériai vasútvonal gyenge áteresztőképességét figyelembe véve, a japánok csak valamikor őszre tették a háború kezdetét, s láthatólag ekkorra akartak teljesen felkészülni rá.

Feltételeztük: az ellenség biztosra veszi, hogy a kedvezőtlen időjárás miatt a szovjet csapatok nem kezdik meg a támadást. Hiszen a Japán elleni háború a szövetségesekkel való megállapodás szerint „a Németországgal vívott háború befejezése után két-három hónappal" kezdődik, amely időpont a formális katonai logika szerint éppen a legkedvezőtlenebb – a távol-keleti esős – időszakra esik. E logika szabályainak megfelelően a japán hadvezetésnek valamivel későbbre, a száraz időszak beálltára kellett várnia csapásunkat. Később bebizonyosodott, hogy a vezérkar feltételezései helyesek voltak. A japán hadvezetés szeptember közepén számított a háború megindulására.

A meglepésnél figyelembe vettük a terepet is, amelyről már részletesen szóltam. Természetesen, az ellenség nem számított egy általános, de különösen nem egy harckocsicsapásra a nehezen járható hegyeken, tajgákon és sivatagokon át. Ez elsősorban az arcvonal mongol szakaszára vonatkozott, amelyet szinte elvágott Mandzsúriától és Belső-Mongóliától a Nagy-

Hszingán és a Góbi-sivatagba átmenő szinte víz nélküli sztyepp. A hegygerincek, a tajga növényzete és a futóhomok a formális logika ellenére a szovjet fegyverek szövetségesei lettek.

Végül szólni kell a szovjet támadás lendületességéről és merész voltáról. Ez természetesen minden támadó hadművelet jellemzője. De figyelembe kellett venni a japán fegyveres erők történelmi múltját. Az elmúlt háborúkban rendszerint a japán hadsereg mérte az első csapást, elképesztő hitszegéssel. Így volt 1904-ben az Oroszország elleni háborúban, és ez ismétlődött meg 1941. december 7-én Pearl-Harbornál. A második világháború védelmi harcaiban Japán – ellenfelei részéről – rendszerint igen óvatos és módszeres, erős tüzérségi és légi előkészítéssel, valamint támogatással lefolytatott támadásokkal találkozott. Tudomásunk szerint, sohasem kellett tömeges harckocsitámadást elhárítania. A japán hadsereg hozzászokott ellenfeleinek ehhez a bátortalan és módszeres tevékenységéhez, és a támadások viszonylag lassú üteméhez. Más tapasztalatokat nem szerzett. Ezért a hadászati meglepés mellett arra törekedtünk, hogy kihasználjuk a hadműveleti és harcászati meglepés minden formáját, köztük a tüzérségi előkészítés nélküli rohamokat és az éjszakai harctevékenységet is. És bizonyos fokig ez is hozzájárult győzelmünkhöz.

Szinte észrevétlenül elmúlt a május, s máris itt volt június . . .

Az első nyári hónap elején fő vonalaiban már kialakult a Kvantung-hadsereg elleni hadműveletek elgondolása. Számvetéseit jelentettük a legfelsőbb főparancsnoknak. Sztálinnak nem volt semmi észrevétele, csak azt parancsolta meg, hogy rendeljük Moszkvába Malinovszkij marsallt, Zsukov marsallt és néhány más frontparancsnokot, akiket meghívtunk a valamivel korábban lezajlott győzelmi ünnepségre.

Rogyion Jakovlevics és Matjev Vaszilevics előrelátóan magával hozta a fronttörzs hadműveleti csoportfőnökét N. O.

Pavlovszkijt, s mivel öt napot kaptak a fronthadműveleti terv kidolgozására, nyomban munkához is láttak. A vezérkar természetesen tüzetesen informálta őket a hadászati elgondolásról, a front állományáról és a csapatok összpontosításának idejéről. Az utolsó szerelvények kirakását augusztus 1–5. között terveztük.

Június 18-án Malinovszkij elkészült jelentésével. A Bajkálontúli Front parancsnoka a főhadiszállásnak abból a követelményéből indult ki, hogy a Kvantung-hadsereget gyorsan szét kell zúzni. E hadsereg főerőit másfél-két hónap alatt akarta megsemmisíteni. Megjegyezte azonban, hogy kedvező körülmények közrejátszása esetén ezt jóval rövidebb idő alatt is elérheti.

A Bajkálontúli Front sávjában nemcsak nagy japán gyalogos erőkkel lehetett számolni, hanem harckocsikkal is, sőt Mandzsukuo hadseregének és a belső-mongóliai hadseregnek a csapataival is. „A japánok megtettek minden tőlük telhetőt, hogy megerősítsék ezt az irányt. Következésképp, számolni kell azzal, hogy erőket dobnak át ide Észak-Kínából, hozzávetőlegesen 7–8 gyalogos-hadosztályt. Ily módon a Bajkálontúli Front csapatai az első másfél-két hónapban 17–18 japán, a Mandzsukuo-hadsereg és a belső-mongóliai hadsereg 6–7 gyalogoshadosztályával, valamint 2 páncéloshadosztállyal találhatják magukat szembe" – jelentette Malinovszkij.

Figyelembe véve a front állományában levő négy összfegyvernemi (a 17., 36., 39. és az 53.) és a 6. gárda-harckocsihadsereget, a lovas-gépesített csoportot, valamint a 12. légi hadsereget, a frontparancsnok kijelentette: „Tekintettel harckocsi és tüzérségi fölényünkre, ezekkel az erőkkel ... leküzdhetjük az ellenség ellenállását, s kedvező körülmények esetén megsemmisíthetünk 18–25 japán hadosztályt."

Malinovszkij, a vezérkarhoz hasonlóan, a főcsapás legkedvezőbb irányának a szolun–szipingi irányt tartotta. A célt két hadművelettel akarta elérni: az egyik során elfoglalni Közép-

Mandzsúriát, a másikkal kijutni a mandzsúriai–észak-kínai határra és felszabadítani a Liaotung-félszigetet.

A front hadműveleti felépítését két lépcsőben tervezte, emellett a 6. gárda-harckocsihadseregnek „a front csapásmérő csoportosítása mögött kellett tevékenykednie". A támadás augusztus 20–25. között kezdődött volna.

A vezérkar lényegében egyetértett ezzel a tervvel, csak a harckocsi-hadsereggel kapcsolatban ragaszkodott régebbi véleményéhez. A második lépcsőbe helyezve ez nem játszhatott vezető szerepet a Hszingánon való áttörésben. Keleti irányú előremozgásának az ütemét ilyen helyzetben az előtte levő gyalogság határozta volna meg. Ugyanakkor ez a hatalmas páncélos ököl nem támogathatta volna a gyalogságot a hegyi átjárók elfoglalásában és megtartásában. Abban sem lehetett reménykedni, hogy a harckocsik a gyalogság mögül képesek lesznek áttörni a hegyszorosokon a Mandzsúriai-fennsíkra, amikor ezek a szorosok és hegyi utak magának a gyalogságnak és fogatolt járműveinek is gondot okoztak. Egyszóval, a front javasolta hadműveleti felépítésben a harckocsi-seregtest elvesztette volna fő harci jellemzőjét.

A főhadiszállás meggyőzőnek találta a vezérkar érveit. Javasolta Malinovszkijnak, hogy visszatérve a Bajkálontúlra, vizsgálja meg még egyszer a terv vitatott részleteit, tanulmányozza a helyszínen a másképp vélekedők elképzeléseit, s azután hozza meg végleges döntését. Rogyion Jakovlevics egyetértett ezzel, s később úgy határozott, hogy a 6. gárda-harckocsihadsereget az első lépcsőben alkalmazza.

A frontparancsnokokkal folytatott hasonlóan közös és alkotó szellemű munka eredményeképp 1945. június 25-re fő tartalmában elkészült a szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság hadászati terve. Három találkozó irányú, egyidejű és döntő csapást terveztünk mérni Mandzsúria központjára: a Bajkálontúli Front főerőivel a Mongol Népköztársaság területéről az ún. tamcagi kiszögellésből kiindulva, a 2. Távol-keleti Front erői-

vel a Habarovszktól délnyugatra levő körzetből, majd az 1. Távol-keleti Front fő csapatcsoportosításával a Tengermellékről. E csapások célja az volt, hogy szétdaraboljuk a Kvantung-hadsereget, elszigeteljük Közép- és Dél-Mandzsúriában, majd részenként megsemmisítsük.

A Bajkálontúli Front csapataira döntő szerep hárult. Csapásuk az ellenség létfontosságú pontjaira – Mukdenra, Csangcsungra, Port Arthurra – irányult, amelyek elfoglalása meghatározta a harc kimenetelét.

Az 1. Távol-keleti Front Tengermellékről kiinduló csapása Hirinre irányult, hogy a legrövidebb úton találkozzék a Bajkálontúlról mért csapással. A 2. Távol-keleti Frontnak az Amur-vidéken kibontakozó támadása lekötötte az ellenséget és elősegítette a Kvantung-hadsereg felszámolását.

Ilyen formában került fel a terv Vaszilevszkij térképére, akit a távol-keleti szovjet csapatok főparancsnokává neveztek ki. A tervet a közvetlenül a frontoknál végzett végső kidolgozás során csak jelentéktelen részletekben pontosították. A terv világosan tükrözte a Legfelsőbb Főparancsnokságnak a Kvantung-hadsereg elszigetelésére és megsemmisítésére vonatkozó elgondolását. E terv alapján született meg később a főhadiszállásnak a mandzsúriai hadműveletekre intézkedő direktívája.

Június 27-én Mereckov megkapta a parancsot, hogy utazzék Távol-Keletre. Ő néhány nappal előbb hagyta el Moszkvát, mint Vaszilevszkij és Malinovszkij.

A titoktartás érdekében le kellett venniük a marsalli vállapokat.

Kirill Afanaszevics új szolgálati helyére Makszimov vezérezredes néven utazott, s nem vonaton, ahogy akart, hanem repülőgépen. Sztálin tartott attól, ha vonaton megy, késve érkezhet. Meg aztán a legfelsőbb főparancsnok tudni akarta, mennyi ideig tart egy ilyen repülőút.

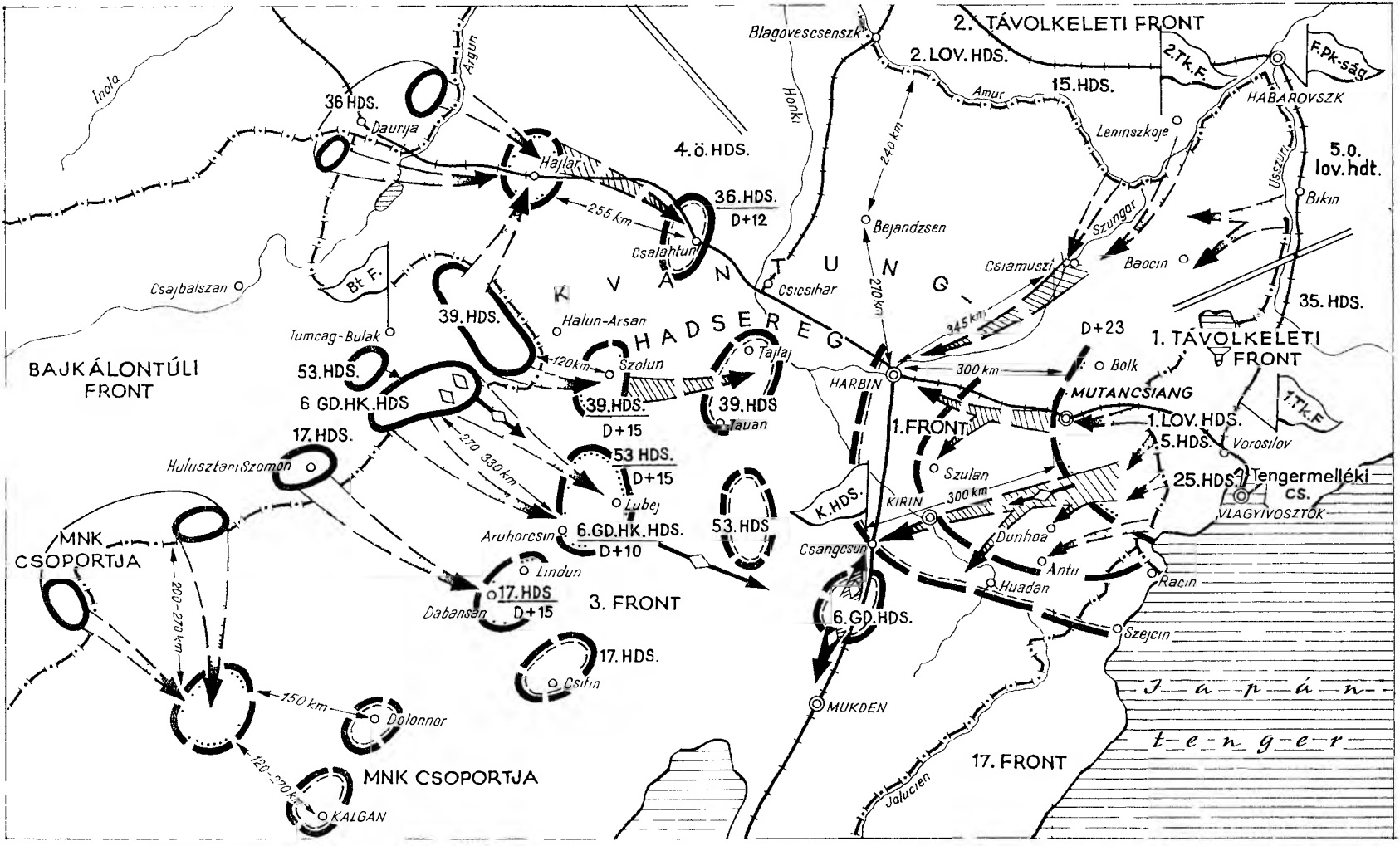

A Kvantung-hadsereg megsemmisítésének terve

Kirill Afanaszevics 36 óra és 55 perc alatt ért Vorosilovba. Ebből 28 órát és 30 percet töltött levegőben. Június 29-én már szolgálati helyén volt.

Malinovszkij, aki a Morozov vezérezredes nevet és rendfokozatot vette föl, július 4-én ért Csitába. Vele ment Zolotov vezérezredes néven M. V. Zaharov is. Július 5-én ugyancsak megérkezett ide Vaszilevszkij, aki a papírok szerint „Vaszilev vezérezredes volt, a honvédelmi népbiztos helyettese".

Alekszandr Mihajlovics nyomban átadta Malinovszkijnak Sztálin direktíváját az elkövetkező hadműveletre. A direktívában különös figyelmet fordítottak a front sávjában levő vasútvonalak zavartalan munkájára és a front főerőinek rejtett elhelyezésére.

A Bajkálontúli Front és a Mongol Népi Forradalmi Hadsereg közös támadó tevékenységét július 25-ig kellett kidolgozni. A hadműveleti célt – a Kvantung-hadsereg szétzúzását és a Csefeng, Mukden, Csangcsun, Csalantun körzet elfoglalását – a Közép-Mongóliába való lendületes betöréssel, valamint a Tengermelléki Csoporttal és a Távol-keleti Frontokkal együttműködésben kellett elérni. A direktíva hangsúlyozta, hogy meg kell előzni a japánokat a Nagy-Hszingán megszállásában. E feladatra három összfegyvernemi (a 39., az 53. és a 17.) és egy harckocsi- (a 6. gárda) hadseregből erős csapásmérő csoport létesült, amelynek a halun-arsani megerődített körletet megkerülve Csangcsun irányába kellett törnie. Meg kellett akadályozni, hogy az ellenség visszavonuljon a hegyhátakra. A front közelebbi feladata az volt, hogy szétverje az ellenséget, átkeljen a Nagy-Hszingánon és a hadművelet 15. napján főerőivel elérje a Tabansan–Lubej–Szolun terepszakaszt. Ennek elérése és a Hszingán hegygerinc megerődítése volt a hadművelet sikeres kifejlesztésének legfontosabb feltétele.

Sztálin nem szerette a határozatlanságot, és emlékezve a harckocsi-hadsereg alkalmazásáról lefolytatott vitánkra, meg-

parancsolta, hogy a direktívát egészítsük ki a következő ponttal: „A főcsapás sávjában Csangcsun általános irányban tevékenykedő 6. gárda-harckocsihadsereg a hadművelet 10. napján keljen át a Nagy-Hszingánon, erősítse meg a gerincen átvezető szorosokat és a gyalogság főerőinek beérkezéséig ne engedje oda az ellenséges tartalékokat Közép- és Dél-Mandzsúriából." Ez a megfogalmazás egyértelműen meghatározta a harckocsi-hadsereg helyét a front hadműveleti felépítésében. Az első lépcsőben kellett tehát elhelyezkednie, maga után vonva a többi hadsereget.

A frontnak további feladataként ki kellett jutnia a Csefeng–Mukden–Csangcsun–Csalantun terepszakaszra, vagyis a Kvantung-hadsereg elhelyezésének központjába.

A főhadiszállás direktívája megszabta a kisegítő irányokban harcoló csapatok feladatát is. Végül szigorúan elrendelte az előkészületek rejtettségét: „A hadműveletek tervét teljes egészében a frontparancsnok, a haditanács tagja, a törzsfőnök és a hadműveleti csoportfőnök dolgozza ki. A fegyvernemi főnökök és szolgálati ágak vezetői csak a saját részletmunkákba vonhatók be anélkül, hogy ismertetnék velük a front általános feladatait. A hadseregek hadműveleti terveit ugyancsak így kell kidolgozni. A tevékenységi tervre vonatkozó iratokat a frontparancsnok és a hadseregparancsnokok saját páncélszekrényében kell tartani."

A titoktartásra vonatkozó parancs érintette a Távol-Keleten levő valamennyi csapatot.

Vaszilevszkij már Csitába érkezése első napján rengeteg, halasztást nem tűrő szervezési problémát vizsgált meg a front haditanácsával közösen. Néhányat közülük azonban csak Moszkva sürgős közbelépésével lehetett megoldani. Kevés volt például a vasutak szene. A helyi készletek kifogyóban voltak, s nehogy fennakadjanak a hadműveleti szállítások, dönteni kellett a zárolt állami tartalékok felhasználásáról.

Komoly aggodalmat keltett a lőszerutánpótlás üteme. Meg kellett gyorsítani a gyárakból való kiszállítást és a csapatoknak való átadást. Lassan érkeztek a fronthoz a légi szállítmányok is.

Szintén nagy hiány mutatkozott a csapatoknál víztároló eszközökben is. Pedig nélkülük támadásunk elakadhatott Mandzsúria sivatagos, hegyes körzeteiben.

Kevés volt a híradókatona, s késett az egészségügyi intézetek feltöltése is. A páncélos technika javító szolgálatának is rosszul állt a szénája.

Különösen a 6. gárda-harckocsihadsereg helyzete és állapota miatt aggódtunk. Napról napra felborult a csapatait és technikai eszközeit szállító szerelvények mozgási terve. A hadseregnek nem voltak szállítógépkocsijai, mert a korábbi elhelyezési körletben maradtak. A hadseregnek magának 2274 hiányosan felszerelt gépkocsija volt s ez a szám majdnem 3000-re nőtt, amikor még két gépesített hadosztály került alárendeltségébe.

Június 5. megbeszélésekkel és tárgyalásokkal telt. A következő napokban Vaszilevszkij és Malinovszkij egyedül is, együtt is felkereste a Bajkálontúli Front fontosabb hadműveleti irányait, a parancsnokokkal közösen alapos terepszemrevételezést tartottak, s személyesen ellenőrizték a csapatokat. A helyszínen végzett munka során sok elképzelés öltött testet, amelyek mind hozzájárultak a front támadó hadműveleteinek nagyszerű sikeréhez.

A frontparancsnok számottevően tökéletesítette hadműveleti tervének első változatát.

Lehetségesnek tartotta, hogy a 6. gárda-harckocsihadsereg ne a hadművelet 10. napján, amint ezt a vezérkar gondolta, hanem az ötödik napnál nem később átkeljen a Nagy-Hszingánon. Ez a támadási ütem, tekintettel a nehéz hegyi terepre, az első pillanatban valószínűtlennek tetszett, ám a csapatok nemcsak hogy teljesíteni tudták, hanem túl is szárnyalták.

Jelentősen csökkent az a korábbi tervezett idő is, amikorra a két összfegyvernemi hadseregnek ki kellett jutnia a Mandzsúriai fennsíkra. A 36. hadseregnek, például, a bal szárnyon támadva, a terv első változata szerint, Hajlar körzetét a hadművelet 12. napjára kellett elfoglalnia. Most pedig ezt a parancsnok a 10. napra határozta meg, majd a hadseregnek tovább kellett támadnia Csalantun–Csicsihar irányában. Az 53. hadseregnek megparancsolta, hogy lendületesen kövesse a harckocsizókat, tehát erősen lecsökkent a gyalogság Hszingánon való átnyomulásának az ideje. A 17. hadseregnek korábban a támadás 15. napján kellett volna elfoglalnia Tabansant. Ez a határidő A. I. Danyilov hadseregparancsnok javaslata alapján a 10. napra tevődött. A valóságban pedig a 17. hadsereg előrevetett osztagai a hadművelet ötödik napján elfoglalták a várost, megsemmisítve a japánok ottani lovas erőit.

A jobb szárnyon, ahol I. A. Plijev szovjet–mongol lovasgépesített csoportja tevékenykedett, ugyancsak várható volt, hogy erőink a tervezettnél jóval hamarabb elérik Kalgant és Dolonnort. Ott kellett találkozniuk, és a valóságban találkoztak is a 8. Kínai Népi Forradalmi Hadsereggel.

A főhadiszállás a helyi viszonyok gondos tanulmányozása után egyetértett a Malinovszkij által javasolt fenti változtatásokkal.

Hasonló munka folyt a másik két frontnál is a Tengermelléken és az Amur-vidéken. Vaszilevszkij aktív közreműködésével Mereckov és Purkajev, törzseik, politikai szerveik és szolgálatiág-vezetőik alaposan tanulmányozták a terepet, az ellenséges és a saját csapatok helyzetét, pontosították a tervezett időpontokat, intézkedtek a jobb anyagi biztosításra. Új, ravasz és veszélyes ellenséggel kellett harcolnunk, sajátos és bonyolult hadszíntéren. Mindent figyelembe kellett venni, semmit sem volt szabad elhibázni, maximálisan fel kellett használni azokat a gazdag tapasztalatokat, amelyeket a fasiszta Németországgal vívott négyéves háborúban szereztünk.

Kezdetben a vezérkart nem foglalkoztatta különösebben a fronttevékenységek koordinálásának módja. Ez a főhadiszállás képviselőjének a dolga volt, és már megvolt a háborúban kipróbált, kész formája.

De a helyzet és azok a feladatok, amelyeket a Japán elleni hadműveletekben a csapatok felső vezetési szerveinek meg kellett oldaniuk, sok tekintetben különböztek a nyugaton megoldottaktól. A hadszíntérnek az ország központjától való távolsága, hatalmas kiterjedése és bonyolultsága, a résztvevő erők és eszközök sokfélesége fokozta a nehézségeket. Nyugaton a szomszédos frontok rendszerint párhuzamosan, egymáshoz csatlakozva támadtak. Távol-Keleten azonban az ellenség sajátos elhelyezkedése miatt találkozó irányú csapásokkal kellett őt megsemmisíteni, három irányból, a flotta aktív közreműködésével. A frontok együttműködésének megszervezése és fenntartása erős és képzett vezetési szerveket kívánt.

Másképp vetődtek itt fel a helyi vezetéssel kapcsolatos feladatok is. A főhadiszállás legtekintélyesebb képviselőjének sem volt joga ezekbe beleszólni. Sőt, lényegében még a frontok sem tartoztak alárendeltségébe.

Teljesen más minőségben kellett dolgoznia a távol-keleti szovjet csapatok főparancsnokának. Sztálin még 1945 áprilisában beszélt erről, amikor először közölte Vaszilevszkijjel, hogy Távol-Keletre akarja őt küldeni. A beszélgetésen ott volt Antonov, és ott voltam én is. Később a párt és a kormány nagy hatáskörrel ruházta fel a főparancsnokot, és megbízható segítőtársakat állított mellé.

A távol-keleti szovjet csapatok haditanácsának tagjául I. V. Sikin vezérezredest nevezte ki a főhadiszállás. Ismereteim szerint a főparancsnok törzsfőnökének Sztálin M. V. Zaharov hadseregtábornokot javasolta. Amikor Vaszilevszkij megérkezett Csitába, beszélt Zaharovval, aki azonban vonakodott és kérte, vegyék figyelembe, hogy mint a Bajkálontúli Front törzsfőnöke, sokkal aktívabb munkát végezhet. A főhadiszál-

lás és Vaszilevszkij is számított erre az ellenvetésre, és figyelembe vették azt is, hogy Zaharov már hosszú ideje együtt dolgozik Malinovszkijjal. A törzsfőnöki kinevezéssel kapcsolatban állítólag beszélt V. V. Kuraszov hadseregtábornokkal is, de ő sem állt kötélnek. Akkor azután Sz. P. Ivanovot nevezték ki ebbe a beosztásba.

Haladéktalanul megalakult a törzs is. Tagjai között voltak a Vaszilevszkijjel érkezett tábornokok és tisztek, valamint a Vezérkarnak az a csoportja, amely a Távol-Keleten N. F. Menzelincev parancsnoksága alatt dolgozott. A légierő parancsnoksága tapasztalt katona, A. A. Novikov légi marsall kezében összpontosult, s volt a főparancsnoksági törzsnek egy kis operatív sejtje, amelyet E. M. Belickij altábornagy vezetett. A műszaki szolgálat élén K. F. Nazarov vezérezredes állt. A híradó csapatokat N. D. Pszurcev vezérezredes irányította. A főparancsnokságon felelős személyek képviselték azokat a központi szerveket, amelyek az anyagi-technikai biztosítást végezték. Segítségükkel rendkívül operatívan oldódtak meg a Moszkva támasztotta követelmények. Ezt az 52 fős csoportot V. I. Vinogradov vezérezredes, a fegyveres erők hadtápfőnökének helyettese irányította.

Amint azt az események igazolták, a vezetésnek ez a szervezése tökéletesen bevált.

Németország kapitulációja után hamarosan sor került Sztálin és az ismert amerikai politikus, Harry Hopkins találkozására. Ugyanakkor a vezérkar parancsot kapott, készüljön fel a szövetséges hatalmak képviselőinek újabb konferenciájára. Erre 1945 júliusának második felében került sor Potsdamban, a porosz királyok egykori kastélyában.

A szovjet küldöttséget Sztálin vezette. A katonák közül ott volt G. K. Zsukov, H. G. Kuznyecov, F. J. Falalajev, Sz. G. Kucserov. A vezérkartól Antonov, Grizlov, N. V. Szlavin és M. A. Vavilov utazott Potsdamba egy kis tanácsadó csoporttal.

A konferencián, mint ismeretes, Roosevelt már nem vehetett részt, mert röviddel a fasiszta Németország feletti győzelem előtt meghalt. Potsdamba a helyébe lépő Truman érkezett.

A konferencia második felében már Churchill sem volt jelen. Átengedte helyét Clement Attleenek, az angol választásokon győzelmet aratott labourista vezetőjének.

Potsdamban elsősorban meghatározták az antifasiszta koalícióban részt vevő országok közös politikáját a német kérdésben. A szövetségesek megegyeztek Németország lefegyverzésében és demokratizálásában, a fasiszta agresszió áldozatául esett országoknak fizetendő jóvátételben, az igazságos államhatárokban. A jövő Németországával és az európai békével kapcsolatos sok más kérdésben is döntöttek.

A szovjet küldöttség már a konferencia első napján megerősítette, hogy országunk kész a Japán elleni háborúval teljesíteni szövetségesi kötelezettségét. Antonov tábornok részletesen tájékoztatta a résztvevőket a távol-keleti szovjet tervekről. A szövetségesek is ismertették intézkedéseiket, de az atombombáról egy szót sem szóltak. Churchill tudtával Truman csak egy hét múlva közölte Sztálinnal, hogy az Egyesült Államoknak szokatlanul nagy hatóerejű bombája van. Ez a bejelentés egy négyszemközti nem hivatalos beszélgetésen hangzott el, amikor a konferencia résztvevői már siettek haza a fárasztó tanácskozások után. De arról, hogyan alkalmazzák majd ezt a bombát, az amerikai elnök nem nyilatkozott.

Később Alekszej Innokentyevics beszélt nekem arról, hogy Sztálin említést tett neki az amerikaiak új, hatalmas pusztító erejű bombájáról. De sem Antonov, sem Sztálin nem gondolt a Trumannal folytatott beszélgetés alapján arra, hogy elvileg új fegyverről van szó. Mindenesetre a vezérkar semmiféle kiegészítő utasítást sem kapott.

Az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Kína közös deklarációt írt alá Potsdamban, amely ultimátumszerű feltétlen kapitulációt követelt Japántól. Az okmány alapgondolata meg-

felelt a Szovjetunió érdekeinek, s a Japán elleni háború előtt mint negyedik fél csatlakozott ehhez a nyilatkozathoz.

Augusztus 3-án, mihelyt a legfelsőbb főparancsnok visszatért Potsdamból, Vaszilevszkij marsall részletes jelentést tett neki a támadás előkészítéséről, amely már a vége felé közeledett. A Bajkálontúli Frontnál Ljudnyikov és Managarov hadseregei már elérték a Mongol Népköztársaság és Mandzsúria államhatárától 50–60 km-re levő összpontosítási körleteiket. E két hadsereg a 6. gárda-harckocsihadsereggel és más csapatokkal együtt augusztus 5-én reggel már megkezdte haditevékenységét.

Többi csapásmérő csoportosításunk szintén beérkezett összpontosítási körletébe, vagy közeledett ahhoz. A frontok elnevezése ekkorra már tényleges elhelyezésüket tükrözte. Augusztus 2-tól a Távol-keleti Front a 2. Távol-keleti Front, a Tengermelléki Csoport pedig az 1. Távol-keleti Front nevet kapta. A Japán elleni haditevékenység kezdetén másfél millió ember, 26 ezernél több löveg és aknavető, több mint 5500 harckocsi és rohamlöveg, s közel 3900 harci repülőgép állt készenlétben.

Csendes-óceáni Flottánknak augusztus 5–7. között kellett elérnie a teljes harckészenlétet.

Vaszilevszkij a határok átlépését augusztus 9–10-nél nem későbbre tette. Ki kellett használni a Bajkálontúl akkor kedvező időjárását, amely lehetővé tette repülőink és harckocsijaink teljes felhasználását. A Tengermelléken tovább tartott ugyan az esőzés, de nem tette tönkre az utakat és a repülőtereket. A flotta repülőterei viszont feláztak. De augusztus 6–10. között a Tengermelléken is jobb időre lehetett számítani.

A háború kezdetének elhalasztása már csak azért sem lett volna ésszerű, mert felderítésünk néhány jelből arra következtetett, hogy a japánok csapatokat csoportosítanak át Mandzsúriában és Koreában. Júliusban az ottani ellenséges hadosz-

tályok száma 19-ről 23-ra, a harci repülőgépek száma pedig 450-ről 850-re emelkedett. Emellett a gyalogság főképp a tengermelléki és a szoluni irányban megerősödött. Ezek nyugtalanító tények voltak. Arról tanúskodhattak, hogy az ellenség felfedte szándékainkat és meghiúsításukra készül.

A távol-keleti szovjet csapatok főparancsnoksága azt tervezte, hogy az 1. és 2. Távol-keleti Frontnak a Bajkálontúli Fronttal egy napon és egy órában kell megkezdenie a katonai tevékenységet.

De egyidejű tevékenységet csak az erős előrevetett egységek kezdtek, amelyeknek az volt a különleges feladatuk, hogy elfoglalják a japánok legfontosabb objektumait. Az egyidejű tevékenység nem vonatkozott a frontok főerőire. Vaszilevszkij azt javasolta, hogy az 1. Távol-keleti Front hadművelete, következésképp főerőinek tevékenysége „a Bajkálontúli Front hadműveletének kibontakozásától függően, annak kezdete után 5–7 nappal" induljon meg.

A főparancsnok kérte, hogy N. G. Kuznyecov haditengerészeti népbiztos mielőbb induljon Távol-Keletre, hogy koordinálják a haditengerészeti erők és a szárazföldi csapatok tevékenységét, kérte továbbá a frontok megerősítését emberekkel és technikával, elsősorban harckocsikkal.

Vaszilevszkijnek az 1. Távol-keleti Front harcba lépési rendjére, valamint a háború 1–2 nappal előbbi megkezdésére vonatkozó javaslatát a vezérkar megvizsgálta és számvetésekkel ellenőrizte. E számítások alapján a főhadiszállás az események várható kifejlődésének két változatát vetette össze. Elfogadhatónak látszott Alekszandr Mihajlovicsnak az a javaslata, hogy a háború augusztus 9–10-én kezdődjön. De az 1. Távol-keleti Front támadásba való átmenetének általa adott változatát a főhadiszállás nem fogadta el. Fennállt annak a veszélye, hogy a nem eléggé erős előrevetett osztagok aligha tudnak 5–7 napon át egyedül harcolni. Az általuk elért sikerek gyors kifejlesztése megkövetelte a főerők bevetését.

A főhadiszállás nyomban megküldte döntését Vaszilevszkijnek. A direktívát azonban a legfelsőbb főparancsnok csak augusztus 7-én 16 óra 30 perckor írta alá. Ez megerősítette a frontok számára korábban megszabott feladatokat. Úgy tervezték, hogy a légierő tevékenységét valamennyi frontnál augusztus 9-én reggel kezdi el. Ugyanazon a reggelen kellett a Bajkálontúli és az 1. Távol-keleti Front szárazföldi csapatainak átlépniük a határt. A 2. Távol-keleti Front Vaszilevszkij marsall parancsára lépett harcba.

A Csendes-óceáni Flotta első fokú harckészültségbe lépett. A tengeralattjárók a repülőerőkkel egyidőben, augusztus 9-én reggel kezdtek tevékenykedni.

Mint rossz álomra emlékszem, egy igen különös eseményre. A háború kezdete előtt néhány nappal, pontosabban augusztus 3-án, délelőtti postámban volt egy kis levél, amelyet a „Krasznaja Zvezda" szerkesztősége útján kaptam. Az újsághoz a rendes úton érkezett, s külsőre semmiben sem különbözött a többitől. De már első sorai meghökkentettek. Kiderült, hogy a japánok elleni háború előkészítésének utolsó pillanatában, amikor a terv már teljesen kész, a támadás időpontja adott, Vaszilevszkij marsall és a frontparancsnokok a csapatokat a megindulási terepszakaszokra vonják előre – a titok a japánok birtokába kerülhet, vagy már került is.

Íme ezeket közölte velem a számomra ismeretlen Petrov tudósító:

„A rendkívüli helyzet késztetett engem, az idős embert, hogy megírjam Önnek ezt a levelet. Július utolsó napjaiban egy nyilvános helyen, ahol kívülállók vettek részt vagy húszan, a Vörös Hadsereg egyik tisztje, egy alezredes, nagy hangon hencegett, s katonai és állami titkokat fecsegett ki. Vezetékneve vagy Polub, vagy Golub – keresztneve Nyikolaj Ivanovics. Jelenleg – állította – fokozódnak a Japán elleni háborús előkészületek, és a távol-keleti hadműveletek irányítása

a vezérkar egy tiszti csoportjának kezében van, amelynek élén Vaszilevszkij marsall áll."

A továbbiakban kérte a levél írója, tegyem meg a szükséges intézkedéseket a fecsegő ellen: „Keressék meg az illetőt, mert nekünk, egyszerű embereknek drágább államunk érdeke, mint a fiatalember sorsa. Tisztelettel, Petrov."

Megkezdődött a nyomozás. Az ember, akiről Petrov írt, gyorsan előkerült. Azok között volt, akiket a Vaszilevszkij apparátusában végzendő munkára választottak ki. Kiderült az is, hogy ez a tiszt sokat és hangosan fecsegett társaságban parancsnokáról, arról a tábornokról, aki munkájánál fogva kapcsolatban állt a távol-keleti csapatok főparancsnokságával, és részt vett a Legfelsőbb Főparancsnokság néhány intézkedésének kidolgozásában.

Természetesen ez a tiszt nemcsak hogy a Főparancsnokság állományában nem dolgozhatott tovább, de egyetlen más törzsben sem. Leváltottuk, de erről Sztálinnak nem tettünk jelentést.

Ez a levél egyrészt arról tanúskodott, hogy kádermunkánkban vannak hibák, másrészt bizonyította, hogy a katonai titkok megőrzése a szovjet hazafiak millióinak szívügye. Szerencsére a fecsegő értesülései valószínűleg nem jutottak túl társaságán, legalábbis az ellenséghez nem.

Közeledett a háború órája. Továbbra is aggódtunk a mandzsúriai japán erők növekedése miatt. De a felderítés semmi további riasztót sem jelentett, és már remélni lehetett, hogy az ellenség nem ragadja el tőlünk a kezdeményezést.

És ekkor következett be az amerikaiak barbár tette, amely ellenkezett a józan ésszel és a katonai szükségességgel: augusztus 6-án ledobták Hirosimára az első atombombát, majd két nappal később Nagaszakira a másodikat. E városok tragédiáját senki és semmi sem indokolhatja.

Az atombombák azonban nem befolyásolták sem a japá-

nok lehetőségét, hogy folytassák a harcot, sem pedig a mi katonai terveinket.

Augusztus 8-án Japán moszkvai követe megkapta a szovjet kormány nyilatkozatát arról, hogy a Szovjetunió a következő naptól háborúba lép Japánnal. Ugyanakkor életbe lépett Távol-Keleten a hadiállapot.

Augusztus 9-én a helyi idő szerint 0 óra 10 perckor megkezdték tevékenységüket a Bajkálontúli Front előrevetett osztagai. Négy és fél óra múlva megindultak a főerők is, nem találva útjuk során szinte semmi ellenállásra.

Az 1. Távol-keleti Front csapatai éjjel egy órakor lépték át a határt. A jobb szárnyon tevékenykedő 35. hadsereg sávjában 15 perces tüzérségi támadás előzte meg a rohamot. A főirányban a Vörös Zászló Renddel kitüntetett 1. hadsereg és az 5. hadsereg tüzérségi előkészítés nélkül (mondhatni teljes csendben, csak a Tengermelléki záporok susogásában) mentek át támadásba. A csapás meglepésszerű volt, és a nap végére az 1. Távol-keleti Front csapatai 10 km (helyenként nagyobb) mélységben hatoltak be ellenséges területre. Az 5. hadsereg csapatai elfoglalták a határmenti ellenállási csomópontot. Sikeresen nyomult előre a bal szárnyon a 25. hadsereg is.

Sikerült a két front egyidejű átkaroló támadását megvalósítani. Az ellenségnek semmi lehetősége sem volt arra, hogy részenként vegye fel csapatainkkal a harcot. Védelme minden eresztékében recsegett, s csak néhány nap kellett ahhoz, hogy a Kvantung-hadsereg gigászi méretű átkarolása mesterien megvalósuljon . . .

A 2. Távol-keleti Front támadása ugyancsak augusztus 9-én, éjjeli egy órakor kezdődött. Tevékenysége csaknem szinkronban volt a többi front tevékenységével. Átkeltek az Amuron a határőrök és a 15. hadsereg előrevetett osztagai. Feladatuk az volt, hogy birtokba vegyék a szigeteket és a túlparti terepszakaszokat. Miután ezt teljesítették, átkeltek az Amuron a hadsereg főerői is.

Hasonlóképpen alakult a helyzet az Usszurin átkelő 5. önálló hadtest sávjában is.

A Vörös Zászló Renddel kitüntetett Amuri Katonai Flottilla hajói behatoltak a Szungari torkolatába, és felvették a harcot a japánok megerődített körletében. A torpedórombolók a Csendes-óceánon végrehajtották az első rohamot a japán hajók ellen.

Repülőerőink csapásokat mértek a japán csapatokra és katonai objektumokra.

A háború mindenütt sikeresen kezdődött.

A vezérkar figyelme most arra összpontosult, hogy ne csökkenjen a támadás üteme. Nem engedhettük, hogy az ellenség magához térjen, és szilárd védelmet szervezzen.

Csapataink nem hagyták megpihenni az ellenséget. A 6. gárda-harckocsihadsereg gépesített hadtesteinek főerői már augusztus 12-én átzúdultak a Nagy-Hszingánon és behatoltak a mandzsúriai fennsíkra. Az a legfontosabb természetes terepszakasz, ahol a japánok szívósan ellenállhattak volna, mögöttük maradt. A feladat az volt, hogy hasonló ütemben nyomuljanak előre Mandzsúria központja, az „1. sz. objektum" irányában, ahogyan akkor Mukdent neveztük. Mukden elestével széthullott volna a japánok egész mandzsúriai védelme.

Jól mentek a dolgok a Távol-keleti Frontoknál is. A Tengermelléken gyalogságunk egymás után küzdötte le az ellenség megerődített körleteit, s megkerülve a különösen erős tűzfészkeket, nem csökkentette a támadás ütemét.

A japán kormány manőverezni próbált. Augusztus 14-én, amikor a szovjet hadseregek már leküzdve a tajgát, a hegyeket és a sztyeppéket, lendületesen nyomultak előre a mandzsúriai fennsíkon, kinyilvánította, hogy elfogadja a potsdami deklaráció feltételeit és kikötések nélkül megadja magát a szövetségeseknek. De ezt nem követte semmiféle, a Kvantung-hadseregnek, más csapatoknak vagy a flottának adott utasítás.

Frontjaink jelentései szerint a japán hadosztályok és helyőrségek tovább harcoltak.

Augusztus 16-án az újságok hozták Antonov nyilatkozatát. A vezérkar főnöke megmagyarázta, hogy a japán császár nyilatkozata a megadásról csupán közönséges deklaráció. „A fegyveres erők még nem kaptak parancsot a haditevékenység beszüntetésére, és a japán erők továbbra is ellenállnak. Következésképp, Japán fegyveres erői még nem tették le a fegyvert. Megadásról csak attól a perctől lehet szó, amikor a japán császár megparancsolja nekik a harctevékenység beszüntetését és a fegyverletételt, és amikor ezt a parancsot gyakorlatilag teljesítik . . ."

Csapataink támadása pedig a tervek szerint bontakozott ki. A Kvantung-hadsereg parancsnoka látva, hogy nem tudja erőinket feltartóztatni, kénytelen volt elrendelni a harctevékenység beszüntetését. Ám ez alkalommal sem tévesztett meg bennünket a ravasz csel: az utasításban ugyanis szó sem esett arról, hogy a csapatok adják meg magukat. Uemura tábornok szerint a csapatoknak átadott szöveg így hangzott: „A császár utasítására megszűnik a haditevékenység." Semmi konkrétabb megfogalmazás, holott a japán katonákat és tiszteket éveken át a szamuráj hagyományok szellemében nevelték, azaz nem eshetnek fogságba. Hogy elkerüljék a fogságot, természetesen tovább harcoltak, s néhány arcvonalszakaszon még ellencsapásokat is mértek.

Augusztus 17-én a távol-keleti szovjet csapatok főparancsnoka rádión közölte a Kvantung-hadsereg parancsnokával azt az egyértelmű követelést, hogy minden japán helyőrség tegye le a fegyvert, és adja meg magát. Tovább már nem lehetett kibúvót találni. Még ezen a napon a japán parancsnokság kiadta a parancsot a megadásról, és ezt Vaszilevszkij tudomására hozta. De még ezután is folytatódtak a harcok Mandzsúria különböző körzeteiben, a Kuril-szigeteken, Szahalinon pedig még inkább fellángoltak.

Hogy meggyorsítsuk a japán csapatok tényleges kapitulációját és csökkentsük a vérveszteségeket, légideszantok letételét határoztuk el az ellenség kulcsfontosságú pontjain: Harbinnál, Hirinnél, Mukdennél, Csangcsunnál, valamint Mandzsúria és Korea néhány más városánál.

Augusztus 18-án 17 óra után felszálltak Horol repülőteréről és Harbinnak fordultak azok a gépek, amelyek az első deszantcsoportot, 120 főt szállították Zabelin alezredes parancsnoksága alatt. A deszantnak az volt a feladata, hogy repülőtereket és más fontos objektumokat foglaljon el, védje és tartsa a Szungarin átvezető hidakat az 1. Távol-keleti Front főerőinek megérkezéséig. Az első deszantlépcsővel ment a fronttörzsfőnök helyettese, G. A. Selahov is, mint a haditanács különleges megbízottja. Neki kellett a harbini japán csapatok parancsnokának átadnia a megadásra vonatkozó ultimátumot, és diktálnia annak feltételeit. A város helyzetéről, és az ottani szovjet konzulátus elhelyezéséről nem voltak pontos adataink. Csak azt tudtuk, hogy Harbinba özönlöttek vissza a Mutancsiangnál vereséget szenvedett 1. front nagy létszámú csapatai.

Ennek ellenére a szovjet deszant 19 órakor leszállt Harbia repülőterére, és a tervezett időre elfoglalta annak egész területét. Nem sokkal később néhány tiszt kíséretében megérkezett a Kvantung-hadsereg vezérkari főnöke, Hikoszaburo Hata tábornok. Jelentette különmegbízottunknak, hogy Harbin körzetében a japán csapatok dezorganizálódtak, s törzse alig tudja őket vezetni. Selahov követelte feltétel nélküli megadásukat, és a következő szövegű ultimátumot adta át:

„1. A céltalan vérontás elkerülése érdekében a szovjet csapatok parancsnoksága javasolja az ellenállás haladéktalan beszüntetését és a szervezett megadást 2 órával azután, hogy átadták a harbini övezet csapatainak harci és személyi állományára vonatkozó adatokat.

2. Önkéntes megadás esetén a Kvantung-hadsereg tábor-

nokai és tisztjei, a szovjet parancsnokság külön rendeletéig, megtarthatják szálfegyvereiket és szálláshelyeiken maradhatnak.

3. A fegyverzet, a lőszerek, a raktárak, a bázisok és más katonai anyagok megőrzéséért és átadási rendjéért a szovjet csapatok megérkezéséig a japán parancsnokság teljes mértékben felelős.

4. A szovjet csapatok megérkezéséig Harbinban és környékén a rend fenntartása a japán csapatokra hárul, ezt fegyveres japán alegységek biztosítják japán tisztek vezetésével.

5. A Harbinban és környékén levő legfontosabb objektumokat, mint a repülőtereket, a Szungari hídjait, a vasúti csomópontokat, a távírót, a postahivatalokat, a bankokat és más fontos objektumokat a deszant alegységei nyomban megszállják.

6. A megadással és a Mandzsúriában levő egész Kvantung-hadsereg lefegyverzésével kapcsolatos kérdések megbeszélése érdekében a Kvantung-hadsereg vezérkari főnökét, Hata altábornagyot, a harbini japán konzult, Funao Mijakavát és a japán parancsnokság által javasolt személyeket deszantunk repülőgépen 8. 19-én 7.00 órakor az 1. Távol-keleti Front parancsnoki harcálláspontjára szállítja."

Hata három órát kért „a szükséges okmányok előkészítésére". Kérését teljesítették.

23 órakor a 4. önálló japán hadsereg parancsnoka parancsot adott valamennyi mandzsúriai japán csapat megadására, s átadta a harbini helyőrség személyi állományának létszámát és a tábornokok névjegyzékét. Ekkor Selahov már a szovjet konzulátus épületében tartózkodott. Ott volt konzulunk is, G. I. Pavlicsev. A deszant pedig megszállta a hidakat és a város más fontos objektumait.

Augusztus 19-én Hata, Mijakava, valamint a kíséretükben levő japán tábornokok és tisztek megérkeztek Mereckov harcálláspontjára. Odaérkezett a távol-keleti szovjet csapatok fő-

parancsnoka is. Ő maga diktálta a japánoknak a Kvantung-hadsereg megadási feltételeit. A japán csapatoknak augusztus 20-án délig le kellett tenniük a fegyvert és meg kellett magukat adniuk.

Míg ezek a tárgyalások folytak, szovjet légideszantok szálltak le Mandzsúria néhány más fontos pontján.

Augusztus 19-én hajnalban a Bajkálontúli Frontról egyenesen Csangcsunban, a Kvantung-hadsereg törzsének székhelyén szállt le I. T. Artyemenko ezredes, különmegbízott. Az ő feladata volt csangcsuni helyőrség és a városon kívüli csapatok megadásának keresztülvitele. Az öt vadászrepülőgépen kívül az ezredest öt tiszt és hat katona kísérte.

A csangcsuni központi repülőtér felett (a repülőtéren kb. 300 ellenséges gép tartózkodott) váratlanul jelentek meg. Néhány kör után leszálltak. A szovjet repülőgépek megszállták a kifutópályákat és hamarosan az egész repülőteret sakkban tarthatták fegyvereikkel. Amikor Artyemenko látta, hogy a helyzet nem fenyegető, szóban utasítást adott a légideszant ledobására, ő maga pedig elindult a Kvantung-hadsereg parancsnokához.

Jamada dolgozószobájában valami megbeszélés folyt. A szovjet tiszt ezt félbeszakította, és átadta az azonnali és feltétel nélküli megadásra vonatkozó követelést. A parancsnok hallgatott. A beszélgetés csak akkor indult meg, amikor a szovjet deszantgépek és bombázók megjelentek a város fölött. Jamada ekkor megpróbált valamiféle feltételekről beszélni, ám Artyemenko megbízatásának értelmében visszautasította ezeket, és követelte az azonnali megadást. A parancsnok lecsatolta kardját, átadta a különmegbízottnak, és a szovjet hadsereg foglyának tekintette magát. Őt követve ugyanezt tették a dolgozószobában levő tábornokok is.

11 órakor P. N. Avramenko gárdaőrnagy, a Szovjetunió Hőse vezetésével ugyancsak a központi repülőtérre szállt le az egész deszant. Állományát a 30. gépesített gárdadandár tiszt-

jeiből és harcosaiból válogatták ki. A deszant lefogta a repülőtér őrségét, körkörös védelmet foglalt, és megkezdte a japán és mandzsúriai csapatok lefegyverzését.

Jamada dolgozószobájában rendben mentek a dolgok: a japán parancsnok és Mandzsukuo miniszterelnöke aláírta a csangcsuni helyőrség megadásáról szóló okmányt.

Augusztus 19-én este a Kvantung-hadsereg törzsépületéről lekerült a japán zászló, s helyére feltűzték a szovjet lobogót. A deszant alegységei elfoglalták a vasúti csomópontot, a bankot, a postát, a rádióállomást és a távírót. Az ellenséges csapatok elhagyták a várost. Augusztus 20-án pedig bevonultak Csangcsunba a 6. gárdahadsereg élegységei.

A 6. gárda-harckocsihadsereg 225 bátor deszantharcosa augusztus 19-én 13 óra 15 perckor leszállt Mukdenben. A különmegbízott, A. D. Pritula vezérőrnagy, a Bajkálontúli Front politikai osztályának vezetője volt.

Az események itt kissé másképpen alakultak, mint Csangcsunban. A deszant tagjai találkoztak Mandzsukuo császárának képviselőjével és a japán helyőrség parancsnokával. A repülőtéri objektumok átvizsgálása során előkerült maga a „császár", Pu Ji is.

Ő véletlenül rekedt ott. Gazdái megparancsolták neki, hogy menjen Japánba, de megfelelő repülőgép nem volt kéznél, és a „császár" udvari kíséretével együtt a repülőtér várócsarnokában üldögélt, ott találtak rá deszantharcosaink.

Pu Ji rögtön kérte, hogy ne adják át őt a japánoknak. Aztán krokodilkönnyeket kezdett hullatni a japán megszállás idején sokat szenvedett népéért. Majd átadott a különmegbízottnak egy nyílt levelet, amely a következő sorokkal fejeződött be: „Mély tiszteletem Sztálinnak, a Szovjetunió generalisszimuszának, akinek kifejezem őszinte hálámat, és jó egészséget kívánok Őexcellenciájának."

A mukdeni helyzet meglehetősen bonyolult volt. A város lakossága 1 millió 700 ezer volt, köztük 70 ezer japán (termé-

szetesen nem számítva az odaérkezett csapatokat) és körülbelül másfél ezer orosz fehéremigráns. A városban funkcionált a német konzulátus, és a német fasiszta szervezetek „Führer"-je. Teljes üzemben volt 180 különféle iparvállalat, köztük repülőgép- és harckocsijavító gyárak. Japán tulajdonosaiknak sikerült elmenekülniük.

A városba ledobott 225 deszantharcos bizony igen kevés volt. A következő napon megérkezett az erősítés. A mukdeni szovjet helyőrség azonban még így is csak 1000 főt tett ki, s 50 000 japán katonát kellett lefegyverezni. Bár incidensekre nem került sor, a nyugtalanság és az aggodalom nagy volt.

Augusztus 20-tól Mukdenben megkezdte tevékenységét a szovjet városparancsnokság, A. I. Kovtun-Sztankevics vezérőrnagy vezetésével, aki 1. sz. Parancsával rendet teremtett a városban.

Kuriózumban sem volt hiány. A város elfoglalása után két nappal amerikai repülőgépek jelentek meg a város központja fölött és röplapokat szórtak le. A röplapokon a Kínában tartózkodó amerikai csapatok parancsnoka szólt a japán hadsereg tisztjeihez. Elmondta, hogy az amerikai katonai parancsnokság kapcsolatba akar lépni a szövetséges csapatok japán fogságba esett katonáival és tisztjeivel, s e célból a mukdeni repülőtérre le akarja szállítani megbízottait. Hangsúlyozta, ezeknek a megbízottaknak semmi más céljuk nincs, és javasolta, hogy ha ezzel a japánok egyetértenek, feszítsenek ki egy nagy fehér vásznat. Az amerikai gép le is szállt, s utasai ugyancsak csodálkoztak, amikor szovjet katonai személyiségek fogadták őket.

„Kötelezettségeink" is adódtak. A városban a helyzet olyan volt, hogy senki sem kezeskedhetett Pu Ji és udvarának biztonságáért. Hogy elkerüljük a meglepetéseket, a deszant tagjai jónak látták, hogy a „császárt" rács mögött őrizzék. Ezt jelentették Vaszilevszkijnek. Ő nyomban megparancsolta,

szüntessék meg ezt az állapotot, s bánjanak velük úgy, ahogyan az ilyen személyiségekkel szokás.

Hogy másutt hogyan teljesítették kötelezettségeiket a deszantok, arra nehéz válaszolni. De azt tudom, hogy fő feladatukat – a Kvantung-hadsereg megadásának meggyorsítását – becsülettel teljesítették. Hősiességükkel és helytállásukkal erkölcsileg nagy hatást gyakoroltak a japánokra. Gyors és határozott tevékenységükkel sikerült megmenteniük az iparvállalatokat, az erőműveket, a hírközlő létesítményeket, a vasútvonalakat és más olyan katonai objektumokat, amelyek birtokában gyorsan át lehetett állni a békés életre, s el lehetett kerülni a politikai kalandokat.

Amint a mandzsúriai japán csapatok megkezdték a fegyverletételt, a főhadiszállás megparancsolta: azokon az arcvonalszakaszokon, ahol az ellenség megadta magát, be kell szüntetni a harctevékenységet. De a szovjet hadseregek és hadosztályok folytatták az előrenyomulást a kijelölt körzetek felé. Előttük erős előrevetett osztagok tevékenykedtek. Ezeket követték a főerők, amelyek fogadták az ellenség kapitulációját.

Csapataink Korea területére léptek. A tengeri deszantok elfoglalták legfontosabb kikötőit. A szovjet csapatok Port Arthur szent földjére léptek.

A Kvantung-hadsereget tehát szétzúzták. Csak Szahalin egyes körzeteiben álltak ellen a japánok augusztus 25–26-ig, a Kuril-szigeteken pedig csak a hónap utolsó napjaiban ejtették foglyul tengeri deszantjaink a japánokat.

Szeptember 1-én a Bajkálontúli Front törzse abba az épületbe települt át, ahol korábban a Kvantung-hadsereg törzse tartózkodott. Jamada tábornok egykori dolgozószobájában tette meg vallomását Malinovszkij, Zaharov, Kovaljov és Tyevcsenkov előtt.

Augusztus 22-től megszűnt az elsötétítés a Szovjetunióban,

Mandzsúriában és Szahalinon. Esténként újból a fények milliárdjai gyúltak ki a városokban.

A harcok befejeztével mi, a vezérkar beosztottai választ kaptunk arra a kérdésre, sikerült-e elérnünk a meglepést? Erre a történelem válaszolt, s a fogságba esett japán tábornokok erősítették meg. Az ellenség egyáltalán nem várta támadásunkat augusztusban, feltételezte, hogy csak jóval később kezdődik. Ezért késett a védelmi terepszakaszok előkészítése nemcsak a bajkálontúli és tengermelléki irányban, hanem a sziping–mukdeni terepszakaszon is, ahol pedig a japánok szerint is a fő eseményeknek kellett lejátszódniuk. A 4. japán hadsereg fogságba esett parancsnoka, Uemura tábornok elmondta, hogy a védelmi terepszakaszok berendezése csak október közepére fejeződött volna be. Erről beszélt az 5. hadsereg egykori parancsnoka, Szimidzu tábornok is.

Ami a japán csapatok átszervezését illeti, azt sem fejezték be hadműveleteink kezdetéig.

Jellemző az is, amit a Kvantung-hadsereg vezérkari főnökének helyettese, M. Tomokacu vezérőrnagy mondott. Szerinte a hadsereg vezérkaránál tudták, hogy 1945 márciusától állandóan növekedett a mandzsúriai határokon levő szovjet csapatok száma. De a Szovjetunió hadba lépésének pontos időpontját nem ismerték.

– A Kvantung-hadsereg parancsnokságát teljesen váratlanul érte, hogy a Szovjetunió augusztus 8-án kihirdette a Japán elleni hadba lépést – jelentette ki Tomokacu.

Intézkedéseink, támadásunk üteme és csapásaink iránya tehát meglepetésszerű volt.

– Nem vártuk az oroszok ilyen villámgyors támadását – tanúsította Szimidzu. – Arra meg különösképp nem számítottunk, hogy az orosz hadseregek a tajgán át jönnek.

Tehát mindabban, amiben reménykedtünk, s mindazt, amit célul tűztünk ki, intézkedéseinkkel elértük.

1945. szeptember 2-án a japán kormány aláírta a feltétel

nélküli megadásról szóló okmányt. Véget ért a második világháború. E háborúban a Szovjetunió viselte a fő terheket, s játszotta a fő szerepet a fékevesztett militarizmus szétzúzásában nyugaton és keleten egyaránt.

TARTALOM

OLVASÓIMHOZ 5

A HÁBORÚ ELŐTT

Az út, amelyet nem magam választottam – Tanitóim és évfolyamtársaim a Vezérkari Akadémián – Felszabadító hadjárat Nyugat-Ukrajnában – Gyakorlati munkán a hadműveleti csoportfőnökségen – Kinevezés a vezérkarhoz – 1941 május–június – A végzetes éjszaka – Gondolatok a háborúra való felkészültségünkről – A gépesített csapatok helyzete – A légierő – A haditengerészeti flotta – Kérdések, amelyek sokszor válasz nélkül maradtak 9

A KESERŰSÉG ÉS REMÉNYSÉG NAPJAI

A vezérkarnál nyugodt a munkamenet – Nem a hadműveletiek hibája, de azok gondja – A Délnyugati Irány – Az első légicsapások Moszkvára – A hadműveleti csoportfőnökség a metróba költözik – A háború egyik legnehezebb hónapja – Vjazma és Tula érdeme a főváros védelmében – A hagyományos novemberi diszszemle – Az első háborús félév mérlege – Találkozásaim B. M. Saposnyikovval 37

AZ 1942-ES ÉV

Az arcvonal megmerevedése – Sikertelen kisérlet – A krimi események – Táviratváltás Sztálin és Mehlisz között – Rendkivül súlyos helyzet Harkovnál – Veszélyben a Kaukázus –

Első jelentéstételem a főhadiszálláson – Vezénylés a Kaukázusontúlra – Az Északi Csoport – A bakui irány – Naponta kilencvenezer – Szorosan lezárni az átjárókat – Pajzs a Fekete-tengeri partszakaszon – Megállítottuk az ellenséget 60

A VEZÉRKAR MUNKÁJA ÉS BEOSZTOTTAI

A „mindenki a fedélzetre" jelszótól a tervszerűségig – A. M. Vaszilevszkij és A. I. Antonov – Társaim a szolgálatban – A hadműveleti csoportfőnökség operatív magja – A huszonnégy órás munkabeosztás – Reggeli jelentés a legfelsőbb főparancsnoknak – Esti jelentés – Éjszakai berendelések a főhadiszállásra – A vezérkar tisztjei – A fronttörzsek vezetői 80

A KURSZKI CSATA ELŐTT

Hol és hogyan oldjuk meg a nyári hadjárat fő feladatait: védekezzünk-e vagy támadjunk? – G. K. Zsukov javaslata – A Központi Front parancsnokságának álláspontja – N. F. Vatutyin rugalmas terve – A főhadiszállás 1943. április 13-i döntése – Az ellentámadás tervének körvonalai – Légi hadműveletek – Három előrejelzés a csapatoknak – Az ellenség támadásba lendül 119

KURSZKTÓL KIJEVIG

A „Citadella" összeomlik – Nehézségek Orjolnál – A mcenszki csomópont felszámolása – A 3. gárda-harckocsihadsereg manőverezik – Hitler párbeszéde Warlimont tábornokkal – Bekeriteni vagy nem – „Rumjancev hadvezér" – Veszély Ahtirkánál – Sztálin Vatutyinnak: „Kérem ne forgácsolja szét erőit, ne ragadtassa el magát." – A bukrini változat – Hibáink – A főhadiszállás megváltoztatja döntését – Felszabadítottuk Kijevet 146

UTAZÁS TEHERÁNBA

Új feladat – Vonattal és repülővel – Irán fővárosa – Az „Overlord" terv kiegészítései – Roosevelt segít Sztálinnak – A szövetségesek iránti kötelességeink – Churchill jugoszláviai térképe – Teheráni ellentétek – A hadjárat megtervezése 1944 első felére – Valamennyi front támadásától a váltogatott csapások rendszeréig 169

A „BAGRATYION"

Az 1943. évi téli támadás eredményei és kilátások a jövőre – A Nyugati Front feloszlatása – I. D. Csernyahovszkij és I. J. Petrov – Hadműveleti álcázás – G. K. Zsukov koordinálja az 1. és 2. Belorusz Front tevékenységét – A. M. Vaszilevszkij a 3. Belorusz és az 1. Balti Frontnál – A tüzérség és a harckocsik a belorussziai hadműveletben – Légicsapások – A csapatvezetés sajátosságai – Minden jó, ha a vége jó 184

AZ UTOLSÓ HADJÁRAT

Újév a kuncevi szálláson – Az ellenséges erők elvonása Kelet-Poroszországban és délen – G. K. Zsukovot kinevezik az 1. Belorusz Front parancsnokává – Sztálin átveszi négy front tevékenységének a koordinálását – Lehetséges lett volna-e a Berlin elleni folyamatos támadás? – Hogyan gerjesztette Churchill az amerikainak étvágyát? – A főhadiszállás 1945. április 1-i tanácskozása – Németország kapitulációja 224

A KVANTUNG-HADSEREG MEGSEMMISÍTÉSE

Az angol miniszterelnök a legfelsőbb főparancsnoknál – Csapatösszpontosítások a távol-keleti határokon – A Kvantung-hadsereg ereje és elhelyezése – Lehetséges-e a meglepés? – R. J. Malinovszkij a főhadiszálláson – A potsdami konfe-

rencia és visszhangja – A titok kiszivárog a vezérkartól – Ütött az óra – A légideszantok merész tevékenysége – Japán megadja magát 257

A KÖTET A KOSSUTH KÖNYVKIADÓ
ÉS A ZRÍNYI KATONAI KIADÓ
KÖZÖS GONDOZÁSÁBAN KÉSZÜLT
FELELŐS KIADÓ A ZRÍNYI KATONAI KIADÓ IGAZGATÓJA
SZERKESZTETTE: SÖRÖS LAJOS ALEZREDES
A BORÍTÓ ÉS A KÖTÉSTERV ENGEL TEVAN ISTVÁN MUNKÁJA
MŰSZAKI VEZETŐ: MÓZES TIBOR
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: SZAKOS ZSUZSA
KÉPSZERKESZTŐ: FÁBRI MAGDA
A SZEDÉST 1976. VIII. 22-ÉN KEZDTÉK MEG
MEGJELENT 1977. III. 20-ÁN, 20 000 PÉLDÁNYBAN
TERJEDELME 15,2 (A/5) ÍV + 1 ÍV KÉPMELLÉKLET
76.1220/1–2511 – ZRÍNYI NYOMDA, BUDAPEST
FELELŐS VEZETŐ: BOLGÁR IMRE VEZÉRIGAZGATÓ

Sz. M. Styemenko

Ahol a győzelmet kovácsolták

Styemenko tábornok visszaemlékezése első ízben 1969-ben jelent meg magyar nyelven. A könyv iránti nagy érdeklődésnek, az olvasók kívánságának eleget téve adják közre a kiadók e második kiadást. A közelmúltban elhunyt szerző, aki élete végéig magas tisztséget töltött be a Varsói Szerződés legfelső katonai vezetésében, életútjának rövid ismertetésével kezdi emlékiratát, majd nyomban az egyik legvitatottabb időszakban – a harmincas évek végén – folytatott szovjet katonapolitikát elemzi. Bírálja azokat a történészeket, akik bűnös felkészületlenségről, elavult katonai szabályokról stb. írnak, a valóságos körülmények kellő ismerete vagy elemzése nélkül.

28,– Ft

Tartalmilag és irodalmilag egyaránt értékes fejezetek azok, amelyekben a szerző a vezérkar vezető beosztású tisztjeit jellemzi, ismerteti munkájukat. Nagyon igaz és őszinte képet rajzol a Nagy Honvédő Háború legismertebb hadvezéreinek, köztük a legfelsőbb főparancsnoknak tevékenységéről. Határozott követelménytámasztás, érdemeket meglátó és megbecsülő, magas színvonalú katonai képesség – megannyi ilyen jellemző vonásokkal felruházott katonák arcképe rajzolódik ki írása nyomán. De nem hallgatja el a szerző a tévedéseket, a kevésbé jó döntéseket, s ezek következményeit sem. Igen érdekes része a könyvnek a teheráni konferenciával foglalkozó fejezet. A kötet további lapjain az olvasók megismerhetik a kurszki, a beloruszsziai, a visztula–oderai és berlini hadművelet, majd végül a távolkeleti hadjárat előkészítését és végrehajtását.